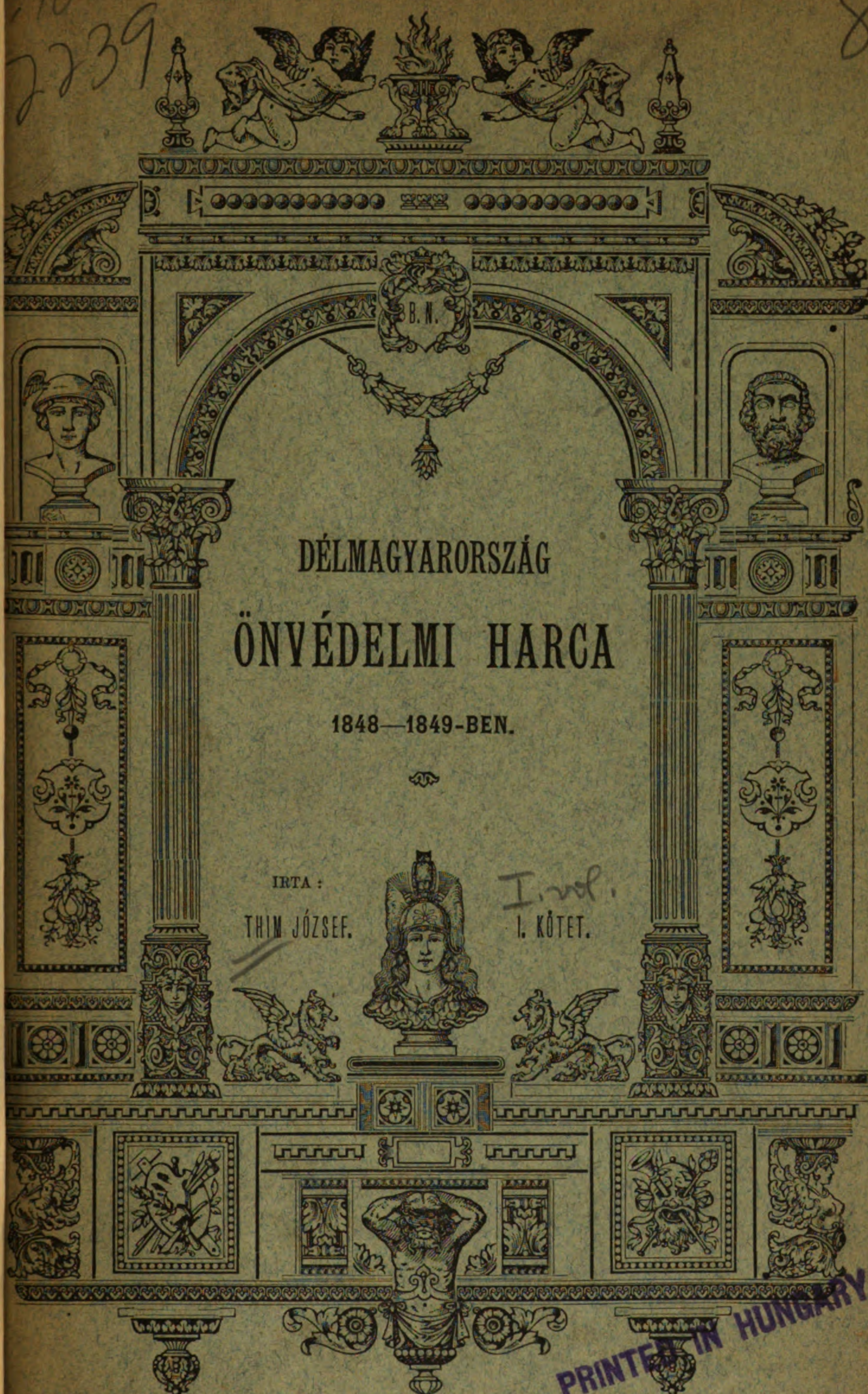

3 2044 059 357 434

Hungary

B. N.

DÉLMAGYARORSZÁG ÖNVÉDELMI HARCA

1848—1849-BEN.

IRTA:

THIM JÓZSEF.

I. KÖTET.

A

MAGYARORSZÁGI SZERBEK

TÖRTÉNETE.

ZOMBOR, 1887.
NYOMATOTT BITTERMANN NÁNDOR KÖNYV- ÉS KŐNYOMDÁJÁBAN.

DÉLMAGYARORSZÁG
ÖNVÉDELMI HARCA
1848—1849-BEN.

IRTA:

THIM JÓZSEF

I. KÖTET.

BÁCS-BODROGHMEGYEI ÉS SZERÉM-VÉGVIDÉKI ESEMÉNYEK.

BUDAPEST.
AIGNER LAJOS BIZOMÁNYA.

Minden jog fentartva.

FELEDHETLEN TANÁRAINAK

DR. MARGALITS EDÉNEK,

A KORONÁS ARANY ÉRDEMKERESZT TULAJDONOSÁNAK,
A ZOMBORI ÁLLAMI KIRÁLYI FŐGIMNÁZIUM IGAZGATÓJÁNAK, STB.

ÉS

BERGMANN ÁGOSTNAK,

A ZOMBORI ÁLLAMI KIRÁLYI FŐGIMNÁZIUM TANÁRÁNAK

AJÁNLJA

A SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

A magyarországi szerbek történetét szándékozom megírni. Sokan talán meg fognak ütközni, hogy az 1848—49. önvédelmi harc eseményeit kezdem tárgyalni. De ennek is meg van az oka. Egyrészt szaktanulmányaim s anyagi helyezetem, nem engedik, hogy hosszabb tanulmányútra induljak, de másrészt az ó-szláv és latin nyelvet eddig teljesen el nem sajátíthatván, kénytelen voltam a magyarországi szerbek, bevándorlásuktól egész 1848-ig terjedő történetének megírását jobb időkre halasztani.

Jelen könyv „Délmagyarország önvédelmi harca" című művem első kötetét képezi, s a szerb felkelés bács-bodroghmegyei és szerém-végvidéki eseményeit öleli fel, míg a második kötetben a bánsági eseményeket, Rajacsics összeköttetését az udvarral, a szerb sajtó-életet stb. fogom tárgyalni.

A szerbek legújabb történetét 1850—1867-ig egy külön kötetben bocsájtom közzé.

Forrásaim többfélék. A magyar, német, francia, szerb és horvát irodalom összes termékeit, közel 200 művet, folyóiratot stb. tanulmányoztam át, de megvallom, hogy negyedrészök sem eredeti, hanem jórészt kompiláció. Felhasználtam az országos, a nemzeti muzeumi, a bács-bodroghmegyei, a zombori és bajai levéltárak rendelkezésemre bocsájtott anyagát. A berlini, gráci és bécsi levéltárak alig nyujtottak valamit. A bécsi titkos levéltár könnyen felfogható okokból zárva maradt előttem. Szóbeli forrásaimnál főleg hitelességre törekedtem.

Művem megírásában támogattak: gr. Guyon Marianne úrhölgy, Aigner Abafi Lajos, Blagojevics, Grosschmid Gábor, Konsztantinovics Brankó, dr. Margalits Ede, dr. Molnár István Lajos, Pettkó Béla, Risztics János, Tamás Antal, Zomborcsevics György és Zsu-

lyevics Demjén urak. Fogadják hálás köszönetemet. Nem mulaszthatom el Bittermann Nándor úrnak is őszinte köszönetemet kifejezni irántam tanusított nagy áldozatkészségéért, mely nélkül művem egyhamar nem jelenhetett volna meg.

Az események előadásánál főleg pártatlanságra törekedtem. Hasznos munkát végeztem-e? — ítélje meg a hívatott kritika. Chacun fait comme il l' entend.

Thim József.

I.

ESEMÉNYEK
A SZERB FELKELÉS TÉNYLEGES KITÖRÉSÉIG.

I.

A kamarilla. A márciusi vívmányok fogadtatása. A pesti szerb gyűlés és „a szerb nemzet kívánatai“ címü proklamáció. Nemzet és nemzetiség. A zágrábi tartományi gyűlés hatása a szerbekre. Ujvidéki határozatok. Szerb küldöttség Pozsonyban. „Úgy hát döntsön köztünk a kard!“ Összeköttetések a reakcióval.

z 1848. év április 11-én Pozsonyban tartott országgyűlésen a magyar rendek kivívták szeretett hazájok alkotmányának tényleges életbeléptetését. A koronás király hallgatva a magasztos eszméktől vezetett országgyűlésre, megadta az első független felelős magyar miniszteriumot, melynek élére a ritka jellemű hazafit, Batthyány Lajos grófot, állítá. A miniszterelnök átvéve az ország ügyeinek vezetését, legelső kötelességének tartotta Ausztriával érintkezésbe lépni. Az osztrák miniszterium azomban ellenszenvvel fogadta, sőt mi több, megragadott minden eszközt, hogy Batthyányt állásában lehetetlenné tegye. Ehhez hozzájárult, hogy az osztrák miniszterium háta megett az udvarban, a magyar alkotmány elleneseiből alakult párt állott, mely fájlalván vesztett befolyását, nem szűnt meg az immár konstitucionálissá vált Magyarország alkotmánya ellen áskálódni, azon alkotmány ellen, melyre a magyar nemzet koronás feje megesküdött. És ez a párt, mely liberális nemzetünk előtt eléggé ismeretes „titkos udvari kamarilla“ néven, megnyervén a maga részére az osztrák

reakcionárius miniszteriumot, a magyar nemzetet s annak kormányát támadta meg; de ezen támadás a magyar kormányférfiak bölcs és szilárd, határozott fellépése következtében sokkal gyengébbnek bizonyult, hogy sem oly ország ellen, mint Magyarország, mely mindig royalista, alkotmányos és szabadságszerető volt, sikerre juttatta volna őket, mire *az udvari kamarilla tagjai* a népjogok lábbal való taposásával a legelvetemedettebb politikához fogtak, *a trón és a miniszterium háta megett az országban lakó nemzetiségeket az uralkodó magyar faj ellen uszíták.* Ugyancsak az osztrák államférfiak, sőt jó ideig maga az udvar az 1848. törvényeket mondták a forradalom okának, noha a magyar forradalom az előző eseményekkel alig van szoros összeköttetésben, s így legkevésbé az 1848. országgyűlés határozatainak kifolyása. Megmondta ezt maga Deák Ferenc is: „Nem a 48-iki törvények, hanem az a reakció. mely e törvények következtében hatalmát elveszté, idézte föl a belháborút, a népek támadásait és a forradalmat.“[1])

A nemzetiségek nem is gondoltak a felkelésre, s csak akkor léptek fel nyiltan az anyaország ellen, mikor a dinasztia bizonyos tagjai megadták erre a jelt. *A szerbek*, horvátok, oláhok és szászok *örömmel fogadták a márciusi vívmányokat*, s több helyen magyar zászlók köré sorakozva hűséget fogadtak a honnak. A szerbek vezérei, mint Nikolics Izidor, Pávlovics Tivadar, Sztojácskovics György és Tirfunác Pál írásbelileg is kinyilatkoztatták, hogy azon kapocsnál fogva, mely őket a királyhoz hűséggel, a közös hazához fiúi szeretettel, a magyar nemzethez tántoríthatlan ragaszkodással köti, a magyar királyi trónért és magyar hazájukért mindent elkövetni, érte élni-halni készek.[2])

---

[1]) Csengeri Antaltól: Deák és Beust találkozása. Budapesti Szemle 1887. 121. szám 3. lap.

[2]) Horvát M. Magyarország függ. harcának tört. I. k. 126. l.

A lelkesedés oly nagy volt, hogy a szerbek feledve minden fajkülömbséget, minden régi ellenségeskedést, őszintén vallották magukévá a március 15-iki vívmányokat. De ezen lelkesedés, mondhatnám pillanatnyi volt; csakhamar lelóhadt, s a túlzó nemzetiségi vezérek határozottan rosszalták ezen, szerintök, elhamarkodott lépést. Két nappal a márciusi vívmányok után, számos szerb Budapesten tanácskozásra ült össze, hol *a március 17. pesti pontokat szerkesztették.* A határozatok a következők:

1. A szerbek elismerik a magyar nemzetet és a magyar nyelv diplomatikai méltóságát Magyarországon: de kívánják, hogy saját nemzetiségök is elismertessék, valamint nyelvök szabad használata belügyeikben és tanácskozásaikban törvényileg biztosíttassék.

2. Törvényileg biztosíttassék függetlenségök, szabadságuk és vallásuk kölcsönös egyenjogúsága a haza más keresztény felekezeteivel szemben; egyházuk szabad szervezése és kormányzása; továbbá egyházi nyelvök.

3. Hogy a bácskai püspöki szék rögtön és a nemzeti szábor (gyűlés) összejövetele előtt töltessék be, s jövőben a törvényengedte időn túl egy püspökség se maradjon betöltetlenül.

4. Hogy monostoraik birtokai törvénybe vezettessenek és az elvett birtokok visszaadassanak.

5. Hogy itélőszékeiknél bizonyos számú világi személy minden ügyben szavazattal birjon.

6. Hogy vallásuk minden támadás, különösen az unió ellen védelmeztessék s mindama templomaik, melyek jelenleg pertárgyát képezik, azonnal a görög keleti szerb nemzetnek visszaadassanak.

7. Kérik nemzeti iskoláik szabad és független igazgatását és szervezését.

8. Joguk legyen évente, időszakonként nemzeti gyűlést (szábort) tartani.

9. Hogy nemzeti gyűlésök haladéktalanul összehívassék s hogy ebbe a világiak részéről száz, az egyháziak részéről huszonöt és a végőrök közül ötven követ választassék; a végőrökből húsz katonai és harminc polgári állásu legyen.

10. Hogy a nemzeti gyűlés ülései nyilvánossá tétessenek.

11. Legyen joga a nemzeti gyűlésnek a nemzet kívánatait egyenesen Ő Felsége elé vinni.

12. A nemzeti gyűlés választhassa meg iskolai felügyelőit, kik az iskolai és nemzeti alapítványokat kezelendik; szabadon rendelkezhessék az osztrák monarchiában levő szerb alapítványokról.

13. Hogy érsekük és püspökeik a magyar képviselőházban méltóságukhoz megfelelő helyet foglalhassanak a római katholikus papság között, szavazati joggal felruházva.

14. Hogy az 1792. törvény 10. szakasza mellőztessék.

15. Hogy a kikindai és tiszavidéki kerületek a táblához küldötteket meneszthessenek.

16. A határőrvidék, tekintettel az egyházi, iskolai, katonai és politikai viszonyokra, nemzeti alapon és szabad szellemben szerveztessék.

17. Hogy a görög keleti egyház a törvény értelmében, kiváltságaira támaszkodva, ment legyen a római katholikus papságnak adózandó papi tizedtől.

„Minket a királyhoz hűség köt, meghozunk minden áldozatot a hon oltárára; testvéri szeretettel viseltetünk a magyarok iránt!“ — Így fejezik be a szerbek első proklamációjukat.[1])

A pesti határozatok, mint látjuk, a szerb vezérek előbbi] álláspontját jóval túlhaladják, s ha egyes pontjait

---

[1]) Захтевања србског народа. Србски Летопис 1851. I. Аркива народних споменика.

bonckés alá vesszük, lehetetlen észre nem vennünk az anyaországtól való elszakadási törekvést, melyet nemsokára az ujvidéki és karlócai gyüléseken ki is mondottak.

A magyar miniszterium ezen határozatokra azt felelé, hogy épp a szabad intézmények törvénnyé való emelése biztosítja a szerbeknek nemzeti nyelvök szabad használatát s így semmi okuk sincs azt félteni; de másrészt kereken kijelentette, hogy Magyarországon más nemzetet, mint a magyart, el nem ismer. A magyar miniszterium joggal mondhatta ezt, épp úgy, mint később Kossuth is, de nagy hibát követett el, hogy elmulasztotta kifejteni, *mit ért „nemzet“ alatt.*

Hunfalvi Pál azt mondja: „A nemzet társadalmi fogalom (Nation) azon embereket jelezi, akik politikai közösségben egy bizonyos állam határain belül, ugyanazon törvényeknek vannak alávetve. Így Magyarország törvénye politikai tekintetben csak egy nemzetet ismer el, mely azomban természetes vonatkozásaiban különféle néptörzsekre oszlik, vagyis nemzetiségekre (Nationalität), kiknél a nyelv a megkülömböztető jegy.“[1]) A szerbek például politikai tekintetben az egységes magyar nemzet kiegészítő részét képezik; eredet és rokonság szerint azonban, tekintettel nyelvökre a délszláv népekhez tartoznak. Schwicker pedig így definiál: „Nemzetiség az ethnographiai jegyeknek összege, mig a nemzet oly társadalmi fogalom, mely egyenlő azon népek összeségével, melyek politikai államközösségben élnek.“[2]) Ezekből tehát kiviláglik, hogy *a szerbek Magyarországon nemzetet nem képezhetnek,* a míg Magyarország fennáll, s csak ennek romlása után, ha Szerbiával egyesülnének, viselhetnék joggal a „szerb nemzet“ elnevezést. Ezen kitérést menti az, hogy ép a „nemzet“ elnevezés okozott

---

[1]) Hunfalvi Pál. Ethnographia 33. l.

[2]) J. Schwicker, Statistik des Königreiches Ungarn. 78. l.

oly sok véráldozatot a szerbek s magyarok között, s hogy épp ez adott okot több civakodásra. A szerbek, elég számítóan, egyelőre csak nemzetnek való elismertetésüket kérték, mely alapon azután következtetéseiket annak idején levonandják, de a magyar eleve is belátván ezen esetleg megadandó engedmény veszedelmes következményeit, természetesen semmi esetre sem egyezhetett bele a budapesti határozatok pontjaiba.

A magyar miniszterium rövid és világos válasza a szerbeket kétségben nem hagyhatta, hogy ezen követelmény megadására jelenleg semmi kilátásuk nincs. Időközben a zágrábi tartománygyűlés, mely magát nemzetinek deklarálta, határozatai jutottak a szerb elégületlenek értésére. A szerbek, kik szoros összeköttetésben állottak a horvátokkal s azok politikai küzdelmeit a magyar nemzettel szemben, már évek óta figyelemmel kísérték, nem kevesebb örömmel fogadták azokat, mint ennekelőtte a márciusi vívmányokat. A zágrábi nemzeti gyűlés Jellačićot[1]) bánná választotta meg; Magyarországtól külön független horvát miniszterium alakítását, Horvát- Tót- és Dalmátországok egyesítését egy királysággá, stb. mondá ki, szóval *a horvát tartománygyűlés*, mely március 27-én ült össze, *nyiltan hirdeté az anyaországtól való elszakadását*. A bán a régi magyar szövetséget gyalázatnak hirdeté, s a szerbeket szövetségre szólítja fel. A magyarországi szerbeknél keltette hatás nem vala csekély, s ha tekintetbe vesszük, hogy a horvátok egyenes összeköttetésben állottak immár a dinasztiával, mit Gaj Lajosnak március 24-én János főherceghez intézett levele, mely magyar kézbe került, minden kétségen kívül helyez, úgy

[1]) A bán nevét különfélekép írják: Jellachich, Jellacsics, Jellacsich stb. Dr. Rački, a zágrábi délszláv akadémia volt elnöke, — mint nekem írja — a „Jelačić" írásmódot tartja helyesnek. Én a bán sajátkezűleg írt levelében így találom nevét: Jellačić. Ezt el is fogadom. Lásd a bánnak Novicshoz intézett levelét, 1848. jul. 28-áról a nemzeti muzeum levéltárában.

a szerbeknek ezen tény nem sok aggodalomra adott okot, vajjon ujjat húzzanak-e a magyar kormánnyal? Dícséretökre legyen mondva, a szerb mérsékeltebb férfiak mégis irtóztak eleinte a meghasonlás zászlaját kitűzni, de másrészt az elégületlenek s túlzók izgatásait ellensúlyozandó, utoljára még egyszer megkísérték a szerbek a békés egyezkedést; ettől függött a béke, s a forradalom kitörése. Március 27-én ült össze Ujvidéken a gyűlés, mely a kiegyezés pontjait volt meghatározandó. A pontok[1]) nem sokban térnek el a pesti határozattól, s egy küldöttségnek adattak át, mely ezeket a pozsonyi országgyűlés elé terjesztendi. A küldöttséget némelyek szerint Kosztics Sándor, mások szerént Nikolics főjegyző[2]) vezeté Pozsonyba. Április 8-án érkeztek fel, hol is az országgyűlés színe elé lépvén, megköszönék a kivívott szabadságot, de egyúttal az ujvidéki határozatokat is átadták. Szóló Kosztics előadta küldetésök ügyét s ezután Vidos előadó olvasta fel a peticiót, mely következőkép hangzik:

Ujvidéki határozatok.[3])

Manap, midőn a nemzetek jogaiknak érvényt szereznek, s az emberi méltóság, szabadság és testvéri együttérzés oly hatalmas mérvet öltött: hadd fejezhessék ki a szerbek is, mint e hon görög keleti vallású lakosai, óhajaikat és kérelmeiket.

Tudja az egész világ, hogy a szerbeket a magyar testvérek és törvényes királyaik hívták be az országba; már IV. Béla alatt a tatárjárás után, Zsigmond, Albert, I. Mátyás, Ulászló s nevezetesen I. Lipót alatt teleped-

[1]) Chownitz (Gesch. d. ung. Revolution I. k. 50. l.) és Majláth (Neuere Gesch. d. Magyaren II. k. 19. l.) csak említést tesznek rólok.

[2]) L. Horváth. Függ. harc tört. I. 136. l. és Adlerstein Chron. Tagebuch. II. 73. l.

[3]) Захтевања новосадска. Љетопис, 1851. Аркива народних споменика.

tek le a kül- és belellenségtől oly szörnyen pusztította országba. A beköltözők elé szabott feltétel az volt, hogy a szerbek új hazájokat minden ellenséges támadás ellen védeni tartoznak. Számos kiváltságot is nyertek I. Lipót alatt 1690., 1691. és 1695-ben, I. József alatt 1706-ban, III. Károly alatt 1713., 1715-ben s Mária Terézia alatt 1743-ban; az országgyűlés ezeket 1790—91-ben jóvá hagyta. A görög keleti vallás függetlensége és a szerb nyelv szabad használata biztosíttatott, hogy külön vajdát választhatnak, és saját kebelökből vezéreket, érseket, s püspököket nyernek; hogy a papi tizedtől teljesen mentek lesznek, hogy nemzeti ügyeiket, egyházi, iskolai dolgaikat, nemzeti alapítványaikat a nemzeti szábor és külön udvari kancellária intézik el.

A szerbek mindenkor becsülettel feleltek meg kötelességüknek, s mindeddig vitézül harcoltak; császárukhoz és szeretett hazájukhoz szorosan ragaszkodtak, mit a történelem, — mult és jelen egyaránt — eléggé bizonyít. Szerb harcosok hullái borították a csatahelyeket Páristól—Moszkváig, a Balkántól—Berlinig. A monarchiát ma is ők veszik körül szuronyfallal, mely Adriától Oláh- és Oroszországig terjed.

De mindama igéretek és szerződések közől számtalan be sem váltatott, sok feledésbe merült, sőt el is tagadtatott. A nemzeti szábor összehívása, — ez is félszázadban egyszer fordul elő — csak a kiváltságok megőrzésének látszatául történik, a szerb nemzet határozott kárára, mert hiszen kizáratik ott minden fontosabb egyházi, iskolai, nemzetiségi kérdés, s csak a metropolita jelentéktelen választására szorítkozik.

Más népek ellenben oly jogokat is nyernek, melyekkel annak előtte sohasem birtak; de azért a szerb és egyéb görög keleti lakósok mindenkor a hon jólétét és javát tartották szem előtt, szeretettel csüggtek a hazán,

s szeretett magyar honfitársaikkal a legjobb egyetértésben éltek. A szerbek készséggel ismerik el a magyar nyelv és nemzet elsőbbségét általánosabb ügyekben; ők csak azon jogok és kiváltságok teljesítését követelik, melyek nekik megadattak, s melyeket nemcsak becsülettel megszolgáltak, hanem jelenleg is kiérdemelnek.

A szerbek kívánatai összegezve ezek:

1. Készséggel ismerik el a magyar kormány és nyelv illetékességét az állami kormányzatban, de kívánják: hogy saját népök is nemzetnek ismertessék el; továbbá nyelvök szabad használatát összes autonom ügyekben s hogy ez törvényileg is biztosítassék.

2. Törvényileg biztosíttassék függetlenségök, szabadságuk és vallásuk kölcsönös egyenjogusága a haza más keresztény felekezeteivel szemben; iskoláik, felsőb tanintézeteik, és bánthatlan alapítványaik (neprikosznoven fond) kezelése a nemzeti szábor által.

3. Hogy jövőben egy püspökség se maradjon betöltetlenül az előírt időn túl s hogy a bácskai székre azonnal válasszon a szábor püspököt.

4. Hogy monostoraik vagyona törvényileg biztosítassék és elvett jószágaik visszaadassanak; ezek kezelése a nemzeti szábortól tétessék függővé.

5. Hogy konzisztoriumaikat világiak képezzék, s ezek mindenben szavazati joggal birjanak; üléseik szerb nyelven vezettessenek.

6. Hogy vallásuk, különösen az unió támadásai ellen megvédessék s az erőszakkal vagy csellel elvett templomaik, a görög keleti egyháznak azonnal visszaadassanak.

7. Hogy a nemzeti szábor (gyűlés) évente szeptember 13-án (g. k. sz. 1-én) minden engedély kérés nélkül Ujvidéken összeülhessen, és erre azok választhassanak küldötteket, kik az egyházmegyének jutalékait megfizetik.

8. Hogy ezen nemzeti gyűlés a magyar országgyűlés tartama alatt összehivassék s hogy erre 100 világi, 25 pap s 50 végőri követ választassék; úgyszintén Dalmácia részéről 10 képviselő.

9. Hogy nemzeti táboruk necsak az érseket és a püspököket választhassa, hanem az iskolák főigazgatóját s az alapítványok kezelőit is, kik a nemzetgyűlésnek beszámolni tartoznak.

10. Hogy a gyűlés tárgyalása nyilvános legyen, s ügyeik hatáskörét a nemzetgyűlés határozza meg, mely határozatot a magyar országgyűlés törvénybe iktatni köteles.

11. Hogy érsekük- és püspökeiknek az országgyűlésen a kath. papság között szavazatjoggal hely adassék.

12. Hogy az 1792. törvény 10. és az 1844. 5. szakasza tekintetbe vétessék.

13. Hogy a kikindai és tiszavidéki kerület a táblához küldötteket meneszthessen.

14. Hogy a határőrvidék egyházilag és tanügyileg a főigazgatótól, illetve a nemzetgyűléstől függjön. Másrészt politikai tekintetben a királyság többi részeivel egyenlővé tétetvén, mindama jogokban részesüljön, melyeket az új törvények biztosítanak.

15. Hogy a végőr csak akkor köteles katonai kötelezettségének megfelelni, ha törvényileg felhivatik; ez esetben ugyanoly törvények alá essék, mint a nemzetőrség a királyság többi részeiben; tisztjeit azomban maga választhassa, amennyiben e jogot előbbi kiváltságaink is megadják, noha ez jelenleg megtagadtatott.

16. Hogy az 1844. törvényszakasz a hitáttérést és vegyes házasságot illetőleg vallásukra is vonatkozzék.

Meg vagyunk győződve, hogy felséges uralkodónk és a magas kormány ezen említette és jogos kérelmeinket meg fogja hallgatni és teljesíteni is — mi ré-

szünkről ünnepélyesen igérjük, hogy testtel-lélekkel vagyonunkat, utolsó csepp vérünket a szeretett honért és felséges uralkodónkért feláldozzuk, és e tekintetben őseinken is túlteszünk.

A görög keleti szerb gyűlés határozataiból. Ujvidék 1848. március 27-én.

A pesti határozatok tehát az ujvidéki kérelmekkel lényegükben egyeznek. A szerbek követelései nagyrészt régi kiváltságaikon alapulnak, melyeket osztrák császároktól, a magyar országgyűlések tudta nélkül, nyertek. Mindazonáltal, ha tekintetbe vesszük azon vészfellegeket, melyek Horvátország felől közelegtek, a magyar kormánynak sokkal több előzékenységgel kellett volna fogadnia a küldöttséget; Kossuth lényeges hibát követett el, mikor a szerbek „Ujvidéki kérelme“-it a napirendről levétette. A kérdés aktiv fontosságú volt; egyszerű mellőzés a bajon nem segíthetett, mert ott egy vagyonos, tetterős nemzetiség viszonya a hazához, került szóba. Politikai rövidlátás, a kivívott előnyök feletti mámor, a mellőzés következményeit be sem láthatta s hogy a szerbekkel a szakadás beállott, ennek jórészt ezen mellőzés az oka.

Az országgyűlés feszült figyelemmel hallgatta végig a petició felolvasását, és mindenki önkéntelenül a vezérre, Kossuth Lajosra tekintett, ki ékesszólásával igyekezett a gordiusi csomót ketté vágni.

„A küldöttség láthatta — kezdé beszédét — hogy törvényhozásunk a szerb nép nem egy óhajának tett eleget; el kell ismernie, hogy a törvényhozás az ország minden nemzetiségét figyelembe veszi, ezért joggal kívánhatja, hogy ezen kapocs, mely valamennyit egyesíti, a magyar nyelvben keresendő. Míg a magyar hangoztatja: minden nép nyelvét a belügyekben érintetlenül hagyni, míg a magyar a haza összes népeivel a szabadságot, összes polgári jogait megosztja: méltányos kérelme,

hogy a külső kapocs, mely államjogilag köti össze a nemzetiségeket, a magyar nyelv legyen."

„A petició szerint a törvényhozás feladata kettős: 1. az elveszett jogokat visszaállítani, 2. ujakat adni. Az első pontot illetőleg törvény szükségtelen, hiszen a felelős miniszterium kötelessége a törvényt általánosságában érvényre juttatni, és ennek végrehajtásával a szerbeket jogaikba visszahelyezni. A második pontot illetőleg pedig az országgyűlés utolsó napjaiban lehetetlen a szerbek előnyére új jogok megadatását tárgyalni. Ez a jövő országgyűlés gondja."[1])

A küldöttség azomban a képviselőházban nyert válasszal kevésbé sem volt megelégedve, s kérelmére Kossuth azt egy mellék szobába vezeté.

„Uraim, mondá nekik, önök Ujvidék 12,000 lakosának nevében egyenjogúságot követelnek a nagylelkű magyar nemzettől. Kérelmök méltányos s a nemzet szívesen fog beleegyezni hogy a szerbek a szabadságban. államjogokban részesüljenek."

„Azt hisszük miniszter úr, felelé erre egyike a követeknek, figyelmeztetnünk kell önt arra. hogy a magyarországban lakó és a magukkal hozott jogok s szokások biztosítása mellett bevándorolt szerbek legszentebb jogát. nemzeti nyelvök használatát elismerik. A szerb nemzet teljesen elütő a magyartól, tőle méltánytalanságot el nem fogadhat, de ha ez őt nemzetnek ismeri el, kész a maga részéről ilyennek a magyart is elismerni, s vele mint előbb is, egy korona és egy alkotmány alatt megmaradni."

„Nemzet alatt mit ért ön?" kérdé Kossuth.

„Oly néptörzset, felelé a kérdezett, mely saját nyelvvel, művelődéssel bír, s elég tudata van, hogy ezt meg is tartsa."

---

[1]) A képviselőház április 8-iki üléséből. Adlerstein. Chron, Tagebuch. II. 73. lap.

„Tudja-e, hogy minden nemzetnek önálló kormánynyal kell hogy bírjon?"

„Mi nem követelünk annyit, válaszolt egy másik küldött, szerintünk egy nemzet több kormány alatt, s több nemzet egy kormány alatt élhet. Előbbire példa Németország, utóbbira Erdély."

Erre Kossuth kimondá, hogy egynél több nemzetet semmi esetre sem hajlandó elismerni. Egyúttal abba a hibába esett, melybe előzőleg a magyar kormány, hogy nem fejezé ki a „nemzet" fogalmát.

Egy harmadik küldött megjegyzé (valószínűleg Sztratimirovics): „A forrongás félek nyilt szakadásra fog vezetni, ha a délszlávok várakozásaikban csalatkoznak. Ha Pozsony tőlünk jogaink elismerését megtagadja, úgy mi azt *máshol fogjuk keresni.*"[1])

Kossuth erre odaveté e hirhedt szavakat: „*Úgy hát döntsön köztünk a kard!*"

Kossuth olajat öntöt a tűzre, mely most magasra lobbant, s bevilágította Dél-Magyarország rónaságait. Fonblanque angol konzul, ki Belgrádban tartózkodott a forradalom idejében, hű tudósítója volt kormányának s ezt írá április 22-én „Kossuth ezen szavai a szerb harcot idézték elő, összes borzadalmaival."[2])

Az angol konzul eme szavai immár eláruljják, hogy Szerbországban, s egyáltalján a külföldön ama hit terjedt el, hogy a magyarországi szerbek *törvényes alapon* kezdék meg küzdelmöket, s csak Kossuthnak, a „magyar államférfiúnak" szenvedélyes felelete kényszeríté őket az odadobott keztyűt elfogadni. Nem tagadom, hogy befolyással volt e felelet a fajharcra, de hazugnak kell kinyilatkoztatnom, hogy csakis Kossuth idézte elő a

---

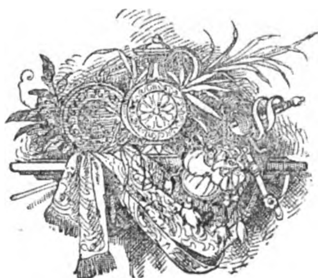
1) Majláth, Neuere Gesch. d. Magyaren. II. k. 20. l.

2) Correspodence relativ of the Affairs of Hungary 1848—1849. 68., 77. lapok.

véres szerb forradalmat. Kossuth szava, mint látni fogjuk alább, csak *sietteté* a felkelést, de azt feltartóztatni már nem lehetett, hacsak a haza egységét a kormány tönkretenni nem akarja. Ildomosabb, ésszerűbb taktikát elvárhattunk volna Kossuthtól, de őt okolni a szerb felkelés előidézésével, merő őrültség. A szerb forradalom magokból az eseményekből folyt, s azon egyes emberek szólásai, fenyegetései nem sokat változtathattak Itt elvek küzdöttek, a haza egysége ellen irányuló elkülönítő törekvésekkel szemben, s nem személyi érdekek. Igaz, hogy a szerbek kinyilatkoztatták a pozsonyi országgyűlésen, hogy ők „a magyar nemzetiséget, az anyanyelv diplomaciai méltóságát, minden nyilvános álladalmi viszonyokban szíves készséggel"[1]) elismerik ugyan, de azt is kívánják, hogy nemzetnek ismertessenek el, valamint nyelvök szabad használata, úgy tulajdon, mint egyházi ügyeikben, törvénybe iktattassék. De valjon nem ütközik-e ezen követelmény, mint elébb kifejtém, értem a nemzetnek való elismerést, ép az anyaország vitális érdekébe? Sokszor hallottam emlegetni, hogy a pozsonyi küldöttségnek semmi komolyabb fontossága nem volt, s a szerbek csak tudni akarták, hogy a végső esetben mily engedményeket hajlandó a magyar kormány tenni. Támaszkodnak ezek Sztratimirovics fenyegető szavaira, a többi között, nagy történetirónk Horváth Mihály is, s arra hogy a szerbek direkt az udvari reakcióval álltak volna már ez időben, összeköttetésben. Gaj Lajos említettem elfogott levele kétségen kívül helyezi ezt a horvátokra nézve, de ép ezen esetre támaszkodva, noha csak a karlócai gyűlés lefolyásakor birunk a kamarilla részességéről hiteles adatot, minden esetre hihető, hogy Sztratimirovics tudott a kamarilláról, még mielőtt Pozsonyba

[1]) Szeremlei S. Magyarország krónikája 1848—49-ben. I. k. 64. l. a közlött két proklamáció után.

rándult volna. Klapka tábornok is valószínűnek tartja s az udvart, mely Metternich Kelemen herceg népfellázító politikájához fogott, okozva a szerb felkelés előidézésével.[1]) „Tény, hogy a nemzetiségek nem keltek fel, mondja Szemere, hanem őket felbujtogatták. Az egész tisztán katonai ellenforradalom volt, az udvar érdekében, mely csak akkor lett a nemzetiségek harcává, midőn itt-ott egy helység pusztult el, ami a külömböző törzseket kölcsönös bosszúra és önvédelemre kényszeríté.“[2]) Szemere állítása csak kevés helyreigazításra szorul, a mennyiben szükségesnek tartom megemlíteni, hogy a szerbek már eleve forrongtak s csak később szítá az udvar a már forrongásban talált elégedetlen elemet. Az udvarnak a felbujtogatással más célja bizonyára nem vala, mint a magyar haderő tetemes részét lekötni.[3]) Pulszky Teréz naplójában egy kissé variálja Szemere állítását: „valamint Metternich a horvátokat használta fel a magyarok ellen, ugy az osztrák miniszterium a szerbeket.“[4]) Valljuk meg nyiltan, az összes pokoli munkák szálai az udvari kamarillához vezetnek.

1) Der National Krieg in Ungarn 48—49. I. 29. l.
2) Szemere L. Graf Batthyány, A. Görgei, und L. Kossuth. 63. l.
3) Klapka, Memoiren. Bevezetés XVIII. l.
4) Pulszky T. Aus dem Tagebuche einer ung. Dame. I. 141. l.

II.

Illirizmus. A délszláv birodalomról. A görög keleti vallás és a szerb nyelv elnyomatása. Proklamáció a szlávokhoz és a karlócai pontok. Horvát-szerb szövetség. A szerb sajtó.

Rüstow nagy befolyást tulajdonit a Gaj keltette illirizmusnak is, melynek célja vala egy egységes délszláv birodalom megalkotása; természetesen horvát hegemónia alatt. mint a melynek legműveltebb honfiai vannak. Önzetlen férfiak! Gaj. ki nem restelt fosztogatni trón követelőket, Starčević, kinek tombolásáért nemrég martirságot ajándékoztak, s még a horvátok csodálkoznak azon, hogy a nyugat késik őket kultur nemzetnek elismerni! — Horvátországot az illirizmus eszméje foglalkoztatta, midőn a kamarilla őket felkereste, színleg eszméikkel rokonszenvezve, már kész fellázadt elemre talált, melynek csalétkül a magyarokat, mint egyedüli akadályozóikat céljuk elérésében, állitotta fel. A horvátok bementek a kelepcébe, volt okuk később ezt megsiratni. Ép úgy a szerbek. A nép zöme független érzelmű, nemzeti önállóságra törekvő ugyan, de elégedetlen volt, miután évtizedeken át a bécsi udvar őket üres igéretekkel áltatta. Midőn hazánkba bevándoroltak, az udvar oly kiváltságokkal ruházta fel őket, melyeket a magyar országgyűlés sohasem ismert el. Megjegyzem az adományozás idejében a korona és a nemzet harcban állt. A magyar

alkotmány értelmében „a szerbek nem voltak törvényes polgárai a hazának, bizonyítja ezt számos folyamodványuk 1708-tól fogva, melyekben magyar polgári jogokért folyamodnak. A szerbek csak kiváltságolt idegenek voltak."[1]) Sőt még Kolowrath gróf is, a szerbek e nagy pártfogója, az 1745. év szeptember 29-én az udvarnak tartott felolvasásában kimondja, hogy „a szerbek kiváltságai a legvilágosabb törvényekkel éles ellentétben állanak." — A szerbek, noha megvoltak kiváltságaik, mégis mindig forrongtak, azon egyszerű okból, mivel a kormányok azokat sohasem tartották meg, sőt a maguk teljességében papíron maradtak. Nem használt itt sürgetés, a fejedelmek igéretekben kifogyhatlanok voltak.

Az 1848-iki magyar országgyűlés kimondván az általános jogegyenlőséget, tekintet nélkül a kiváltságokra, ez némi aggodalmat, sőt elégedetlenséget szült a szerbeknél. Ők *írásban* messzemenő jogokkal birtak, s ezekről most az általános jogegyenlőség értelmében, le kellett mondaniok, mire nem igen valának hajlandók; s miután az országgyűlés ajánlataikat, melyek nem egyebek, mint a Lipót adományozta kiváltságok jó része, ők máshova fordultak; az osztrák reakcióhoz, annak pedig éppen jókor jött ez alkalom, igért fűt-fát, elvül vallva: úgy sem tartjuk meg.

Rüstow-val szemben kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy *a szerbek sohasem voltak az illirizmus hívei.* Ők féltve óvják nemzeti intézményeiket, az önállóság iránti hajlamuk oly nagy, hogy bízvást mondhatni, ez az egyedüli délszláv törzs, mely hivatva van nemzeti irányban, függetlenül fejlődni és független önálló országot alkotni. Igaz, hogy a szerbek a horvátokkal szövetkeztek, de nem az illirizmus kivívására, hanem *a magok önállóságuk elnyerésére*, mit hasztalan kisérlettek meg oly sok-

[1]) Schwicker J. Politische Gesch. d. Serben. 405—406. l.

szor. Ők az illirizmust csak segítségnek tekintették; magukat oly célból sohasem vetve alá, hogy nemzetiségök feladásával más rokonnépekkel egy nemzetté, egy állammá olvadjanak össze. A nagy és határozott nemzeti öntudat, mely a délszlávokban rejlik, fogja a most grasszáló pánszlávizmust a Balkán félszigeten megtörni, s a most lefolyt, a bolgárokkal vívott harc, mely oly szerencsétlenül végződött az Obrenovics fejedelmi házra nézve, s melynek következményei beláthatlan horderejűek, sem egyébb, mint a szerb nemzet határozott nemzeti érzületének nyilvánulása más szláv néppel szemben.

Külömben maga Rüstow is ellenmondásba keveredik. Egyik helyen azt mondja: „A szerbek a szerb részek Magyarországtól való elszakítására, s a horvát-szlavon tartományokkal való egyesítésére törekedtek, osztrák jogar alatt;“[1]) munkájának bevezetésében pedig állítja, hogy a szerbek protestáltak, hogy őket „az alakítandó Illiriába számítsák, ők az egész keleti részt, melyen szerbül beszélnek, maguknak követelik.“[2])

Helyén találom itt a délszláv birodalom felállításáról, melyről oly sokszor szó van ép függetlenségi harcunk idejében, megemlékezni. A török uralom, s Ausztria fensőségei voltak a délszláv törzsek urai. A beteg ember gyengülése, s az osztrák zavarok legalkalmasabbnak bizonyultak, e tervet megkísérteni, s midőn a bécsi udvar is színleg hajlott a délszlávok szavára, a remények még vérmesebbek lettek. Csakhogy egy volt a bökkenő valjon horvát, vagy szerb hegemónia alatt alakuljon e birodadalom, s ezen nem is egyezhettek meg. Hiába hangoztatták a szláv egységet, a szláv közös anya két testvéreit, egyesség létre nem jöhetett, sőt ellenkezőleg a szerb és horvát érdekek gyökeres ellentéte még csak inkább

1) Rüstow, Gesch. d. ung. Insurrectionskrieges. I. 64. l.
2) Ugyanott. Bevezetés, 11. l.

előtérbe lépett. Ama felhívások, melyek a horvátok, szerbek, a bolgárokhoz, bosnyákokhoz stb. intéztek, azt bizonyítják, *hogy a horvát s a szerb uralom egymást kizárják.* S manap az ellentét már oly nagy, hogy külföldi egyetemeken a horvát és szerb testvérek, ifjak, ellenséges lábon állanak. Mindenesetre sokat mondó jelenség, s mi magyarok ennek csak örülhetünk, de egyúttal támogassuk a szerbiai szerbeket, mert egy független szerb birodalom, s egy önálló Magyarország nem zárják ki egymást. Hogy ezen éles ellentétek a horvátok és szerbek között 1848—49-ben nem álltak be, csak a magyar felkelés oka, mely a délszlávok szemében sokkal fontosabb vala, mint ezen versengés. — A dolog úgy állt, hogy a szerbek hajlandók voltak, *mint külön tartomány* Ausztria jogara alatt maradni, de Horvátországgal egyesülni, jamais.

A szerb felkelés hathatós előmozdítója volt továbbá azon szoros érintkezés, melyet a magyarországi szerbek a dunán- s szávántúli testvéreikkel fentartottak. Ezen eseményről s nagy horderejéről azomban később fogok megemlékezni, a karlócai gyűlés elbeszélése után, miután a tettleges beavatkozás Szerbia részéről e gyűléstől kezdődik.

A papok nemzeti egyházi érzülete, az ifjabb generáció liberálisabb törekvesei, azon tény, hegy a nemzetiségi eszmék megértek 1848-ban, mindmegannyi csírái a szerb felkelésnek. S ha tekintetbe vesszük, hogy a szerb nép kiváltságainak meg nem tartása miatt mindig elégedetlen volt, nem szabad csodálkoznunk, hogy a reakció oly könnyű szerrel nyeré meg céljai elérésére. Egyben mindig sajátszerű marad az ügy, hogy a szerb nép ép avval szövetkezett jogainak, melyeket mi csak jogtalanul adott kiváltságoknak ismerünk el, kivívására, a ki azokat meg nem tartotta. — Meynert a magyarokat mondja a szerb nép felkelésének okául. „A magyarok a harcias szerbeket is fellármázták más nemzetek

jogaiba való beavatkozásuk által."[1]) Az író bizonyára nem ismeri a magyar alkotmányt, külömben okadatolná ezen általános frázisát. Ha történtek is méltánytalan lépések a magyarok részéről, úgy ezek még nem adnak elegendő jogcímet, hogy a szerbek egy irtózatos fajharcot megindítsanak. Külömben a ki ismeri Meynert történetíró elfogultságát, csak mosolyoghat ezen abszurd állításán.

Végül a felkelés két fontos okára jutottunk. Ez a görög keleti[2]) vallás, és a szerbek nemzeti nyelve. Ki ne tudná, hogy a mult században mennyire szorongatták a görög keleti hitűeket, hogy a római katholikus egyházat ismerjék el, avagy egyesüljenek vele, görög katholikus néven. A hol lehetett bármi úton a katholika egyház harcot indított az óhitűek ellen, s ez a szerb vallásos népet nem kevésbé keseríté el. „A magyar nyelv behozatala dacára, ki tudja, magyarországi testvéreink, nem fogták volna-e pártját Magyarországnak, ha a vallási üldözések elő nem fordulnak?" kérdi Risztics,[3]) Szerbia volt minisztere. Tény, hogy a szerb nép szilárdul ragaszkodik vallásához, annál is inkább, miután ez náluk nemzeti. A szerbeknél vallás és nemzetiség elválaszthatlanul egybe van forrva, s a ki az egyiket támadja meg, a másikat is ellenségévé teszi. Nem akarok e helyen bővebben vallási dolgokba ereszkedni, elég annyi, hogy a vallási üldözések a magyar fajtól, mely tétlenül nézte ezt, a szerbeket elidegeníté. Sokkal fontosabbak a nyelvkörüli gravamenek.

A magyar nemzetiségi eszme ébredése Magyarországon II. József uralkodására esik. Ez elvitázhatlan tény, s következménye ama győzelem, melyet a

---

1) Meynert H. Gesch. d. Ereignisse in d. österr. Monarchie. 75. l.

2) A szerbek a maguk nyelvén a görög keleti szót nem kedvelik; ők magukat igaz katholikusoknak tartják.

3) Ристић, Србија и српски покрет у Угарској 13. л.

nemzetiségi eszme 1790-ben a germanizáló rendeletek felett aratott. A nem magyar ajkú, de Magyarországban lakó nemzetiségek ébredése egykorú volt a magyarral. A mi a szerbeket illeti, ezek 1790-ben junius 20-án II. Lipót uralkodóhoz folyamodnak, egy nemzeti kongresszus megtartása miatt,[1]) s ugyanazon év szeptember 7-én nemzeti kiváltságaik biztosítását kérik, külön tartományt, nyelvök használatát stb. A szerbek eme lépése kétség kívül a magyar alkotmány mellőzésével történt, de ennél is szomorúbb világot vet, mennyire fitymálják a szerbek a magyar alkotmányt, ama tény, hogy ők Bécsben nyerték el s kérték kivánataik teljesítését, „az osztrák császártól.“ A bécsi kormány eme lépése magyar ellenes volt, de a rendek sem maradtak adósak s az 1790—91-iki törvényhozás 16. cikke nyiltan kimondja, hogy a német nyelv helyett további intézkedésig ismét a latin lép életbe. De már 1792-ben kimondatik, hogy minden tisztviselő néhány év alatt köteles magyarul megtanulni. Evvel szemben a bécsi kormány II. József politikáját elejti és a magyarországi nemzetiségeket a magyar ellen támogatja. 1804-ben az udvari kancellária nyelve a magyar. A jelen század elején semmi fontosabb lépés nem történt, de az átalakulás nagy korszaka, a híres 25 év beköszöntött. Az 1830. lengyel felkelésnek Magyarország ismét újabb vívmányokat köszön, a magyar nemzeti szellem ez időtől óriási mérveket ölt, mely tetőpontját a magyar függetlenségi harcban éri el. Elismertetett, hogy az államnak nemzetinek kell lennie, s csak mint ilyen van jövője, szóval *az államot ez időtől fogva nemzeti alapokra igyekeztek fektetni.*[2])

---

[1]) Meg is tartatott Temesvárott, már akkor szóba jött a bánságnak szerb vajdasággá való alakítása.

[2]) Gumplovicz L. Das Recht der Nationalitäten u. Sprachen in Österreich-Ungarn. 45. l.

Az 1832—36. törvényhozás III. cikke kimondja, hogy ott a hol magyarul hirdetik isten igéjét, az anyakönyveket magyarul kell vezetni, 1839—40-ben már tovább mennek, ott is kötelezővé tétetik a fentebbi rendelet, a hol nem magyarul prédikálnak. Ez volt az első lépés, a mely már nem viselé magán az önvédelem színét, hanem a nemzetiségek ellen irányult. 1842-ben a szerb egyházi gyűlésen a királyi biztos üdvözlő levele s a császárhoz intézett felirat még latin nyelven volt szerkesztve. 1844-ben törvénnyé mondatik ki, hogy az országgyűlés nyelve kizárólagosan a magyar, csak a horvátoknak engedték meg a latin nyelv használatát hat éven belül. *1848-ban a magyar nyelv kizárólagosan a diplomacia és a törvényhozás nyelve lett.* Ez volt az állapot, midőn a nemzetiségek visszahatása megkezdődött. „A magyar hazafiaknak utóvégre is nem lehet rossz néven venni, mondja Risztics János, hogy ők saját nemzeti nyelvöket hozták forgalomba, de a magyarok ennél meg nem állapodtak; ez a türelem mérlegét feldönti, az összes nem magyar ajkú nemzetiségek most ellentállást fejtenek ki, különösen a szerbek."[1])

Nézzük, mennyiben van igaza a nagy államférfiúnak, Szerbia legokosabb fejének, mint őt szerbjeink nevezni szeretik. Hogy a latin nyelv helyébe a magyar lépett, azt utóvégre senki sem veheti rossz néven, s mindaddig, míg a nemzetiségek autonom ügyekbe a magyar nyelv használatát be nem hozták, nem vethetik a magyar szemére a chauvinizmust. Az 1840. rendelet, mely szerint a nem magyar ajkúak anyakönyvei magyarul vezettessenek, legtöbbet ártott nemzeti ügyünknek, s ha ez elmarad, azon irtóharc a magyar anyakönyvek ellen, semmi esetre se következhetett volna be. Mennyire gyűlölték ezen anyakönyveket a nemzetiségek papjai,

[1]) Ристић, Србија и српски покрет. 14. л.

legjobban bizonyítják a szerbek, s azok későbbi pusztításai.

Összegezve röviden a magyar nyelv és a nemzetiségek közti viszonyokról észrevételeinket, itéletünk ez: *a magyar nyelvet 1840-től leginkább a magyar nyelven szerkesztendő anyakönyvek miatt gyülölték, s ezen évi rendeletet, mint jogtalan beavatkozást autonom ügyeikbe, jogtalannak tekintették.* De ne feledjük azon ellenszenvet sem, melyet a nemzetiségek a magyar nyelv iránt már előbb is tápláltak.

Még az április elején Ujvidéken tartott szerb értekezlet, felszólítást intézett Rajacsics metropolitához, hogy írja ki a szerb nemzeti kongresszus határidejét. Rajacsics azomban nem engedett, mivel nem volt tisztában a helyzettel; egyrészt a kamarilla, másrészt a magyar nemzet küzdelmeinek eredményét tanácsosnak tartotta bevárni, s ha a magyar kormány győzött volna a kamarillai harcban, semmi kétség, hogy a szerb főpap épp úgy a magyarok pártjára állott volna, hogy a patriarchai széket elnyerje, és saját egyéniségét emelje, ha mindjárt saját nemzete kárára is. Alig hogy Jellačić Zágrábba visszatért, Rajacsics határozott politikai magatartást vall s április 20-ára Ujvidékre bívja össze a gyülést.[1])

Még mielőtt ezen, a karlócai kongresszust megelőző gyülés összeült volna, két fontos okmányról kell megemlékeznem. Az egyik felhívás a délszláv államokhoz, a másik a magyarországi szerb néphez van intézve. A délszláv államokhoz szóló felhívás, mely április 18-án kelt, következőkép hangzik:

„. . . . . Szerbia ismerd meg magasztos feladatodat, te vagy a szerb és osztrák népnek szíve. Ismerd fel a gondviselés által kijelölt útadat; hiába akarná talán a sors, hogy a haza szabad legyen, annak szíve, midőn

[1]) Rüstow, Gesch. d. Insurrectionskrieges. I. 63. l.

az egész test szabadságra törekszik? Az óra ütött! lüktess vitéz szív: Szerbia! nyújtsd egyik karodat keletre s öleld át bolgár testvéreidet; másik karodat meg nyugatra s karold át bosnyák testvéreidet, s ők testvériesen hozzád fognak simulni. Három száz éve, hogy elváltatok; a halál hideg karja csak ez ideig tartotta őket fogva; boldogok lesznek ha az élet meleg karját érzik! Kedves marad mindig a testvér ölelése, s legédesebb, ha az a halálból életre, rabszolgaságból szabadságra vezet.

Elég ha Vucsicsot, Nenádovicsot és Lázárevics Lukácsot külditek el! s ha a hősök karja el is gyengülne, nem baj. Egy vér pezseg ereikben; erős a bolgár karja, fiatal; a bosnyák csak oly hős, mint testvérei; a szerbországiak, elég ha az ellennel szembe néznek. Mondd meg nekik, hogy bízhatnak benned, küldd el ezt a csekély segítséget, mely a szabadság kivívására szükséges; ne sajnáld pénzedet, ha testvéreid szabadsága forog kérdésben. hisz nagyobb érdem egy rabszolgát felszabadítani, mint a koldúsnak könyöradományt nyújtani.

Szerbia, Montenegro, Bosznia, Bolgárország! Az óra ütött! most vagy soha! Éljen a nagy és közös haza! Éljenek a szabadság hősei! Éljen jövőtök!“

Az itt közölt proklamáció nyomtatásban jelent meg; a magyarországi és szerbországi szerbek karöltve fáradoztak a délszláv államokat a török felsőség ellen fellázítani. Szembetűnő mindenesetre az, hogy *az egész felhívásban a horvátokról szó sincs.* Ezen tény sokra enged következtetni. A zágrábi nemzeti gyűlésen, mely március 27-én tartatott meg, Jellačić választott bán szintén a délszláv tartományokhoz s különösen a szerbekhez egy határozott jellegű felhívást bocsát közre. „A nemzeti egységet hirdeti, és a valláskülömbséget, mely egy és ugyanazon törzs (horvátok római katholikusok, szerbek görög keletiek, nyelvök egy) között fenáll *a társadalmi és politikai életben,*

határozottan akadálynak tekinti, üdvözli a nemzetet, mindkét hitvallású egy és ugyanazon vérből származó szláv testvérek legszentebb kincseire hivatkozva."[1]) A bán ezen nyilatkozata az első kísérlet volt horvát részről a szerbeket a magok részére nyerni, csakhogy a szerbek önállóságra való törekvésén a horvátok aspirációi a délszláv birodalmat illetőleg, hajótörést szenvedtek. Midőn a szerbek a horvátok törekvéseit belátták, nem késtek tőlük külön hasonló úton a délszláv hegemóniáért küzdeni, mindazonáltal a szövetséget fel nem bontották, minthogy a magyarokkal való küzdelem előtérbe lépett. Mint látni fogjuk később a horvát tartomány gyűlésen a meghasonlás nem egy jele mutatkozott, de komolyabb szakadás nem állt be.

Ez okmány is világos bizonyítéka, hogy a szerb felkelés *első sorban nemzeti volt. A szerbek eleinte nem az udvar támogatását tartották szem előtt, hanem csak is saját érdekeiket.* Maga egy szerb pap ezt írja: „Megbeszélés tárgyává tétetett, hogyan és milyen szerződéseket fognak kötni akár az udvarral, akár az uj magyar kormánnyal."[2]) A szerb nép igen jól tudta, hogy mi sem köti Ausztriához, de egyszersmind felismeré, hogy ép oly kevésbé állhat összeköttetésben a magyar kormánnyal, miután ez nem hajlandó eleget tenni a szerb nemzet megmásíthatlan jogainak. Oly helyzetbe jutott, hogy jogait először tettleg kellett érvényre juttatnia és ezeknek fenállását valamely hatalom által elismertetni. A legközelebbi hatalom pedig — Magyarország által elutasítva — Ausztria volt.[3]) Hogy e hatalom pedig mennyiben felelt meg a szerb érdekeknek, a harc befejezte után eléggé kiviláglott.

A másik, nem kevésbé fontos okmány, a karlócai

---

1) Ристић J. Србија и српски покрет у Угарској 15. л.
2) Die zu Karlovic abgehaltene Nationalversammlung.
3) Die serbische Bewegung in Südungarn. 73. l.

körlevél, melyet később a karlócai gyűlés egészben elfogadott; a körlevél itt következik:

A *szerémi és karlócai szerbek kivánatai.*

A nemzetek általános felkelése a szabadság és haladás érdekében, nekünk is szent kötelességünkké teszi, mellyel mi a hazának, anyaszentegyházunknak, önkormányzatunknak tartozunk, nemzetünk érdekében cselekedni. Az időpont és alkalom most jött el, s azért őszintén és nyiltan kimondjuk száz éves szenvedéseinket, és ezeknek megszüntetésére haladéktalanul törekedünk; a rajtunk ejtett sebeket nem viseljük el többé, mert ezeket gyógyítlanul meghagyni egyenlő moralis mérgezéssel, mely testünk szellemi és erkölcsi erejét egészen tönkretenné. Ne várakozzunk többé rabtürelemmel, ne hagyjuk felhasználatlanul a kínálkozó alkalmat; mert most, midőn Ausztria összes nemzetei jogaikat kérik s megkapják, melyeket elébb soha sem nyerhettek el, itt az ideje hogy mi szerbek is nemzetünk és egyházunk érdekében törvényes úton az isten és a tiszta ész sugallta jogainkat visszaköveteljük, melyeket a nép jóléte, a testvéries egyenlőség követel, melyek közül nem egyet kellett volna hogy Ő Felségétől megkapjunk kiváltságaink alapján. Most midőn császárunk kegyessége által az osztrák és olaszhoni szlávok alkotmányt kaptak, a mai század szellemének megfelelőleg és más részt horvát testvéreink minket körükbe hívnak, hogy velök egyesüljünk, avval okadatolván, hogy a mi kívánataink övéikkel egyeznek, itt az ideje kinyilatkoztatni, hova akarunk tartani és mily feltételek alatt nyugszunk meg.

Nyilatkozatunk első és legfontosabb pontja az, hogy mi bármely támadással szemben egyházunkat védjük, melyben mi erősbülést és megnyugvást lelünk; megőrizzük a nemzet szent hitvallását, melyet őseinktől birunk, úgyszintén szerb nyelvünket is, mely nélkül görög

nem egyesült egyházunk fenn nem álhat. Nyujtsunk tehát kezet egyvérből származó testvéreinknek, a horvátoknak és kiáltsunk velök: éljen a három királyság!

Mi hívek maradunk fenséges házunkhoz, de a következőket óhajtjuk igazságos és fenséges császárunktól és királyunktól, hogy:

1. A három egyesült királyság számára alkotmány dolgoztassék ki, a nemzetiségi szabadság alapján, és a horvátok kivánatai teljesíttessenek;

a) a nemzeti függetlenség mondassék ki;

b) a nép képviseltessék a nemzeti országgyűlésen az egyenlőség elve szerint, tekintet nélkül hitre és állásra;

c) minden esztendőben gyűlés tartassék;

d) birjunk független felelős miniszteriummal;

e) egyenlőséget törvény előtt, hit- és rangkülönbség nélkül; a tárgyalások nyilvánosan tartassanak, a biróság felelős;

f) az adózás kivétel nélkül egyarányú legyen és ennek nagysága az országgyűlésen állapíttassék meg;

g) a robot töröltessék el;

h) a nemzetőrségi intézmény hozassék be;

i) a nemzeti nyelv a kül- és beligazgatás minden ágában, a felsőbb és alsóbb tanintézetekben érvényre emeltessék.

2. Válasszunk szabadon vajdát, a végvidék katonaságából régi kiváltságaink alapján, melyeket őseink a különféle családokból származó magyar királyoktól nyertek, s ezen jogokat a szerbek is birják, bizonyítja a történet, a magyarok alkotmányának 22.: 1848.; 5.: 1507. cikkei; bizonyítják a régi szerb családok nevei, melyek még most is a nép nyelvén emlegettetnek, mint Brankovics, Zmaj deszpot Vuk, Majka Angelina s fiai: György, János, Jelena deszpotica, Scsilánovics István és Csarnojevics János. A szerb nemzet ezen nemzeti jogai, szerencsétlen események következtében a lezajlott időkben

elvesztek, de Csarnojevics idejében I. Lipót megújította több újabb kiváltsággal 1691. aug. 21-én. Promittimus vobis servata in primis Religionis suae, eligendique Vajvodae libertate privilegiis et juribus, et emptionem ab omni onere publico etc.

3. A szerb vajdaság régi jogköre alá essék: Szerémség, Bánság (a kikindai kerülettel egyetemben), Bácska (a becsei és sajkási kerülettel), Baranya, Scsilánovics István deszpotinája.[1])

4. Jövőben a szerb nemzet saját genetikus nevével illettessék (szrb, szrbaly, szrbin. szrblyin) és vallásuk „pravoszlavlya“-nak neveztessék, evvel véget vetve „a görök keleti“ névnek, mintha mi görögök volnánk.

5. A vajda szerb legyen, a mi hitünket vallja, kit a nemzet választ, a három egyesült királyság nemzeti elnöke által kijelölve.

6. A horvát bán egy és ugyanazon országgyűlés által valláskülömbség nélkül választassék. Ezen országgyűlésnek ő az elnöke, a szerb vajda pedig alelnöke.

7. Óhajtjuk, hogy jövőben a három egyesült királyság felelős független miniszteriuma az egyenlőség kimondott elve szerint népünk és vallásunk képviselőiből fele részben összeállíttassék. Érvényesíttessék ez a királyság minden hivatalában, Magyarországon pedig az 1790. 10. értelmében.[2])

---

[1]) Brankovics János halála után egyidejűleg felesége Jelena uralkodott leányaival, később magához hívta a tengermellékről Zahumlyeről Dsilinovics Istvánt, ki a deszpot rokona lévén, átadta neki a szerb deszpoti méltóságot. Nem sokára Jelena odahagyja Kupinik várat a török betörés miatt s Világos várába megy, testvéréhez Jaksics Márkóhoz. Dsilinovics Morovics várába száll. hol ő a deszpoti méltóságot visszaállítja. Sokat küzdve a törökkel, végre menekülni kényszerül Magyarországba, hol II. Ulászló neki Siklós várát adományozza, úgy szintén a vele jött szerb népének, 1508-ban. Hét évig élt itt Dsilinovics és 1515. okt. 4-én halt meg.

[2]) Mely így hangzik: „Ut et Individuis ejusdem (Graeci) ritus nonnulla requisitis qualitatibus instructa, ad Cancellariam Hungarico-Aulicam: prout et ad Consilium Regium documentiale applicentur Individua.“

8. Hogy szerb nemzeti kongresszus, mely az osztrák monarchiában lakó görök keleti népünk miatt szükséges, minden évben tartassék, és ezen kongresszus kebeléből egy bizottság iskolai és egyházi ügyünket vezesse, a nemzeti alapokat kezelje.

9. Ezen nemzeti kongresszus, választás után, minél előbb Karlócára hívassék; jövőre pedig a nemzeti gyűlések, hogy a három egyesült királyság országgyűlési elnökei megválasztathassanak, valamint a többi tartományokéi. Minden húsz ezer lélekre egy képviselő essék. Ennek végrehajtása a jövő közgyűlés dolga.

10. A nemzeti kongresszus elnöke mindig a szerb vajda, alelnöke a karlócai érsek, ennek távollétében a legidősebb püspök.

11. Kívánjuk, hogy a kongresszus ne csak az érsekeket, püspököket, nemzeti biztosokat, s az iskolai alapok kezelőit választhassa, hanem iskoláinak főigazgatóit is a három egyesült királyság nemzetéből.

12. Hogy kolostoraink és javaink biztosíttassanak és azokat, melyek tőlünk elvétettek, visszaadatni kérjük. A javak kezelésére új törvény hozassék.

13. A kongresszus dologkörének meghatározása és szervezése a három egyesült királyság országgyűlésének dolga.

14. Azon templomok, melyeknek tulajdonjoga kérdéses, hitfelekezetünknek visszaadassanak, s ily kisérletek, melyek eltulajdonításra irányulnak, törvény által megakadályoztassanak.

15. A templomi nyelv veszélyen kivül helyeztessék az 1840. VI. 7. §. ellenében[1]) és ennek hatálya a görög

---

[1]) „Oly helyeken is, hol a szent beszédek magyar nyelven nem tartatnak, a jelen országgyűlés berekesztésétől számítandó három év letelte után, az anyakönyvek magyarul irassanak."

keleti vallásra ne terjedjen. Így ugyanazon szakasz 8. §. vallásunkra ne vonatkozzék.[1])

16. Karlócán, Szerémségben, a szerbek metropoljában, hol a nemzeti gyűlés is tartatik, szerb szeminárium állíttassék fel, akadémia, tanítóképző intézet; itt székeljen az iskolai bizottság, a Matica és minden szerb nép használára irányuló intézet.

Ezen pontokat ajánljuk, meggyőződve ezek szükségéről, midőn ily nagy vállalatba fogtunk, mulhatatlan, hogy összes gondolatainkban és érzelmeinkben egyetértsünk és valamennyien egy úton járjunk.

A görög keleti szerbek gyűléséből Karlócán 1848. április $^{14}/_{2}$. — Hatvan aláírás.[2])

A karlócai körlevelet, a május 13-án tartott karlócai gyűlés előadásánál fogjuk bővebben méltatni. Itt csak a horvát-szerb szövetségről akarunk megemlékezni. Olvasva a délszlávokhoz intézett kiáltványt, látjuk hogy a délszláv birodalom eszméje a zavar növekedtével elejtetett, s helyébe a szükség hozta szerb-horvát szövetség lép. A szövetségnek nagyobb jelentősége nincs s a szerbek csak annyiban kívánnak a horvátokkal osztrák jogar alatt lenni, mint Magyarországgal.

A szerb sajtó teljesen nemzeti volt, s nagy befolyást gyakorolt a szerb közvéleményre. A „Szrpszke Novine,“ „Napredák“ és „Vjesztnik“ határozottan a magyarok ellen izgattak, élesztették az elégületlenséget s előkészíték a talajt a felkelésre. A szerb sajtó nyilt tükre az összes szerb forradalmi eseményeknek.

1) „Ezentúl minden valláskülömbség nélkül csak olyanok alkalmaztatnak az egyházaknál, kik a magyar nyelvet tudják.“

2) Eredetije két példányban az országos levéltárban, 1848. Vegyesek. I. A. csomagban. Közölve a Сербски Љетопис-ban is. 1851. Арк. нар. споменика.

III.

Ujvidéki csoportosulás. A metropolita kihirdeti a karlócai nemzetgyűlést. Zavargások. Csarnojevics Péter kormánybiztos. A nádor levele. Békekísérletek. Ujvidéki mozgalmak s a karlócai gyűlés. Rajacsics és Suplyikác megválasztatása. A reakció a karlócai gyűlésen képviselve. A gyűlés jellege. A követelések.

lérkezett április 20-ika. E napon Ujvidéken nagy néptömeg csoportosult össze. Az izgatás színhelyén mindenféle elemek voltak láthatók; papok, kik közül nem egy végzett theologiát Oroszországban, a szószékről hirdették a magyarellenes igéket. Már most hangoztatták a nyilt szakadást a karlócai körlevél alapján. A templomban az anyakönyvek magyar példányait szétszaggatták; eleve ezeket Kosztics Mátyás plébános és Markovics János szerb nyelvre leírták.[1]) A felizgatott nép délután 3 órakor Karlócára ment, s ott nagy zajjal felszólítá Rajacsics József metropolitát, hogy haladéktalanul hívjon össze nemzetgyűlést. Rajacsics, most már tisztában levén céljával, azóta teljesen a reakcióhoz szegődött, engedve a nép kívánságának, *1848. május 13-ára Ujvidékre* (gör. k. napt. szerint május 1-ére) *nemzetgyűlést hirdetett.*

A néptömeg újongva vette ezt tudomásul, s megelégedve az eredménnyel, lassanként eloszlott. A patri-

[1]) Láng Ferenc jelentése az ideiglenes orsz. bizottmánynak. Orsz. levéltár. Vegyesek 1848. I. A.

archa azután megtett minden előkészülést, s az összes szerbek lakta községeket felszólítá, hogy küldjenek képviselőket, kik a szerb nemzet érdekeit védendik, úgy egyházi, mint politikai tekintetben.

Az április 20-ikáról május 13-áig terjedő időtartamot zavargások jellemzik, melyek ugyan még nem voltak tényleges fegyveres kitörések a végből, hogy az egész magyar nemzettel a harcot megindítsák, hanem csak helyi szüleményei az elégedetlenségnek és minden esetre előhírnökei a később bekövetkezett iszonyú fajharcnak.

Eltekintve a bánsági eseményektől, melyeket munkám második kötetében fogok részletesen ismertetni, a nyilt agitáció Szerémben csak annyiban idézett elő forrongást, amennyiben a tisztán szerbek által lakta vidék nyiltan és zajosan csatlakozott az ujvidéki értekezlet határozatához. Bácsmegyében, a hol a szerbek más nemzetiségekkel s különösen magyarokkal álltak ellentétben, ezen izgatás véres gyümölcsöket termett. A szerbek, mint látni fogjuk, a karlócai gyűlés után tömegesen keltek fel s szálltak táborba. A népek viharos tüneményei, a forradalmak — mondja Salamon Ferenc,[1]) akkor szoktak felállani, mikor a nép érezve, vagy képzelve hosszú elnyomatását, könnyű módot talált a fölfegyverkezésre, s jó alkalmat nyujt a régi rend megbontására a kormány gyengesége. A néplázadások történetét hamisan magyarázzák, akik azt állítják, hogy a nép csak akkor kel fel, mikor a nyomás legnagyobb. Legalább *az 1848.* oláh és *szerb lázadás azt bizonyítja*, a mit a párizsi petroleumos forradalom is, *hogy képes egy-egy nép akkor ütni zendülést*, mikor szabadabban érzi kezét, mint annakelőtte a hosszú szenvedés alatt. 1848-ban nemcsak hogy a megelőzött évek alatt jobban volt dolga az oláh és szerb jobbágynak, mint

[1]) Salamon F. A közösügyek és a forradalom. Budapesti Szemle. XXVII-ik évf. 39—45. l.

azelőtt, hanem 1848-ban vágyai teljesítését a törvényhozás ráadással is tetézte. Szerbeknél hozzájárult a politikai agitáció, mi görög keletieknél mindig egyszersmind egyházi is; ezen népeknél nemzetiség és vallás elválhatlan. Külömben is a keleti egyház emez elhanyagolt nevelésű nevendékeinek a mérsékelt szabadság nehezen fér a fejébe: csak a deszpotizmus és lázadás végleteiben csapongottak századokon keresztül, ahol fél, vagy egész nemzeti függetlenséget élveztek. — Meg volt adva a jó alkalom is egy felkelésre. Az ország minden régi intézményét fölforgatták s oly nagy lángész még nem ült kormányon, mely a helyett mindjárt újat tudjon rögtönözni. — Nem hiányzott a fölkeléshez szükséges fegyver és szervezkedés sem. *Szerbnek kétféle fegyver is volt kezében.* Egyik már régi: *a határőrségi intézmény*, másik az új, mely utóbbit saját törvényünk adta kezébe: *a nemzetőrségi törvény.*

A határőrsereg, mint a későbbi eseményekből látni fogjuk, majdnem egytől-egyig a szerbekhez pártolt, miután a granicsárok szerbek voltak. A megyékben, jelesül Bács-Bodrogh megyében azon falvak nezetőrserege, melyek tisztán szerbajkuak voltak, haladéktalanul a szerb felkeléshez csatlakoztak; ahol pedig a szerbek más nemzetiségekkel laktak keverve, ott egyáltalján a nemzetőrségi intézményben nem vettek részt, mint Zomborban, vagy ha igen, úgy a későbbi időkben gyanús viseletök miatt elűzettek, vagy lefegyvereztettek.

Az április 20-iki ujvidéki gyűlés után megkezdődtek a zavargások. Így Ó-Becsén, Moholyon, Petrovoszellón, Szent-Tamáson, Kulpinon és Földvárott.

Ó-Becsén április 26-án kerületi gyűlés tartatott, melyen Zákó István, noha szerb volt, magyar nyelven szónokolt. A szerb nép, mely őt hallgatta s többségben vala, követelte, hogy szerbül beszéljen. A képviselő Zákó

erre megigéré, hogy szerbül is fog szólni. Erre a tömeg, miután Zákó tovább magyarul beszélt, zajt csapott, úgy, hogy a gyűlést fel kellett oszlatni. A nép most a hazatért Zákóra rohan, s ez csak súlyosan megsebesülve tudott megmenekülni. A helységben a fejetlenség általános lesz, a felbőszült nép a tanácsházra rohan, azt lerontja, a rabokat kiereszti, a pénztárt feltöri, s a levéltárt elpusztítja. Az elbocsájtott rabok száma 300-ra rúgott. — Három álló napig pusztított a néptömeg, míg nem Jóvics báró, nyugalmazott tábornok egy kis csapattal, többek eleste után, széjjel nem veri. Az alatt Hrabovszky Csuha őrnagyot küldi segítségül, ki a zavargókat elfogatja s a rögtönítélő bíróság elé viszi, mely közülök 7-et kivégeztetett, s számosat fogságra itélt.[1])

A többi említettem községekben nagyobb kihágások nem igen fordultak elő, kivéve, hogy a magyar nyelven szerkesztett anyakönyveket széttépték. A zavargók jó része, midőn a kormány ellenrendszabályokhoz nyúlt, megugrott, a Szerémségbe menekült, esetleg Nándorfehérvárra, hirdetve a magyarok ellen a fajharcot.

A magyar kormány látva, hogy a zavargások mind nagyobb mérvet öltenek, április 27. Csarnojevics Pétert, Temesmegye főispánját nevezte ki *kormánybiztosnak*, a szerbek lecsendesítésére. A kormánybiztos hatalma Bács-Bodrogh, Arad és a Bánságot képező megyékre terjedt.

A kikindai zendülés a magyar kormányt nagyon meglepte. István nádor evégből felhatalmazá Csarnojevicset ott, a hol szükség leend, *rögtönítélő bíróságokat* felállítani. A királyi biztos nem is habozott és április 30-án, Ujvidéken, Szabadkán[2]) ott helyt statáriumot hir-

[1]) Horváth, Függ. harc tört. I. 144. és Adlerstein, Chron. Tagebuch. II. k. 306. l. Országos levéltár. Vegyesek 1848. I. A. alatt, Ada város csendre ügyelő választmányának jelentése a miniszterelnökhöz.

[2]) Iványi I. Szabadka és Vidéke 1848—49. 25. l. E jeles és nélkülözhetlen mű sajtó alatt van s eddig 175 okmányt tartalmaz.

detett. A kormány a megyéknek szigorúan meghagyta: „őt mindenben támogatni, miután hazánk alsóbb vidékein a lázadások és bujtogatások oly helyekre is kiterjeszkedtek, a melyek eddig hasonló bűntényektől mentek valának."[1])

„Csernovics (a Csarnojevics alak a helyesebb) kiküldetésében, mondja Horváth,[2]) főleg a szerb nép megnyugtatásának és nem a bosszúnak kívánata vezérlé a miniszteriumot. Csernovics születésére maga is szerb, Arzén patriarcha családjából származott, kinek emlékezete maiglan is nagy tiszteletben áll a szerbeknél. O, mint az 1848. országgyűlésen Arad megye szabadelvű követe, egyébiránt gazdag földbirtokos és derék hazafi, közbecsülésben részesült a hazában. A szerbek pedig őt méltán a legkitűnőbb embereik közé számíthatták. Ehhez járult szelid, engedékeny, igazságos és lovagias jelleme, mind oly tulajdonságok, melyeknél fogva a kormány azon meggyőződéssel adta kezébe a teljes hatalmat, hogy, ha általában valakinek, neki bizonyára legkönnyebben sikerülhet a békét s nyugalmat helyreállítani forrongó nemzetében."

Csarnojevics kineveztetése után Ujvidékről szerb testvéreihez a következő felhívást intézte:

Szeretett szerb nemzetem!

Ama kihágások és zavargások, melyek a kikindai és ó-becsei kerületben előfordultak, a pusztítás. rablás s öldöklés bélyegét viselvén magukon, országszerte közmegbotránkozást keltettek. Magas kormányunk a békét s rendet, valamint a vagyonbiztonságot szándékozván helyreállítani, evégből engem nevezett ki kormánybiztosnak a zavargások elnyomatására. Én az említettem helyekre elmenve, megtettem a szükséges intézkedéseket; hála a

---

[1]) Zombor szab. kir. város levéltárában. 1848-iki jegyzőkönyv.
[2]) Horváth: Függ. harc tört. I. 142—143. l.

gondviselésnek, mely engem vezérle, s a velem egyetértő bajtársim bizalmának, fáradságos és kényes feladatomat szerencsésen oldottam meg. A vizsgálat folyamatban van; a bűnösök: gyilkosok és gyujtogatók megérdemlett büntetést nyertek, a béke helyreállíttatott. Örvendek, hogy ezen zavargások, melyek helyi elégedetlenség szüleményei, s melyeket a börtönből kibocsájtott raboknak tulajdonítok, a szerb nemzet becsületes hírnevére szennyet nem vetnek.

Eddig azomban kötelességeimnek csak *egy részét* teljesítettem; a *másik* sokkal fontosabb s az egész szerbség érdekében áll. Az európai mozgalmak mindenütt kihirdették a szabadságot; az alkotmány, rend- és kormányváltozás hazánkban, a jogok és kölcsönös viszonyok megmásítása, a szerbeknek elég gondolkodót adnak saját jelenjükről és jövőjükről. *Nem igazi szerb az, — fattyúszülötte volna nemzetének — a kit ily rázkódások és mozgalmak, melyek nemzetének jövője felett határoznak, hidegen hagynak.* Az a kormány, mely a szerb nemzet gondjait és aggodalmait mibe sem venné, nem volna méltó a „kormány“ névre. Uj kormányunk s felséges uralkodónk Ferdinánd felelős miniszteriuma meg van győződve ez ügyek igazságáról; felfogva a kor szellemét s nagy feladatát, kész a szerb nemzet összes sérelmeit orvosolni és a nemzet jogos kívánalmait vele egyetértőleg teljesíteni. Ezért a kormány fentebb említetteken kívül felhatalmazott, hogy már most hallgathassam meg az egyes sérelmeket s kivánatokat, s kieszközölhessem a közvetítést a nemzet és a magyar kormány között; azonkívül kinevezett a május 15-ére kiírt szerb nemzeti gyűlés (kongresszus) királyi biztosául.

Szeretett testvéreim! bátorságodról és hűségedről ismert szerb nemzet! A nemzeti gyűlés minden nemzet tolmácsa; ez egyedüli tér, hol találkozhatunk és szaba-

don cselekedhetünk. Itt a helye minden szerbnek, a papságnak, polgárságnak, a végvidék bátor vitézeinek, kikre mindig büszkén tekintettünk; ide küldjétek teljhatalommal felruházott képviselőiteket, kitűnő, felvilágosult s nemzetszerető követeiteket, a kik hivatva vannak egyéb testvéreikkel a nemzet dolgairól s a szerb nemzet jobb jövőjéről tanácskozni. A mit a gyűlés a nemzet helyzetéről határoz, az lesz a nemzet szava, s annak fogja tartani minden szerb. Ez az egyedüli helyes út, melyen a kijelölt célt elérhetni. Semmi kétség, hogy felséges királyunk és magas magyar kormányunk, mely a szabadságot, egyetértést és testvériséget tűzte ki zászlójául, jogos kérelmeinket teljesíteni fogja. Azért tehát bizalommal forduljunk a kormányhoz.

Hogy minden szerb nevét, vallását, nyelvét és nemzetiségét hőn szereti, az természetes. Jól tudom én azt, mert én is féltékenyen őrzöm nemzetiségemet, s büszke is vagyok reá. Kötelessége is minden szerbnek a szabadságot, mint legfőbb kincsét, megóvni. De ha valaha belátás, mérséklet helyén van, ily mozgalmas időben leginkább van reá szükség. Részünkről tisztában vagyunk, hogy *mit* érhetünk el; de azt is tudjuk, hogy a jó szó helyén alkalmazva, hatását nem téveszti el. Ezért tehát, szeretett testvéreim, az értelem, józan ész legyen vezetőnk fáradságos utunkon. Bizonyítsuk be az egész világnak, hogy mint mindig, most is rendületlen hűség a jelszavunk. A végőrök nem egyszer bizonyították be, hogy méltók a most megadott szabadságra. A szerb nemzet hű magatartása kell, hogy megbecsülést találjon. Csak annyi erőt kérek az istentől, amennyi szükséges, hogy a szerb nemzetnek jobb jövőt szerezhessek Magyarországon. Csarnojevics Arzén patriarchát hívom segítségül, hogy felette szeretett szerb nemzetem ügyeinek vezetésében istápoljon. Ha szeretet, egyetértés és biza-

lom köt bennünket össze, nemzetünk s utódjaink fogják javát látni.

Ujvidéken, 1848. ápr. 29.

Csarnojevics Péter,
temesi gróf, főispán és kir. biztos.[1])

Csarnojevics a kormány nevében mindenekelőtt a szerb kongresszus törvénytelen egybehívása ellen kelt ki, de hogy a kedélyeket el ne keserítse, mellőzte a hivatalos vizsgálat elrendelését és a kongresszust a nádor által Eötvös ellenjegyzése mellett május 27-én, Temesvárott rendelte megtartatni.[2]) A nádor levele április 26-án kelt és Rajacsicsnak szólt. Mint a fennebbi kiáltványból is kitűnik, a Temesvárott tartandó gyűlés kormánybiztosául Csarnojevics neveztetett ki.

A patriarcha a nádor levelét rögtön válaszra sem méltatta, s miután Csarnojevics a veszedelmes időkben *személyesen* Karlócára sem mehetett, a nádor rendelete holt betű maradt, melyre Rajacsics éppen nem hallgatott. Csarnojevics most minden erejét a béke fentartására, esetleg biztosítására fordítá. A módot, mellyel ezt elérni törekedett, elég hibás volt, s így közbenjárásának legfeljebb az a haszna volt, hogy emlékezetükbe hozva kikindai eljárását, a szerbek kissé lecsillapodtak. A szerbek vezérei. kikkel Csarnojevics érintkezésbe lépett, hajlandóknak látszottak a békés egyességre. Emiatt a biztos május 9-én Ujvidékre utazott, hol a várost tiszteletére magok az elégedetlenek kivilágították. A szerb vezérek, ismervén külömben szelíd lelkületét, minden módot megragadtak, hogy működését szép szerével, alkudozásokkal, legalább a nemzeti kongresszus megtartásáig, számukra a lehető legelőnyösebbé tegyék. Csarnojevics

---

1) **Прокламација Петра Чарнојевића, пуномоћног краљ. комисара. Сербски Љетопис. 1851. Аркива народних споменика.**

2) Szeremley, Magyarorsz. Krón. I. k. 96. l.

Ujvidéken kiáltványt bocsájtott közre a szerb néphez, melyben kifejti a szabadság eszméjét s biztosítja őket jogaikat, nemzetiségöket illetőleg; ezen tapintatos eljárás hatni látszott, csak hogy a szerb vezérek számítóbbak voltak, s Csarnojevicsnál kieszközölték a béke érdekében, mint mondták, hogy *a metropolita által Ujvidékre egybehívott gyülés mintegy előtanácskozmánynak tekintessék a kormány által a Temesvárra hirdetett egyházi kongresszusnak.* Csarnojevics, ki eddig egész helyesen járt el, most egyszerre nagy baklövést követett el. Miután ő a magyarok békéje érdekében járt, kell hogy annyi tapintatossággal bírjon, hogy mind ama előnyöket, melyeket tagadhatlanul kivívott, ne csak hogy biztosítani tudja, hanem ezen alapon a békét teljesen meg is kösse. A biztos azomban teljesen elegendő szigorúnak találván eddigi rendszabályait, a másik végletbe esett, gyenge lett s mint ilyen bocsátkozott a felkelőkkel tárgyalásba. Csarnojevics ezen ballépése megbosszulta magát, s a szerb felkelés előbb tört ki, sem hogy hitte volna. A magyar kormány „tekintélyétől“ sokat várt; a szerbek azomban komolyan nem szándékoztak, legalább most, békét kötni. Midőn a szerbek az anyaországot, a magyar államot, mint politikai fogalmat, tagadni kezdték és oly követelésekkel léptek fel, melyek a magyar állam egysége ellen irányulvák, s azoktól semmi áron tágitani nem akartak, vajjon nem lett volna-e időleges, ha az önvédelemre szorult állam, határozott, kiméletlen intézkedéseket tesz? Valjon tehát mily rendszabályokhoz kell vala Csarnojevicsnak nyúlnia, hogy a felkelést elfojtsa? Horváth Mihály szerint, ki bizony eléggé elfogulva itél a szerbek felett, az egyetlen mód, mellyel a lázadás ez időben végkép elfojtható lett volna, abban állott: hogy miután a nép lecsöndesedett, a főizgatók ellen forduljon a szigor s velök, kik minden zavar okai, s magoknál a tény-

leges rendbontóknál is sokkal bűnösebbek voltak, éreztesse a törvény súlyát.[1]) Csak egyről feledkezett meg a nagy történetíró: néhány ezer kipróbált szuronyról. Egy királyi biztos, kinek nincs katonasága, tekintélynélküli báb, kivel a lecsillapítandó ellenség játszik, s a megfenyítendő, ily rendkívüli időkben röviden bánik el. Ha Csarnojevics tekintélyes számú katonaságra támaszkodik, nagyon kétes, összeült-e volna a karlócai gyülés, s ha igen, úgy neki még mindig ideje lett volna azt fegyveres erejével megfenyíteni, az egész gyűlést szétugrasztani, az elégedetlenek fejeit példásan megbüntetni és evvel egy csapással a később oly véres fajharcnak elejét venni.

Ez alatt elérkezett a május 13-ika, s a kamarilla elérte azt, amire törekedett; *ezen a gyűlésen a szerb elégedetlenek diadalt arattak a magyar kormányon.* A kitűzött napra Tótország, a katonai határőrvidék és Bácska tömegesen küldé választott követeit Ujvidékre. A Bánság, hol számos görög keleti oláh lakik, akik a szerbekkel egyházi tekintetben nagy ellentétben állottak, alig képviselteté magát. A gyűlés tehát mégis összeült. Ujvidék városában azonban, hol a zavargások miatt rögtönitélő bíróság állíttatott fel, a szerbek nem érezték magukat biztosnak, s e miatt a biztoshoz, Csarnojevicshoz fordultak, hogy függessze fel a statáriumot, amire azonban utóbbi nem volt hajlandó.[2]) A szerbek avval okadatolták kérelmüket, hogy *„lehetnek a gyűlésnek oly tárgyai is, melyek a statáriális tilalmak körébe esnek.“*[3])

A szerbek, midőn Csarnojevics semmikép sem volt rábirható a statárium felfüggesztésére, nagy garral oda-

---

[1]) Horváth, Függ. harc tört. I. 147. l.
[2]) Adlerstein, Chron. Tagebuch. II. k. 307. l.
[3]) Horváth, Függ. harc tört. I. 149. l.

hagyták Ujvidéket és Karlócára mentek gyülésezni távol minden törvényes beavatkozás veszélyétől. „És a karlócai összeesküvők olyannyira befolyásolták az ujvidéki alkotmányosokat, mondják Irányi és Chassin, hogy ezek a magyar ellenesekkel szövetkeztek.“[1]) „A nemzetiségi radikális párt győzelmet aratott a nemzetiségi konzervativek felett,“ fejezi ki magát Springer.[2])

Csarnojevics erről értesülvén, levelet intéz Rajacsicshoz, melyben felelőség terhe alatt felszólítja őt, oszlatná fel a gyülést, melyet Karlócán szándékoznak a felkelők megtartani. A felelet előrelátható volt, nemcsak hogy nem engedelmeskedett a szerb főpap a biztosnak, illetve a magyar kormánynak, hanem annak levelét hivei által ünnepélyesen elégetteté, s ez azt hiszem, végre elég határozott felelet vala a magyaroknak. A szakadás, melyet az április 20-án tartott gyülés kimondott, evvel a ténnyel meg lett pecsételve.

Most pedig forduljunk a szerbek ez idei történetének legkiválóbb eseményéhez, melynek horderejét az egész szabadságharc megérezte. Ez határozott a további események felett, és ezen ült össze a magyarországi szerbek legnagyobb része, hogy a harcot az uralkodó magyar nemzettel, felvegye. *Szláv konföderáció állott itt szemben az anyaországgal, melyet Ausztria saját céljainak elérésére ügyesen felhasznált.*

A karlócai nemzeti gyülés megkezdődik. Harangok zúgása nyitja meg e napot, s a szomszéd falvak népe papjaiktól vezetve, indulnak el Karlócára. A metropolita Rajacsics, Remenovics Lázárnak, a karlócai székesegyházban megőrzött ruháját magára ölti, Brankovics György kardját felköti, s istentiszteletet tart. Az egyházi szer-

---

[1]) Irányi és Chassin. Histoire politique de la Revolution de Hongrie I. 245. lap.

[2]) Springer A. Gesch. Österreichs seit dem Wiener Frieden II. k. 281. l.

tartás befejeztével a gyűlést heves, izgató beszéddel nyitja meg, magasztalva a szerb nemzetet, s a császári házat.

„Jelen percben, kezdé Rajacsics beszédét, miután a szabadságharc Nyugat-Európából hozzánk is elterjedt, eljött a szerb nemzet felszabadulásának napja, mely vérét a keresztért való küzdelemben nem csak Ausztriáért, hanem egész Európáért ontá.[1]) Elmondta, hogy most midőn a szerbek fegyvert ragadnak, nemzeti önállóságuk kivívására teszik ezt, fennen hangoztatva az osztrák császár iránti hűséget is. Emlékezetbe hozta a szerbek történetét, Dusán cár hatalmas szerb birodalmát, a régi hőseiket, mondván: „kövessétek példájokat!“ A nép szűnni nem akaró zsiviókkal felelt főpapjuk lelkesítő szavaira, s fogadta, hogy ki fogja vívni jogait.

Utánna Grujics[2]) szerzetes vette át a szót. „Elvették deszpotánkat s csak egyházi főnökünket hagyták meg, azt is méltóságában megkissebbítve; tudván, hogy az egyházi rend nem képes a deszpot, a nemzet védelmére kardot rántani.“[3])

Kátyánszki az elvesztett jogokat ismerteté s azok visszaszerzését követelte, mire a nép hangos beleegyezését nyilvánította. S mindezt a magyarok elleni harc megindítása céljából tették! Az egész karlócai gyűlés határozatai a körül forognak, hogy *ama kiváltságok*, melyeket az osztrák császárok, különösen I. Lipót, adtak, de soha *meg nem tartottak*, visszaszereztessenek. És hogy a szerbek ezt elérjék, *a magyarok ellen harcot indítanak az osztrák császári házzal szövetkezve* A szerbek között voltak sokan, élükön Rajacsicscsal, kik a népet rútul rászedték a magyarok ellen való háború megindítására, s *az*

---

1) Die serb. Bewegung in Südungarn 72. l.

2) Grujics Nikanor Baranyában született Lipovácon, a patriarcha titkára lett. Rajacsicsot Bécsbe felkisérte s állítólag annak előterjesztéseit ő szerkesztette.

3) Horváth, Függ. harc tört. I. 150. l.

összes sérelmeket folyton emlegették, melyeket a szerb nép szenvedett és *melyeknek szerzője tisztán a császári ház volt*, mindezekért a magyarokat okozva, s hogy a rágalmak pohara csordultig megteljék, éltetik a császári házat! Rajacsics, s mindazok, akik őt pártolták, lelketlen emberek voltak, kik nemzetöket egyéni hatalmi érdekből, véres küzdelembe sodorták, hogy azt később, midőn a nép belátta gyászos tévedését, elhagyják, és az osztrák kegy sugaraiban sütkérezzenek.

A nép, vezéreik indítványozására, neki állt a sérelmek rögtöni orvoslásának. Legelsőbb is a betöltetlen patriarchai székre Rajacsicsot, az eddigi metropolitájukat, választották meg.

Rajacsics József horvátországban született. Első pályája a katonai volt, s mint altiszt szolgált a végvidéken. De a katonai pálya nem tetszett neki, beállt szerzetesnek s 1813-ban már ezen a pályán találkozunk vele Károlyvárosban, 1828-ban püspökhelyettesnek ment Pakrácra s egy évre rá Dalmácia püspöke lett. Öt év után Versecre helyeztetett át, a honnan a nemzeti kongresszus által a meghalt Sztankovics István helyébe metropolitának választatott meg.[1])

Rajacsics a patriarchai méltóságot, melyre oly anynyira vágyott, könnyebben nyerte el, mint hitte volna. Köszönő beszédében kiemelé, hogy a szerb vajda méltósága is töltessék be és nyomban négy jelöltet állított fel: Budiszávlyevicset, Jóvicsot, Suplyikácot és Zsívkovicsot.[2]) A nép egyhangúlag Suplyikácot érdemesítette ezen állásra. „Senki sem kételkedhetett többé, hogy a patriarcha az ekkoron már mind nyiltabban fellépő udvari reakció

---

[1]) Stefanowitsch-Wilowski. Die Serben in Öst. Ung. 82. l.

[2]) Die serb. Bew. in Südungarn. 75. l. Horváth Budiszávlyevics helyett Todórovicsot említé, Radoszávlyevics népszerűtlen volt, mert „Schwarzgelb“ hírében állt. Бршљан. 1886. 1. бр. од Игњатовић.

vezéreivel egyenes összeköttetésben állott, s tőlök vette az irányt, Horváth eme szavai igazak. Fentebb említém, hogy a kamarilla valószínűleg már márciusban állt összeköttetésben a szerbekkel. Igaz, hogy nem bizonyíthatom be okmányilag, de Gaj elfogott levele, nézetem szerint, elég támaszt nyújt erre nézve. *Semmi kétség, hogy az udvari reakció a karlócai gyűléssel összeköttetésben állott.* A reakció küldötte, kinek nevét nem sikerült megtudnom, élményeiben[1]) így nyilatkozik: „Kértem és kaptam engedélyt az odavaló (Karlócára) utazásra, hogy én mint császári tiszt szintén mérlegbe vethessem szavamat az uralkodó és a haza érdekében." E szavak állításomat eléggé igazolják. S most érdekes thémára akadtunk, értem *mit tartsunk a karlócai gyűlés jellegéről?* Ama tény hogy a gyűlés a Horvátországgal kötött szövetséget fentartja, *a délszlávok konföderációjára* mutat; Rajacsics és pártja csak egyéni érdeket követnek a nemzeti zászló alatt harcolva; Sztratimirovics, a legnevezetesebb, de amellett tiszteletreméltó jellem, mindent nemzetéért tesz, s ha egyéniségét akarja érvényesíteni, azt is csak a nemzetért teszi. De hát honnan van, hogy e különféle irányok megállhattak egymás mellett? Ennek megfejtését a magyarokkal vívandó harcban találom, a mennyiben *mind a három törekvés, — mint negyediket némileg az udvar céljait számíthatjuk ide, — csak a magyar állam megdöntése után juthatott érvényre.* A karlócai gyűlés *látszólagos* jellege nemzeti volt, *valójában több párt együttműködése a közös és egységes magyar haza ellen.* Hozzájárult az is, hogy az egyes pártok törekvéseiket titokban tartották, s miután nagyrészt tekintélyes emberek vezették azokat, mi sem volt könnyebb, mint a nemzet felszabadításának ürügye alatt elágazó terveket kovácsolni. Lesz alkalmunk még az események folyamán kimutatni,

[1]) Erlebnisse eines k. k. Offiziers in den J. 1848—49. 12. l.

hogy ezen irányok egész valójukban jutottak napfényre. Világos, hogy különféle célok küzdöttek itt egymással: a nemzet szószólói az önérdekkel, az udvar terveivel. S ezen igazságtalan harcban az udvar győzött, a nemzet vesztett, s az önérdek csak szokott jutalmát nyerte el. A karlócai gyűlésen a nemzeti pártnak fogalma sem volt az udvar fondor terveiről és ennél fogva öntudatosan nem is állott a reakció szolgálatában. Rajacsics egyéni aspirációit meg oly ügyesen szőtte össze a nemzet érdekeivel, hogy maga Sztratimirovics is feltétlenül hitt neki. Vaniček minden utógondolat nélkül azt állítja, hogy „a karlócai gyülés nem a magyar akció ellen hívatott össze.“[1]) Pedig, mint föntebb kifejtém, éppen ellenkezőleg, csak látszólagosan volt a gyűlés nemzeti. Vaniček ezt az állítását felesleges cáfolnom.

A reakció ismerte a szerbek törekvéseit t. i. a nemzeti párt, melynek vitéz bajnoka az ifjú Sztratimirovics volt, „melyek ép úgy ellenkeztek az osztrák centralizáló állampolitikával, mint a magyarok alkotmányával.“[2]) Az a szerbeket csak azon világos érdekből támogatta, hogy *„a gyengébb nemzetekkel majd elbánik, ha egyszer a hatalmas magyarokat ezek segítségével legyőzi.“* „De alig hevert Magyarország porban, mikor az osztrák kormánynak nem volt szüksége szándékait palástolni, a szerbek követeléseit csúful viszszautasította.“[3])

A karlócai gyűlés mindama pontokat, melyek „A szerémi és karlócai szerbek kívánatai“ című proklamációban foglaltatnak, változatlanul elfogadta. *Ezen határozatok* a karlócai gyűlés harmadnapján, *május 15-én, nyiltan, önhatalmúlag jogérvényre emeltettek.* Tekintsük meg e határozatokat közelebbről.

---

1) Vaniček F. Spezialgeschichte d. Militärgrenze. IV. k. 202. l.
2) Schütte A. Ungarn u. d. ung. Unabhängigkeitskampf. I. 236. l.
3) Ugyanott.

Mindenekelőtt hangsúlyoztatik a szövetség Horvátországgal, az egyenlőség és a nemzetiségi függetlenség alapján. Az alakítandó vajdaság független s csak a magyar korona egyik tartománya legyen, máskülömben az anyaországtól függetlenül tartozik az osztrák császári ház uralma alá. Ebből kiviláglik, hogy a szerbek Szlavóniát politikai tekintetben Horvátországnak engedték át, de a három egyesült királysággal közös országgyűlést birván, továbbra is összeköttetésben állhattak szlavóniai szerb testvéreikkel. Közös felelős miniszteriumot, szerb vajdát, ki a horvát-szerb közös országgyűlés alelnöke, független kongresszust óhajtanak; s végre *önálló vajdaságot*.

A vajdaság alakittatik a Szerémségből, Bánságból, Bács-Bodrogh és Baranya megyékből. A szerbek hivatkoztak az *ethnografiai egységre* és a régibb birtokokra, melyeket őseik birtak. Az ethnografiai érv azonban tarthatatlan. Fényes adatai szerint a Bánság népessége 1.118,000, Bácska 523,000, Baranya 251,000, Szerémség 208,000 lelket számlált kerek számban, bele számítva az egyes határőrvidék népességét is. A szerbek a felállitandó tartománynak csak *valamivel több, mint egyharmad részét képezik, a kétharmad idegen nemzetiséggel szemben*. A felsorolt számok szerint tehát igazságtalan az az érvelés, mely szerint az összes magyarországi szerbek képezik a vajdaságot és így tehát az ethnografiára tévesen hivatkoztak. A történeti érv, kiváltságaik említése meg éppen nem jogosult, mit annak helyén ki is fogunk mutatni. A karlócai határozatok igen fontosak, a mennyiben összegezik mindazt, a miért a szerbek 1848-ban és 1849-ben küzdöttek, s ha ezeket összehasonlítjuk a valóban elért eredménnyel, a szerbek bukása, melyet vérökkel és vagyonukkal fizettek meg, óriási.

De térjünk a karlócai gyűlés további határozataira

vissza. Az említettem határozatok után, egy nemzeti bizottság „národni odbor" választatott, mely „a vajdaság ideiglenes igazgató tanácsának," („Glávni odbor za privremene upravlyene vojvodsztva szrpszkoga") nevezte magát. A nemzeti bizottságnak feladatává tétetett a nemzeti ügyek vezetése, pontosabb meghatározása a felállítandó szerb vajdaság határainak és az új alkotmány kidolgozása. A nemzeti alapítványok a patriarcha és az odbor rendelkezésére bocsájtattak. — Ezen főbizottságnak alá voltak vetve a kerületi odborok, és ezeknek az egyes községek. Az odborok elnöke az innsbrucki küldöttség visszatérte után a „vrhovni vozsd", „legfőbb vezér" címét veendi fel.[1])

Ezen választott főodborba szerbországi férfiak is beválasztattak, kik számos földieik társaságában vettek részt a karlócai gyűlésen. Így Matics Dömötör, Brankovics, Nikolics, Zaharijevics Ilyés, a nándorfehérvári gimnázium igazgatója és a nevezetteken kívül még több, nem kevésbé kiváló férfiú. Ezek azomban a főodbor működésében nem vettek részt.[2])

El lett határozva, hogy a szerb nemzet a császárhoz, a horvát tartománygyűlésre és a prágai szláv kongresszusra küldöttségeket meneszt.

Evvel befejeződött a karlócai gyűlés. A követelések sokkal nagyobbak voltak, hogy sem a magyar kormány azokat elfogadhatta volna. *A szerbek nyiltan és kétségtelenül kitűzték céljukat: a magyar birodalom romjain egy önálló nemzeti koronatartományt alapítani osztrák jogar alatt.*

---

1) Ристић, Србија и српски покрет у Угарској, 16. 17. л.
2) Ugyanott. Jegyzet.

IV.

Szerbia, a bécsi udvar és a karlócai gyűlés. A nádor levele és a metropolita válasza. Csarnojevics Péter levele. Proklamációk. Kiváltságok jogi szempontból. Spannagel körlevele. Szerbia és az Obrenovicsok fellépése. Karagyorgyevics. Küzdelem előtt.

Szerbország részvétele a karlócai gyűlésen igen élénk volt. „Ezen ünnepélyes ténynél az új szerb patriarchát, Nenádovics Mátyás szerb államtanácsos kiséri, és az ifju szerbországiak fogadják az általános öröm kitörését." mondja Risztics. A magyarországi felkelés Szerbiára nagy hatással volt; ezzel az ország igen változatos és veszedelmes utakra tereltetett. A fejedelemség szerbjeinek részvéte oly nagy volt a magyarországi szerbek küzdelme iránt úgy, hogy a Száva és Duna balpartján minden vereséget élénken éreztek meg Sumadia szívében. „Szerbország egész a magyarországi szerb felkelésig csak mint az ottomán birodalom kiegészítő része szerepelt, mondja René Taillandier, de ekkor már mint állam lép fel, köt igaz békét. és hadjáratot intéz, mindezt *saját nevében*, és él souverain jogokkal.[1]) Szóval *a magyarországi szerbek felkelése Magyarország ellen, adott legelőször alkalmat a török porta vazallus államának a külfölddel érintkezni a porta közvetítése nélkül.*"

[1]) Taillandier R. La Serbie au XIX-e Siècle. 368. l.

Másrészt tagadhatlan, hogy a szerb fejedelemség lakósainak erkölcsi támogatása, csak növelte a magyarországi szerbek önbizalmát. *Tény, ha a szerb felkelés nem talál védelmi háttért Szerbiában, a szerbek felkelése vagy meg se történt volna, vagy ha igen, úgy bizonyosan hamar nyomta volna el az anyaállam az ellene fellázadt gyermekeit.*

A karlócai gyűlés, ha valójában nem is, de látszólag jó hatást keltett Bécsben. Az udvarnak meg kellett nyugodnia még a legmesszemenőbb követelményekbe is, csakhogy a szerbeket a magyarok ellen megnyerhesse. „Egyhangúlag határozták el a szerbek, hogy a császárhoz hűk maradnak, és a magyar miniszteriumtól semmiféle parancsot el nem fogadnak. Jelentésemet megelégedéssel fogadták Bécsben", írja a kamarilla megbizottja.[1])

A magyar kormány a karlócai gyűlésről értesülvén, természetesen nem késett tiltakozni ellene. A nádor levelét Rajacsics május 17-én, tehát még a gyűlés folyama alatt, kapta meg, melyben a karlócai határozatok törvénytelenségére figyelmezteti őt, felemlítvén a Temesvárott tartandó kongresszus egybehívását is. A patriarcha a nádor levelére *szerbül* felelt, kijelentvén, hogy *a szerb nemzet önálló gyüléssel bir, s a régi kongresszust nem ismeri el;* ennél fogva a temesvári kongresszust, ha egybe is gyülne: illetékesnek nem ismerheti el. Rajacsics tehát a nádor hatalmát megveti, elüljárójának nem ismeri el, kijelentvén, hogy ő csak a karlócai nemzeti gyűlésnek tartozik felelősséggel. Eötvös még április elején szerette volna a kongresszust összehívni, a mit Rajacsics azomban határozottan ellenzett, mivel a törvény értelmében jövedelmének tetemes részéről kulturális célokra kellett volna lemondania. Ez volt a tulajdonképeni oka, hogy miért ellenezte a kongresszus megtartását áprilisban; most

[1]) Erlebnisse eines k. k. Off. im serb. öst. Armeekorps. 12—13. l.

pedig a szerb felkelést felhasználva, még tiltakozott is a kongresszus megtartására irányuló minden kisérlés ellen.

A nádor levelével egyidejűleg Csarnojevics levele is megérkezett, melyben ő is tiltakozik a gyűlés ellen. A patriarcha a biztos levelét a néptömegnek adta át, mely nem is késett az auto-da-fét végrehajtani: elégette. Ez volt eredménye Csarnojevics gyenge fellépésének, és a kormány mulasztásának. A kormány még most is abban a hiszemben volt, hogy egy pár befolyásos, tekintélyes szerb hazafi közbenjárása majd lecsillapíthatja a szenvedélyeket; pedig a karlócai gyűlés felnyithatta volna szemeit.

A szellem, mely a gyűlés folyamán uralkodott, a gyűlés tartama alatt kibocsájtott proklamációkban eléggé tükröződik vissza. Eddig a gyűlés folyama alatt napvilágot látott felhívások közül a karlócai kívánatokon kívül, még három ismeretes. Egyik a karlócai gyülekezőkhöz, a másik a szerb nemzethez, s a harmadik a magyar, német és oláh lakósokhoz szól, megfelelő nyelven. A proklamációk így szólnak:

I.

„Ma élедt fel a szerb patriarchai méltóság, ma választottunk magunknak vajdát a császár által adta jogok alapján, melyekért mi nem egyszer ontottuk vérünket. Ma lépünk fel először, mint *nemzet*, mi, akik egy század előtt szűntünk meg e néven létezni. Mindezt a törvények értelmében tettük, békésen, úgy, ahogy felvilágosodott nemzethez, hű alattvalókhoz illik.

1848. május 13-ika (g. kel. n. sz. elseje) örökké emlékezetes nap marad a szerbek történetében; gondunk lesz, hogy ez ép oly méltó is legyen, és ne csak mérsékelt fellépés, hanem tetterős cselekvés, jogszeretet és jogvédelem által is kitűnjék.

Nemzetünk ezen lépéséről azonnal értesítjük Ferdinand császárunkat, aki nemrég bizonyította be, hogy olyannyira szereti népét, mint tán egy uralkodó sem, bizonnyal számba veszi elődeink és hitsorsosaink érdemeit és nevünket koronájával is fényessé teendi. Kegyelmes császárunk az osztráknak, cseheknek és a magyaroknak megadta kívánságaikat és erősen hisszük, hogy a szerbekéit sem hagyja teljesítetlenül.

Nemzet! nemes úton szerzéd meg jogaidat, legyen gondod arra, hogy művedet a siker koronázza. Egyetértőleg fogtál hozzá, folytasd és fejezd be békésen, kitartással. Hévvel kezdéd, végezd be higgadtan.

Nemzet! követelményeinket a jog és törvény útján igyekezzünk elérni. Az igazság hatalmas szövetségesünk, ez részünkön van. Mi a császár hű alattvalói maradunk, csak a magunk jogáért küzdünk, másokét tiszteletben tartva.

Nemzet! Örülj patriarchádnak, vajdádnak, nagyszerű művedet mi se kisebbítse!

Éljen a császár, a király; éljen Rajacsics József patriarcha! Éljen Suplyikác vajdánk!"[1])

Karlócán, 1848. máj. 13-án.

II.

„Kedves szerb nemzetem!

Nemzetünk felett ütött az ítélet órája; ütött azon óra, melyben mindenki szívvel, lélekkel, testtel azt cselekedheti, mit eddig szóval vallott, t. i. minden lelki-, testierejét felhasználja, mindenét feláldozza, hogy megmentse nemzetét azon embertelenségektől és erőszakoskodásoktól, azon testvértelen rossztevőinktől, kik ellenségei és gyilkolói nemzeti szabadságunknak, kik nemzeti-

[1]) Adlerstein Janothick, Archiv des ung. Ministeriums u. Landesausschusses 167. l.

ségüket és dicsőségüket, nemzetök jólétét, nemzetünk jóléte elnyomása által, a maguk szabadságát, a mi szabadságunk elrablása által szándékoznak megalapítani!

Testvérek! hát engedjük, hogy ezen gyalázat, mely reánk az egész világ előtt mocsok-bélyeget üt, rajtunk végbevitessék? és tűrhetjük továbbá ezen igazságtalanságokat; mindezt azoktól, kik tulajdon jóllétükért annyi köszönettel tartoznak nekünk? és mindezt avval hálálják meg, hogy bennünket nemzetnek el nem ismernek, hanem csak valami népfajnak, (fajnak! halljátok testvérek?!) ezt a szláv, szerb nemzetünket, mely az első nemzetekből való, és a kik, midőn mi már régen léteztünk, még meg sem születtek, akiknek törzséről, midőn már léteztek, se hír, se nyom a történetben. Akarjuk-e, merjük-e engedni, őszintén szólva nemzetünkről, melyet az egész világ dicsőnek ismer, hogy fénylő nevünket, mint egünkön egyetlen ragyogó csillagát, mint szerb nemzetünk egyetlen maradványát, lábbal tapossák, és kiirtással fenyegessék? Soha! Folyó évi május hó 13-án isten és nép előtt kimondottuk, hogy nemzetünket, jogait, Dusán, Milos és Lázár őseink birtokait volt magyar testvérünkkel, mint ellenséggel szemben megvédjük. Hátra volna még mindannak életbeléptetése és tettel való bizonyítása, amit Karlócán elhatároztunk, egy lélekkel kijelenteni: akarjuk, kívánjuk nemzetünk száz és több év óta elveszett jogait újra visszaállítani, és mint nemzet a históriában a többi nemzetekhez hasonlón, illő helyet foglalni s ez által magyar barátainknak megmutatni, hogy mi többé nem vagyunk holt tömeg, test s lélek nélkül, nem is csak valami népfaj, (mint ők állítják) hanem igazi nemzet, melynek lelke, nemzetisége, vallása, önállósága, dicső neve, szóval léte és élete van. Megmutatjuk az egész világnak, hogy mi is a mostani világ és szabadság szellemét megértve, ezen hivatásnak megfelelni képesek vagyunk.

Testvérek! hogy ezt megtehessük és szükség esetében ellenségeink ellen — kik már küszöbön állnak — magunkat megvédelmezhessük és fentarthassuk, minden eszközt meg kell ragadnunk és a mennyiben lehetséges pénzt, fegyvert áldozni; vigyük tehát áldozatunkat nemzetünk és hazánk szent oltárára, és tegyük ezt azért, hogy nemzetünk életét megmenthessük! Fogadjátok testvérek ezen felhívásomat, mint a szerb nemzet igazi fiáét és jőjjetek pénzzel, fegyverrel, a mennyire tehetségtekben áll. A nemzet választmányát, a nép a maga kebeléből azért választá, hogy mint ideiglenes vajdasági kormány, minden ügyünket a nép nevében végezze, és minden szükségest a mostani körülmények szellemében meg tegyen, és bennünket tudósítson: hogy mennyiben készüljünk, hogy és mi módon áldozzunk. Engedelmeskedjetek tehát testvéreink és hajtsátok végre a nemzet választmányának parancsait, amelyek a mi organumunk és melyek nekünk mindenben zsinórmértékül szolgálnak. Hogy ezen választmány képes legyen dolgainkat gyorsabban, biztosabban elintézni, parancsolatainkat véghez vinni, és közhírré tenni: felhívást intézett minden községhez, hogy ezek is kebelükből 3—4 tagból álló választmányt küldjenek ki, mely velük, mint főválasztmánnyal mindenben egyetértve, minden parancsolat a nép tudtára juttasson.

Azért igazhitű (görög keleti) lakósok, kik Szerém, Bács, Bánság és Baranyában laktok, hallgassatok ezen felhívásra, és haladék nélkül vessétek magatokat alá ezen múlhatlan szükséges nemzeti választmány parancsainak, mert bennünket csak az egyesülés és összetartás tarthat fen! Kérlek és felhívlak titeket, hogy a nemzet főválasztmánya parancsainak, mint az egész nemzet szavának, hódoljatok; felhívlak az élő istenre és mindenre, ami előttetek szent, hogy a temesvári gyűlésre el ne menjetek, se követeket ne küldjetek.

Testvérek! Félre az önérdekkel, a pénzvággyal, irigységgel, melyek nekünk, ha valaha, most bizonyára ártanának. Ne hagyjuk magunkat bárki által is, szent célunktól eltávolíttatni. Tudjátok testvérek, hogy mindazok, kik bennünket most oszlásra szólítanak fel, legnagyobb rosszakaróink és ellenségeink; ha szakadás leend köztünk, akkor ellenség nélkül is megvagyunk verve. Azért felhívlak titeket az élő istenre, hogy az árulók hízelgő szavainak, legyenek azok papok, vagy világi állásuak, nehigyjetek, hanem Karlócára, hol a mi dicsőségünk eltemettetett és hol május 13-án a sírból feltámadt, küldjetek követeket, hogy mindenben részt vegyenek, amelyen a mi nemzeti választmányunk, mint vajdasági kormány, érettünk fáradozik.

Testvérek! gondoljátok meg, küzdelmünkben Dusán, Milos és Lázár lelkei kisérnek, ezen dörgő szavakkal: „Így teljesítitek szent fogadástokat!?“ Testvérek! ne engedjétek, hogy bennünket ezen megható szavak tovább elkeserítsenek, hogy utódjaink örökké kárhoztassanak, hanem egyesüljünk, most vagy soha. Verjen meg mindenkit az isten, ki az egyetértést nem akarja! Igyekezzünk, ha kell fegyverrel, karjainkkal harcolni, bízzunk istenben, vitézségünkben, hiszen mi mindig híres vitézek voltunk, s ha rosszakaróink egyesülési szándékainknak útját állják, ezen szavak buzdítsanak:

Jobb kezed még el nem fáradt,
Éles kardod el nem fáradt,
Vitéz szíved míg kebledben dobog,
Él szerb nemzet, és zászlója lobog!

Isten veletek testvérek, a nap közeledik, melyen látni fogjuk, hogy ki híve nemzetének.

Karlócán, 1848. máj. 12-én.[1])

---

[1]) Közlöny, 1848. 9. szám.

III.

„Velünk lakó magyarajkú polgártársak!

A szerb nemzet áthatva a kor szellemétől és igazságos ügye legbensőbb tudatától, a folyó évi május 13-án tartott nemzeti gyűlésen egyhangúlag elhatározta azon jogokat, melyek őt, mint nemzetet, isteni és álladalmi szerződések értelmében illetik, fentartani. Annak okáért ugyanazon gyűlésen a szerb nemzet a régi kiváltságok, illetőleg szerződések alapján, vajdát és patriarchát választott magának. Ennek folytán fel fog küldeni egy választmányt császári és királyi Felségéhez, hogy a többi vérrel és hűséggel szerzett jogai életbe léptetését is kieszközölje.

Magyar polgártársak! a szerb nemzet csak a maga jogait kívánja fentartani és nem törekedik arra, hogy mások jogait elnyomja; azért maradjatok nyugodtan és ne aggódjatok, rajtatok a szerbek semmi jogtalanságot nem fognak elkövetni.

A szerb nemzet oda adandja vérét és vagyonát, hogy a maga nemzetiségét megőrizhesse és megszilárdíthassa, de egyszersmind azt is kinyilatkoztatja, hogy minden egyéb nemzetiség jogát sérthetetlennek fogja tartani. Ennélfogva magyar testvérek, kik velünk laktok, mitse aggódjatok nemzetiségtek miatt.

A szerb nemzet hivatva érzi magát a népek életében új eszméket megvalósítani, melyeket az eddigi szűkkeblű fejedelmi politika elnyomott. Az utóbbi ugyan az emberiség egyenlőségét kijelentette, mindamellett azomban ezen egyenlőséget a nemzetek közjavára megvalósítani nem tudta. A vallási egyenlőséget csak nagy nehezen fogta fel, de a nemzetiségek egyenlőségét nem volt képes megérteni. A szerb nemzet ezennel magáévá teszi az új nemzeti politikát, mely a polgárok és vallások

egyenlősége mellett, a nemzetek és vallások egyenlőségét is védeni, kötelességének tartja. Ezért, magyar polgárok félre minden aggodalommal, jogaitok, vallástok, nyelvetek, nemzetiségtek biztosítva lesznek.

Magyar polgártársak! a szerbek nem akarnak más polgártársaik elnyomatása által nagyoknak látszani, nem akarnak más nemzetiségeket saját nemzetöknek táplálékul odavetni, nem mondják nyelvöket egyedül üdvözítőnek, hanem jelszavuk: szabadság, testvériség, egyenlőség!

Ezért, magyar polgártársak! nyújtsatok kezet ezen emberies eszme megvalósítására, a jog a mi elvünk, ez fogja tetteinket vezérelni!

Tántoríthatlan hűséget fogadtunk felkent császárunknak és királyunknak, az osztrák háznak! bármily származású polgártársaink iránti szeretetet fogadunk, kölcsönös szabadságot, vallások és nemzetiségek között! végtére rendíthetetlen ragaszkodást az alkotmány iránt.

Éljen V. Ferdinánd császár és király, éljen igazságos ügyünk: éljenek magyar polgáraink és jogaik!

Karlócán, 1848. május 17-én.[1])

Az ideiglenes szerb nemzeti választmány nevében:

Sztratimirovics György s. k.

Sztánkovics János s. k., titkár."

A közlött három okmány sok tekintetben fontos. Sokat tudunk meg, ami különösen bennünket magyarokat érdekel. „Követelményeinket a jog és törvény útján igyekezünk elérni. Az igazság hatalmas szövetségesünk; ez részünkön van," mondják a szerbek. Felesleges jogi szempontból ellenkezőjének részletesebb taglalásába bocsájtkozni. *A szerbek egyszer és mindenkorra elfogadták, hogy a Lipót adta kiváltságok jogosak*, és a történetíró, ki nem vallhat velök egy nézetet, ha csak helyes ítéletéről

1) Közlöny 1848. 9. szám, és Die serb. Bevegung in Südungarn. 87. l.

le nem mond, nem érthet velök egyet. Nem lehet eléggé hangsúlyozni azt, hogy Lipót által a szerbeknek adott kiváltságok jogtalanok és törvénytelen eljárás szüleménye is, melyeket a magyar alkotmány értelmében a magyar országgyűlés sohasem fogadhat el. Lipót egyoldalú eljárása törvénytelen marad mindig, és *éppen ezért törvény ellenesek a szerbek mindama kívánataik a magyar állammal szemben, melyek teljesítését követelték.*

A kontraszt egyszerű. Lipót mint osztrák császár a magyar rendek beleegyezése nélkül adott kiváltságokat, mert a korona és az ország harcban állt egymással. S ezért vonakodott az országgyűlés a Lipót-adta kiváltságokat elismerni, melyek teljesítése külömben a haza egysége kötelékét megingatták volna. A magyar alkotmány alapján a kiváltságok nem törvényesek; de hát abszolut uralom nem törődik a törvénnyel, s így keletkezet a szerbek sajátságos viszonya az anyaországgal.

A második okmányban egy egyén, valószínűleg az odbor tagja, egyrészt a magyar nemzetet támadja meg, másrészt nemzetéhez szól s felhívja a karlócai pontok végrehajtására. A magyarok gyilkolói a szerb nemzetiségnek, „kik nemzetiségöket és szabadságukat, nemzetök jólétét a szerbek jólétének, szabadságának elnyomása árán“ akarják a saját hasznukra megszerezni. Ez is igazságosnak, törvényesnek találja a karlócai pontokat.

És mit szóljunk ama „törvényes és igazságos“ támadásról, melyek a magyarokat azzal vádolják, hogy az osztrák császártól megadott jogokat nem tartották meg, s mely kiváltságok beváltását hiába követelték ép az osztrák császártól. És Rajacsics s társai a meg nem tartott kiváltságok visszaszerzése miatt az osztrák házzal szövetkeznek, a magyar ellen! Hol van itt a logika? Mi, magyarok, sajnáljuk legjobban, hogy ily „nemzeti szédelgők“ el tudták a szerb népet csábítani. Késő volt,

midőn a szerb nép igaz, becsületes férfiai ezen nemzeti szédelgést belátták. Felkeltették, beoltották a magyar elleni gyűlöletet a szerb népbe, s ki fog-e veszni ez egyhamarjában? pedig a szerb nép őszinte, igazságos. Nem követelhetjük, hogy a szerbek testestől-lelkestől magyarokká váljanak, ez igazságtalanság volna, de azt igen, hogy azon állam ellen, melynek bevándorlott polgárai se intézzenek csekély okokból annak egysége ellen, meggondolatlan támadást. Különben a szerbek az 1848 és 1849-es évekből sok tanulságot vonhatnak le, úgyszintén mi, magyarok is.

A harmadik okmány arról tesz tanúságot, hogy a szerbek elég fontosnak találták a velök lakó nemzetiségek megnyerését is. Ezen felhívás nemcsak a magyarokhoz, hanem az oláh és német, illetve a római katholikus szlávokhoz is, kiket mi bunyevácoknak és sokacoknak nevezünk, is intéztettek. De a hatás éppen feltűnő gyenge volt. A magyarok, a hazához álló természetes vonatkozásuknál fogva, a kecsegtető szavakra nem hallgathattak; a németek, bunyevácok és sokacok pedig azon vallási gyűlöletnél fogva, mellyel a görög keleti szerbek iránt viseltettek, határozottan visszautasították minden szövetkezést. Sőt mi több, a németek nyiltan agitáltak a szerb elkülönítő törekvések ellen. Álljanak e helyen Spannagel német lelkész szavai:

„Német testvérek!

Az ideiglenes szerb bizottság Karlócán május hó 22-én[1]) kelt kiáltványában bennünket együttes működésre szólít fel ezen magasztos elv: „szabadság, egyenlőség és testvériség“ kivívására. Német testvérek! Ki ne nyújtana kezet ily szent frígyre? De mi ezen felajánlott frígyet szentnek nem nevezhetjük, nem is lehetünk a szerbek

[1]) Előbbi proklamációk május 17—22-ike között látták napvilágot.

szövetségesei, mert mi, Magyarország németajkú fiai, a szabadság alatt csak azt értjük, melyben a magyar nemesség nagylelkű, a haza érdekében kifejtett hazafisága és a fáradhatlan miniszterium által részesültünk. Egyenlőség alatt értjük azt, hogy a magyar törvény nem ismer személyi tekintélyt s e szabadság alá mindannyian, magyarok, németek, szerbek stb. tartozunk; a testvériség abban áll, ha Magyarország összes nemzetiségei segédkezet nyujtanak a magyar kormánynak. Jelszavunk: a király és a haza, a nádor, a magyar minisztérium iránti hűség, és legbensőbb meggyőződésünk, hogy a föld háta soha se viselt hálátlanabb népet, mint ezt, a mely a magyar országgyűlés vívmányaival meg nem elégszik és nem kiáltja velünk: Nagyott tett a haza, örüljünk neki!"[1])

A szerbeknek az idegen nem magyarajkú nemzetiségekbe fektetett reménye alaptalan volt. Ezek Bács-Bodrogh megyében kivétel nélkül a magyar párthoz tartottak, Szerémségben pedig hallgatagon nézték a dolgok menetét, a szerb abszolut többség előtt meghajolva. Nyilt csatlakozásuk a magyar kormányhoz úgy is csak vesztőket vonta volna maga után.

Mielőtt befejezném e szakaszt, még tartozom egygyel-mással, de különösen a Szerbia és a magyarországi szerbek közötti viszony további elbeszélésével. Kissé előbbre nyúlok, hogy a harc további fejlődését jobban megérthessük.

A szerb kormány helyzete igen súlyos volt, mondja Risztics értekezésében. El volt határozva nyugton maradni és emiatt több intézkedést is tett. Oroszország és a porta határozottan jóváhagyták ezen intézkedéseket, egyszersmind a rendszabályok szigorúbb végrehajtását ajánlva, mint ezt a kormány hivatalos lapja állítja.[2])

[1]) Wiener Zeitung 1848. 149. szám.

[2]) Српске Новине 1848. 49. szám.

Danilyevszki Oroszország nándorfehérvári követe, a szerb kormánynak tudtára adta Miklós orosz cár elhatározását hogy nemcsak Oroszország marad semleges Magyarországot illetőleg, hanem a portával is egyezséget kötött, mely szerint mindazon tartományok, melyek török fenhatóság alatt állanak, szintén nyugton maradnak. A francia kormány, a magyar ügyek védője, Belgrádban Szerbországot mérsékletre és semlegességre inté. De ezen semlegesség nem tarthatott soká oly esemény közbejötte folytán, melynek tán nem kevésbé a magyar kormány is szerzője. Szerborszägban híre terjedt, hogy az öreg Milos fejedelem Bécset elhagyva Zágrábba ment, míg Mihály Szt.-Pétervárról Ujvidékre érkezett.[1]) A szerb hivatalos lap, „Szpszke Novine“ azzal vádolta őket, hogy Szerbiát fellázítani igyekeznek; mi több Milos fejedelem *Boszniába szándékozik nyomulni s innét Szerbiába törni magyar támogatás mellett*, és azután ezen tartományok független fejedelmévé kikiáltatni magát.[2])

A szerbországi kormány ily hírekre nyugtalan lett. Törökország Mehmed pasa, Oroszország Danilyevszki által azomban biztosította Szerbiát, hogy nincs mitől tartania a trónkövetelő Obrenovicsoktól. S csakugyan az orosz konzul Mayerhofer osztrák konzullal egyetértve tudatta, hogy Szerbia nyugalma követeli az Ujvidéken tartózkodó Mihály távozását. Ugyan ily értelemben írt Pétervárad parancsnokának is.[3])

Milos fejedelem Zágrábból a hatalmak felszóllítására Bécsbe visszatért. Egyik hű embere ezt kérdé tőle: „Mit tett volna akkoriban, ha hatalomra juthatott volna?“ mire ő azt felelé: „Rögtön békét kötöttem volna a magyarokkal, hogy a törökök ellen fordulhassak.“ Sajnos,

---

1) Mindkettő a trónjuktól megfosztott Obrenovics család tagja; Szerbiában halálos ellenségük, Karagyorgyevics uralkodott.

2) „Српске Новине“ 1848. бр. 52.

3) Ристић, Србија и српски покрет у Угарској. 21—24. л.

egyetlen iratot sem birok, melynek alapján bebizonyíthatnám, hogy az akkori magyar kormány és az Obrenovicsok között volt valami viszony. Mennyiben, azt nem tudni. *De ép a magyar kormány ezen lépése késztette Szerbországot semlegességéből kilépni.* A magyarországi szerbek, mint az összes szerb nép legművеltebb része, régóta nagy befolyást gyakorolt Szerbországra. E befolyás jelenleg ugyan csökkenőben van, de 1848-ban felette nagy volt. Az Obrenovicsok legelső tette volt Horvátországot és a magyarországi szerbeket tervöknek megnyerni; utóbbiaknak valószínűleg, noha nincs biztos adatom, segélyadást is ígérve, csak hogy őket megnyerje. Ezen feltevésem korántsem ellenkezik a fejedelem fentebbi nyilatkozatával; mással a magyarországi szerbeket ily vészes időkben ugy sem nyerhette volna meg. *Ily veszedelmes körülmények között Karagyorgyevicsnek egy csepp meggondolni való ideje sem maradhatott, mittevő legyen az Obrenovicsok által keltette áradással szemben; kikellett ellenségének legveszedelmesebb fegyverét csikarnia úgy, hogy tényleges segítséget ajánl a magyarországi szerbeknek, és ezzel állását, mely már meg volt ingatva, megszilárdította.*

Ha a magyar kormányban csak egy ember találkozik, ki teljesen ismerte volna Szerborság és a magyarországi szerbek közti viszonyt, lehetetlen hogy az Obrenovicsokkal való szövetség létesüljön. Csak egy utat kellett volna a magyar kormánynak követnie; Karagyorgyevicscsel érintkezésbe lépni, neki kilátásba helyezni, ha a magyarországi szerbektől megtagadja a segélyt, a kormány kész Obrenovics ellen fellépni. Ki tudja nem egyezett volna-e bele a trónját féltő Karagyorgyevics?

De épp az ellenkezője történt; a magyar kormány, szeretném állítani, formaliter kényszerítette Szerbia fejedelmét magyarországi hitsorsosainak és fajtársainak segédcsapatokat küldeni és így meggondolatlan kapkodásá-

val oly ellenséget szerzett magának, melynek hatalmas kezét egész Délmagyarország megérzé.

Evvel elértünk volna a szerb felkelés tényleges kitöréséhez, mely mint látjuk az előzményekből, elmaradhatlan volt; magából az eseményekből foly. A fajharc okvetlen szükségszerü következmény, melyet ebben a stádiumban nem lehetett immár feltartóztatni. A szenvedélyek sokkal inkább fel voltak izgatva, a gyülölet, minden a mi magyar, sokkal nagyobb volt a szerbek részéről, semhogy némi kilátásai lehettek volna a magyar kormánynak tisztességes békére. Törésre került a dolog. melynek szerzői legnagyobb részt Rajacsics és pártja valának, kik nem kíméltek fáradságot, hogy a népet papjaik, tanítóik, befolyásosabb egyéneik által haranguálják, a magyarok ellen fellázítsák. A szószékről a szent igéket izgató beszédek követték, keresztes háborút hirdettek, életre-halálra. S mindezt mily kicsinyes, mily helytelen alapon kifejtett állítólagos jogok érdekében! nem törődve nemzetek nyugalmával, a jelszó ki lett mondva, a nép fanatizálva, életre-halálra, győzni, vagy elesni, szerb vajdaság, vagy teljesen tönkre menni. Még a kulturális célokra fordított vagyont sem kímélték a szerbek, kockára tettek mindent a nyerés kétes reményében. A magyar nemzetet a fajharcra kényszerítették, mely nemzet, Csarnojevicscsal sok hibát követett el, de oly feltétel alatt volt kész kiegyezni, hogy az állam egysége ellen irányult kérelmek elvettetnek.

Mindent, csak azt nem tehette a haza: önnön maga felett halálítéletet mondani.

A harci riadó megszólalt: az első kardcsapás már megesett, a vér már folyhatott. . . . . .

II.

ESEMÉNYEK
A SZERB FELKELÉS TÉNYLEGES KITÖRÉSÉTŐL
JELLAČIĆ BETÖRÉSÉIG.

I.

Honvédzászlóaljak felállítása. Sztratimirovics György. Szerb táborok. Szerb szervezkedések. Jovánovics megtámadja Titelt. Bács-Bodrogh megye. Csarnojevics ujabb intézkedései. Sorkatonaság. Zavargások. Hrabovszky és a szerbek. Az odbor felterjesztése Ő Felségéhez és átirata a péterváradi főparancsnokhoz.

Zivataros felhők tornyosultak a haza egén; a magyar miniszteriumot nem lehet késedelmezéssel vádolni, hogy a szerbekkel minden egyezkedést lehetetlennek látva, meg ne tette volna a megfelelő hadi intézkedéseket. A miniszterium május 16-án, tehát még a karlócai gyűlés vége felé, elrendelte, miszerint a felállítandó tíz honvédzászlóalj szervezése mihamarább megtörténjék. Ezen csapatok képezték a magyar honvédsereg magvát és mindvégig meg is tartották dicső hírnevöket. De a szerbek se maradtak restek. A karlócai gyűlés óta serényen igyekeztek helységeiket, ha nem is támadási, de mindenesetre védelmi szempontból megerősíteni. Legfontosabb volt ez időben a karlócai tábor, amelyből a további akciók indultak ki. A fegyverfogható nép leginkább Szerémségből és Bánságból tódult ide. A toborzás lelke, és a tábor legtevékenyebb katonája, maga az ifju Sztratimirovics György volt. Ő, mint a főodbor katonai osztályának elnöke, minden követ megmozdított, hogy a szerbeket erős védelmi állásba hozza.

Sztratimirovics szerb nemesi családból származott 1822-ben Ujvidéken. Bécsben a mérnöki akadémiát végezte s utánna Olaszországban találkozunk vele 1840-ben, mint huszárhadnaggyal. A katonai életet azonban ő is elhagyta és haza utazott Ujvidékre, hol több rokona lakott, kik közül kettő magyar érzelmű volt. Ne csodálkozzék a magyar olvasó, ha én Sztratimirovicsot deréknek, Knityánint nemesnek nevezem. Azt utóvégre nem lehet rossz néven venni tőle, hogy a szerbek mellett küzdött. *Nála a faji szeretet sokkal erősebb volt minden jogi érzetnél.* Sokszor lesz alkalmunk még találkozni e jeles férfiúval, ki mindvégig hűn szolgálta nemzetét, azzal személyes érdekeit mindig azonosítva. Külső megjelenése szimpatikus volt. Tetőtől talpig szerb volt, nemzetéért rajongott. Ő volt a nemzeti párt vezére, a császári, érdekhajhászó Rajacsicscsal szemben. Jeles hadvezérnek is volt elismerve, s mint ilyen nagy népszerűségre tett szert. Ismételten mondom, hogy az anyaország ellen csak saját népe miatt fogott fegyvert, és hogy nem személyes érdekből, mint a patriarcha, mindig szép jellemvonása a szerbek legnemzetiesebb vezérének. Mellesleg mondva németül költött s Uhlandot nagyon szerette.[1])

A karlócai táborban már rendes császári sereggel is találkoztak. A péterváradi 2-ik gyalogezred haladéktalanul a szerbekhez szegődött. A karlócai tábor létszámát 20,000,[2]) mások 15,000-re teszik.[3])

A második nevezetes tábor a római sáncokban alakult. Bács-Bodrogh megye déli részén nyúlnak ezek el, s melyeket rómaiaknak, avaroknak tulajdonítanak. A kérdés sok hozzászólás dacára, még nincs eldöntve, és az

---

1) Springer, Gesch. Öst. seit dem Wiener Frieden II. k. 451. l.

2) Wiener Zeitung, 1848. 168. sz.

3) Iványi, Okmánytár 1848—49. Bácska 45. sz. — Bács-Bodrogh megye bizottmányának levele Szabadkához 1848. jul. 17-éről.

egyéni nézetek olyannyira elágazók, hogy bajos lesz az igazságot kideríteni. Nem tehetjük e helyen fejtegetésünk tárgyává e sáncok eredetét, elég az hozzá, hogy katonai szempontból kitűnő védelmi vonalak. A karlócai tábor után ez a legnagyobb, állítólag 6000 ember képezte.[1])

Az említettem két szerb tábor egymással szoros összeköttetésben állott a titeli fensík alapján s noha útközben Pétervárad magyar kézben volt, az mitsem ártott a közlekedésnek. A fensík nagyjában háromszöget képez, melyet keletről a Tisza, délről a Duna és északnyugatról mocsáros rétség és jóval ezek előtt a római sáncok határolnak. Azon ponton, hol a Duna a Tiszával egyesül, fekszik Titel a hasonló nevű fensík főhelye. Nyugatra haladva Lokra, aztán Vilovára érünk és innét északnak tartva Mosorinra. A fensíkot körülfolyó rétek nyáron kiszáradnak ugyan, de a dunai s tiszai töltések átszúrása után, bőven megáradnak és minden közlekedést a megye többi részével megszakítanak. Ezen rétek eredetüket valószínűleg a Tiszának köszönhetik s ha nem csalódom, a folyam régente erre vehette útját, s ő tán hatalmasabb is volt a mai medernél. Ha tehát tekintetbe vesszük, hogy a rétek bármikor vízzel áraszthatók el, hogy a Duna és Tisza ezen földrészt körülzárolják, és így valóságos szigettel állunk szemben; továbbá, hogy hajók útján a Szerémséggel biztos összeköttetésben áll, s míg a közeli Pétervárad oldalos fekvése miatt tehetetlen, bátran kimondhatjuk: alig van az országnak oly helye, mely annak katonai tekintetben, mint természetes védelmi pont, megfelelne. A hadi események régóta bizonyítják, hogy e fensík által a Duna és Tisza közötti országrész, fel egész Budapestig, veszélyeztetve van. A sziget-fensík, meddig a szerbek Bács-Bodrogh megye déli részét bir-

---

[1]) Iványi, Okmánytár 1848—49. Bácska 45. sz. — Bács-Bodrogh megye bizottmányának levele Szabadkához 1848. jul 17-éről.

ták, erődítlen maradt, tisztán közlekedésileg szerepelt. Ez volt Bácskát és a Szerémséget összekötő kapocs.

Kisebb erődített helyek voltak még: Túria, Szent-Tamás, melynek őrsége a patriarcha áldásával indult helyét elfoglalni, egy egyfontos ágyúval. A szerbek Szent-Tamást „Szrbobrán“-nak (szerbek védőjének) nevezték el. A Szerémségben említendők még Kamenic, Bukovec, Cserevics és Ujlak (Illok).

A szervezéssel egyes odborok és arra kijelölt egyének voltak megbízva, Bácskában a titeli pontokon Szurducski kapitány és Kresztics katonai biztos működött. Szerémségben, Mitrovicán Radoszávlyevics Tódor. Fegyvereket, hadi eszközöket részint a végvidékből, részint Szerbországból nyertek.

Szerbia úgyszólván a vajdaság haditára volt. Ott készültek a fegyverek, ágyútöltények, puskagolyók. Kartácsokat boszniai vasból kovácsoltak. Vesza mester, a szerbek Gábor Áronja, harangércből ágyút öntött.[1]) Tisztekben a hiány ugyan nagy volt, de ezen is segítve lett, a patriarcha, mint a szerb nemzet feje önhatalmúlag eleget nevezett ki. Így lett a később oly híressé vált Bosznics őrmesterből, kapitány.

A már régebben szított felkelés a szerb néptömeg előtt éppen sem volt meglepő. Már régebben dolgoztak rajta, a nép csak az adott jelre várt. Miletics Szvetozár, a híres szerb, a magyarországi szerbek martirja, 1848. április 12-én a sajkási kerületben járt volt. „Szláv propagandisták járják be az országot,“ írja Zanini Szőgyényinek, április 25-én.[2])

A szerbeknek a Dunán kis hajórajuk is volt, mely 137 hajóból állott.[3]) Élénken közlekedtek Karlóca, Nándor-

[1]) Ристић, Србија и српски покрет у Угарској 46. л.

[2]) Országos levéltár 1848. I. A.

[3]) Szentkláray J. A dunai hajóhadak tört. 297. l.

fehérvár, Zimony, Zalánkemén és Titel között. A hajóraj parancsnoka Davidovác vala.

A titeli ezred, mely már április közepén forrongott, élükön Jovánovics Záriával (Csicsa)[1]) junius 6-án, — junius 3-án hiába tévén kísérletet — a titeli fensíkra ront, s a titeli főpiacon megállapodván, a védelem nélkül volt nagyobb ágyúkból nyolcat, 64 ágyú- és 16 kartács tölténnyel, harangzúgás között elvitt. Mollinári Károly őrnagyot, kit Bács-Bodrogh és Torontál táblabírájukká választottak meg, az odbor iránti hódolásra szólították fel. A parancsnak kénytelen vala az erőszaknak engedni. E vállalatban a megjelent 2—300 szerbet a titeliek is támogatták. A felkelők a lőszerkészlettel a római sáncokba vonultak, hol újongva fogadtattak.[2])

A tiszamenti községek attól tartván, hogy a felkelők támadó hadjáratot indítanak, a megyéhez fordultak segítségért. Bács-Bodrogh megye élén Rudics József főispán és Knézy Antal alispán állottak, kik a rendelkezésökre álló csapatokat útnak is indították. Általános volt a hiedelem, hogy a szerbek Ó-Becsének tartanak, hol Pongrácz alezredes állomásozott; azért is közel 4000 főnyi csapatott összpontosítottak e helyen.[3]) Azonkívül Petrovoszelló-, Moholy- és Adára is katonaság rendeltetett. Junius 10-én Jankovácról 600, Mélykútról 500 nemzetőr érkezik Ó-Becsére, de elég katonaságot találva, falvaikba visszatérnek.

A megye mindeddig döntőleg nem hatott az eseményekre; noha a veszély közeledett, az intézkedéseket bizonyos lassúság, tétovázás jellemzi. Hiányzott az egy-

---

1) Meghalt Bécsben 1850-ben. Emlékbeszédet Zsivkovics Tivadar tartott felette. Сербски Љетопис 1851. Надгробно слово Зарији Јовановићу Чичи.

2) Közlöny 1848. 9. sz. — Iványi, Szabadka és Vidéke 26. sz. — Kerékgyártó Árpád, Magyarország. tört. VII. 350. l.

3) Haill M. nemzetőrkapitány, Zenta és Ó-Becse tudósításai. Iványi, Szabadka és Vidéke 26., 27., 28. számok.

séges akció, megye, hadparancsnok, nemzetőrség, városok, községek külön védekeztek, úgy, a hogy tudtak, mig a megyei kordon fel nem állíttatott. A fő- és alispán külömben gavallér emberek voltak, kártya (fáraó) és hadi rendeletek egymást ki nem zárták. De másrészt hatalmok is meg volt csorbítva. A főbb intézkedéseket most Csarnojevics tette, ki maga is megütközött a dolgok véres fordulatján. Csarnojevics elhatározta magában, hogy a felkelésnek végett vett. Gyenge fellépése azomban most sem hozta meg a kívánt eredményt.

Mindenekelőtt a szerb sajtó ellen fordult; a szerkesztőket elűzte, a lapokat betiltotta. A szerbek elszakadási szándoka „tettleges lázadássá“ fajult, írja Szemere belügyminiszter; a kormány junius 1-én Hrabovszky által kihirdette a határőrvidéken, hogy kész minden jogos kívánságnak eleget tenni.[1])

Csarnojevics jun. 5-én az Este zászlóaljat küldé Ujvidékre és 6-án maga is megjelent Ujvidéken.[2]) A fegyvereket elszedetni rendelte; egyes helyeken nagyobb nemzetőri csapatokat állított fel; és a lázadás iránti rokonszenvnek bármily jelét, honárulási büntetés fenyegetése alatt tilalmazta. Szabadka városának többek között jun. 8-án ezeket írta: „Intézkedtem, 1. hogy a lázadás mirigye elne terjedjen, figyelemmel kisértessenek az izgatásokról gyanúsak és tetten kapatván, azonnal elfogattassanak. 2. Kövessenek el mindent célszerűen, hogy a polgárokat a zendülés készületlenül ne találja, lelkesítsék mindazokat, kik szükség esetén vagyoni és személyi biztosságukat fegyverrel is megvédhetik. Ajánlom az óvatos eljárást.“[3]) De a biztos rendszabályainak koránt-

---

1) Vörös A. Gyűjt. 222. sz. Nemzeti muzeum lev.

2) Szeremlei S., Magyaorsz. krón. I. k. 113. l.

3) Csarnojevics levele Szabadka városának, Pétervárадról junius 8-án. Iványi, Szabadka és Vidéke 29. sz.

sem vala hatásuk, oka abban rejlik, hogy a rendeletek rendszabályok maradtak, a szurony, mint egyedüli kiábrándító eszköz, hiányzott és a kormány ezen lépésre még mindig nehezen határozta el magát.

Ez időszerint Bács-Bodrogh megyében lévő katonaság nem sokra rúgott. Ó-Becsén a Zanini olasz ezred egy zászlóalja állomásozott; Ujvidéken az estei Ferdinánd magyar ezred. A lovasságot a János főherceg nevét viselő ezred képviselé. E csapatok létszáma mintegy 2,300 emberre rúgott, melyet a nemzetőrség támogatott. E maroknyi haddal, természetes a bácsmegyei felkelést nem lehetett elnyomni és Pétervárad őrsége pedig, éppen hogy elegendő vala a vár védelmére. Mindazonáltal sarkalatos hiba, és vétkes intézkedés volt azon taktika, mely szerint a megyei bizottmány és a kormánybiztos csak a nyugodt helyek megvédésére törekedtek és a szerb felkelés fegyveres elnyomását, idejekorán még csak nem is sürgették. Külömben a főhibás ebben a tekintetben maga a kormány volt, örökös békéltető politikájával, melynek elég szomorú következményei nem sokára be is következtek.

Nagy baj volt a főhadi kormányszékek fennmaradása is. Ezek többet ártottak, semhogy eltörültetésök valamibe csak került volna. Bács-Bodrogh megyében és a Szerémségben, nem igen akadályozták a magyarokat hadi intézkedéseikben, de annál inkább a Bánságban. Illusztrációul szolgáljon e példa: Csarnojevics Ujvidékre érve Kiss Ernőnek meghagyja, hogy siessen seregével Ujvidékre, de rendeletei siker nélkül maradtak. „Nem tudom, írja Vukovicshoz, mi lehet ennek oka; de következése az lett, hogy hatályosan mindeddig fel nem léphetvén, csupán a tekintélytelen alkudozás meddő terére vagyok szorulva.“

Kiss Ernő útnak is indult, de a péterváradi főhadi

kormányszék ellenkező parancsot adott neki és így visszafordult. Kiss erre leakart köszönni, de Vukovics marasztalására elállt szándékától.[1])

Ott, a hol a szerbek kisebb számban valának, vagy egészen elszigetelve éltek a magyarok között, nem igen mutatták rokonszenvüket testvéreik törekvései iránt. Mindazonáltal a jó egyetértést sok helyen megzavarták fanatikus fejek. Példa erre Szeged. Ezen magyar város szerbjei általában igen csendesen viselték magukat, és a magyarság, csakhogy panaszra ne adjon okot a tanácsban és hivatalokban több állást adtak nekik. Egy ifju jogvégzett szerb azomban kinyilvánította, hogy ő, mint nemzetőr, fajtestvéreire nem fog lőni, sőt mi több „esengve várja jövetelöket.“ Szremác Román pedig a népnek azt kiáltá: „Csak egyetek, igyatok, őszre fejeiteket ugyis vasvilára aggatjuk!“ A tanács a vizsgálatot megindítani elrendelte. A szerbek junius 13-án nyilatkozatot adtak be, a melyben kijelentették, hogy a délvidéki mozgalmakkal semmiféle összeköttetésben nem állnak és azt mint törvényellenes mozgalmat határozottan kárhoztatják. A város e felett örömét fejezvén ki, biztosította a szerb hitközséget bántalom esetén oltalmáról.[2])

Hasonló esetek nem voltak ritkák. A fentebbi nyilatkozatra azzal kell felelnem, hogy a szerb felkelők majdnem az összes szerb néppel, ha máskép nem, hát papjaik útján, álltak összeköttetésben. Sőt hogy egy esetet említsek a szegedi hitközség lelkésze Petrovics István, nem egyszer utazott le Karlócára. Végre is Veszelinovics volt főjegyzővel Szegedről meg is szökött.

Ilyenek voltak az állapotok junius elején. A bonyodalmak mindinkább növekedtek, sokáig már nem tartha-

---

[1]) Horváth, Függ. harc tört. I. 216. l.

[2]) Közlöny 1848. 11. sz. és Reizner. A régi Szeged. 162. l. továbbá Közlöny 1848. 24. és 53. szám.

tott a fejetlenség, bármely félnek meg kellett tennie az első támadást, és ez a magyar kormány vala. A kormány Hrabovszky József bárót nevezi ki Péterváradra, ki ugyancsak katonai biztosi minőségben a horvát mozgalom ellen is küldetett. Hrabovszky a haza hű fiának bizonyult, míg azt a forradalmi térre nem sodorták. Róla nyilatkozott Kossuth, az önvédelmi harc lezajlása után, felkiáltva „Istenem, hol voltak szemeim, hogy nem neveztem ki őt Mészáros helyébe!“ És méltán, hogy jó katona volt, eléggé megmutatta a lipcsei csatában és hogy jó hazafi, meg a szabadságharcban. Hrabovszky végletlen szerény volt, s ha őt fel nem szólították, ő soha sem tett lépéseket, személye érdekében. Teljes ellentéte Csarnojevicsnek. Míg ez nábobi dúsgazdagságban ritkán forgatott könyvet, s tán maga is meg volt lepve, hogy a magyar kormány benne diplomatát fedezett fel, hanem inkább szenvedélyeinek élt, addig az ősz tábornok katona volt tetőtől-talpig, hű védője az „alkotmányos Magyarországnak.“[1])

Említettük, hogy a karlócai nemzeti gyűlésen Hrabovszky levelét elégették és ennek folytán a szerbek nem igen kedvelték. De viszont ama körülmény, hogy a tábornok, mint Pétervárad parancsnoka, bármikor törhet a közeli Karlócára, némi aggodalomba ejté a szerbeket. A fő-odbor emiatt érintkezésbe igyekezett lépni Hrabovszkyval és junius 10-én küldöttséget menesztett hozzá, mely alkudozásba volt vele lépendő. Megemlítem, hogy egy ízben már voltak nála tőle katonai segélyt kérve a lázadás elnyomatása végett, hogy így csellel csapatait tőle elidegenítsék. A tábornok azomban belátva cselöket, azt felelé: „Azért nem látja helyét az oltalomnak, mivel a szerbek azok, kik a közbékét háborgatják, és mihelyt

[1]) B. Reiner, Erinnerungen an General Hentzi. Neue Freie Presse. 1886. 7990—7991. sz.

ők, engedelmességre térve, megszűnnek nyugtalankodni, a csend is azonnal mindenütt helyre álland."

— „Tábornok úr! kérdé egyike a küldötteknek, a mostani magyar kormányt avagy a császárt és királyt szolgálja-e?"

— „Én csakis királyomnak és császáromnak tartozom engedelmességgel, válaszolá, és annak a kihez utasít, engem a magyar miniszteriumhoz utasított."

— „De akkor el kell ismernie, hogy a szerb nemzet elvárhatja öntől, hogy ezt az erőszakkal szemben megóvja. A szerb nemzet követeket küldött Ő Felségéhez, hogy jogainak és kiváltságainak elismertetését kieszközöljék, melyeket másfél század előtt kapott, s most oly csúfosan elvettek," folytatá a követ.

Hrabovszky ezen jogokat el nem ismeré, és elévülteknek mondja. „Szerb nemzetről mit sem tudok, felelé, vagy megmutathatják-e nekem, hol van itt Szerbia és a szerb nemzet kitüntetve?" a monarchia előtte fekvő térképére mutatva. „A hol Magyarország fekszik, nem találok szerb nemzetet, és ennélfogva a szerb nemzetet nem is védhetem meg. A Száván túl létezik Szerbia, s aki szerb akar lenni, az menjen át."

— „Úgy tehát nevünk se volna már Ausztriában, kiáltott fel ingerülten a követ, előbb kiváltságainkat, aztán önállóságunkat és végre nevünket is eltagadják!"[1]) s bosszúsan távozott el, a küldöttség többi tagjaival.

Ezen válaszolás nyilt jeladás vala a háborúra, írja Risztics.[2])

A karlócai fő-odbor erre egy emlékiratot szerkesztett és küldött fel Ő Felségéhez, mely szó szerint következőkép hangzik:

---

[1]) Majláth, Neuere Gesch. d. Magyaren. II. k. 25. l.

[2]) Ристић, Србија и српски покрет у Угарској, 18. л.

„Felséges császárunk!

Felségednek mindig hű szerb nemzete, az ujonan ráerőszakolt magyar kormány által veszélyeztetve lévén, feljogosítva érzi magát, miszerint folyó évi május hó $\frac{13\text{-án}}{1\text{-én}}$ és $\frac{15\text{-én}}{3\text{-án}}$ tartott karlócai gyűléseiben az I. Lipót által kegyelmesen megadott, a római császárok és magyar királyok részéről megerősített saját jogait gyakorolja, s ennek folytán Rajacsics József érseket és metropolitát patriarchának, Felséged ezredesét, Suplyikác Istvánt pedig, az ogulini erzed parancsnokát vajdának választá; feljogosítva érzé magát továbbá a nemzet az 1690. április 6-án kelt meghívó levélben a szerb nemzetnek tett igéretet, megengedett szabad tulajdon jogait, Szerémre, Bánságra, Bácskára és Baranyára kiterjeszteni, valamint kijelenteni csatlakozását a három egyesítendő királysághoz, a minek megerősítéséért számos tag küldöttséget, Rajacsics József patriarcha vezetése alatt Felségedhez menesztett. A magyar kormány azomban ellenintézkedésekre készül, ezen a karlócai nemzeti gyűlésen ünnepélyesen kijelentett szerb tény ellenében, nemcsak szóval, hanem tettel is. A rendes nemzetőrség alakítása, az érdekében szerte elrendelt táborozások az országban, a kongresszus Temesvárra való egybehívása és áttétele által a karlócai nemzetgyűlésnek el nem ismerése, és ezek eléréséül Bánságban és Bácskában elrendelt, nyilván kihirdetett rögtönítélő székek felállítása, az ártatlan nemzetre alkalmazott terrorizmus, mind oly okok, melyek miatt az egész szerb nemzet egy szálig felkelt és most ezen rendszabályok ellenében Felséged legmagasabb trónja elé lép nemzetiségének védelmére. Mint mindig, úgy most is leghívebb alatvalói vagyunk Felségednek, készek vagyonunkat, vérünket áldozni.

Ezek valának ama nyilatkozatok, melyeket egyházunk, a határőrvidéki, főtisztikari egyének, tisztviselők, pol-

gárok, a szerb nemzet által felhatalmazott, szerb nemzeti bizottság által alakított. számos küldöttség Felséged tábornagya, Hrabovszky báró előtt mai napon Péterváradon kifejtett, azomban ugyanezen parancsnok Felséged titkos tanácsosa szájából legünnepélyesebben mondott oly váratlan végválaszt hallani kényszerültek, *miszerint szerb nemzet Ausztria térképén, nem létezik, és ilyet el sem ismer.*

Ily ünnepélyes megvetése, meggyaláztatása oly nemzetnek, mely egy évszázadnál tovább, a török, francia, olasz, német, orosz elleni harcokban küzdött, és Felséged államának a berohanások ellen védfalát képezi, és a szerb nemzeti bizottmány parancsára készen áll Felséged trónjának Bécsben való viszaállítására: a keresztes háború viselésére kényszerít bennünket!

A szerb nemzet nem hiszi ezen Felséged parancsnoka, altábornagya, báró Hrabovszky József szájából számos szerb küldött előtt ünnepélyesen nyílvánítva. hallott el nem ismerését nemzetiségi nevének, mint Felséged nevében, vagy megbízásából kimondott választ, mely a szerbek és határőrvidékiek hűségét, ily nyilvános meggyaláztatással és megvetéssel jutalmazná; ezért keseredett el a nemzet a tábornok irányában, olyannyira el.

Miután a szerb nemzet mindig teljes bizodalommal és őszintén szolgált és most is Felségednek áldásos zászlója és fegyvere alatt kész szolgálni, de a létező magyar miniszteriumot elismerni nem képes szerb nemzet, mint Felségednek hű alattvalója, kötelesnek érzi magát, miszerint az ott egybegyűlt nemzet által Felségedet legalázatosabban arra kérje, hogy tábornokát, br. Hrabovszky Józsefet, miután szavai nem hordhatták bélyegét Feléged helyeslésének, ki Austzria minden nemzetiségének jogait biztosítani kegyeskedett, minél előbb a szerbek köréből eltávolítsa, és Felséged s a szerb nemzet közti tökéletes egyetértés eszközléséül három közbenjárót,

Rajacsics József patriarchát, Jellačić bánt, s vajdánkat Suplyikác ezredest, minél előbb felhatalmazni és ideküldeni méltóztassék, hogy a vérontás és polgári háború előre látható következményeinek eleje vétessék.[1])

Karlócán, 1848. junius 10-én.

A szerb nemzet nevében:

(Számos aláírás.)

A szerb nemzeti központi tanács tehát ezen iratával a magyar kormány és Ő Felségének tábornokát bepanaszolá. Hrabovszky „a császár ellenségének, tehát a szerb nemzet ellenségének is"[2]) nyilváníttatott. Egyúttal felhívás bocsájtatott ki a szerb nemzethez, mely hasonló tartalommal bir, fegyverre szóllítva fel mindenkit, kinek csak egy szikra fajszeretete van.[3]) Hrabovszky neve gyűlöltté vált a szerbek előtt, a nép Grabovszkynak csúfolta őt.

Másnap, junius 11-én, Hrabovszky utoljára kisérté meg a békés kiegyezkedést. Két tisztet küldött a felkelőkhöz, Raicsot és Richtert, felszóllítván őket, hogy oszoljanak szét. Az eredmény gúnyos felelet vala, és válaszul a bizottmány a következő nyilatkozatot küldé:

„Kegyelmes úr!

Arról, mit az egybegyűlt nemzet Ő Felségének legkegyelmesebb királyunknak, Ferdinándnak a magyar miniszteriumot és önt illetőleg futár által tudtul adatott, a felirat ·/. alatt ide mellékelt[4]) hű másolatból értesülhet.

Alulírottak Ő Felsége zászlaja alatt egybegyűlten, a legfelsőbb elhatározásra váró nemzet, az állam érdekében, mint Ő Felsége hű jobbágyai kötelezve érzik magukat, ünnepélyesen kijelenteni, hogy mi nem Ő Felsége ellen,

[1]) Közlöny 1848. 12. szám.
[2]) Skizze der Ereignisse an der unteren Donau 17. l.
[3]) Die serbische Bewegung in Südungarn 94. l.
[4]) Lásd az előbbi okmányt.

hanem épp legmagasabb jóvoltának előmozdítása miatt állunk fegyverben, azért is a tábornok részéről történő *minden támadást*, mely a szerb nemzet ellen irányul, mint leghívebb alattvalói Ő Felségének, nem Ő Felségétől, vagy az államtól eredőnek tekintjük, *hanem kegyelmességed privát tettének.*

Karlócán, 1848. junius 11-én egybegyűlt szerb nemzeti központi választmányától, az egész szerb nemzet nevében:

Sztratimirovics György elnök. *Sztankovics János* titkár.

Versár György, Kolarszki Arzén, Karamata A., Kosztics Dömötör, Vaszilyevics Bazil, Makszimov Arzén, Glavas Athanáz, főodbori tagok.[1])

[1]) Közlöny, 1848. 12. szám.

II.

Karlóca megtámadása. Sztratimirovics elfogja Mollinárit. A szerb hadseregről. Titkos hadi tanács. Hrabovszky felhívása a felkelőkhöz. Ferdinánd király leirata és proklamációja. Csarnojevics szerb testvéreihez. Fegyverszünet. Bácskai cordon. Szerbországi támogatás. Mayerhofer. Szerb küldöttség a zágrábi tartománygyűlésen.

eketo-sárga osztrák császári zászlók alá sorakoztak a szerbek s ez Hrabovszky fejébe szöget ütött. Bécshez fordult, onnét azomban ama értesítést vette, hogy „teljesen törvényes alapon áll,“ mire elhatározóan lépett fel. S íme, azért, mert a király által szentesített törvényeket védte, a szegény 68 éves aggastyánt a szabadságharc lezajlása után, Bécsújhelyen 10 évi kazamatta fogságra ítélték. Gróf Grünne volt a súlyos ítélet valóságos szerzője: bosszút állott egykori nagyváradi mellőztetéséért.

A magyar miniszterium sürgetése, hogy fékezné meg valahára a szerb felkelés központját, végre is visszhangra talált nála, noha irtózott a gondolattól, hogy fellépése következtében törjön ki a fajharc. De végre is engedett. „A botrányoknak végett kellett vetni.“[1]) Junius 11-én sürgönyzé (futár által) a magyar miniszteriumnak, hogy 12-én Karlócát meg fogja támadni.[2]) Egy zászlóalj Don-Miguel gyalogossal, egy század huszárral és egy ágyú-

[1]) Erlebnisse eines Off. i. d. Jahren 1848—49. 13. l.

[2]) Közlöny 1848. 12. szám.

üteggel indult útnak a Pétervárad és Karlócát összekötő úton. A szerbek noha várták őt, ily hamaros támadásakor mégis meg voltak lepve. Sztratimirovics a szerbországi segédcsapattal csakhamar helyt áll a város északi részén, s az ellent addig feltartóztatta, míg a helység délkeleti részén táborozó felkelők meg nem érkeztek. E viadalban különösen Vule szerviánus tüntette ki magát, ki az ütközet folyamán megőrült, magát Obilics Milosnak (szerb nemzeti hős) mondva.[1]) A magyar had küzdve a városba nyomult, de miután a szerbek annak háta megé törekedtek, a vár felé visszahúzódott, és ezzel az ütközet véget ért.[2]) A támadást báró Stein Miksa vezette. Részünkről 1 halott és 7 sebesült volt a veszteség, köztük Halasy és Weinhengst hadnagyok. Utóbbi megsebesülésekor felkiáltott: „Dicsőségemnek tartom, hogy én vagyok az első, ki a haza védelmében sebet kapott!"[3]) A szerbek vesztesége ismeretlen, de mindenesetre a százat megközelíté.

Hrabovszky ezen megfenyítése a kívánt hatás helyett nagy visszahatást keltett. Horváth azt állítja, hogy csekély számú serege miatt vonult vissza, meg sem említvén, hogy a tábornok annak csak egy részét vitte harcba. Az ok, mely miatt Hrabovszky Karlócát odahagyá, abban rejlik, hogy ő nem is szándékozott azt megtartani. 1848. junius 15-én írja a tábornok Batthyány Lajos miniszterelnöknek: „A szerbeket nem a legszívesebben támadom meg, mert azáltal polgárháborút idéznék elő, mitől isten ments!"[4]) Ez az oka, hogy miért nem foglalá el Karlócát, *nem akart okot adni a további harcra, megelégedvén a megfenyítéssel.* A tábornok ezen eljárása

1) Die serbische Bewegung in Südungarn. 100. l.

2) Horváth, Függetlenségi harc története. I. 220. l.

3) Közlöny 1848. 8. szám.

4) Hrabovszky levele Batthányhoz 1848. junius 15. — Nemzeti muzeum levéltárában. Vörös Antal gyűjteménye 222. szám.

szörnyen boszulta meg magát; ha ő Karlócát elfoglalja, ezzel a felkelés központját hatalmába keríti és Bácskába siet, az ottani nemzetőrséggel és néhány ezer rendes katonával egyesül, még megmentheti vala Bács-Bodrogh megyét a fajharctól. „Ha Hrabovszky kezdettől fogva oly hőn pártolja a magyar ügyet, — írja Mészáros emlékirataiban — mint azt később tevé, s ha sikerül megfékeznie a szerb felkelést: akkor sok dolognak jobb fordulatot adhatott volna.“[1])

Hrabovszky visszavonulását a szerbek gyengeség jelének tartották, és saját dicső, vitéz magatartásuknak tulajdoníták. Az öröm nagy volt, a lelkesedés határtalan. A támadás megfélemlítés helyett önbizalmat gerjesztett, és a magyar kormány az egész akcióval fiaskót vallott. Az odbor haladéktalanul szaporítá a táborokat, fényes karlócai győzelmére hivatkozva. Sőt mi több, a határőröket és sajkásokat felszólította, hogy tisztjeiket kergessék el és a szerb nemzet csapataihoz csatlakozzanak.[2])

E felhívásnak eredménye is lett; a karlócai tábor közel 20,000 főre szaporodott. Junius 15-én Sztratimirovics György mintegy 500 fegyveressel a „Duna“ nevű gőzösön Titelre megy, ott a sajkásokkal egyesülve Mollinári őrnagyot, ki nem akart a szerbekhez csatlakozni, fogollyá teszi. A titeli fegyvertár egész készletét lefoglalja, és elviteti.[3]) A sajkások egyik része a római sáncokba vonul, míg a másik Karlócára.[4])

A sajkásokat meg a zimonyiak előzék meg, s erre az egész péterváradi ezred csatlakozott a felkeléshez. A szerbek seregei háromféle elemből állták ez idő szerint:

---

1) Mészáros, Emlékiratai. I. k. 52. l.

2) Springer. Gesch. Öst. seit dem Wiener Frieden. II. k. 451. l.

3) Thim J. A titeli fensík a magyar szabadságharcban. Hazánk III. k. 376. l.

4) Szeremley. Magy. orsz. krón. I. 126. l. Kerékgyártó. Magyarorsz. tört. VII. 354. l. s Horváth. Függ. harc tört. I. 221. l.

nemzetőrségből, szerbországiakból és sorkatonaságból. Igy maradt ez egész Todorovics felléptéig. — A mi a szerb szereg szellemét illeti, az nem volt valami kitűnő: vitéz, elhatározott, de békés napokat élvezve garázdálkodó. Hrabovszky nem egyszer tett panaszt. hogy a szerb felkelők a póstát letartóztatják, és Jovánovics Péter odbori alelnök evégből Novics Józsefnek ír, ki Szerémségben a szerb sereg szervezése körül nagy érdemeket szerzett magának, hogy akadályozná meg ezen kihágásokat.[1]) Sőt mi több, Sztratimirovics kénytelen meghagyni. hogy a szerb felkelők, a szerb népet halálbüntetés mellett ne fosztogassák.[2])

A hadsereg intéző lelke maga az odbor elnöke, Sztratimirovics volt, kit távollétében az ideiglenes elnök helyettesített. Petrovics István, ideiglenes elnök 1848. julius 23-án kelt leveléből[3]) megtudjuk, hogy létezett egy titkos „hadi tanács“ — „tajni vojni szobsztva“ is, mely a hadviselésre nagy befolyást gyakorolt. Az odbor nevében Sztratimirovics meghagyja a szerb pododborok-nak, a katonai biztosokat mindenben támogatni.[4]) Mint látjuk a hadviselés egy központból intéztetett, melynek a a vidéki biztosok alá voltak vetve, kik az egyes csapatok parancsnokaival álltak összeköttetésben. — Ezen titkos haditanács a bécsi katonai körökkel állott összeköttetésben. „A szerbek egy lengyel ágensénél — mondja Pulszky Ferenc, kinek száz aranyra menő kártyaadósságát kifizettem — láttam a bécsi hadügyminiszteriumtól leveleket a felkelő szerbek vezéreihez, melyekben megküldi nekik a táborkari földabroszokat.“[5])

---

1) Jovánovics levele Novicshoz, Nemzeti muzeum 26. sz.

2) Sztratimirovics rendelete. Nemzeti Muzeum levéltár. 34. sz.

3) Petrovics levele Novicshoz. Nemzeti Muzeum. 23. sz.

4) Sztratimirovics rendelete. Nemzeti Muzeum. 3. sz.

5) Pulszky, Életem és Korom II. k. 117. l.

Hrabovszkynak a sajkásokhoz intézett felhívását már említettük.[1]) A karlócai támadás után kihirdette volna, hogy „ha nem engedelmeskednek a szerbek, községeiket bombákkal fogja felgyujtani."[2]) Junius 13-án Nugent neki a horvát bántól levelet küld, melyben felszólítja, hogy haladéktalanul engedelmeskedjék neki, mit Hraboszky visszautasít.[3])

A tábornok Ő Felségétől már junius 10-én kapott felhatalmazást a felkelők ellen, s ezt ő tudatta is a karlócai, zimonyi és mitrovici hatóságokkal.[4]) Hallván, hogy a szerbek között némi hajlandóság mutatkozik a megtérésre, de félnek a büntetéstől, junius 16-án a következő felvilágosító kiáltványt teszi közzé:

Felhívás a Karlócán és a római sáncokban összegyült végvidékiekhez!

„Több helyt értesítettek, hogy Karlócán és a sajkás (római sáncokban) kerületben összegyűlt végvidékiek, csak is Ő Felsége és a haza iránt való szeretetből, hitük védelmére fogtak fegyvert; ennélfogva kijelentem, hogy a felkelőket megtérés esetén, sem felelősségre nem vonom, sem meg nem büntetem. Térjetek vissza övéitekhez és házi foglalkozásaitokhoz, minden aggodalom nélkül.

Pétervárad, 1848. jun. 16.

Br. Hrabovszky József,
cs. kir. altábornagy, Szlavónia és a Szerémség főparancsnoka."[5])

Ezen felhívást a főparancsnok csak akkor tevé közzé, mikor tudakozó soraira Ő Felségétől feleletet kapott. Ferdinánd király idevágó két irata így hangzik:

1) Teljes szövege a Közlönyben.

2) Ugyanott. 8. sz.

3) Ugyanott.

4) Sztánkovics levele Bogdánovicshoz, Бршљан, 1831. бр. 11. Димитријевић. Прилози за историју српског покрета 1848—49. год.

5) Adlerstein Janothick, Archiv des ung. Ministeriums I. 265. l. és Közlöny 1848. 15. sz.

I.

„Kedves Hrabovszky báró!

Folyó évi junius 10-én kelt tudósítása következtében átküldöm önnek a különféle hamis sugallatok által tévútra vezetett sajkások és határőrök megnyugtatása végett ide mellékelt és általam aláírt proklamációt. Ha ön azt hiszi, hogy még junius 10-én kiadott és önnel a magyar miniszterium útján közlött nyilatkozatom közzététele után is szükséges e felhívás kihirdetése, ezennel meghatalmazom önt, hogy ezt megtegye; egyszersmind a további módozatokat, melyekkel lecsillapítani lehetne az alaptalan ingerültséget, terjessze a minden józan engedményekre kész magyar miniszteriumom elé.

Innsbruck, 1848. junius 16.

Ferdinánd s. k."[1])

II.

„Mi, I. Ferdinánd isten kegyelméből Ausztria császárja, Magyarország és Csehország királya, stb. biztosítjuk császári és királyi kegyünkről összes hű sajkásainkat és határőreinket.

Folyó évi jun. hó 10-én kelt nyilatkozatunkban intettünk benneteket, hogy a közétek lopódzott lázítóknak, kik vakbuzgó sugallataikkal titeket irántunk és őseink iránt sokszor bebizonyított hűségtek- és engedelmességtekben, különféle ámítások által megtántorítani igyekeznek, hitelt ne adjatok: ennélfogva sajnálkozva jutott értésünkre, hogy többen a sajkások és határőrök közül ezen ámítások által tévútra vezettetvén, császári vagyonunkhoz nyúlni s 8 ágyút maguknak eltulajdonitani mertek, sokan lakhelyeiket elhagyva, cél nélkül tévelyegnek,

1) Közlöny 1848. 16. sz. — Adlerstein J. Arch. d. ung. Min. I. 265. l. Gelich. Függ. harc tört. I. 67. l.

és földeiket munkálatlanul hagyják, sőt fölebbvalóik ellen nyilt lázadásra keltek.

Ezennel intünk titeket mégegyszer, hogy csendre és engedelmességre térjetek, a 8 ágyút azonnal visszaszállítsátok, családaitokhoz visszatérvén, földeiteket műveljétek és így magatokat császári kegyelmünkre érdemesekké tegyétek.

Sehonnan sem fenyeget titeket veszély, vallástok és nyelvetek megvédetik és mi a ti gyűléstek által, elénk terjesztendő törvényes kérelmeiteket és óhajtásaitokat atyai készséggel teljesíteni, és titeket, mint boldogult fenséges atyánk, tovább is oltalmazni és védeni fogunk; de egyszersmind kinyilvánítjuk, hogy a nektek kihirdetett legfelsőbb parancsaink iránt való engedetlenséget nem tűrjük, és azoknak megszegői ellen érdemök szerint intézkedni fogunk. Térjetek engedelmességre s akkor mi titeket császári kegyünk- és kegyelmünkről biztosítunk.

Innsbruckban, 1848. jun. 16-án.

Ferdinánd, s. k.“[1])

Hrabovszky a közölt felhívást közzé is tette, de ennek sikere elmaradt. Néhányan látszólag megtértek, de ezek is csak azért, hogy később vissza térjenek hiteles hírekkel a magyarok készülődését illetőleg. A népet, mely eleinte hitt a király e szavainak, a fő-odbor csakhamar felizgatta, azt állítván, hogy Ő Felségének kiáltványai hamisítványok, melyeknek szerzője a magyar kormány. Az intelligencia meg ismerte az udvar állapotát, a király eme sorait üres formalitásnak tekinté, s legkevésbé kötelezőnek. A felhívás tehát teljesen eredménytelen vala, Hrabovszky nem kis bosszúságára. Ő a szer-

---

1) Közlöny 1848. 16. sz. — Adlerstein J. Arch. d. ung. Min. I. 265. l. Gelich. Függ. harc tört. I. 67. l.

beket ettől a naptól fogva „lázadóknak“ tekinté, kik a haza, a király ellen harcolnak s így szent kötelességének tartá királyának parancsa szerint eljárni.

Ugyanezen időben Csarnojevics újból felhívást intézett a szerb nemzethez:

„Szeretett szerb testvéreim!

Nem egyszer szóllítottalak fel titeket, mint teljhatalmú kormánybiztos és szerb, hogy káros a fellépéstek magatokra nézve; fegyvert fogva s elhagyva tűzhelyeiteket csak magatoknak árttok. Térjetek haza s béke lészen. Ujból hangsúlyozom, hogy minden polgár és katona részesülni fog az alkotmány jótéteményeiben; hogy nemzetiségtek, vallástok s nyelvetek megvédetik. Forduljatok hozzám bizalommal, adjátok elő kérelmeiteket, s én azokat tőlem telhetőleg támogatni fogom.

Mindeddig hasztalan szólottam hozzátok. Sajnálattal értesültem, hogy Karlócán már vér folyt. Nem jó vége lesz ennek, testvérek, eljöhet az idő, a mikor fennen fogjátok hangoztatni: „verje meg az isten azokat, kik veszélybe sodortak!“ Most még vissza fogad kegyébe a császár s király, valamint kormánya is.

Felséges Urunk Ferdinánd császár és király jun. 10-én Innsbruckban kelt, és a határőrökhöz, s horvát-szlavon lakósokhoz intézett leiratait már közöltem veletek. Meggyőződhettek, hogy Ő Felsége helyteleníti a horvát s szerb mozgalmakat, egyúttal biztosítván nemzetiségteket, nyelveteket s vallástokat; de megparancsolja azt is, hogy a nádor-hercegnek s felelős magyar miniszteriumának engedelmeskedjetek. Atyailag int titeket, ne sodorjátok még utódaitokat is veszélybe, s ne mocskoljátok be a Felséghez való ragaszkodástokról ismert jó hírneveteket.

Ha megszívlelitek császártok s királytok szavait, ha tűzhelyeitekhez békésen visszatértek, úgy biztosítást nyújt-

hatok, hogy mindenki, bármennyire is részese volna a felkelésnek, a felelősségtől felmentetik, s a nemzet minden alkotmányos jótéteményeiben részesülni fog, nemzetiségének, vallásának s nyelvének biztosítása mellett. Forduljatok tehát teljes bizalommal hozzám, *egyik kívánságtoknak kész vagyok azonnal eleget tenni*, a többire nézve hajlandó vagyok tárgyalásba bocsájtkozni. Megmutattátok, hogy fegyverrel is készek vagytok jogaitokat megvédeni, de elvárjuk azt is, ha királytok szava hűségre int, megtértek. Alkotmányos úton felterjesztett kérelmeiteket Ő Felsége teljesíteni fogja.

Ujvidéken, 1848. jun. 18-án.

Csarnojevics Péter,[1])
temesi gróf s főispán, kir. biztos."

A szerbek, hogy minél több időt nyerjenek, egyrészt erősbülésök, másrészt az innsbrucki küldöttség eljárása miatt, a magyar kormány hivatalos küldöttével érintkezésbe is léptek, minek eredménye *fegyverszünet* volt. A politikai rövidlátással kötött fegyverszünet egyes pontjai következők, szószerint az egyesség okmányát közölve:

„Alulírottak kellő figyelembe véve azt, miszerint minden veszedelem között a polgárháború az, mely bármely országra is a legtöbb rossz szokta árasztani, és hogy az sem az álladalom, sem a magyarok és szerbek javára, közbecsülésére nem szolgálna, ezen tekintetből vezérelve, és különösen teljhatalmú királyi biztos Csarnojevics Péter úr, folyó évi junius 18-án kibocsájtott felszólítása által indítva, a különben is túlbuzgóságból és nagy részben félreértésből eredt népfelkelés békés úton való lecsillapítása és törvényes rend helyreállítása tekintetéből, következő egyességre léptünk; u. m.:

1. A folyó esztendő május hó 1-ső napján (g. n.

[1]) Прокламација Петра Чарнојевића. Сербски Љетопис 1852. Арк. народних споменика.

sz.) Karlócán tartott népgyűlésen megválasztott bizottmány, és az ezek alárendelt más albizottságok továbbra is fenmaradnak és működésöket folytatják mindaddig, míg a karlócai népgyűlés által Ő Felsége színe elé küldött küldöttség vissza nem térend, vagy attól hiteles tudósítás nem érkezik. Azon esetre pedig, ha az említett küldöttség, mától számítandó 10 nap alatt meg nem jönne, ezen határidő elteltével a karlócai bizottság és az alatta álló albizottságok rendelkezésétől függő és bárhol összegyűlve levő nép minden kifogás nélkül, haza fog küldetni.

2. Az említett karlócai küldöttség, Ő Felségétől való visszatéréséig, vagy illetőleg az első pont értelmében kitűzött 10 nap elteléséig, valamint a karlócai bizottság tagjai, vagy a külömböző helyeken összegyűlt néptömeg, minden megtámadás ellen biztosíttatnak, valamint a hazatérők minden bántódás nélkül távozhatnak.

3. Azon esetre, ha az ismételten említett küldöttség visszajövetele, vagy illetőleg a kitűzött 10 nap eltelte után sem akarna az egybegyűlt nép békésen hazaoszlani, vagy addig az egyezmény bármely pontjában biztosított személy bántatlanság megszűnvén, mint ellenségnek fog tekintetni.

4. A mai naptól fogva minden honpolgár, személye és vagyona mindkét részről szentnek nyilváníttatik, a közlekedés, kereskedés és utazás mind szárazon, mind vízen biztosíttatik.

5. A végvidékiek és sajkások, úgy ezek tisztei is, a kitűzött határnapig haza menni tartoznak, hogy így a rend és engedelmesség, addig is helyre álljon; és ebben a bizottság nemcsak hogy semmi akadályt nem fog elégördíteni, sőt a rend ily módon való helyreállítását, teljes erőből elő fogja segíteni.

6. A Bácsmegyében, Bánságban, és más helyeken összegyűlt katonaság és őrsereg nemcsak a kitűzött napig

semmiféle ellenséges támadást nem tesz, hanem minden honpolgárnak, személyét és vagyonát minden nyelv és vallás külömbség nélkül biztosítani fogja.

7. A karlócai bizottság azonnal felhívásokat leszen köteles kibocsájtani, melyekben a népnek tudtára fogja adni, hogy a jelen egyességben foglalt pontokat szigorún megtartsa, bármily ajkú és vallású lakossal szeretetben és békében éljen, a kedélyek izgatásával végképen hagyjon fel és rendes foglalkozása után lásson. A királyi biztos ezen pontokat szintén közzé fogja tenni.

Kelt Ujvidéken, 1848. junius 24-én.

Br. Hrabovszky s. k.
Csarnojevics P. s. k.

A szerb nemzet nevében a karlócai főodbor tagjai:

Sztankovics János, jegyző. *Sztratimirovics György*, elnök.

Jovánovics Péter, *Vaszilyevics Vásza*, *Sztojácskovics S.*, *Mijukovics Péra*, *Karamata A.*, *Kosztics Demeter*, *Alekszandrevics Száva*, *Popovics Anasztáz*, *Kolárovics E.*, *Risztics István*, *Gogcsics Jakab*, *Sztojcsics Péter*, *Matics D.*, *Zakarijevics J.*, bizottmányi tagok.“[1])

A fegyverszünet tehát megköttetett, de úgy, hogy Csarnojevics, Hrabovszky és a magyar kormány kelepcébe kerültek. A fegyverszünet 10 napra köttetett, s ha akkor a szerbek el nem oszlanak, ellenségnek fognak tekintetni! Vajjon mit jelent ez? azt, hogy ha a szerbeknek tetszik e fegyverszünet végével, továbbra is harcolhatnak az ország ellen, a nélkül, hogy csak valamit szemökre lehetne vetni, szószegés miatt. A többi a hazatérésre vonatkozó pontoknak pedig egyáltalján nincs értelmök. „Ha a szerbek fel nem oszlanak, ellenségnek fognak tekintetni!“

[1]) Pesti Hirlap, 1848. 97. szám.

A királyi biztos rövidlátása, hogy ne mondjam lépre való menése, csak reményt nyújtott a békülésre, egyebet semmit. A szerbek azomban egész más szempontból kötöttek fegyverszünetet. A karlócai, Ő Felségéhez menesztett küldöttség soká váratván magára, a szerb bizottmány aggódott az ügy előnyös fogadtatásán, s hogy hadviselésre a magyar kormány támadásai által ideje előtt ne kényszeríttessék, Csarnojevicscsal fegyverszünetet kötött, hogy időt nyerjen. *A szerb bizottmánynak esze ágában sem volt végleges békét kötni*, és ennélfogva a fegyverszünetet a békülés első lépésének tekinteni, nem lehet. A szerbek megelégedéssel nézhettek maguk elé, a magyar kormány meg tovább áltathatta magát kecsegtető reményeivel. Sajátságos, a magyar kormánynak sehogy sem akartak szemei felnyíllani, pedig még mindig volt ideje és hatalma is, ez kétségtelen, a felkelésnek útját állani.

A veszély növekedtével Bács-Bodrogh is önvédelemről gondolt. Az 1848. junius 17-én tartott bizottmányi ülésen Mártonfi Károly szolgabiró, jelenleg országgyűlési követ, és Zákó István akkori főügyész indítványára 20,000 nemzetőr az ó-kéri táborba hívatott. Ezek a sajkás kerülettől Futtakig őrvonalt képeztek, „nehogy a lázadók a megyebeliektől alattomosan táplálékot nyerjenek vagy ezekkel érintkezésben lehessenek."[1]) Hoszszú sorban érkeztek a tolnai és baranyai nemzetőrök, de különösen vezéreik, mint Forster ezredes, ifj. Majláth György, a későbbi országbíró és Perczel Miklós, nagyobb bátorságot gerjesztettek. A nemzetőrök parancsnokaivá kineveztettek: Bezerédi Miklós, Czintula Antal, Dedinszky Károly, Rudics Károly és Vojnics Bálint.[2])

---

[1]) Bácsmegye bizottmányi határozata. Iványi, Szabadka és Vidéke 36. okm.

[2]) Grosschmid G., Történelmi tanulmányok 13. l. s Österreich, Ungarn und die Woiwodina. 47. l. Írónak e két műve egyedül vet világot az akkori megyei életre.

Junius 18-án a szomszéd Torontálban 3000 nemzetőrt bívtak táborba, s Aradon nemkevésbé tettek megfelelő intézkedéseket.

A megyei kordon felállítása szerencsétlen gondolat vala. Húszezer ember egy hosszú sorban, zárt, egységes sereggel szemben tehetetlen volt. Ennyi emberrel rendes hadsereget szervezve, le lehetett volna verni a felkelést. Ezen célszerűtlen cordon hiábavalóságát később jobban fogjuk belátni. Az őrvonal tisztán a déli részek védelmére állíttatott fel, a felkelés leveretésére Bács-Bodrogh nem gondolt. Lassúság, gondatlanság jellemzi a bizottmányt, s a cordon felállítása eléggé kimutatja „sztratégiájuk" együgyűségét. Hogy az őrvonal nem igen gátolta a szerbeket, az elrendezésből is látható.

A fegyverszünetet a szerbek sem hagyták felhasználatlanul. Erődítettek, katonáikat oktatták, gyakorolták, a szerbországi önkéntesek mindenben mintául szolgáltak a felkelőknek. Helye van itt behatóbban a szerbországi segéllyel foglalkozni, miután ez döntő befolyással birt a szerb felkelésre. Kimutattuk, az összeköttetést a szerbországiak és a magyarországi szerbek között, és egészen az előbbieknek a felkelésben való tényleges részvételéig jutottunk. Karlócán léptek fel először, és nagyrészt ők verték vissza Hrabovszky, illetve báró Stein Miksa támadását. Az események további megértése szükségessé teszi, hogy a szerbországiak viselt dolgainak elbeszélésében kissé előre nyúljunk.

Szerborszag, mint említettük, súlyos körülmények közé jutott az Obrenovicsok megjelenése által: az ország két pártra szakadt, és emiatt Garasanin junius 13-ra Kragujevácra országgyűlést hivatott össze, mely a közbejött események miatt julius 11-ére lett halasztva. Ezen a nemzeti szkupstinán a fejedelmi párt megbukott, Vucsics a nép embere ellenében, melynek egyik tagja Petrovics

tanácsos is kénytelen volt állami szolgálatát odahagyni. Petrovics, ismertebb nevén Knityánin, szabad kezet nyervén, a fejedelem jóváhagyásával a magyarországi szerb felkelés élére állott.

A szerb felkelés a kragujeváci országgyűlésen alig jutott szóba. De a részvétel el volt határozva, s az „előnyös határozatok,“ melyeket egy ismeretlen 1848. julius 20-án közölt a magyar kormánnyal,[1]) csak látszólagosak voltak. Garasanin Illés Kragujevácról, Sztratimirovicsnak még május 29-én ezeket írá: „Mi egy törzsből eredt magyarországi szerb testvéreink ügyét, melyet önök most oly derekasan védenek, magunkévá tesszük; semmiféle áldozattól sem fogunk visszariadni, ha csak némileg hasznukra válhatunk a magasztos és szent cél elérésében.“[2]) „Eleinte a részvétel, mondja Risztics, kinek alapos munkáját majdnem kizárólag követjük, mint fontos és hiteles leírását ezen kori eseményeknek, tisztán költői volt, melyet a tanulóság és ifjúság ápolt; azután az önkéntes csapatok alakulásában nyilvánult, és végre hivatalos állami segítségben.“ Az utolsó változatban csak akkor, midőn Oroszország lépett fel százezrekre menő hadával.

Ausztria nem jó szemmel nézte a szerbországiak tömeges átkelését, mivel attól tartott, hogy a magyarországi szerbek a fejedelemségben meglehetős támaszt nyervén, később Szerbiához fognak gravitálni, másrészt pedig a magyar minisztériummal még nem szakíthatott az olasz hadviselés miatt, és ezért Mayerhofer nándorfehérvári követe által tiltakozott, hogy szerb önkéntesek Magyarország határain átkelhessenek, és erélyesen követelte ezeknek visszahívatását. A szerb kormány ily körülmények között meghagyta, hogy a szerbországiak visszahívassanak, és emiatt Nikolics Anasztázt, a belügy-

---

1) Névtelen jelentése Péterváradról. Országos levéltár. 1848. I. A.

2) Ристић, Србија и српски покрет у Угарској. 29. л.

miniszterium egyik főnökét, küldé el Magyarországba, a ki azomban csak színleg járt el. A szerb csapatok nem tértek vissza.[1])

Midőn azomban Radetzky győzött, és az olasz háború befejezőben volt, Mayerhofer egész váratlanul kijelenté a belgrádi kormánynak, hogy *Szerbia kötelessége magyarországi rokonait támogatni, minthogy ezek egészen törvényes alapon állnak.* A szerb kormányt ajánlatokkal s tanácsokkal halmozta el, a patriarcha pénzt és municiót adatott. Ezentúl a szerbországi csapatok minden akadály nélkül kelhettek át Knityánin vezérlete alatt Magyarországba, a határ Szerborszag és Magyarország között megszűnt létezni.[2]) A szerbországi csapatok száma junius végén mintegy 3000 főre rúgott.

Míg ez események a szerbek között megtörténtek, a karlócai gyűlés által választott küldöttség junius elején Zágrábba ment, és az ottani. 5-én megnyitott horvát tartománygyűlésen élénk részt vett; Jellačić bán esküjét Rajacsics kezébe tette le. A bán megnyitó beszédében hangsúlyozza, hogy ha a szerbeket a magyarok elnyomni akarják, a horvát nemzet kész fegyvert ragadni. Junius 6-án jutott a karlócai gyűlés szőnyegre, és annak egyes pontjai megvitatásra. Gaj Lajos, a híres illir vezér, szót emelt a szerbek mellett, és rögtönzött beszédében a magasztalásig vitte, ami nem nagy tetszésre talált; leginkább azért, mivel a szerbek külön vajdaságot követeltek, s nem voltak hajlandók horvát hegemónia alatt egy közös délszláv, egységes országot alkotni. A bán Gaj szavait oda igazítá, hogy felesleges a horvát és szerb külön elnevezéseket használni, mivel a horvátok és szerbek egy nemzetet képeznek. Ezen éppen nem épületes vita

---

[1]) **Аутобиографија Николића,** 1875: a szerb tudós társaság levéltárában. Belgrád.

[2]) **Ристић, Србија и српски покрет 31. л.**

után, mely élénken tünteti fel a szerb és horvát érdekek ellentétességét, Rajacsics ragadott szót:

„Mi szerbek — úgymond — megemlékezvén jogainkról, melyeket a római császároktól és magyar királyoktól kaptunk, elhatároztuk e jogokat ismét életbe léptetni; úgyis csak hűtlenség és igazságtalanság ragadá el tőlünk azokat. Május 13-án választá meg nemzetünk azon főnököt, ki a török járom alól új hazánkba telepített. Hogy népünk érdeme nagy volt, a történelem s kiváltságleveleink bizonyítják. Vérünket ontottuk e földért. Horvát nemzet! a mi vitézségünk volt a gát, mely miatt a törökök ellenetek sem boldogultak: a mi mellünk fogta fel e vad nép csapásait. S vajjon hogyan jutalmaztatánk a királyok által? Jogaink elfeledtettek, megcsonkittattak. De most megkondult a visszaszerzés órája s mi hangosan igazságot követelünk. Hajdan vajdáink voltak, kik a nép élén védelmezték Bácskát s Bánságot az ozmán zsarnokság ellen. És mit nyert utolsó vajdánk Brankovics? Pokolos politika Csehországba csalta őt, hol bilincsre veretett és tizenhat esztendeig szenvedett kínok és nélkülözések között. Több koronás fő járt közben érdekében. „Börtönben fog ülni, mert így kívánja az állam érdeke!' — volt a felelet. Egyházi szertartás nélkül múlt ki a börtön kővánkosain. Rég elfeledett csotjait titkon kiásta egy hű fia nemzetünknek, s földünkre, Krusedolba hozta, hol azok tiszteltetve nyugodnak. A jogok visszaszerzésére felébredt nép most Suplyikácot választá vajdává, Bácskára, Bánságra és Baranyára kiterjedő hatalommal. Ez a helyzetünk. És mi most közös ügyeink érdekében veletek akarunk egyesülni, hogy egy lélek és egy szív legyünk. Kérünk, pártoljatok. Bizottmányunkhoz, mely Innsbruckba indul, nevezzetek tagokat, kik buzgalmokkal még több érvényt adjanak kívánatainknak. Tegyétek ezt a testvériség ked-

véért . . . Ha a Szerémség vajdaságunk alá tartoznék is, evvel a bán hatalma nem csökken, mert erkölcsi befolyása Bácskára és Bánságra is kiterjedne."[1])

A patriarcha ezen nagyhangú szavaira Ožegović Metal katholikus püspök szólalt fel, hevesen kikelve a szerbek ellen, hogy ezek Szerémséget, mely jogilag Horvátországhoz tartozik, maguknak követelik. A vita mindinkább szenvedélyesebbé vált, mire Gaj közbe lép, a szláv egységre hivatkozva, kérte a szerbek kívánatait elfogadni, mit a tartománygyűlés meg is tett.[2]) Végre határozattá lőn, hogy a horvát küldöttség a szerbekkel együttesen menjen a király trónja elé, kérelmeiket felterjeszteni.

[1]) Horváth M., Függ. harc tört. I. 248—49. l.

[2]) Springer, Gesch. Österreichs seit dem Wiener Frieden. II. k. 436. l.

III.

Szerb küldöttség Innsbruckban. Királyi válasz. Az udvarral kötött szövetség. Ujvidéki zendülés. Minisztertanácsi határozat. A pesti országgyűlés, a nádor megnyító beszéde. Kossuth nyilatkozata. Rajacsics, a kormányzó. Bechtold Fülöp. Szent-Tamás első ostroma. A futtaki, tiszaföldvári, és mitrovici harcok. Haderők. Tábori élet.

unius 13-án indult el a küldöttség Innsbruckba. A szerb küldöttséget Rajacsics vezette. Tagjai voltak: Joannovics Jenő, károlyvárosi püspök, Kragujevics István, pakraci püspök, Ivácskovics Prokop, krusedoli archimandrita, Markovics János Ujvidékről, Kurucki Péter Nagy-Becskerekről, Kusevics Szvetozár ügyvéd, Sztaics György nagy-becskereki aljegyző, Joannovits Tódor, nagy-becskereki tanácsos, több kereskedő, iparos s határőr. Ezek a fejedelem színe előtt megjelenvén, a karlócai pontok megerősítését kérelmezték.

„Nem erősíthetem meg — felelé Ferdinánd király, — a törvénytelen gyűlés határozatait, melyeket több görög keleti alattvalóm az 1790. deklaratórium ellenére, idegen befolyás alatt hozott. Kész vagyok görög keleti alattvalóim minden törvényes úton hozott kérelmeit teljesíteni; a magyar országgyűlés, a magyar miniszterium, és az önök kongresszusa azon organumok, melyek útján kötelességünk óhajaikat elém terjeszteni. A kimondott hűséget és ragaszkodást, tetszéssel fogadom.“[1])

[1]) Wiener Zeitung. 1848. 182. szám.

A szerb küldöttség meglepetve hagyá el a fejedelmet. Látta, hogy az uralkodónál törekvései nem találtak tetszésre. De az udvari környezet felvilágosítá őket, hogy ez mind formalitás; Rajacsics, Jellačić bánnál nem egyszer érintkezett Ferenc Károly főherceggel, valamint nejével Zsófia főhercegasszonnyal. Írásbeli adatunk nincs ezen értekezletről. Sajnos, hogy nem juthattam Rajacsics, Sztratimirovics és a Latour közötti levelezés másolatainak nyomába, melyeket állítólag a „Völkerbund“ bécsi lap megszüntével 4000 frtért vett meg a magyar kormány.[1]) Mindazonáltal a következményekből, és a helyzetből ítélve, kétségtelen, hogy *az udvar a szerbekkel szerződött a magyarok ellen, és Rajacsicsot, valamint a horvát bánt is feltétlenül megnyerte pokoli tervének.* A szerb felkelést, melyet a király lázadásnak nevezett, az udvar, illetőleg a titkos kamarilla, loyalisnak mondotta. Az udvarral való szövetség ki volt mondva, s jutalmul a szerbek kívánatainak megvalósítása helyeztetett kilátásba.

A fegyverszünet, mely a küldöttség visszatértéig tartott, meg lett a szerbek részéről szegve, de az odbor tudta nélkül. A szerb nép olyannyira fel volt izgatva, hogy nem törődött a fegyverszünet pontjaival, s hogy nyilt támadásra nem került a dolog, egyedül a szerb vezéreknek köszönhető. Rémhírként járta be az országot a junius 26-iki ujvidéki vérengzés. A szerbek, meggátolni igyekezvén a képviselőválasztást, provokálták a választókat, minek szomorú vége lőn. „Ujvidék városát magyar és német vér borítja, írja egy szemtanú. Mára tűzték ki (26-ára) a követválasztást; reggel a „Zöld koszorúhoz“ címzett vendéglőben sok nép gyűlt össze. Itt keletkezett a magyar és szerb párt között az első szóváltás. Előbbiek a szerbeknek szemökre hányták, hogy felfegyverzett egyéneket tartanak rejtve pincéikben. A

[1]) Pulszky T. Aus d. Tagebuche einer ung. Dame. II. k. 68. l.

lárma mindinkább növekedett. Az ugyanazon házban lakó kormánybiztos két tanácsost hívott magához, kik a népet a városháza elé hívták össze, mire a zaj némileg lecsillapodott; alig múlott el egy negyedóra, ismét éktelen lárma támadt, bizonyos Szabó János egy szerbbel összekötekedett. A szerbek dorongokkal vágtak közbe, mire Szabó a közeli sörházba futott. Ellenei utánna erednek, az ajtót betörik s őt agyonütik. Csarnojevics csillapítása mit se használ. A harangokat félreverik. A pincékben csakugyan elrejtett szerbek előtörnek, és a néptömeghez csatlakoznak. Számos szerb nemzetőr siet elő, és törvényes fegyverével a védtelen magyarokat és németeket személykülömbség nélkül lekaszabolja. A közeli Péterváradról segély nem érkezett. A halottak száma ismeretlen. Magam láttam 12-őt elesni. Sebesült sok van, köztük több gyermek."[1])

Az ujvidéki vérengzés kétségkívül politikai jellegű, nem lokális érdekek forogtak szóban, és épp ezért ez tekinthető megnyitó esetnek, a számos később előforduló vérengzésnél. A fegyverszünet tényleg meg lett szegve. A szerbek azt tartják, hogy a várparancsnok szándékosan idézte elő a forrongást, hogy oka legyen az ujvidéki szerbek lefegyverzésére. Szabó János állítólag szabadon eresztett rab volt.[2])

Junius végéig érdekesebb esemény nem fordult elő. A szerbek figyelmöket a pesti országgyűlésre fordíták, mely julius 5-én gyűlt egybe. A minisztertanács, még mielőtt megnyílt volna az országgyűlés, a trónbeszédet és egyéb fontosabb ügyeket vitatott meg. Minket csak a következő határozat érdekel: „Félretéve minden egyezkedést, a kormány a szerbeket, ha lázadásukat folytatják, fegyverhatalommal fogja kényszeríteni engedelmes-

[1]) Schütte. Ungarn. u. der ung. Unabhängigkeitskampf. II. k. 86. l.

[2]) Једно писмо из времена револуције. Србски Љетопис. 1851. II. k.

ségre a törvény iránt; méltányos kívánataikat mindazáltal azon jogokon, és szabadságon felül is kész teljesíteni, melyeket a haza többi polgáraival együtt egyenlően élveznek. Az országgyűlés megnyílt. A nádor, mint a király felhatalmazottja, megtartá a trónbeszédet. „Mély fájdalommal értesült Ő Felsége, — mondá, hogy az ország déli vidékén rossz akaratú izgatók támadtak, kik a külön nyelvű és vallású lakósokat valótlan híresztelések, rettegtetések s ama rágalom által fellázították, mintha az említett törvények nem Ő Felségének szabad akaratából nyerték volna a szentesítést, sőt még azt is merészelték állítani, hogy ama törvények iránt Ő Felsége tudtával, trónja érdekében engedetlenek. Ünnepélyesen kijelenti tehát, Ő Felsége, urunk, királyunk külön rendelete szerint, s az ő nevében, az ország minden nyelvű és vallású lakósainak biztosítására: hogy valamint változatlanul el van határozva, a magyar korona egységét, és az ország épségét, mind kültámadások, mind belszakadások ellen megvédeni, s az általa szentesített törvényeket fentartani: úgy, mind ő maga, mind királyi házának valamennyi tagjai szigorúan kárhoztatják azon vakmerőket, kik a törvényes hatalom iránti engedetlenséget Ő Felsége legmagasb akaratával megférhetőnek, vagy épen királyi háza érdekében történhetőnek merik állítani.“

Julius 11-én Kossuth Lajos beszédet tartott, s fennen hirdeté, hogy „a haza veszélyben van!“

„A szerb lázadás okainak kutatásában még a dialektika is megakad, mondá. A mi kívánságok itt fenforoghattak, intézkedtünk azoknak teljesítésére. De hiszen az ország egységének sérelme nélkül más kivánság fenn sem foroghat, mint az, hogy az óhitűek számára hívjuk össze azon kongresszust, melyet a mult kormány sok esztendőn keresztül össze nem hívott. E részben meg-

történt a rendelkezés. De ők magoknak nemzeti állást követelnek, Bánságot, Bácskát, Szerémet, Baranyát sajátjoknak nyilatkoztatták, s vajdát választottak . . . ." — „A ki az ország területén külön államot akar alapítani. az lázadó, kit a kötél illet meg!" — A történetiró ezen drasztikus szavakon megütközik. Igaz, hogy a történet azt bizonyítja, a ki a haza egysége ellen kel fel, hazaárulásáért halállal lakol; a szerbek pedig az anyaország tulajdon testéből igyekeztek egy eddig tényleg sohasem létezett, s törvénytelen kiváltságokon alapuló tartományt alakítani. Kossuth ezért háborodott fel. Nem vagyok Helfert, hogy annak számára ítéljem oda az igazságot, a kinek részére hajlok; csak a történeti jogot, s a mennyire lehet az ethnografiai jogosultságot veszszük tekintetbe.

A szerb küldöttségnek Innsbruckból való visszajövetele után, a fegyverszünet felmondatott, kinyilvánítva. hogy „a szerb nép ügyét elvesztheti, de róla le nem mondhat."[1]) A király felelete meghiúsítá *a nyilt szövetséget* Magyarország ellen, de a felkelésre mi hatással sem volt. A szerbek Suplyikác megérkeztéig Rajacsicsot kiálták ki kormányzónak, és a nagyravágyó főpap „a nemzet jólétének és biztosításának" ürügye alatt készséggel fogadta el ez állást.

Julius elején a harc minden vonalon megnyílt. A szerbek hadi állapotait ismerjük, táboraikat is. Megemlítendő, hogy a Szerémségben Radoszávlyevics rendezte a felkelést, ki később az 50-es években Nándorfehérvárott osztrák konzul volt; Bácskában Jovánovics. Az osztrák hadsereg tisztei julius első napjaiban kaptak engedélyt. hogy a szerb felkelőkhöz csatlakozhassanak.[2])

A magyar kormány sem maradt tétlen; Bácskában

---

[1]) Majláth, Neuere Gesch. d. Magyaren. II. 62. l.

[2]) Erlebnisse eines k. k. Offizieres. 13. l.

mindinkább nagyobb tábort vont össze. A felállított 10 zászlóaljon kívül közel 10—15.000 nemzetőrt gyűjtött össze; a Bécsben állomásozó Wasa-ezredet, illetve annak 2. zászlóalját, mely jun. 21. körül a Dráva mentén állt, Bácskába rendelte. Fontos volt a kormány junius 11-én kelt rendelete, melyben kimondotta a nemzetőrség mozgósíthatását.[1]) Ezentúl a nemzetőrség két részre oszlott, mozgóra, és állóra.

A Bácskában összegyűlt csapatok élére vezér kellett, és a hadügyminiszter, a bajai születésű *Mészáros Lázár*, többek felszólítása után, az ország előtt még egészen ismeretlen báró *Bechtold Fülöpöt nevezé ki a bácsbánsági hadak élére.* Bechtold anyai ágon gróf Batthyány Lajossal állott rokonságban.[2]) A hadügyminiszter kinevezése őt Kassán találta. Bechtold haladék nélkül Szegedre sietett, hol Eder tábornok, és Kolowrath ezredessel a tervszerű működésre készülődött. Pesten kijelentette, hogy elhatározólag kíván fellépni, háza előtt nagy nemzeti lobogót tűzött ki, a Szegeden átvonuló tiszteknek pedig tudtára adta, hogy kötelességök .a magyar alkotmányt védeni, ellenkező esetben „minden helységben van egy oszlop és egy darab kötél.“ A fővezér ily hazafias nyilatkozatai által rövid idő alatt népszerűségre tett szert, s ez időben senki se merte volna hinni, hogy ő a kamarilla megbizottja, s csak azért veszi át a fővezérletet, hogy a déli hadsereget céltalan intézkedések által lekösse. Alkalmunk lesz a hadviselés folyamán lépten-nyomon a fővezér árulását kimutatnunk. „Hiába voltunk mi eredetiben azon véleményben, hogy Bechtold határozott, döntő fellépése által Magyarországon dicső hírnevet akar szerezni, és hogy eltökélt szándéka az

---

[1]) Pap D. okmánytár. I. 194. l. és Gelich R. Magyarorsz. függ. harca I. 29., 37., 46., 48. l.

[2]) Pulszky F. Aus d. Tagebuche einer ung. Dame. II. 226. l.

egész szerb mozgalomnak egyetlen csapással véget vetni: ebben csalódtunk, sőt úgy látszott, mintha az egész dolgot szándékosan úgy vezették volna, hogy ne sikerüljön. Nem akarom Bechtoldot határozottan gyanusítani, de annyi bizonyos, hogy az összes taktikai mozgalmak oly ügyetlenek voltak, miképen azokat inkább lehet időtöltésnek, mintsem komoly valaminek tekinteni; mint ezt később maga Bechtold is Bécsbe való visszatérése után váltig erősítette,"[1]) — mondja Mészáros. — Környezete közül senki sem merészkedett Bechtoldnak tanácsokat adni, vagy általában magatartását bírálat alá venni, mert szigorú embere volt a szolgálatnak, kivel béke idején sem lehetett igen tréfálni. — Jellemző ama tény, midőn a tábornokot figyelmeztették, mikép a szerbek Szent-Tamást erősíteni kezdik, akkor ő kocsira ült, és kihajtatván, a szerbeket lovagló ostorával fenyegette, annak jeléül, hogy megfogja fenyíteni, ha fel nem hagynak az erődítésekkel.[2])

Bechtold junius 14-én lett parancsnokká, s egész jul. 14-ig, tehát egy teljes hónapig, mást se tett, mint dolgozott tervezeteket s hurcolgatta a csapatokat, s legalább is úgy viselkedett a megtámadandó Szent-Tamással szemben, mintha Komárommal állna szemben.

Horváth az árulást némileg menti is; „*ha nem is egyenes árulás*, de bizonnyára annyi és oly szembetűnő hiba, mulasztás, gondatlanság terhelte a fővezérletet, hogy Bechtold rossz akaratáról a táborban senki sem kételkedett. Tehát a nagy történetíró vonakodik a tábornokot árulónak bélyegezni; alapvető munkáját 1865-ben írta, s tudhatta, hogy Bechtold eltávozása után osztrák szolgálatba lépett, hogy a haza ellen fegyvert fogjon. S lám mily enyhe vele szemben kritikája! Mondjuk ki nyiltan,

---

1) Mészáros emlékiratai. I. 64—65. l.

2) Vetter, Az 1848—49. szerb támadás. Hazánk, IV k. 703. l.

Bechtold magyar részen harcolt az osztrák érdekért, s aki ily alattomos játékot űz: *áruló.*

Kiss ezredesre a Bánság bízatott. A fővezér főhadiszállását Ó-Becsére tette, Wollenhofer tábornok Verbászon, Eder tábornok Ó-Becsén állomásozott.

Szent-Tamás a szerbek legészakibb tábora volt Bácskában. A helység önvédelmi harcunk egyik kiváló pontja. A Ferenc-csatorna mentén fekszik, két mértföldnyire a Tiszától. Lakóinak száma közel 12,000-re rúg, nemzetiségükre nézve majdnem kizárólag szerbek. A délmagyarországi felkelés elején vezéreik ösztönzésére az ottani csekély magyar pártot részint leölve, részint nehéz földmunkálatokra kényszerítve, haladéktalanul a felkeléshez csatlakoztak. A jelentéktelen helyet rövid idő alatt fontos erődítménnyé alakították át. Északról a pacséri ér (Krivaja), délről a Ferenc-csatorna képezték természetes határait. Nyugat és kelet felé a még mai napig is látható sáncok védték; az előbbiek a Ferenc-csatornai zsiliptől a pacséri (Bács-ér) érig terjedtek, keleten a túriai országúttól szintén az érig. Délről a Ferenc-csatornán át fahid vezetett a városba, melyet egy hidfő védett; balról a zsilip felől kis erdő nyúlt el. Északkeleten az említettem sáncokon kívül még egy kis négyszögű földhányást emelt Hänkel mérnök, melynek szélessége 2 öl, magassága szintannyi volt. Ez volt az úgynevezett „Szrbobrán," — szerbvédő — melyről aztán a helységet is elkeresztelték. Közel hozzá a „na szirigu" magaslat emelkedett, 200 ember, és két háromfontos ágyú által védve.

Az első támadás julius 14-én történt.[1]) A vizsgatámadáskor következő rendben támadtak: Eder Frigyes őrnagyvezér vezénylete alatt 2 század Don Miguel,

---

[1]) Klapka, s több szerb író julius 10-ére teszik. Magam is emellett foglaltam állást, de Bechtold hivatalos jelentésében a 14-ét említi. L. Thim J. Szent-Tamás ostromai, Hazánk I. 392. l.

4 század Vilmos, 3 század honvéd gyalogezred, másfél század Ferdinánd huszár, hatfontos fél ágyúüteggel a városnak tartott. Kolowrath gróf ezredes 6 század Ferdinánd huszárral, s egy lovas ágyúüteggel Hegyesről indult el. Damjanics honvédőrnagy 2 század Ferenc-Károly, 3 század honvéd gyalogossal, s 1½ század Ferdinánd huszárral, egy üteggel Túria megvételére küldetett. Bergmann százados 1 század Ferenc-Károly, 4 század honvéd, és két ágyúval támadt. A támadó had mintegy 3000 főre rúgott 3 üteggel.[1])

Szent-Tamást Szurducski István és Bosznics Tódor védte 3000 végvidékivel, és 2000 szerbországival. Bosznics közönséges őrmester volt a végvidéki katonaságnál, de útközben a század tiszteit elkergette, századának élére állt, s Karlócára ment a szerb felkeléshez. Rajacsics és Sztratimirovics ezért őt Szent-Tamás védelmével bízták meg. Bosznics 1884-ben halt meg Zimonyban. Jellemzésül álljon ez eset: Szent-Tamás eredménytelen ostroma után egy magyar katonát hoztak a szerbek Bosznics elé. A fogoly magyar a vezér elé vezettetvén, bátran felkiáltott, hogy „Éljen Kossuth Lajos!“ Bosznics erre szabadon ereszté, becsülvén benne a bátorságot.[2])

Bosznics bátor, józan és éleseszű katona volt.

Bosznics julius 11-én érkezett Szent-Tamásra. Szurducski a támadásról már 12-én értesült, sőt a tervről is. Intézkedéseiben Gonžorowski és Wornowski lengyelek támogatták.

Bechtold három csapatban nyomult előre. Verbász felől a hídfőnél huszárainkat Wornowski fogadá heves kartácstűzzel, kik most a nem messze levő zsilipeknek tartanak, de Mamuzsics és Pernyavac tisztek a péterváradi ezreddel innét is elűzték őket. Ó-Becsénél a

---

[1]) Közlöny 1848. 40. sz. s Pap, Okmánytár I. 316. l. Bechtold jelentése.
[2]) Vukadinovics úr közlése után, ki Bosznicsot jól ismerte.

harc sokkal hevesebb volt. Bechtold erős ágyúzás között nyomult a sáncok felé; Zsivkovics főhadnagy csak egy hat fontost szólaltatott meg ellene, de közeledtekor összes ágyúit ellene irányzá. A tolnai nemzetőrség futásnak eredt, s a támadás meghiusult. -- Damjanics Turián egy maga semmire se ment. A három óra hosszat tartó ostrom alatt részünkről 6 halott, 12 megsebesült, s 8 agyonlőtt ló volt a veszteség. A szerbeknél egy Csendics nevű közlegény sebesült meg; 3 ló, s egy csikó agyonlövetett.[1])

Báró Orczy István halála, ki az ütközet folyama alatt esett el, általános részvétet keltett.

A közel levő sáncokban Máriássy némi előnyt ki is vívott, de Bechtold által nem támogattatván, visszavonult. Bechtold erre főhadiszállását Ó-Becséről Verbászra tette át, *s a magyar kormányt értesítette, hogy újabb hadakra van szüksége, ezekkel az erődítményt csekély számuk miatt, be nem veheti.* Ki nem látja itt az árulást? A fővezér célja volt, — minél több sereget lekötni, és azt tevéketlenségre kárhoztatni.

Az erkölcsi hatás a szerb részén nem maradt el. A sereg diadalittas lett, az erődítmény védői elbizakodottak lettek, s ez fejti meg későbbi merészségöket. Szent-Tamást első rangú erődítménynek kürtölték, sőt bevehetlennek! Bechtold pedig céltalan rendelkezésekkel igyekezett az időt valahogy agyonütni.

Bácsmegyébe is áthatott a bánsági helységek Szent-Mihály, Fejértemplom stb, sorsa, és a megye félvén hasonló esetektől, védtelen falvainak segítséget kért a kormánytól, továbbá Szeged városától is.

Előbbi Bechtoldhoz utasítá, reményét fejezvén ki,

---

[1]) Szurducski jelentése a karlócai odborhoz. Битка сентомашка прва. Сербски Летопис. 1851. — Bechtold jelentése. Közlöny 1848. 40. sz. — Grosschmid G. Öster. Ung. u. die Woiwodina. 51. l.

hogy nemsokára megkezdődik a szerb felkelők megtámadása; utóbbi pedig sajnálkozva tudatá, hogy nemzetőrsége otthon nem lévén, nem adhatja meg a kívánt segélyt.[1])

Szent-Tamás sikertelen ostroma meghozta a gyümölcsöket. Előre látható volt, a szerbek vérszemet kapva, támadni fognak. Bánságban Versecen, és Écskán julius 11. és 15-én több összeütközés történt; ezeket követték a futtaki és tiszaföldvári küzdelmek.

Julius 16-án[2]) mintegy ezer felkelő[3]) rontott elő a Szerémségből Futtakot megtámadva. Lepojkovich százada Hrabovszky által a szerbek ellen küldetett, kik Begecsnél keltek át. Lepojkovich Ujfuttakról Péterváradra tért, előőrsi félszázadát elhagyva. Ezek Woroniecky herceg és Foulé főhadnagy vezérlete 300 szabadkai nemzetőr segítségével a szerbeket megtámadták, s két órai harc után megverik. Az ellenség mintegy 34 halottat vesztett, 24 ember elfogatott; egy zászló az ellenségtől elvétetett, s a zászlótartó Wissovszky közvitéz által megöletett.[4]) Részünkről kettő halva maradt, 10 megsebesült. Woroniecky hősiesen harcolt; a szabadkaiak ezért ovációt rendeztek tiszteletére;[5]) azonkívül gyűjtést indítottak a futtaki hősök számára.

Junius 14. és 18. között Bechtold Földvárt támadta meg. A szerb balszárnyat Jovánovics Csicsa, a jobbat Szurducski, cs. kir. kapitány vezényelte. Utóbbi Csurogról indult. Tisza-Földvár ugyszólván Szent-Tamás kulcsa, és ennek birtoka; az erődítmény ostromának meghiusításával egy volt. A szerbek a faluba bevonultak, 16-án nem volt harc; de időközben Ó-Becséről segélyt nyervén,

---

1) Reizner, A régi Szeged. 159. l.
2) Helfert és Chownitz helytelenül 17-ét említik.
3) Helfert, Gesch. Österr. II. 61. l.
4) Pap Dénes, Okmánytár. I. k. 311. 321. l.
5) Iványi István, Szabadka tört. I. 436. l.

17-én ismét kiverettek. Mindazonáltal a községet felgyujtották, és annak nagyrésze a tűz martaléka lett.

A veszedelem növekedtével a védelmi készületek is mindinkább kiterjesztettek. A szerencsétlen Csarnojevics béke kísérleteit még most sem hagyta félbe, s Knézy Antal, első alispán ezeket írja róla Szabadka városának: „Csarnojevics a népet Ujvidéken megnyugtatta; a nép kívánatainak némi kedvezéseket a miniszteriumnál kieszközölni igért."[1]) A szerb nép távozásakor a várost kivilágította. A biztos eme lépéseinek persze semmi következménye sem volt; jó szó az engedetlen testvéreknél nem sokat használt.

A bácskai villongásokkal egyidejűleg Mitrovicán történt nagyobb kihágás. Rasztics a határőrök egy részével állomásozott itt, kik a katholikus, illetőleg magyar párttal nem egyszer tűztek össze. Julius 15-én ez a párt Guldi sörgyárában gyülekezett, mit a szerbek gyanúsnak találtak, s midőn azon álhír terjedt el, hogy a magyar párt támadólag akar fellépni, a sörházra rontanak, s azt ágyúval összelövöldözik. A romok alatt Guldi neje, szolgája, a német s dalmát lakósok legnagyobb része halálukat lelik. Rasztics a megtámadottak védelmére akar sietni, de tisztjei visszatartják őt. A falu egy része leégett.[2])

A sereg szaporításon, kivált Szent-Tamás sikertelen ostroma után, nagyban fáradoztak. Ó-Kéren, illetve Verbászon 5600 ember állott; a kormány a nemzetőrségnek 10 mázsa lőport, 40,000 db. töltényt, 1000 db. egyenesre kovácsolt kaszát, 26 mázsa golyót, és 10,000 frtot küldött.[3]) A miniszterium továbbá a pesti, csanádi,

---

[1]) Ugyanott.

[2]) Skizze der Ereignisse an der unteren Donau 35. l.

[3]) Wiener Zeitung 1848. 194. sz.

békési s hevesi nemzetőröket Verbászra rendeli. Később az 5. honvédzászlóalj is leérkezett.

Augusztus közepe táján a Gyulai-, Porosz király-, Wasa-, Schwarzenberg- és a végőri székely ezredekből egy-egy, a Sándor ezredből három, a honvédekből ugyanannyi, összesen tizenegy gyalogzászlóalj; a Császár- és Würtemberg huszárokból összesen kilenc század; a tüzérségből két tizenkétfontos, három hatfontos, egy lovassági üteg és két mozsár, volt Verbászon elhelyezve. Temerinben egy Wasa-, egy Este-, s egy honvédzászlóalj, négy század Császár-huszár másfél hatfontos üteggel. Ó-Becsén egy Ferenc-Károly, egy Wasa-, két honvéd- és egy pesti önkéntes-zászlóalj, négy század Ferdinánd-huszár egy hatfontos üteggel feküdt. Összesen mintegy 15,000 rendes harcos, s ugyanannyi nemzetőr.[1])

A szerbek csapatai következők: Karlócán 5980 határőr, 823 szerbországi, és 1500 szerezsán táborozott, Szent-Tamáson 6000, a római sáncokban 14.000 harcos volt. Összesen 26,703 ember.

A nagy haderő dacára, Bechtold még mindig váltig hangoztatta, hogy kevés a katonája. A fővezér szándékos kudarcát ügyesen palástolá el. A szenttamási támadás csak azért történt, mondá, hogy „az ellenség erejét megismerje.“[2]) Az ellenséggel is élénk összeköttetésben állott. Mayerhofer nándorfehérvári osztrák konzul, Neustädter tábornoka által értesítette őt, hogy „vannak pillanatok az állami életben, a mikor az uralkodó szívére és nem szavaira kell hallgatni.“[3]) Bechtold ezen útmutatást híven követé. Mészáros pedig mozgósított, hogy Szent-Tamás bevételét újból megkisértse.

Ha az ó-kéri tábornak még meg volt helyi szine-

---

[1]) Horváth, Függ. harc tört. I. 394. l. s Klapka. Memoiren III. 16. l.
[2]) Wiener Zeitung. 1848. 204. sz.
[3]) Die magy. Revolution. 32. l.

zete, megváltozott az egészen Verbászon, hová már az egész országból gyülekeztek az érdeklődők. Rendes katonaság, a nyalka császári- és a Ferdinánd-huszárok is ideérkeztek. A verbászi tábor jellege sajátszerű volt, mert eleinte a polgári elem felülmulta a katonait, — mondja Grosschmid Gábor. A valódi főhadiszállást a két polgári főnök lakása képezte, melynek egyike a visszahúzódó Rudics József eddigi főispán helyett kinevezett új főispán Horvát Antal, a másika pedig Knézy Antal alispán lakása volt; utóbbinál minden látogató szívesen fogadtatott.

Horvát főispáni tisztét nem fogadhatá el azonnal, mivel karját törte. Felépülvén, Verbászra ment. Nála, mint valódi gavallér gentilhomme-nál gyűlt össze a katonai, valamint a polgári osztályokból mindenki, ki csak szerét tehette, kiválóbb állásánál fogva; és noha a viszonyok komolysága észrevehetőleg hatott az egész társadalomra, mindazonáltal a magyarok sajátszerű természeténél fogva a vígság és jó kedély, a legjobb reményektől kecsegtetve, mindenütt egyaránt uralkodott. Mindenfelé csak lakmározás, kártyázás és poharazás volt látható.

Horvát a közigazgatást könnyedén vette, és dacára megnyerő előkelő modorának, a politikában kevés sikert aratott, egész nyugalommal másokat hagyván működni. Külömben háza inkább az előkelőbb arisztokratikus világ légyottja lett.

A megye első alispánja Knézy Antal, a megye alsó nemességéből származva, a közigazgatás legalsóbb fokáról emelkedett alispánságig; egyszerű, kevés tudományú, de kifogástalan becsületes és közkedveltségű egyéniség volt; mindenkit becsületesnek tartott, azért ámították el oly könnyen a szent-tamásiak is. Házában a legbarátságosabb vendégszeretet uralkodott, marhasült és paprikás

folyton füstölgött a mindég terített asztalon, hozzá bővében a bor; mindenki ismerte a házi úr csizmaalakú literes nagy poharát, melyet a szép Évica szobaleány oly szívélyesen felszolgált. Ez volt a magyar gentry gyülőhelye.[1])

Szavahihető egyének állítják, kiknek megbízhatóságában nem kételkedünk, hogy *Bács-Bodrogh megye intéző férfiai jó részt reakcionárius érzelmüek voltak;* velök tartottak a konzervativek; egyesek, kiket e helyt nem nevezhetünk meg, közel állottak a kamarillához, sőt a szerbekkel is paktáltak. Rudics Józsefet, ki lemondott főispáni székéről, később az osztrák táborban látjuk. Bechtold környezetében biztosnak érezhette magát!

[1]) Grosschmid G., Történelmi tanulmányok, 18. s 21. l. és Österr.-Ungarn. u. d. Woiwodina 53. l. — Grosschmid akkoriban a megye ujoncállító biztosa volt, s bő alkalma nyílt a viszonyok megismerésére. Eddig még senki sem jellemezte jobban az akkori megyei életet, s ez okból tisztán őt követjük.

IV.

Ostromállapot. Szentkirályi Móric. Békekísérletek. Diplomacia. Verbászi. temerini. s járeki harcok. Szent-Tamás második ostroma. A kudarc feletti vita a képviselőházban.

ácsvármegyét julius hó 29-én Hadsics indítványára, a képviselőház ostromállapotba helyezte, és a miniszterium megbizatik ez irányban törvényjavaslatot tenni.[1])

A statárium julius 19-én hirdettetett ki, István főherceg és Csarnojevics által. A hirdetmény pontjai következők:

1. Bújtogatások következtében, rablással, gyújtogatással. gyilkossággal kisért fegyveres pártütésnek válván színhelyévé Krassó, Temes, Torontál, Bács, Arad, Zaránd, Csongrád, Csanád, Békés és Pest megyék, s az azokban fekvő fekvő szabad királyi városok, mind ezekben rögtönítélő hadi törvényszékek állíttatnak fel, melyeknek alkotásával, és a szükséges számbeli összeszerkesztésével a temesvári főhadparancsnok Piret tábornok, pétervárađi főhadparancsnok báró Hrabovszky, és báró Bechtold bizatnak meg, t. i. a körülmények szerint, amint a bűnösök vagy Bánság, vagy Szlavóniában, vagy e körön kívül fogatnak el.

2. Ezen hadi itélőszékek alá tartozik a polgári állás különbsége nélkül minden hadifogoly és kém; mindenki,

[1]) Szeremley, Magyarorsz. krón. I. 156. l.

aki fegyveresen fogatik el; mindenki, aki lázadóknak élelmi és hadiszereket visz, vagy hadimunkálataikban, bármiképen önként segedelmet szolgáltat; mindenki, ki a népet hasonló fellázadásra, pártütésre ingerli, ösztönözi, buzdítja.

3. A Szerbországból berohant idegen csoportokkal, mint a melyek a szerb kormány hadüzenete nélkül merték a magyar szent korona földjét megtámadni, mint törvényen kívül álló rablókkal kell bánni, kik kegyelmet nem igényelhetnek, és nem kaphatnak.

4. A hadiítélőszéknek tagjai a sorkatonaság, honvédség és nemzetőrségből választandók.

5. A hadi ítélőszékek ítéleteiket nyomban végre is hajtják.

6. A rögtönítélő haditörvényszékek csak minden ítélőszéki tag egyező közakaratával ítélhetnek halálra; vélemény külömbség esetén a foglyokat Temesvárra, az ottani várparancsnoknak őrizete alá, vagy pedig Szegedre, s a szükség, vagy nagyobb szám esetén ismét feljebb szállítandók, hol azoknak elítélésére külön haditörvényszékek fognak felállíttatni.

7. Megszűnik a haditörvényszékek hatása akkor, midőn a nevezett törvényhatóságok területén a lázadók megsemmisíttettek, vagy ezen rendelet visszavétetik.[1])

A szerbek hasonló rendeleteket adtak ki. Sztratimirovics julius 24-én Pancsován kelt kiáltványában írja: „Bácska a mienk, melyet mi foglaltunk vissza a töröktől; a szerben kívül minden más nép idegen telepes. A ki ellenünk fellép, az iszonyúan bűnhődik.

A harc végéig a polgári és katonai hatóságot feloszlatjuk, és a karlócai tanácsnak mindenki feltétlen engedelmességgel tartozik. Minden nem-szerb köteles fegyverét

[1]) Zombor város levéltárában. Jegyzőkönyv, 1848.

átadni“ stb. Szóval, a szerbek egészen hasonló rendszabályokhoz nyúltak, mint a magyar kormány.

A Csarnojevicsba helyezett bizalom, bármily nagy is volt eleinte, most rohamosan a leghevesebb vádaknak engedett helyet. A közvélemény látva a biztos eredménytelen kisérleteit, mindinkább ellene foglalt állást, s midőn a meddő fegyverszünet, továbbá Szent-Tamás sikertelen ostroma megtörtént, maga a kormány is erélyesebb férfiú után nézett, s szeme Szentkirályi Móricon akadt meg. Csarnojevics Péter lemondása után julius 24-én Szemere Bertalan belügyminiszter ellenjegyzése mellett, a nádor mint királyi helytartó, Szentkirályit kinevezé biztosnak. A nádor kinevező irata így hangzik:[1])

Bács-Bodrogh megye közönségének!

„Miután az ország alsó részeiben a lázadók a törvény szavára nem hajolván, az alkotmányos hatalomnak fegyverrel állnak ellent; miután a pártütők táborozásainak elnyomására hadi erőt kell alkalmazni; miután e rendkívüli viszonyok megkívánják, hogy ugyanott, részint a tábor támogatására, részint a polgári intézkedések kellő vezérlésére rendkívüli polgári hatalom alkottassék: Bács, Torontál, Csongrád, Csanád megyékben, Zombor, Szabadka és Szeged királyi városokban kir. biztossá Szentkirályi Móricot nevezem ki, adván neki rendkívüli hatalmat, egyrészről a tábori főhadiparancsnokkal egyetértőleg munkálkodásra, másrészről a polgári és büntető ügyekben minden olyan intézkedések tételére, jelesen a rögtönítélő biróságok megalakítására, melyek által a pártütés elnyomása, a béke helyreállítása biztosíttatik. Mely hatalomnál fogva nemcsak megrendelheti mindazt, ami a tábor szükségeire és biztos munkálkodására okvetlenül

[1]) A nádor kinevezési irata Bácsmegyéhez. — Horváth helytelenül augusztus elsejére teszi a kinevezést.

megkívántatik, hanem a hanyagul teljesítő hivatalbelieket hivataluktól is felfüggesztheti, és másokat helyettesítheti, úgy és akképpen, amint jónak, célszerűnek, és sikerre vezetőnek itéli.

Minél fogva önöknek ezennel meghagyom és parancsolom: hogy a nevezett királyi biztosnak mindenben engedelmeskedni hazafiúi és tartozó kötelességöknek ismerjék, külömben sem cselekedvén.

Kelt Budapesten, 1848. jul. 24-én.

István nádor, k. helytartó, s. k.

Szemere Bertalan, belügyminiszter, s. k."

A kormány választását sok tekintetben szerencsésnek lehetne mondani, ha Szentkirályi nem lett volna a kormánynak ellensége. Mindazonáltal, és ez éles vonása ritka jellemének, a biztos noha kárhoztatta a kormány minden lépését, attól a perctől fogva, midőn állását elfoglalá, a lehető legszigorúbban, de törvényszerűen és lelkiismeretesen járt el.

„Miért is neveztek ki engem királyi biztosnak, mondá, midőn tudták, hogy márciustól fogva minden cselekvéseiket kárhoztatom?" — és ő mégis a kormányt képviselé. Szentkirályi oly jellem, aki önmagával meghasonlott. Aki a haza ellen fogott fegyvert, azzal szemben kegyelmet, irgalmat nem ismert. Neve rettenetessé vált a szerbek előtt, s Perczelénél is átkozottabb. Legtöbb port vert fel Baderlica, bácsmegyei táblabíró kivégeztetése, ki elítéltetése előtt pipára gyújtott, és az akasztófa alá lépve, ocsmány szavakkal bucsúzott el a földi léttől. Baderlica a rögtönítélő székekhez neveztetett ki, de miután árulással viselt hivatalát ellenségeink előnyére használá fel, Szentkirályi őt felakasztatá. — A biztos előtt rangkülömbség nem létezett, a bűn, a vétek volt a mértékadó, és nem a személy, ki azt elkövető.

Mindannak dacára, hogy ő a kormányt képviselé, nem szűnt meg azt Bechtold és annak tábora előtt gyalázni, mi nem kis ártalmára volt ügyünknek.

Szent-Tamás második ostromáig több apróbb összeütközés fordult elő, és a békekisérletek sem szűntek meg. Pancsova bevétele után (julius 23.) egy szerb parlamentair a római sáncokba ment, s onnét tudatta a magyar kormánnyal, hogy a szerbek készek fegyverőket letenni, ha a külön vajdaságot megadják; „de a kormány nem válaszolt," mondja Majláth. Ez azomban nem való. A kormány kapva kapott az alkudozási alkalmon, és Szurducski István szerb vezérhez, követet küldött. Ez az odbort értesítette julius hó 30-án az ajánlatokról; hogy mit válaszolt az odbor, ismeretlen.[1])

Julius hó 28-án, írja Jovánovics Péter odbori alelnök a péterváradi ezred parancsnokának, az angol főkonzul egy lorddal Karlócán jár. A belgrádi konzulok nem kevesebb figyelmet fordítanak a déli eseményekre, mint a magyar kormány, és politikai hatóságaikat híven értesítették a történtekről. A diplomaciai körökben két irányt lehetett ez időben megkülömböztetni, egyik az osztrák befolyásnak engedett, mint az angol s orosz konzul, a másik többé-kevésbé hathatósan támogatá Magyarországot, mint a francia és olasz konzul. A diplomaták működésére még visszatérünk, és befolyásukat az 1849-iki téli hadjáratra ismertetni fogjuk.

A szerbek látva a magyar tábor készülődését, ezt jó szemmel nem nézhették, s másrészt a tábori őrvonalt keresztül törni szándékozván, Sztratimirovics György vezérlete alatt mintegy kétezer szerb Verbász táján magas kukorica vetéstől fedve, támadtak. A szerb csapatot

[1]) Jovánovics Péter odbori alelnök levele Noviczhoz. Nemzeti Muzeum levéltárában.

azomban észrevették, s Zichy gróf a kunsági nemzetőrökkel visszaverte őket; Zichy életét veszté.[1])

Augusztus 3-án a szent-tamási őrsereg kitört, de visszaveretett.

Fontosabb támadás volt az augusztus 10-iki, Temerin és Járek ellen. Sztratimirovics augusztus 10-én Szent-Tamáson járt, és innét értesíti a csereviesi parancsnokot, hogy a támadást Járek és Temerin ellen megkísérté.[2]) Mintegy két ezer szerb indult útnak, és Járeket az ujvidéki oldalról támadták meg. A főutcára néhány ágyúlövést tettek, (összesen csak 2 ágyújok volt) Szele György járeki lakós megsebesült; a nemzetőrség erre talpra állt, mire a szerbek visszavonultak, anélkül hogy sortüzet váltottak volna. E támadás után a kecskeméti, hevesi és egri őrsereggel úgy Temerin, mint Járek teljesen megrakatott, a Zanini ezred három százada Péterváradra vonult vissza.[3]) Horváth szerint a támadást Castiglione ezredes verte vissza.

Augusztus 13-án Sztratimirovics ujólag támadott, hogy a terepen a szabad mozgás előnyeit megnyerhesse. Terve volt a magyar sereget a Ferenc-csatornán átszorítani. Wollenhoffer tábornok azomban ideje korán észrevette ezt, s a reggeli 4 órakor közeledő ellenséget oly heves tűzzel fogadta, hogy a szerbek szekereikre felkapva, kereket oldottak. Az ütközetben különösen kitüntették magukat Balázs és de Witte őrnagyok, nemkülömben Jonák ütegparancsnok.[4])

Augusztus 19-ére tűzte ki Bechtold Szent-Tamás második ostromát; állítólag az első ostrom csak „szemle“ volt. A támadás terve és napja a legkisebb titok tár-

---

1) Vetter Antal. Az 1848—49. szerb támadás. Hazánk V. k. 146. l. — Horváth tévesen Wallhofferrel vereti vissza a támadást.

2) Lásd levelét a Nemzeti Muzeum levéltárában.

3) Jausz J. Temerin és Járek elhamvasztása. Bácska. 1885. évf. 25. sz.

4) Vetter A., Az 1848—49. szerb támadás. Hazánk V. k. 147. l.

gyát sem képezte. Egy nappal előbb, augusztus hó 18-án, egy szerb tudatta Bigga főhadnaggyal a tervet. Bigga ugyanezen napon vette át a fővezérletet. A parancsnokot a szerbek istenítették, szavának minden ember engedelmeskedett. Szeretetreméltósága által haditársainak barátságát biztosítá magának; igazság szeretete által pedig alattvalóinak vak bizalmát, és nagylelkűsége által az ellen tiszteletét.[1])

Bigga támadáskor tisztában volt mindennel. Jovánovics Pétert századával, s egy ágyúval Turia védelmére küldé. A péterváradi hídfőnél egy század péterváradi katonát és kétszázötven szenttamási lakóst helyezett el két ágyúval, Zsivánovics Gábor vezénylete alatt. A verbászi sáncokra $2^1/_2$ század péterváradi katonaságot és 400 szent-tamási lakóst rendelt öt ágyúval Bigga és Bosznics vezénylete alatt. A keleti sáncokban $^1/_2$ század péterváradi katona és százötven szent-tamási lakós őrködött, Dungyerszki vezénylete alatt. A Szrbobránt ötszáz szerbországi és háromszáz ó-becsei lakós védte, 2 ágyúval Bulyuk basa és Sztánkó vezénylete alatt. — A tűzérség kivétel nélkül sajkásokból állott, Zsivkovics, Sztanojevics, Marinkovics és Radonics alatt. A Szirigán Nikolics parancsnokolt.

Ezek voltak a szerbek védelmi intézkedései.

A magyarok támadási terve következő vala:

A Bakonyi-dandár feladata volt a fősáncot, a Wollenhoffer és Fakh-é a hídfőt, a Kolowrath-é pedig Turiát elfoglalni. Wollenhoffer négy zászlóalj gyalogossal, egy század Würtembergi huszárral, és 2 tizenkéttontos ágyúval támadott Kis-Kér felől; a hídfőt Wornowski lengyel panszláv védte. Kolowrathot Turia megtámadásakor Castiglione ezredes támogatta.

---

[1]) Erlebnisse eines k. k. Officiers in den Jahren 1848—49.

A támadás hajnalban kezdődött. Szerb részen Hrabovszkyt vélték a magyarok vezérének, de mint tudjuk, tényleg Bechtold volt, ki főhadiszállását még augusztus 17-én Ó-Becséről Verbászra tette át. Rövid idő alatt az ágyúzás az összes vonalokon megnyilt. A hídfőnél volt különösen heves a harc; Wollenhoffer nagy nehezen ért oda, de gyors tüzelés által a szerb ágyúkat elnémítá, mi zavart idézett elő a szerbeknél, és támadását már rohammá akarta tenni, a midőn az áruló Bechtold visszaparancsolá a csapatokat, tétlenségre kényszerítve őket. Nem kisebb harc folyt a nyugoti (verbászi) fősáncoknál. Bakonyi a Ferenc-csatorna túlsópartján állított fel több ágyút, melyekkel a sáncokat hosszában lövöldözé, mi rémítő pusztítást vitt véghez a szerbek soraiban. A Sándor zászlóalj ezt az alkalmat derekasan használta ki, és gyorsan a sáncokra rohan, azokat megmássza. Kétségbeesett küzdelem fejlődik ki védő és támadó között. De csakhamar, miután a hídfő veszedelmen kívül vala, az ottani őrsereg segítségül jön, Wornowski Bakonyi ütegeit veszélyezteti, és így a már kitűzött magyar lobogó eltűnik, az őrsereg védelme támadásba megy át. A vitéz zászlóalj teljes rendben vonul vissza és a már-már kicsikart győzelem elveszett.

Az előadottakból kitűnik, hogy Bechtold rendeletei árulásra vallanak, s ha csak néhány óráig a főhíd ostroma tovább tart, evvel a védő őrség tekintélyes részét lekötve, a Sándor zászlóalj, támogatva a többi csapatok által, kétségtelenül győzelmi tort ül.

Turia és Tisza-Földvár szintén visszaverték a támadást, és itt sem éretett el a kívánt eredmény. Hivatalos adatok után, veszteségünk 40 halott és 100 sebesült.

Bechtold áruló vezérlete közmegbotránkozást keltett. A képiselőház augusztus 21-én tartott ülése zajos jeleneteknek volt színhelye, melyeket a szent-tamási kudarc

idézett elő. Zákó a szószékre lépve, heves panaszt emelt. De most vége a bókoknak, őszinteségre van szükség. Senkit sem akar rágalmazni, de mivel ismeri Bácsmegyét, azt mondja, hogy az aug. 19-iki támadás a lehető legügyetlenebb volt. Embereinknek nemcsak sáncokat kellet bevenni, hanem úszniok is. Azt kivánja, hogy a hadügyminiszter menjen le a hadmíveletek vezetésére.

Perczel Mór: „Tisztelt ház! Amit én már hetek óta alaposan bebizonyított tények nyomán mondottam, beteljesedett. Ha egy angol vagy francia káplár által vizsgáltatnák meg az utóbbi hetek eseményeit a déli hadseregnél, és jelesül a legutóbbi támadást, bebizonyítaná, *hogy ott a legnagyobb árulás történt*. (Zaj.) Kérem hallgassanak ki uraim! Sokszor ismételtem, hogy veszélyben forog a haza, de nem a külellenség hatalmánál fogva, hanem saját ügyetlenségünk és gyávaságunk miatt. Ez most teljesedésbe megy. *Kétségtelen, hogy a szerb felkelés arról az oldalról támogattatik, mely iránt a nemzet hónapok óta a legnagyobb bizalmat tanusította*, és ezt tettek is bizonyítják. Mindig tisztán állott szemeim előtt, hogy azon egyének, kik eskü által vannak feltétlen hűségre kötelezve, soha, még ha a legnagyobb hatalmat adjuk is kezeikbe, sem fogják komolyan megtámadni azokat, kiknek eszközeik ők maguk. Helyesen állította az előttem szóló, hogy a hadműveleti terv augusztus 19-én, rossz volt, és ügyetlen volt. Ha több havi készülődés után egy rendes hadsereg, mely 20—24,000 emberből áll, és melynek 48 pompásan felszerelt ágyúja és 3—4000-nyi lovassága van, egy olyan ellenséggel szemközt, melynek egy jó ágyúja sincs, és ezeket is szekereken szállítja, még egy sáncot sem bir bevenni, úgy ez eléggé bizonyítja, hogy ha a mi magyar katonáink és tisztjeink, mint erre adataim vannak, a legnagyobb hazafiui rokonszenvvel viseltetnek is ügyünk iránt, de az áltatános hangulat, mely

itt vezényel, nem úgy cselekszik, mint a haza érdeke kívánja, akkor én nem elégszem meg azzal, mit az előttem szóló mondott. Kimondom, hogy a haza veszélyben forog! Kétségtelen, hogy az osztrákok támogatják Jellačićot . . . . .“ — „Azt kívánom, hogy a királyi biztos, ki felhatalmazásokkal van felruházva, és úgy ismerteti a dolgok állását, megfejtse nekünk azt, s ha az én állitásom nem igaz, nem bánom ítéljen el engem. De ha az ő leírásánál a legkisebb gyanúok is feltűnnék, a háznak más politikát kell követnie, és más lépéseket tenni, olyanokat, melyek egy kétségbeesett nemzetnél kötelességgé válnak. Én tehát két indítványt teszek: 1. a királyi biztos a háznak a körülmények hű leírását adja be; 2. e jelentés következtében küldjön a ház arra a vidékre teljhatalmú biztosokat, kik megtegyék a szükséges intézkedéseket a haza megmentésére.“ (Zaj.)

Szentkirályi Móric: „Ily komoly és fontos időben a háznak nem szabad semmit elhamarkodni; ő tehát nem állhat jót érte, hogy az aldunai vidéken vizsgálatot lehessen elrendelni. Egyébiránt ezt a szót „árulás“ már sokszor olvasta a hírlapban, ma azomban az volt az első szó, melyet a terembe léptekor hallott. Ez oly súlyos szó, hogy az iránt, aki ezt a szót más ember ellen kimondja, épp oly kevéssé lehet bizalommal viseltetni. (Igaz!) Azonfelül a haza védelmének biztosítása nem annyira a lelkesedésen, mint egyedül a fegyelmen alapul. Ha igazán léteznék árulás, azt nem egy bombasztikus szónoklat, hanem csak a miniszterium gátolhatná meg erélyessége által. Ő, mint a miniszterium küldötte, csak a miniszteriumnak tartozik jelentést tenni. Most itt csak annyit mondhat, hogy egy erőd támadtatott meg, de be nem vétetett. De így a dolgok az alsó vidéken nem maradhatnak; egyébiránt a mi ma nem sikerült, sikerülhet holnap. De a ház megnyugtatására állíthatja, hogy sehol

árulást nem vett észre, sőt épp úgy a vezéreknél, mint a katonaságnál csak lelkesedést, honszeretetet és készséget talált az önfeláldozásra. (Éljen!) Ennélfogva kéri a képviselő urakat, hogy legalább 24 óráig halasszák el a netaláni interpellációkat."

Mészáros hadügyminiszter: „Tisztelt képviselők! Már az utóbbi napokban mondottam, hogy a hadsereg parancsnoka sokkal inkább jelentene győzelmet, mint vereséget; de a háború sorsa úgy hozza magával, hogy a hadsereg majd győz, majd veszt. Aki egyszeri veszteség után minden reményről lemond, az még akkor sem fog győzni, ha teljesen győzhetne. (Úgy van!) A támadás megtörtént, és az előttem szóló tisztelt képviselő, kinek üdvös működését a táborban már több ízben nagy köszönettel és elismeréssel említettem, hogy ez oldal felé (balra mutat) is forduljak és kimondjam, hogy az, aki e szót „árulás" használta, igen súlyos szót ejtett ki, és én a ház bölcs belátására bízom az itélet hozatalát azon férfiú felett, ki nem tudja bebizonyítani, melyik oldalon történt a hiba. Mielőtt visszatértem Magyarországba, el voltam készülve, hogy egy ötven éves becsületesség itt füstbe mehet, és hogy az emberek engem talán hazaárulónak fognak nevezni. De azt nem hittem, hogy ebben a házban az én igazgatásom alatti működést ily gyanú érje. Itt nem marad más hátra, minthogy vagy felettem mondjanak itéletet, vagy azt sujtsák megrovásukkal, aki e szót „árulás" használta. Egyik képviselő úr azt mondotta, hogy egy káplár jobban vihette volna a háborút az alsó vidéken, még pedig angol káplár. Ha talán oly káplárt értett, kit Wellingtonnak neveznek, akkor az talán mégis észre vett volna némely hibát. A vereség ugyan megtörtént, és én ezen seregnek részemről, amint a dolgot tudom, mindegy akár hogy történt, még ha a ház rosszalná is, nyilvános köszöne-

tet mondok. (Madarász L.: Itt nincs szó a közkatonákról.) Még pedig a vezéreknak is köszönetet mondok, mert tapasztalásból tudom, hogy kevés hadvezér van, ki azonnal győzedelmeskedett, és ha vesztett, nem szállott alább bátorsága, hanem újabb küzdelmekre készült. Az is mondatott, hogy egy 24,000 emberből, 48 ágyuból és 3000 lovasból álló hadsereg nem volt képes egy sáncot bevenni. Azt azomban tudom, hogy a 7-ik huszárezred 1790-ben a veronai csatát megnyerte. De mikép? Mert a sánc három túlsó része nyitva állt. Sok ember vérzett el, de a győzelem mégis kilett víva. — Ott azomban, hol nemcsak a csatornán, de más vizeken is át kellett menni, hogy lehetett volna a lovasságot használni? Úgy szintén nem foghatom fel a 24,000 embernyi rendes csapatokra való hivatkozást, holott egész Magyarországon sincs annyi. Azt mondották, hogy a tisztek nem teljesítették kötelességöket. Nem tudom, mennyiben nem teljesítették azt, mikor két tiszt esett el, 9 pedig megsebesült, ezek csak lerótták kötelességök egy részét. Ami csekély személyemet illeti, én szívesen lemegyek a harctérre, de vajjon jobban igazgathatom-e ott az ügyeket, azt nem tudom. Amit tehetek, megteszem, csak annyit mondhatok, hogy a jelen hadvezért ügyesebbnek tartom, mint magamat. Talán az az előnyöm volna, hogy a hadsereget buzdíthatom, de a mostani hadvezér is bir a szükséges gyakorlati tapasztalással, és azért is teljesen bízom benne. Ha az öt nap óta napirendben levő ujonczozási törvény be lesz fejezve, akkor ismét nagyobb körutat szándékozom tenni a harc színhelyén, és erről előre értesítem a házat. Ha azomban szükségesnek tartaná a ház, hogy azonnal leutazzam, azt a kívánságát is teljesíteni fogom, és úgy mint most, mindenkor kész vagyok minden erőmet és képességemet összeszedni, sőt még magamat is feláldozni.“ (Éljen.)

Kossuth pénzügyminiszter: „Uraim! E napokban azon reményemet fejezém ki, hogy a ház, ha győzelmi hír érkeznék hozzánk, közfelkiáltással fogja azon hazaférfiaknak a köszönetet megszavazni, kik a legdrágábbat a mivel birnak, vérüket és életüket áldozzák a hazának, sőt még akkor is ha a sors végzésénél fogva veszteséget jelentő hír érkezik is. Nekünk magyaroknak egyik hibánk, az, hogy hallgatni nem tudunk. A magyar, ha cselekedni kellene, csak beszél és nem válogatja meg szavait. Lehetett-e valaha ütközetet nyerni, ha a táborban kikürtöltetett, mennyi katonaság van ott stb., hogy az ellenség igen kényelmesen tájékozhassa magát. Az utóbbi eseményről annyit tudok, hogy egy sánc támadtatott meg, melyet azon tisztelt minisztertárs barátom állítása szerint, ki a jelen percben a legérdemteljesebb tagja a háznak, erődnek is lehet nevezni. A mennyire én a világtörténetet ismerem, kevés oly esetről tudok, melyekben egy vár mindjárt az első rohamnál bevétetett volna. Én nem tartozom azok közé, kik vétségeket palástolnak és bűnöket büntetlenül hagynak, de mindenkit figyelmeztetek a haza erejére, mely az intézkedésekben és a fegyelmen alapul, és a ki panaszt emel, az nevezzen meg személyeket, és ne éljen oly kifejezésekkel, melyek azon embereket kellemetlenül érintik, kiknek a ház, ha a körülmények ismertek lesznek, csak köszönettel fog tartozni. Így jelesül a sereg főparancsnoka, a ki órákig állott a legveszedelmesebb helyeken, vagy Bakonyi is, ki úgy viselte magát, hogy ha a győzelem követte volna tetteit, nem követelhetett volna nagyobb elismerést, mint a minőt most érdemel. Én pedig azt tartom az ügy árulásának, ha valaki egyidejűleg beszél vezérekről és árulásról, mint ez most a házban történt, és én a házat mindaddig kompromittálva látom, míg ez az itt kimondott szó vagy nincs megcáfolva, vagy míg

nem hozattak fel részletek, és bizonyítások, hogy ezáltal a rossz hatás mesemmisítessék, mely a hazát veszélybe döntheti. (Helyeslés). Az én inditványom tehát az. nevezzen ki a ház küldöttséget, mely az illető képviselőt felszólitja, adjon kellő felvilágositást arról, a mit mondott, a mire azután a ház úgy intézkedjék, mint azt a haza megmentése kívánni fogja."

Madarász László: Perczel pártját fogja s kéri a háztól, hogy a királyi biztos kihallgattassék.

Kossuth védi álláspontját, s ismételten határozottan rosszalja az „árulás" szót.

Batthyány miniszterelnök kívánja a bizottságot, melynél Perczel igazolja magát; megrovandónak tartja az árulás szót. Minthogy azomban a hadügyminiszter a hadsereggel azonosítja magát, hivatalos állása kívánja, hogy a kormány e tárgyat a maga és a kormány ügyévé tegye, és kifejezze kívánságát, hogy a ház az ellen, a ki ezt a szót kimondotta, vagy fejezze ki megróvását, vagy a minisztérium iránti bizalmatlanságát kéri kimondatni. (Izgalom.)

Perczel Mór azt mondja, hogy kívánja adatok által bebizonyítani magyar tisztjeink hűségét és önfeláldozását. „Azt az állítást, hogy e háborúnál árulás fordult elő nem veszem vissza, és a mit kimondottam, hivatalos adatokkal vagyok képes bebizonyítani."

Batthyány ismételten kéri Perczel megrovását, esetleg bizalmatlansági szavazatot a miniszterium iránt. Ehhez köti tárcáját.

Mészáros kijelenti, „ha a dolog minél hamarább nem hozatik tisztába, ő magát e pillanattól kezdve nem tekinti többé hadügyminiszternek." (Zaj.)

Szóltak ezután még Bezerédy István, Madarász László, gr. Széchenyi István, Nyáry, Kállay és Zrinyi. A túlnyomó többség bizalmat szavazott a kormánynak.

Ezután a ház elnöke szólalt meg: „Így tehát még két elintézni való dolog van. 1. Rendre utasítandó-e Perczel képviselő az elnökség részéről? 2. vagy bizottság küldessék-e ki, melynek Perczel benyujtsa bizonyítékait.“

Az első pont elfogadtatott, míg a második elvettetett. S evvel véget ért a kényes eset.

V.

Bechtold lemondása. Mészáros átveszi a vezérletet. Temerin és Járek megtámadtatása. Szentkirályi leköszönése. Beöthy Ödön. Szent-Tamás harmadik ostroma. A fővezér mentegetődzése.

erczel változatlanul fentartá állítását. Bechtold fővezér értesülvén a képviselőházban történtekről, sietve mondott le. Gróf Chottek hadsegéde Perczellel párbajt is vívott, az áruló Bechtold becsülete érdekében. Mindazonáltal, bár az ország többsége rehabilitálta Bechtoldot, az csakhamar fényes elégtételt adott ellenfelének, midőn az osztrák táborba szökött; ott kinyilatkoztatta, hogy állása a magyar táborban tarthatlan, s így feladatának teljesítése lehetetlen. Perczel fellépte óta Bechtold joggal félhetett, hogy aljas üzelmeire rájönnek. Az „árulás" szó jogosultságot nyert, s bármilyen bolondnak is mondják Perczelt, nem egyszer mutatta meg, hogy több esze volt, mint a többinek összevéve.

Mészáros emlékirataiban azt mondja: „Ha talán nem is illett egészen reá az árulói nevezet, legalább annyiban nem volt túlzó, hogy ő maga dicsekedni mondatott, miként úgy intézte mozdulatait, hogy mi se váljék belőlök."[1])

A hadügyminiszter bár tudta Bechtold árulását, még most is késett őt árulónak nyilvánítani. Pedig még az

1) Mészáros emlékiratai. I. 114. l.

augusztus hó 21-iki országgyűlési vitán is inkább csak a külszín miatt védte Batthyány a fővezért és az osztrák udvart. Maga egész más meggyőződésen volt. „A reakció már nyiltan lép fel, s nem titkolja többé szándékait s terveit; Magyarország első áldozatul van kijelölve . . . . .“ írja épp e napokban frankfurti követünkhöz. Természetesen a miniszterelnök ezt nyiltan az országgyűlésen nem mondhatta ki.

Perczel heves támadásának az ország ez időben sokat köszönhetett. Perczel meg lett róva, de a hazaszeretet anyjául szegődve, ez nem árthatott néki. Az eredmény, Bechtold lemondása, felette fényesnek mondható. Mészáros Lázár személyesen vette át a fővezérletet. Ő, ki még augusztus elején len járt és hathatósan támogatá Bechtoldot, jól ismeré a viszonyokat, hihetlennek tartotta, hogy a kudarc a csapatok renyheségében rejlik. Midőn visszatért a déli harctérről váltig dícséré a hadsereget és a tisztikart. S ime ez kudarcot vall. Mészáros csakis a rendes seregben bízott, a mozgó nemzetőrségi intézménynek, sok tekintetben joggal, ellensége volt. Ő kifogástalannak találta a déli harctért, s már előre jósolta vala meg a győzelmet, és ez elmaradt, helyette kudarcot vallott. Restelhette ezt a derék és vitéz katona, s ez okból, hogy semmi szemrehányás ne érhesse, maga állott a sereg élére, maga vette kezébe a támadás tervezetét. Augusztus 27-én utazott le a táborba. Főcéljául tűzte ki Szent-Tamást bevenni, ezzel a szerb felkelést egy csapással leverni, hogy a szabaddá lett hadakat Jellačićnak ez időben már bizonyossá vált betörése ellenében felhasználhassa.

Míg a hadügyminiszter Bácskában járt, a szerbek sem maradtak nyugton. Sztratimirovics természetes, józan felfogásával belátta, hogy Szent-Tamásnak az ostrom alól való felmentése egyenlő a domináló állás további fentar-

tásával. A szerb fővezér evégből heves támadást intézett a temerini és járeki magyar helységek ellen, augusztus 26-án; ezúttal Ó-Kér ellen is. De visszaveretett.

A második támadás augusztus 28-án történt.[1]) Horváth hevesnek állítja a harcot, a mi igen valószínűtlen. Máté huszár alezredes védelmezte a két helységet mintegy 3—4000 emberrel és 2 ágyúval. Délután 4 órakor kezdődött a támadás, Mészáros Lázár hadügyminiszter jelenlétében. A támadás visszaveretett, minden nagyobb kár nélkül, s hogy a szerbek tetemes veszteséget szenvedtek volna, arról a szemtanúk mit sem tudnak. A szerbek jól voltak ellátva lőszerrel, de látva az őrség erős védelmi állását, felhagytak az előnyomulással.

A következő nap aug. 29-ike háborítlanul folyt le. De este $^{3}/_{4}$11 óra felé Járekot a szerbek harmadszor megtámadják. Máté, ki Temerinben szállásolt, rögtön kiadá rendeleteit, melyek „minden határozottságot, de annál több félelmet és habozást tanúsítottak.“

A járeki lakósok közül egy sem ment az ellen elé; a katonaság iránt sem volt bizalma, mióta Castiglione huszárezredes megszökött. A nép összeszedte holmiait, és Temerin felé tartott.

A temerini őrsereg a goszpodinci sáncokkal szemben, a község keleti oldalán foglalt állást, míg Máté Járek segítségére sietett, de ott mit sem tehetett már. Temerinben még minden csendes volt, mikor már Járek lángtengerben úszott. Éjji 2 óráig a szerbek nem támadták meg Temerint, de akkor észak felől erős puskaro-

---

[1]) Temerin és Járek megtámadtatási napja élénk vita tárgyát képezte a „Bácska“ derék vidéki lap hasábjain. Én Horváth és Válics János, bács-madarasi plébános adatait tartom hiteleseknek. Lásd külömben: Jausz J. Temerin és Járek elhamvasztása. Bácska, 1885. évf. 25. sz. — Temerin és Járek elhamvasztásához. Válics J.-tól. Bácska, 36. sz. — Temerin és Járek utolsó megtámadtatásának és pusztulásának napjai. Thim Józseftől. Bácska. 1885. f. 68. sz. — Jausz. Három tört. tévedés. Bácska, 1885. f. 63. szám.

pogás hallatszott, miro Papik István temerini jegyző és nemzetőrségi kapitány a nemzetőrséggel a faluba sietett, a legfenyegetettebb pont védelmére. A nemzetőrség látva övéiknek védtelen állapotát, s hogy a falu égni kezd, *szétoszlott*, mindenki családjához sietve. Téves ama állítás, hogy a temerini nemzetőrség fedezte a menekülőket. S mi több a huszárok nagy része, mikor a menekülő sereg Ó-Kérre ért, már ott volt. Valóban szerencse, hogy a szerbek nem üldözték a menekülőket.

A magyar sereg Temerint gyáván hagyta el, és nem vitézül védve, mint azt Horváth állítja.

A falvak pusztulása aug. 30-án ment végbe. Járek reggeli 7 órakor gyújtatott fel teljesen, Temerin pedig, mint említém, éjji 2 órakor.

Maga Mészáros is, ki jelen volt az eseményeknél azt írja emlékirataiban: „az őrség gyáván, minden visszatorlás nélkül kereket oldott."[1]) Nem igaz, hogy Mészáros majd elfogatott; ő Futtakról indult Temerin felé, de a támadás meglepte s igy a harcban részt nem vehetett. Különben ő maga is csak „hallá" az őrsereg gyáva elvonulását. Sztratimirovics tehát elérte célját, megszakította a magyar csapatoknak összeköttetését Péterváraddal, és jelentékeny területet kerített hatalmába Pétervárad, a csatorna és Ó-Kér között.

Szentkirályi Mór Perczel kifakadásai után otthagyta állását, s ez volt lemondásának egyedüli oka, nem mint sokan írják s Horváth is, hogy csak addig ígérkezett biztosnak maradni, míg kunsági nemzetőrsége a táborban marad. Különben nem volt megelégedett a kormánnyal. Ő nem volt hive a forradalomnak; „de ha lesz, mondá, akkor a végletekig harcoljunk." A kormány augusztus 26-án küldötte Beőthy Ödönt a táborba, teljhatalmú királyi biztosul. Kinevezésében a kormány Szentkirályi

[1]) Mészáros Emlékiratai I. k. 126. lap.

működését nem helyesli, miután „állása a jász-kun sereg vezérletével alig megegyezhető," ennélfogva őt annak továbbbi teljesítésétől saját ismételt kérelmére felmenti.[1]) Az országgyűlés őt ezen minőségben szeptember 4-iki ülésében megerősíté.[2]) Beőthynek életirója, egy éppen nem magyar érzelmű német lapban megjelent jellemzését közli: „Beőthy ezen ezüst hajú, fiatal, tűzlelkű ősz, magas feladatát éppen oly helyesen fogta fel, mily fényesen megoldotta. Azon éles áttekintéssel, mely a szerb felkelés és annak főtényezői sokfelé elágazó szálait vele fölismertette, az alsó táborban levő csapatok szellemét is feltudta éleszteni, s azon veszéllyel fenyegető hézagot áthidalni, melyet a régi regime örökségül hagyott, polgárok és katonák között művészi sáncokat tornyosítván fel. Beőthynek felvillanyozó diadalmas szónoki tehetsége a hazának nem egy elveszett fiát megmentette, s nem egy kihűlni kezdő porte d'épéet tüzes tricolor-rá változtatott át. Ha az első magyar miniszterium a szerb zavarok kezdetekor megtudta volna emberét választani és királyi biztosi hatalommal . . . . a háromszinű s erélyes Beőthyt küldötte volna a Bácskába, mostan a haza sokkal kevesebb sebből vérzenék, a Duna szabad lenne, és Szent-Tamás, az előbbi nyomorult mezőváros, és nem bevehetlen sáncmű".[2])

Beőthy működése eléggé hatásos volt, s kivált eleinte Mészárosnak sok jó szolgálatot tett a sereg szervezése körül.

Mészáros, alig hogy lejött a táborba, rögtön nekifogott a sereg összpontosításához, s Szent-Tamás harmadszori ostromát szeptember 21-ére tűzé ki.

Mészáros rendes serege ekkor körülbelül 10.000

---

[1]) Közlöny. 1848. 83. szám.

[2]) Pester Zeitung 1848. nov. 5. sz. és Hegyesi M., Bihar vármegye 1848—49-ben. 39. l.

főre rúgott; a nemzetőrség megközelítette a 15,000-et. Horváth Mihály 14,000 gyalogost említ, 2000 lovast, s mintegy kétszer annyi nemzetőrt; az ágyúk száma 30-ra rúgott. A hadügyminiszter emlékirataiban,[1]) egész haderejét, melyet támadásra fordított, 9000 gyalogos, 1500 huszárra, és 48 ágyúra teszi. Vetter Antal, egy napi parancsra hivatkozik, a melyben nem kevesebb, mint 14 zászlóalj rendes gyalogságról, 18 század huszárról és 48 ágyúról van szó.[2]) Ő a nemzetőrséget is hozzá veszi, és az ostromló sereget 20,000 főre teszi. De ezen feltevés nem egészen kifogástalan, a mennyiben Mészáros a nemzetőrséget nem használta fel, legfeljebb mellékesebb szerepekre, így a rendes ostromló sereg legvalószínűbben 15,000-re rúgott.

„Szent-Tamás háromszori ostromának sikertelensége — mondja Vetter Antal — korántsem a csapatok hiányából vagy elégtelen létszámából folyt ki, hanem egyes egyedül a téves intézkedésekből; és más okokból."

A táborkar főnökének első kötelessége lett volna: meglatolni saját és az ellenség erejét, a legyőzendő akadályokat, a terep viszonyait és a csapatoknak célszerű beosztását, általában mindazt, ami akár kedvező, akár kedvezőtlen eredmény esetén történhetik; de legfőbb kötelessége lett volna, az egész vállalatnak titokban tartása. Merész és ügyesen kieszközölt kémjáratok, ügyes szemlék voltak volna szüségesek, hogy a táborkar immár valósággal lásson és tudjon valamit, alkalmas egyéneket kellett volna kémlelésre keresni, és rendszeres tudósításokat szervezni stb. Mindezen legnagyobb mértékben szükséges és kívánatos intézkedések közül azomban Szent-Tamás ostrománál semmitsem foganatosítottak; azért is

---

1) Mészáros Emlékiratai, I. 151. l.

2) Vetter A., Az 1848—49. szerb támadás. Hazánk V. k. 141. l.

maradtak azok sikertelenül, és legfeljebb csúfságot hoztak a magyar fegyverekre a szerbek részéről.

Mészáros tábornok emlékirataiban kiemeli, hogy miután a hídfő-erődítmény neki már akkor nagyon gyengének látszott, az ostrom fősúlyával éppen erre a hídfőre akart nehezedni. Akkor azonban a táborkarok főnökének egészen máskép kellett volna a gyalogságot beosztania, annak nagyobb részét a hídfő ellen működtetni. Szent-Tamás ellen pedig legfeljebb tüntető mozdulatokat tenni, például oda 10, ide csak 4 zászlóaljat állítani: nemkülömben a tüzérséget is sokkal nagyobb számban kell vala a hídfő ellen működtetni. De nemcsak a számnak, hanem az elhelyezésnek is meg kell vala változni a tüzérség részéről, tüzét főképen kartáccsal és ürlövegekkel intézvén. A lovasságnak legnagyobb részét délfelé kellett volna irányoztatni, hogy azon esetre, ha a váncokat elfoglalják, a szerbektől elvágják a visszavonulást. Mellesleg mondva, külömben az is kötelessége lett volna a táborkarok főnökének, hogy éjjelen által a támadás tárgyához közelebb egy másik hidat veressen.

Miután a tüzérség már eléggé működött volt, megjött volna az alkalmas pillanat, hogy a gyalogság közbelépjen és a rohamot megkezdje. Ennek a rohamnak azonban századok szerint és dandárokban kellett volna történni, és a század, sőt dandárparancsnokoknak gyalog, karddal a kezükben kellett volna a csapatokat személyesen rohamra vezényelni.

Míg ez a jobbparton történik, az alatt a balparton erélyesen működik a tüzérség, a helység és annak sáncai ellen; de ugyanazon pillanatban, melyben a támadó hadoszlopok a hidfő ellen megindulnak, a gyalogság a baloldalon is támadni kezd.

Ha a támadás ily módon, és a megkívántató erélyyel történik, nem vezethetett egyébre győzelemnél, a ho

azomban a rendelkezések nyomorúságosak, a parancsnokokból pedig a lelkesedés, hanem a jóakarat is hiányzik, ott ugyan megszűnik még a remény is kedvező kimenetelre."[1])

Mindebből kilátszik, *mint kellett volna* történnie az ostromnak, de most már nézzük *mint történt meg.*

A szerb szent-tamási őrsereg augusztus 19. óta nem változott, eltekintve attól, hogy Jovánovics Csúrogra ment Turia védelmére. Az őrség ezidőben 5784 emberből állott, 24 ágyúval.

Magyar csapataink éjjel 2 órakor a köd sűrű leple alatt csatarendbe álltak. A főtámadás a nyugati (verbászi) sáncokra irányult. Maga Mészáros elől ment; szerb részről azt rebesgették, hogy valami szerencsétlen eset következtében keresi halálát. Az egyes osztályokat Eder és Bakonyi tábornokok, Kolowrath és Aulich ezredesek vezették.

A táborkari tisztség, melynek élén a tudatlan Klauzál állott, ki inkább hetek számra várta be a tintát Pestről, semhogy tervet készített volna közönséges tintával, oly ügyetlennek bizonyítá be magát, hogy a sereg eltévedt, s csak nagy nehezen érhetett reggel felé Szent-Tamás alá. A lovasság Eder és Kolowrath alatt a római sáncok felé nyomult, az ellenség kitörését onnan meggátlandó; míg a csatorna jobb partjáról a város bombákkal lövetett, egy zászlóalj pedig a hídfő megvételére indíttatott: Bakonyi és Aulich a csatorna balpartján nyomultak előre.

Reggel kilenc óráig több kisebb roham intéztetett, de siker nélkül. Bakonyi a sáncokat ostromlá, míg Aulich nem birván az ellennel mérkőzni, visszavonult. Mészáros a péterváradi hídfőnek rontott, a csatornán átkelve; a

---

[1]) U. o. 142. l.

szerb őrség még ideje korán veszi észre a veszélyt s a hídfő védelmére siet. A viadal még foly, midőn híre érkezik, hogy Turia visszaverte a támadást, melyet a bátor Fakh ezredes alatt az Ó-Becsén tanyázott nemzetőrség szorongatott, s hogy Jovánovics a szerbek segítségére siet. Így magyarjaink mit sem víhattak ki, s a legnagyobb rendben vonultak vissza.

Hogy mily lanyhány küzdött a sereg, kiviláglik abból is, hogy összevissza 20—30 ember esett el; ezek között gr. Festetics, mint közlegény harcolva.

A szerbek diadalittassága leírhatlan volt. Még most is emlegetik a nagy napot a dedák (vének), kik részt vettek a védelemben. Bigga vezéröket égig magasztalták, és éjfélig folyt a kóló, nemzeti táncok.[1])

Mészáros a kudarc után Eder kezeibe tette ideiglenesen a fővezérletet, maga pedig a fővárosba utazott, lehangoltan. A becsületes katona horgasztott fővel járt, a dicsőség babérkoszorúját nem nyerte el, vesztes volt. S ő, aki látta mint támadták meg Bechtoldot kudarcáért, mint veték szemére a hosszú készülődés gyatra eredményét, most maga ugyanazon eredménnyel lép az ország színe elé. Nehezen eshetett ez az öreg katona szívének!

„Jól érzem azt, — írja külföldi leveleiben — hogy sok ideig tartott veszteglésem által azon szükséges győzelem, melyet a haza kívánt és várt, meg nem történt. Midőn legbiztosabban várta azt; mivel annyi idő alatt a hiányosság kipótoltatott, minden előkészületek megtétettek. Megkezdettük a csatát, a melyet szerencsétlenül végeztünk be, nem azért, mintha az ellenség meg vert volna, hanem azért, mert a legnagyobb készületeknek eredménye

---

[1]) Thim József. Szent-Tamás ostromai. Bácska VII. 77. sz. és Hazánk I. k. 391. l.

nem lett, legfeljebb csak az, hogy megmutattuk, miszerint az, a ki velünk szemben áll, ellent nem állhat. Csekély volt az eredmény, mivel elleneink oly állapotban voltak, miszerint azon erősséget, melyet maga a természet kiválasztott — mesterségesen annyira elkészítették, miszerint oly koncentrált helyzetben voltak, melynélfogva mindenünnen, honnét legkevésbé várná az ember, segítséget kaphatván, — legerélyesebb törekvéseink sem idézhették elő az óhajtott eredményt.

Már mint előre bocsájtám, a táborban kötelességét mindenki megtette. Legyen az honvéd, tüzér vagy sorkatona, mindenki legény volt a gáton, mindenki örömest csatázott, mindenki elszántan áldozta életét, és az ellenséget mindenütt a síkon visszaverte, de az erősségnek ellen nem álhatott, és noha tizenkét óráig tűzben voltunk, még sem birtunk az ellenségen erőt venni, mivel nekik kocsikon mindig pótló seregek érkeztek, és azon felül bennünket azon balsors ért, hogy éppen akkor mikor a legnagyobb ostromot vívtuk, oldalba voltunk megtámadva; a székelyek az irányt eltévesztvén, az ostromlóknak tartták fegyvereiket, és ez volt oka, hogy vissza kellett vonulni; azomban valahányszor az ellenség által meg voltunk támadva, az ellenséget nagyobb veszteséggel ő reá nézve, erélyesen visszavertük. Nem lehetett azomban tovább folytatni a rohamot, mivel az ellenség folytonosan segélyt kapott, visszavonultunk tehát, hogy a mostani helyzetünket megtartsuk.

Egy hónapi ottlétem annyiban használt valamit, hogy legalább azon hangulat — mely addig egy kevéssé ingatag volt — oly erős lábbra kapott, miszerint akármely ellenséget, mely az ottani táborral szemközt a haza vagyonát, becsületét és integritását, — mint rabló csoport megtámadni merészli, bármily ruhába van öltözve, visszaverni első kötelességének tartja.

Másik nyereség az volt, hogy legalább Bácsmegyét legnagyobbrészt megvédtük, mely oly nagy mértékben viseli annyi áldozatokban a táborozás terheit. Az ottani haderőnk ugyan többet tehetett volna, ha a vonal nem lenne oly hosszú, mit megvédeni kell; az ellenség pedig összpontosított helyzetben lévén, mozdulatait könnyen megteheti, mely külömben is, minden újságokkal és hírekkel el van látva a táborban, mi mindenről csak egy keveset tudunk; de ha egy helyen összpontosíthattuk volna erőnket, többet működhettünk volna, és mig mi gyalog vagyunk kénytelenek mindenfelé menni, az ellenség kocsikon viteti magát, de mindamellett nekünk a síkon ellen nem állhat.

Míg ezen körülmények így vannak a Bácskában és a pétervárадi határezrednél, ezen most változtatni keveset lehet, mivel Bácsmegyét kimélni kell azon okból, nehogy a mostan uralkodó rossz gondolkozásmód tovább harapódzék; mert ha Bácsmegye egy részét feladva, az erőt egy helyre lehetne gyűjteni és egy helyről kezdeni a működést, akkor tán több sikert lehetne reményleni: de miután Bácsvármegyének egy része úgyis meg van rongálva, és ezáltal több vagyont vesztene, minek folytán a rossz gondolkodás tovább terjedne, ami bizonnyára, több kárt, mint hasznot hozna, azért a mostani védelmi állapotban, melyet elrendeltem, eltökéltem magamat megmaradni, magunkat elsáncolni, és később kevés erővel mozgó sereget képezni, miáltal jó eredményeket várhatunk."[1]) Eddig Mészáros. A hadügyminiszter szavaiból kivesszük, mi volt a terve a szent-tamási kudarc után. Ismét csak a régi hibába esett, védelemre irányultak összes törekvései, a támadásról nagyrészt lemondva. Az eredmény, mit a tábornok az országnak felmutathatott,

---

[1]) Mészáros külföldi levelei. II. rész, 83. oldal.

hogy a szerbek a magyar hadsereget az erődítmény elől el nem kergethették; ez volt a magyar hadsereg érdeme. Gyatra dicsőség!

Kossuth Hírlapja, melynek szerkesztői Csernátony Lajos és Bajza valának, azt írá: „hogy sem Rajacsics, sem Jellačić annyi kárt nem okozott a hazának, mint Mészáros tétlenségével.“[1]) Pedig az öreg hadügyminiszter dolgozott, de úgy járt, mint az a miniszter, a ki minden betűt maga írt, csakhogy rá ne fogják, hogy nem szorgalmas. A hadügyminiszternek abszolute nem volt tehetsége a hadviseléshez. Nem akarom Mészárost ócsárolni; vitéz, derék, becsületes hazafi volt, de több sem, és ez nem elég képesítés a hadügyminiszteri állásra.

Hiába küzdött a miniszter oroszlánként, s ragadott kardot kezébe; nem volt szerencséje, mondják a rossz hadvezérre.

Egy magyar pamflétista így szól róla: „Az öreg pedig lement a pétervárадi vár erődítésére és a szerbek elleni vezénylet átvételére. Vívott ő ottan szerencsés (?) és szerencsétlen csatákat, melyekben a szenttamási sáncok ellen személyesen vezetvén a támadást, vitézségének ritka jelét adá. Egy alkalommal már körül volt véve, és bizonyosan elfogatik, ha a segítségére sietett tizenkét huszár ki nem szabadítja, kik merészül a szerbek sorába vágtatva, vezéröknek visszaadták szabadságát.“

Egy másik lap pedig ezt írja: „Szeptember 19-én Mészáros vezénylete alatt történt az utolsó próba Szent-Tamás ellen, hol kitüntetett bátorsága valóban a hihetetlenséggel határos. A legveszélyesebb helyet választá ki és 36 ágyúgolyó esett le közelében; s midőn látta, hogy szigorú rendeletei dacára sincs bevéve a csatorna, abba

---

[1]) Mészáros emlékiratai. I. k. 190. l.

lóháton beleugrott, átúszta és a túlsó partokon megtette a szükséges intézkedéseket, és megint visszaúszott."

Szent-Tamás ostromának meghiúsulta nagyon kellemetlenül érinté az ország vezérférfiait; a miniszteriumnak szándéka vala Szent-Tamás esetleges bevétele után az ottani haderő jó részét a Dráva mellé rendelni,[1]) mert Jellačić már fenyegetőleg lépett fel, amint szeptember 21-én be is tört az országba.

[1]) Batthyány miniszterelnök leirata Mészáros Lázárhoz. Közli Dudás Ödön a Bács-Bodrogh folyóiratban. I. évf. 135. l.

III.

ESEMÉNYEK

JELLAČIĆ BETÖRÉSÉTŐL SEREGEINKNEK BÁCSKÁBÓL VALÓ KIVONULTÁIG.

I.

Jellačić. Sztratimirovics meghasonlik a patriarchával. Az odbor újjáalakítása. Mayerhofer. Suplyikác. Osztrák-szerb sereg. Szakadás a király s a magyar nemzet között. Magyar haderő október havában. Mészáros kiáltványa a déli hadtesthez.

olt alkalmunk látni, mint szövődtek össze a szerb felkelés fonalai a horvát mozgalmakéival, s mint fogott kezet Rajacsics-csal a bán, az anyaország romlására. Mindazonáltal Jellačić a szerbek előtt mindig népszerűtlen volt. Ama körülmény, hogy a bán oly sokáig vonakodott Magyarország ellen indulni, s hogy hónapok óta a harc egész súlya a szerbekre nehezedett, s ezt Jellačić tétlenül nézte, sok félreértésre adott alkalmat. Junius 12-én, tehát Karlócca megtámadtatása után, Rajacsics azt írja Jellačićnak, hogy „komolyan szándékszik-e a magyarok ellen indulni; ha nem, úgy vége a szerb-horvát szövetségnek."

Mindazonáltal a szerbek sikeres ellentállása nem juttatta annyira a dolgot, s úgy látjuk, hogy Jellačić, noha csak szeptember havában támad, a szerbekkel szövetkezve fog a munkához. A Belgrádban megjelent lap „Der Serbe" helyesen fogta fel, hogy Jellačić, nem egyéb, mint a reakció szövetségese, és tőle a szerbek szabadságot, kíváltságot nem igen várhatnak. „A nép átka ez az ember — írja, a mint Thun Leó tette tönkre

a csehek érdekeit, úgy cselekszik Jellačić a délszlávokéval . . . . . . Jellačić méltatlan a feltétlen bizalomra.“ De ily államférfiui előrelátást eláruló óvás elhangzott a riadalmas idők zajában; nem volt a ki ezekre hallgatott volna.

Az alatt a magyarság is készült Jellačić ellen. Batthyány Lajos, miniszterelnök politikája az volt, míg lehet arra birni Ő Felségét, hogy az országot az invásiótól megmentse; ha pedig az Ő Felsége által nem gátoltatnék, ő kötelességének ismeri, semmit el nem mulasztani, mi az ellenség kellő fogadását illeti. Dícséretére váljék a magyar kormánynak, hogy mindent megkísérlett a háború kitörését megakadályozandó, s csak a legmegrögzöttebb elvetemedettség juttatta oda a nemzetet, hogy a harcot felvegye. Szeptember végén történt meg a harc; a sukorói ütközet (szept. 29-én) döntött, Jellačić rútul, adott szava ellenére, megszökött, és a magyar nemzet, ez időben legnagyobb ellenségével leszámolt. Néhány napra rá Róth és Philippovics seregei is elfogattak, és az ország ment volt minden ellenségtől.

A szerbek figyelemmel kísérték Jellačić támadását és örömmel látták őt Székesfehérvárig előnyomulni. Biztosra vették győzelmét, s meglepve hallották csúf szökését. Mindenre, csak erre nem valának elkészülve. Sok hónap reménye egyszerre füstbe ment, s a szerbek szorult szívvel tekintettek a jövőbe. De mielőtt a további eseményeket elmondanám, meg kell még emlékeznem azon eseményekről, melyek magában a szerb táborban történtek, s melyek tisztán a szerb párt kebelében folytak le.

A külömböző irányok, melyek a karlócai gyűlés óta a szerb körökben uralkodtak, mindeddig kitörésre nem jutottak; hiszen közös céljok vala a magyar állam megdöntése!

Rajacsics kétes viselete, melyhez önhatalmú fellé-

pése járult, a nemzeti pártnak s kivált vezérének Sztratimirovicsnak sehogy sem tetszett; az ellenségeskedés, mely hónapokon át lappangott, végre is kitört. Az alkalmat erre Rajacsicsnak egy újabb jogtalansága szolgáltatá. A karlócai gyűlés, mely a patriarchai méltóság mellett a vajdait is megteremté, határozatainak csak elseje lőn teljesítve, a vajdai tiszt még betöltetlen vala. A háború, mely immár teljességében folyt, égető szükséggé tette ez állás betöltését. A vezér, Suplyikác, még mindeddig nem érkezett meg az olasz harctérről; s a katonai ügyeket eddig Sztratimirovics vezette az odborral egyetemben. A patriarcha, ki eddig csak névleg helyettesítette a vajdát, most magára ruházá a tényleges hatalmat. „József, igazhívő szerb patriarcha, a szerb vajdaság nemzetének ideiglenes kormányzója," szokta volt magát rendeleteiben aláírni.[1])

Az odborban Sztratimirovics pártja erősebb volt, s miután Rajacsics magával az odborral jutott ellenkezésbe, természetesen a rövidebbet húzta. A katonai ügyeket mindeddig a tagadhatlan geniális Sztratimirovics vezette; a nép s az odbor mellette volt, s ünnepélyesen protestált a patriarcha fellépése ellen. *Nem* tisztán *személyi érdekek* forogtak itt szóban, mint azt a történetírók nagy része szereti állítani. A viszály magva sokkal mélyebben rejlik; *a szigorú nemzeti irány képviselői nem láttak elég biztosítékot a szerb patriarchában nemzeti jogaikra nézve.* Sztratimirovics, mint tudjuk, kizárólag a nemzeti irányt képviselte, s mint a világi dolgok vezetője, mindeddig becsületesen állta meg helyét. Ezáltal népszerűségre is tett szert, s a patriarcha félelmes rivalist vélt benne feltalálni. *A patriarcha igen is tisztán személyi okokból akará a hadügyet kezeibe ragadni,* hiszen más rúgója tetteinek úgy sem volt!

---

[1]) Majláth, Neuere Geschichte d. Magyaren. II. k. 93. l.

Rajacsics törekvése oda irányult, mióta Jellačić-csal szorosabb összeköttetésben állt, hogy a szerb nemzet radikális karlócai programmját mindinkább loyalisabbá tegye. A szerb nemzeti párt kész volt osztrák jogar alatt továbbra is megmaradni, de az osztrák kormányköröktől teljesen függetlenül. Ez nem volt a főpap ínyére, mert ha konokul e mellett maradnak a szerbek, Rajacsics a patriarchai székben bizonyára nem maradt volna a szabadságharc leverése után. Rajacsics tehát, hogy a szerb felkelés mindinkább az ő tervkörébe jusson, a hadügyet akarta kezeibe keríteni. A szerb nép intelligenciája, majdnem kivétel nélkül, Sztratimirovicsot támogatá, Rajacsicsot a papság, és ezek útján a köznép jó része. A patriarcha meghiúsulva látván tervét, jónak látta Karlócáról távozni, hogy annál szabadabban léphessen fel ellenfele ellen. Pancsovára ment, hol őt a nép „Upravitely naroda"-nak (a nemzet kormányzójának) kiáltá ki; ő azután Sztratimirovicsot kiátkozá, „a nemzeti javak eltékozlásával,' sőt árulással vádolván," s elrendelte elfogatását. Ugyancsak az általa összeállított uj odbori ülésen 1848. szept. 6-án meghagyja a pododboroknak, hogy levele átvételétől fogva „semmibe se engedelmeskedjenek Sztratimirovicsnak, s a hol lehet fogják el, kikeresztelkedett zsidó adjutánsát."[1]) Sztratimirovics nem érezvén magát biztosnak Karlócán, Tomasevácra menekült Knityáninhoz, nem azért mintha pártfogását várta volna tőle, hanem mivel tudta, hogy Knityánin vele legalább emberségesen fog bánni. De Knityánin engedve Sztratimirovics ellenségei zaklatásának, végre is megúnván a dolgot, értésére adta neki, hogy távozzék táborából. A fiatal vezér most Bácskába a titeli fensíkra menekül, hű sajkásaihoz, kik őt tárt karokkal fogadják. Egyáltalján a bácskai szerbek,

[1]) Rajacsics levele. Бршљан, 1886. 4. бр. Димитријевић J. Прилози за историју српског покрета 1848—49. год.

alkalmuk lévén Sztratimirovics tehetségét megismerni, őt többre becsülték, mint a bánságiak.

A patriarcha látván, hogy hatalma nem elégséges Sztratimirovics megbüntetésére, engedett, s a kényszer benyomása alatt hajlandó volt vele az odbor útján kiegyezni. A sajkások előbben sürgetett kiadatását kereken megtagadták. A kiegyezés pontjai a körül forognak, hogy míg a vajda megérkezik, Sztratimirovics vezeti a hadügyet, de kijelenti, hogy ő *a császárnak és Ausztriának hü alattvalója.* Egyúttal az odbor reorganizációjába beleegyez. A kibékülés ünnepélyesen október 4-én történt meg.[1])

Az odbor átalakítása rögtön foganatba vétetett, természetesen a patriarcha ínye szerint. A reorganizálás egész decemberig húzódott el. A karlócai odbor feloszlatott: főodborra, melynek tagjai voltak a patriarcha, a vajda, az alelnök, és hét indítványozó tag; diplomaciai, politikai, pénzügyi, rendőri, egészségügyi, egyházi és közoktatási tárcákra; továbbá a titkár szükséges közegeire; a vajda külön titkárt kapott. A főodbortól függetlenül működött az igazságügyi hivatal, mely egy elnökből, 4 működő tagból, 2 ügyvezetőből, és több irodatisztből állott; úgyszintén a pénzügyi és gazdasági hivatalok, melyeknek egy elnöke és 12 tagja vala.[2])

A patriarcha eme lépése természetesen tetszett az udvarnak; bizonnyára nem is felejté el figyelmeztetni az udvart ujabb lépésére, csakhogy kedves színben tűnjék fel. Az udvar megelégedhetett, s mint látni fogjuk, rövid időre meg is érkezett a jutalom.

Az osztrák kormány kapva kapott az alkalmon, és Mayerhofert Jellačić bán által „a szerb szövetség természeténél fogva“ megbízá a határőri ezredek újjá szerve-

---

1) Springer, Gesch. Österreichs seit dem Wiener Frieden. II. k. 634. l.
2) Wiener Zeitung. 1848. f. 346. sz.

zésével, egyúttal utasítván őt, hogy befolyását a szerb körökben érvényesítse a dinasztia érdekében.[1]) A belgrádi konzul szeptember 30-án foglalá el állását. Ez volt az első lépés, a szerb nemzeti felkelésnek osztrák színt adni, s a későbbi események világosan illusztrálják eme szavaimat. A konzult fondorlataiban eléggé ismerjük; Szerbországban és a magyarországi szerbeknél ő képviselé a dinasztiát, ezzel a reakciót. Kész eszköze volt a kamarillának, s hívebben nála talán senki sem szolgálá azt. Kinevezése Rajacsics tudtával történt, és a kellemetlen hatás, melyet ez a szerb nemzetieseknél keltett, csakhamar elmult, midőn a patriarcha azzal csillapítá őket, hogy *a szerb sereget szervezni jött*, míg a vajda meg nem érkezendik.

Mayerhofer kinevezéséről ezeket írja: „Báró Jellačić József, tábornok és horvát bán, mint képviselője a horvát országgyűlésnek és *a szerb nemzetnek* május 13-án s 15-én kimondott loyalis, igazságos és népszerű határozatai értelmében engem a végvidéki, szerémi és bánsági seregek reorganizációjával bízott meg.[2])

Tehát a *horvát* bán nevezett ki képviselőt, ki a szerb hadsereget újjá szervezi; Sztratimirovics, Knityánin számba se jöttek. Az egész eljárás az osztrák udvar cselszövénye volt, s hogy a szerbek között nem találkozott ember, a ki erélyesen fellépett volna a patriarcha és konzorciuma áruló tette ellen, nagyon csodálatos. Némi magyarázatát abban lelem, hogy Jellačić megveretése után a szerbek önön erejökben már nem bíztak, a magyar kormánnyal kötendő béke pedig ez időben nem vala kilátásos, s így nem maradt más hátra „az osztrák császárnak kegyén kívül, mint ennek katonasága.“ Szán-

---

1) Die serbische Bewegung. 193. l.

2) U. ott. 190. l.

dékunk a szerb nemzeti hadsereg demoralizálisát, tönkretevését és átalakítását részletesen kimutatni.

A szeptember 21-én tartott gyűlésen a patriarcha magának köszönetet szavaztatott elvtársai által; egyúttal elhatározták az útban levő vajdát üdvözölni. Az október 7-én tartott gyűlés pedig kihirdeti a patriarcha kibékülését Sztratimirovicscsal.

Október elején ért a vajda Délmagyarországba.[1]) Suplyikác István de Vitéz a horvátországi végvidéken született Petrinyán. Atyja törzstiszt volt. Első iskoláztatását Karlócán nyerte, az ottani gimnáziumban, és ezután Sopronba ment, hol a filozófiát hallgatá. Tizenhat éves korában belépett apja ezredébe, mint cadet, és az olasz harctéren zászlótartóságig vitte. 1809-ben hadnagy, 1810-ben főhadnagy lett, s ez évben hazája Napoleon uralma alá jutván, ő francia szolgálatba lépett. Csakhamar Marmont tábornok mellé neveztetett ki adjutánssá, s 1812-ben az oroszok elleni hadjáratban vett részt, hol a harc alatt a becsületrend diszíttetett fel, a még csak huszonhárom éves kapitány, 1814-ben határőreivel Magdeburgon állomásozván, velök az osztrák csapatokhoz pártolt, és 1815-ben a német bánsági ezredhez soroztatott, 1832-ben őrnagy lett, 1837-ben alezredes, 1842-ben ezredes, s mint ilyen táborozott 1847. óta Olaszországban.[2])

Jellačić megveretése után az októberi pátensek Magyarországot ostromállapotba helyezik, s a reakció a harcot nyiltan indítja meg. Most a reakció Suplyikácot haladéktalanul Délmagyarországba küldötte, mert ha valaha, úgy most szükség volt a szerbekre. A vajda altábornoki ranggal vette át a csapatok vezetését. A szerbek előtt

[1]) A vajda érkezési ideje nem bizonyos. Helfert szept. 24-ét említi, Risztics szeptember közepét, más írók október 7-ét. Legvalószínűbb, hogy október első harmadában jött meg. A vajda nevének helyes írása „Suplyikác."

[2]) Stefanowitsch Wilowski. Die Serben. 87. l. s Horváth, Függ. harc tört. I. k. 152. l.

nem annyira külömben egyenes, szilárd jelleme, mint inkább a szerb nemzetiség iránt tanúsított hűsége és buzgalma szerzé neki ama népszerűséget, hogy a vele együtt kijelölt tábornokoknak elébe tétetett. E tulajdonság ritka volt a rendesen elnémetesedni szokott szerb származású főtisztek között. „Környéke őt nemesnek, jóindulatúnak, tevékenynek mondja. Halálos itéletet soha sem írt alá, elvül tartván „könnyű az embernek magát vérrel bemocskolni, de nehéz lemosni.“[1])

Megérkeztekor első dolga volt a szerb sereget Mayerhofer által szervezni. A reakció benne kész eszközre talált; szerb vajda volt ugyan, de császári tábornok és ez sokban szolgál magyarázatul. Lefelé nemzeti, felfelé császár párti. Ő többnyire Mayerhofer rendeleteit hajtotta végre, s mit értett „reorganizáció“ alatt, jellemzik ezen szavai is: „mint polgári, mint politikai tekintetben kívánatos volna a szerb segédcsapatokat eltávolítani.“ Valószinűleg Sztratimirovics megbuktatásában Mayerhofernek is nagy a része; e felette nemzeti vezér nem igen lehetett ínyére. A szerb hadsereg, mely előbb tisztán *nemzeti* volt, most „k. k. österreichisch-serbisches Armeecorps“ címét kapta. *A szerb nemzeti hadsereg megszűnt;* helyét az *osztrák-szerb* foglalta el, melynek parancsnoka a szerb vajda, *egy cs. kir. tábornok* volt. És Rajacsics, mindennek örült, a nemzettel mit se törődve, és annak igaz fiait üldözve.

A hadsereg október havában következőkép volt elosztva:

Szent-Tamáson Bigga Péter vezényelt egy zászlóalj pétervároadit = 1520 ember, 264 szerbországit és 4000 szent-tamási, moholi és adai szerb fölkelőt; összesen 5784 embert. Az ágyúk száma: egy 18 fontos, egy 12

[1]) Erlebnisse eines k. k. Offiziers. 1848—49.

fontos, négy 6 fontos, tizenhat 3 fontos, és két 1 fontos, összesen 24.

Csúrogon Jovánovics Mihály vezénylete alatt: 3 zászlóalj péterváradi végőr = 1404 ember, 6 ágyúval.

A római sáncokban: Sztejin Dömötör főhadnagy alatt 1788 sajkás, 9 háromfontos és 6 egyfontos ágyúval.

Titelen: Vulics György hadnagy alatt: 156 sajkás, 4 háromfontos és 2 egyfontos ágyúval.

Karlócán, Bukovcén és Kamenicen, Milekics János őrnagy alatt az úgynevezett péterváradi megfigyelő csapat: 750 pétervárадi határőr, 235 szerémi önkéntes, 100 szerbországi, 807 fegyvertelen, összesen 1882 ember. Az ágyúk száma 1 tizennyolcfontos, 1 hatfontos, 3 háromfontos és 1 egyfontos.

Dályán az északi megfigyelő hadtest Csórics őrnagy alatt 1492 pétervárадi, 7 ágyúval.

A Duna és Karlóca közötti csapatok Davidovics kapitány alatt: 173 csajkás 12 ágyúval és egy naszáddal.

Ezek szerint október havában a szerbek bács-szerémvégvidéki serege 12,681 főre rúgott 76 ágyúval.[1])

Ez volt a szerbek tényleges hadereje, melyet Ausztria magáénak vallott.

Mig ezek történtek, az ország figyelmét sokkal fontosabb események foglalkoztatták, mint a szerb felkelés. Ausztria és a dinasztia viszonya Magyarországhoz, lépett mindinkább előtérbe. Szeptember hó végén Batthyány Lajos lemondott a miniszterelnökségről, szept. 28-án Lamberg grófot a bosszús és vérszopó néptömeg gaIádul meggyilkolta. Az országgyűlés iszonyodva hallá a rémtettet, s a *honvédelmi bizottmány* megalakult az ország védelmére. Batthyány ez alatt Bécsben időzött, hol báró Vay Miklós elnökminiszterré való kineveztetését ellenjegyzé. De alig hogy eltávozott, a kamarilla egy b. Ré-

[1]) Erlebnisse eines k. k. Offiziers. 68—69. l.

csey Ádám által ellenjegyzett manifesztumot bocsájtott ki, október 3-án, melyben kimondatik az országgyűlés feloszlatása, az eddigi határozatok törvénytelensége! Jellačić József Magyarország kényurának neveztetik ki, az ország ostromállapotba helyeztetik.

Ugyanezen időben Bécsben kitört a forradalom. 1848. október 6-án, gróf Baillet de Latour Tivadart,[1]) az osztrák hadügyminisztert egy lámpavasra akasztják. és a nép a magyar hadsereget segítségül hívja. A képviselőház azomban kimondja szótöbbséggel, „hogy politikai tekintetek a határ átlépését nem mutatják megengedhetőnek, anélkül ha az osztrák törvényhozó testület a magyar kormányt arra külön fel nem kéri.“

A ház október 7-én értesült az október 3-iki manifesztumról, és jogtalannak, törvénytelennek nyilatkoztatja. *A nemzet és a korona közti szakadás megtörtént, végnélküli következményeivel.* „A király tehát a magyar parlamentnek háborút üzent, és Ausztria, Magyarországnak. Így fogták fel akkoriban a monarchia állapotát,“ mondja Risztics.[2])

A honvédelmi bizottmány kormánnyá emeltetik, melynek elnöke Kossuth Lajos, ki október 8-án megkezdé működését. 1848. oklóber 16-án a király Wessenberg osztrák miniszter ellenjegyzése mellett, herceg Windischgrätz-et nevezi Magyagyarország kényurának, adván neki korlátlan hatalmat.

Mindeme események, nem maradhattak hatás nélkül a szerb felkelésre. Bármennyire elkülöníttetnek látszassék a szerb felkelés és hadviselés, az szoros okozati összeköttetésben áll az ország többi főeseményeivel.

Jellačić betörése óta tagadhatatlan a harc fősúlya a Tisza partjairól Magyarország nyugati részeibe vitetett

---

[1]) Gráczban nyugszik; sírkövén ez áll: „Für's Vaterland.“

[2]) Ристић, Србија и српски покрет у Угарској. 88. л.

át, hol Móga tábornok Jellačićot üldözé és Bécs felé tartott. Október 7-én a patriarcha gyűlést hív egybe, melyen kinyilvánítja, hogy a császár a vajda és patriarcha választását jóváhagyja. Felolvastatott az okt. 3. manifesztum is. A gyűlés ezután megteremtette a nemzeti pénztárt, melybe az összes egyházi, iskolai és hatósági pénzjövedelem folyt be kölcsönképen, az egész vajdaságból *valláskülömbség nélkül.* A patriarchára bízatott a vajdaság politikai ügyeinek vezetése, míg a vajda tisztán a katonai vezetéssel megelégszik.

A magyar tábor az említett szerb sereggel szemben sokkal tekintélyesebb volt, sem mint gondolnók. Mészáros tekintélyes sereget gyűjtött össze, s midőn Eder vette át a fővezérletet, utóbbi ezt tisztán védelemre használta fel, mi elég rossz taktika vala.

Klapka tábornok szerint a haderő következő volt:

Az ó-verbászi táborban Bakonyi ezredes alatt állt egy hadosztály Lenkei őrnagy alatt, 4 zászlóalj, 4 század lovas 12 ágyúval Ó-Becsén; 2 hadosztály Eszterházy őrnagy alatt Verbászon és Kis-Kéren; továbbá 5 zászlóalj gyalogos, 6 század lovas 18 ágyúval és 3 hadosztály Ó-Kéren; 5 zászlóalj gyalogos, 8 század lovas 12 ágyúval, és 4 zászlóalj nemzetőrség külömböző helyeken. Összesen 18 zászlóalj gyalogos, 18 század lovas 42 ágyúval.

Péterváradon Blagojevics alatt volt 4 zászlóalj gyalogos és 2 század lovas.

Eszéken Jóvics vezénylete alatt 3 zászlóalj gyalogos és 1 század lovas.

Eszerint összesen 36 zászlóalj gyalogságból, 33 század lovassagból és 102 ágyúból állott magyarjaink hadereje, mintegy 40,000 ember.[1])

---

1) Horváth szerint 29 zászlóalj gyalogos, 34 század lovas, mintegy 28,000 ember 3600 ló és 104 ágyú.

A veszély növekedtével a kormány égető szükségét érezte a sereg szaporitásának, és szept. 27-én a fenálló 16 zászlóaljnak 14 más ugyanoly zászlóaljjal való szaporítását rendelte el. A kormány ez alkalommal hangsúlyozta először az önálló honvédhadsereg szükségességét. Ennélfogva külömböző helyeken, állandó katona-állítási főhelyeket határozott meg a kormány.

A felállított zászlóaljak közül Bácsmegyében állomásoztak:

2. zászlóalj	Ó-Becse	őrhellyel,	Bozó Manó őrnagy	alatt.
3. „	Ó-Becse	„	Damjanics János alezr.	„
4. „	Verbász	„	b. Meszéna István őrnagy	„
5. „	Futtak	„	Tóth József őrnagy	„
6. „	Ó-Kér	„	Dipold Antal őrnagy	„
8. „	Ó-Kér	„	Vitális Ferenc alezredes	„
33. „	Ó-Becse	„	Pethő Vilmos őrnagy	„
34. „	Zombor	„	Zákó István őrnagy	„

Az elősoroltak közül a 33. és 34. zászlóalj csak október havában alakult, és pedig az előbbi Torontál, Temes és Krassón, az utóbbi (34.) Szabadka, Zombor és Ujvidéken.[1])

A honvédhadsereg tehát megteremtetett, s a szigorúbb és pontosabb rendszerezés okából az egész ország nyolc hadmegyére osztatott be. A honvédelmi bizottmány október 11-én kelt rendelete értelmében, eseményeink színhelye a 4-ik hadmegyéhez tartozott, mely állt: Bács-Bodrogh, Csongrád, Békés, Csanád, Arad, Torontál, Temes, Krassó és Zaránd megyékből. A 4-ik hadmegye székhelye Szeged lett, Csuha Antal alezredes főparancsnokkal.[2])

Az előadottakból látjuk, hogy október hava mily

---

1) Gelich R. Magyarország függ. harca I. 338—39. l.

2) Közlöny 1848. 154. sz. Pesti Hírlap 1848. 212. sz. — Kossuth Hírlapja 1848. 117. szám.

tevékenyen használtatott fel a hadsereg szaporítására és a mi még néhány év előtt rejtély volt, ma már világos: a magyar haderő, a honvédség megteremtése. Minket nem érdekelhet ezen külömben fontos szervezkedések részletezése, legfeljebb annyiban, a mennyiben ezek a déli harctérre vonatkoznak.

A szerbek hadereje kissé rossz lábon állott; lovassága egyáltalján nem volt. A vajda Suplyikác tett ugyan kísérletet lovas hadosztályok felállításával, de eredménytelenül. Így Zimmer cs. kir. lovas kapitányt Temesvárott felhívta, hogy alakítson hadosztályokat; nagy nehezen egy meg is alakult, de gyakorlatlansága miatt hasznát alig vehették.

A szerb hadsereg elég ügyesen túltette magát e bajon, az által, hogy tüzérségét, csapatait kocsikon szállította, és így a szükséges gyorsaság kitűnően éreztetett.

A vajda sorra látogatta a táborokat és teljes megelégedését fejezte ki a látottak felett.

Mészáros magyar hadügyminiszter sem maradt nyugton, és a mennyire tehette, ő is lelkesítette a magyar hadsereget. Különösen a bécsi októberi forradalom után a seregben a hangulat nagyon nyomasztó volt, s midőn a király október 3-iki kiáltványával a magyar országgyűlést feloszlatta és az ostromállapotot kihirdette, az kétséget sem szenvedett, hogy a dinasztia a magyar kormány rendeleteit nem helyesli. Különösen a déli hadsereg forrongott, hol sok idegen tiszt szolgálta a magyar ügyet; Mészáros erre a déli hadsereghez a következő kiáltványt intézte:

„Vitézek!

Mély fájdalommal esett tudtomra, hogy Jellačić törvény- és népjogellenes betörése következtében beállott esetek után, köztetek azon vélemény támadt, mintha Budapesten a rend tökéletesen felbomlott volna, hogy ott

féktelenség, anarchia uralkodik annak minden szomorú következéseivel.

Budapest teljesen csendes, és ha naponként indulnak is ezrenként lelkesült csapatok a benyomuló ellenség ellen, hogy a jogot és a törvényt megvédjék, és noha a miniszterelnök szükségesnek tartotta a humanitás, és Magyarország és Horvátország lakósai jóléte érdekében egy utolsó lépés megtételét, és a királyt parancsoló közbelépésre megkérte, a képviselőház az alatt majdnem teljes számban az ország szívében őrködik a haza sorsa és szeretett császárunk és királyunk érdekei fölött. Egy nyolc tagból álló bizottság helyettesíti a miniszterelnököt távolléte alatt, és velem a rend és törvények fentartása iránt szükséges teendőkről tanácskozik.

Fájdalom, igaz hogy gróf Lamberg altábornagy a törvény korlátain túlhágó népdühnek áldozatul esett. — Ez ugyan szomoru való, melyet mindnyájan szívünkből fájlalunk, de a bűnösök megfenyítése már meghagyatott a törvényszékeknek. Gondoljátok meg azomban, hogy annyi szomorú csalódás, a békés kiegyenlítés annyi sikertelen megkísérlése után abban a pillanatban, midőn az áruló ellenség már a főváros kapuihoz közelgett, a nép csak akkor tiporta lábaival a törvényt, gondoljátok meg, hogy az igazságos ember sohasem fogja a nemzetnek bűnül felróni a népszenvedély kitörését.

Mindezeknél fogva ne hagyjátok magatokat gonoszszándékú hamis hírek által tévútra vezettetni. Magyarország fővárosában törvény uralkodik, és uralkodni fog mindaddig, míg magyar nemzet létezik, mely szeretettel és hűséggel csügg a közös fejedelmen és az általa szentesített törvényeken. Maradjatok tehát az eddig dicsőn kijelölt kötelesség ösvényén, szeressétek hazátokat, törvényes és közös császártokat s királytokat, védjétek meg a minden oldalról fegyveres hatalommal megtámadt ha-

zát, ez azért mindig köszönettel fog tartozni. Vezérek! tisztek! katonák! Mindegyikünk a törvény alatt áll, mi arra és *az alkotmány megtartására esküdtünk meg!* A haza jogosan elvárja tőlünk, hogy ezen eskünkhöz minden alkalommal hűk maradjunk.

A szerb felkelés ellen felállított hadtest harcosai! Értsetek egyet, nyújtsátok egymásnak közös veszélytől fenyegetett testvéri jobbotokat! mert csak egyetértés ad erőt. Legyetek egyesültek s erősek, mentsétek meg a védelmetekre bízott szerencsétlen hazát a nagyobb pusztulástól és nyomortól! És a haza méltányolni fogja érdemeiteket, fáradalmaitokat meg fogja jutalmazni és mindegyikteket érdeméhez képest ki fogja tüntetni.

Ennyit adok tudtul a nemzet képviselőinek nevében s nem kétlem, hogy ez a ti, hazáért és királyért lángoló szívetekben viszhangra fog találni!

Budapest, 1848. okt. 4-én.

Mészáros s. k.,
hadügyminiszter." [1])

---

[1]) Gelich R. Magyarorsz. függ. harca I. k. 302—304. l.

II.

Osztrák haditerv. Ó- és Török-Becse megtámadtatása. A patriarcha levele a belgrádi orosz konzulhoz. Békefeltételek. Markovics és Raics nyilatkozatai. Olmützi szerb küldöttség. Ő Felsége leirata. Rajacsics felterjesztése. Stadion felelete. A prágai szláv kongresszus.

któber havát kizárólag *szervezkedések hónapjának* mondom. A harci zaj csak buzdításul szolgált serényebb munkára. A reakció immár felvette nyiltan a harcot, s mi több a haditervvel is elkészült. Részletei oda irányultak, hogy Magyarország egyszerre minden oldalról támadtassék meg, s mielőtt önvédelemre felkészülhetne, fegyverhatalommal igáztassék le. Elvégeztetett, hogy az osztrák fősereg a Duna két partján működjék Pest felé; Simunics tábornok egy hadtesttel Morvából kiindulván, az alsó Vágvölgyön s Nagy-Szombaton keresztül nyujtson kezet a főseregnek; Götz tábornok egy más hadtesttel a felső Vágvölgyön áttörjön a bányavárosokba; Schlick tábornok Galiciából Duklán és Kassán keresztül tegye magát összeköttetésbe a Pestig haladandó fősereggel; délnyugatról Nugent tízezernyi haddal nyomuljon be a Balaton tájára; keletről Puchner működjék, seregét Erdélyből Nagy-Várad felé indítván és segédkezet nyujtván az aradi és temesvári őrségeknek, melyek a Bánságot tartsák féken, és *Szegeden a szerbekkel egyesüljenek, kik Szabadka, Szeged felé a Tisza mentén haladnak elő.*

A szerbek feladatuk megoldásával kissé késtek, minek oka abban rejlik, hogy a bécsi forradalom s a dinasztia és a hon közötti harc nyílt kitörése ez időben ment végbe. A szerbek helyesen ismerték fel első teendőiket, midőn célul tűzték ki maguknak, a bánsági és bácskai magyar csapatok összekötő vonalát, Ó- és Török-Becsét hatalmukba keríteni. A Bánságban Kikindát igyekeztek elfoglalni, és azután a temesvári őrséggel kezet fogva Délmagyarországot hatalmukba keríteni.

Október 13-án történt meg a támadás. Egy háromezernyi szerb csapat Szent-Tamás, Tisza-Földvár és Turia felől támadt Wolfram Nándor főhadnaggyal és Andrics Péter hadnaggyal. Ez Ó-Becsét tűzte ki támadási pontul, melyet Fakh ezredes, ki Szent-Tamás ostromainál nem egyszer tünteté ki magát, védett 700 honvéddel, 200 Ferdinánd-huszárral, és 2000 nemzetőrrel.

Egy másik szerb csapat a csúrogi táborból, a Tiszán átkelvén, támadá meg Török-Becsét, egy harmadik Kikindát.

A harc Török-Becsén kezdődött, hol Csuha őrnagy a támadást visszaveré Damjanics segítségével.

Nem kevésbé heves volt az ó-becsei összeütközés. Csapataink itt vitézül álltak ellen, maga az ellenség vezére, Wolfram, kevés híjja elfogatik, ha ideje korán a szomszéd mocsárba bele nem veti magát. Wolfram csak másnap éjjel tért vissza övéihez. Magyar részről Kray és Pukli századosok tüntették ki magukat, továbbá Orbán huszár káplár, ki a vitézen előre nyomult Fakh ezredes életét menté meg, kiszabadítván őt az ellen köréből. — A szerbek a helység alatt foglaltak állást, de az ellentállás oly erős volt, hogy miután ez támadásba ment által, ők minden további kísérletről lemondva, földvári

sáncaikba vonultak vissza.[1]) A szerbek az ó-becsei harcban több száz embert vesztettek el.

Kikindán Nagy Sándort a szerbek ki is szorították, de hallván a becsei kudarcot, sietve vonultak el.

A szerbekre e hírek nagyon lehangolólag hatottak, és noha a temesvári és aradi várak őrsége a felkeléshez csatlakozott, Suplikác vajda rögtön beszüntetett minden támadást, s főleg védekezésre szorítkozott. A vajda ez időt seregeinek gyakorlására fordítá.

Október végén Jovánovics Mihály Csúrogot hagyá el 3 péterváradi zászlóaljjal, és 12 ágyúval; Alibunárba ment a Bánságba. A 2-ik péterváradi határőr-zászlóalj Szenttamásról eltétetett, miután ott a kolera dühöngött, mely Bácsmegye nagy részében uralkodott. Bigga, Szent-Tamás parancsnoka, Karlócára helyeztetett át, s helyét Davidovác, cs. kir. kapitány foglalta el.[2])

A patriarcha látván, hogy a magyar kormány erélyes készülődései által a szerbeket veszélyesen fenyegeti, Jellačić elveretett, s az osztrák hadsereg fellépése bizonytalan, kétségbeesett a nemzet jövője felett.

Október 20-án Rajacsics a belgrádi orosz konzulhoz fordul: „Napról-napra, írja, szaporodik az ellenség, kétségbeesett helyzetbe jutottunk. Eszék, hol Jóvics báró parancsol, a magyar zászlót tűzte ki, és ezzel hátunk megett utat nyitott az ellennek. Pétervárad parancsnoka, Blagojevics, nem akar már tovább védekezni, s szüretig terjedő fegyverszünetet kötött; Róth tábornok 10,000 emberrel és 10 ágyúval megadta magát, Jellačić bán alig segíthet rajtunk. *Az egész harc súlya a szerencsétlen magyarországi szerbekre nehezült.* Ily körülmények között

---

[1]) Horváth, Függ. harc tört. II. 63. l. — Klapka, Der Nationalkrieg II. k. 40. l. és Erlebnisse eines k. k. Offiziers 1848—1849.

[2]) Davidovác igen művelt s nemes férfiú volt. Mikor Kray bárót Bajsára vitték fogva, akkor Davidovác neki összes havi pénzét utiköltségül odaadá: még kötelezvényt sem akart elfogadni. — L. Grossschmid G., Tanulmányok, 37. l

alig látok a szerb nemzetre segítséget. *Mit gondol rólunk Oroszország!* engedi-e, hogy bennünket a föld színéről eltöröljenek? A morzsákkal is megelégszünk, melyek a nagy birodalom lakomájánál hullanak el. *S miért ne védelmezne meg bennünket Oroszország?* ha az osztrák császár tehetetlen. *Jobb nekünk a szerb fejedelemséghez hasonlóan, orosz védelem és török fenhatóság alatt élni, mint magyar elnyomás alatt szenvedni.*" A patriarcha továbbá esedezik, hogy Oroszország parancsolná meg Szerbországnak, hogy ez erejéhez képest segítse őket; kér fegyvereket, vagy legalább eszközöljék ki, hogy a magyarok a régi kiváltságok alapján, fegyverszünetet kössenek velök.[1])

„Nagy teher nyomá az öreg főpap szívét. Kétségbeesésében Oroszországhoz fordult, hogy a vajdaságot biztosítsa török fenhatóság és orosz védelem alatt,[2]) mondja Risztics. A patriarcha ezen lépése, ha eredménytelen is volt, de történetileg mindig jellemző marad. Miklós cár, ki csakis törvényes elveire fektette uralmát, vonakodott oly néptörzs vezéreivel összeköttetésbe lépni, *kik személyében forradalmi téren állhattak.*"

A kétségbeesés azomban nem tartott sokáig; Windischgrätz betörése bizonyossá vált, és a patriarcha ismét könnyebben lélegzett fel. A magyar kormány látva a morális hatást, mely a becsei és kikindai harcok után be állt, idején látta az alkudozásokat ismét megújítani. Beőthy kormánybiztos emiatt utalva is lett, a kormányzó honvédelmi bizottmány Klapka tábornok által átküldött békekötési pontokat, a szerbek tudtára adni. Beőthy Rajacsicscsal alkudozott, Vukovics Knityáninnal. „Jobbnak láttam volna, írja Beőthy nov. 18-án, hogy a szerbek küldöttei bevárassanak; de mivel a honvédelmi bizott-

[1]) Risztics ezen levelet idézi Popov orosz író után. Lásd utóbbi „Szerbia és Oroszország" című szerbre fordított munkáját. Belgrád. 1869. IV. kötet.

[2]) Ристић, Србија и српски покрет. 40. л. Én a szerb miniszterelnök ezen jeles művét magyarra is lefordítám. Lásd a Hazánk VI. kötetét.

mány jelszava: minden áron pacifikálni, formalitásokhoz nem ragaszkodom, s ezért jónak láttam az alkudozást is német nyelven folytatni." — Beőthy Blagojevicsnak küldötte a pontokat, és ez a patriarchának. „Miután a békefeltételek 1-ső pontja általános amnesztiát hirdet, és miután az 5. pont a patriarcha számára a magyar országgyűlésen a hercegprimás után ülést és szavazatot biztosít: ennélfogva nagyméltóságodnak előbbi méltóságaiba való behelyezése magától értetik," írja a tábornok a patriarchának.[1])

A honvédelmi bizottmány november 20-án kiadott békefeltételei a következők:

1. Általános bűnbocsánat a fellázadt szerbeknek.

2. Mindazon személy- s birtokszabadságok s jogok élvezetének ujabb biztosítása, melyek az áprilisi törvényekben az ország minden polgárainak, külömbség nélkül a nyelvre és vallásra nézve, megadattak.

3. Az ország egész területén, a kapcsolt részekben és a végvidéken szintúgy, biztosítása minden nemzetiségnek és saját nyelvök használatának, egyházi, iskolai és községi ügyekben s életben.

4. Biztosítása annak, miszerint a szerbek a hatóságokhoz, sőt magához a középponti kormányhoz és minden folyamodásokat s községi jelentéseket saját nyelvökön szerkeszthessenek, hasonló nyelven nyervén a hatóságok és kormány válaszát is. Ugyanazon nyelven fognak köztök a törvények is kihirdettetni. Szlavóniával a kormány a magyar nyelv mellett a szlavont is használandja levelezéseiben.

5. A görög n. e. egyház az állam oltalma alatt álland, s annak kedvezéseiben a többi vallásokkal egyaránt részesülend. Egyházi és iskolai ügyeiket évenkinti

---

1) Blagojevics levele Rajacsics érsekhez. Közli Dudás Gyula. Hazánk, V. k. 77. l.

kongresszusaikon tetszésök szerint szabályozhatják s kezelhetik. Patriarchát szabadon választhatnak, kit a kormány mindenkor megerősítend, s méltóságához képest, annak az országgyűlésen az ország primása után adand ülést.

6. A szerb nemzet a maga igazgatására vajdát nyerend, s az országgyűlés minden további kívánataikat s kérelmeiket is méltányolni fogja.

7. Ha a végvidék a maga jelen állapotát nyomasztónak találja, a kormány hajlandó a fenálló katonagyarmati rendszert eltörülni. Ha pedig azt megtartani óhajtják, a már kihirdetett engedmények a robot eltörlésére, a birtok tulajdonára, feloszthatására, szabad költözésére, a kereskedés, ipar, tudományok szabad űzésére nézve megerősitetnek; a katonatisztek előléptetésében gyermekeikre nézve különös figyelem biztosíttatik.[1])

Vukovics Vetter tábornok által Knityáninnal tudatta e pontokat. S ezen messzemenő feltételeket a szerbek nem fogadták el! Mindent megadott a szorult helyzetbe jutott honvédelmi bizottmány, csak a politikai külön országrészt nem akará az anyaország testéből kihasítani. Knityánin hajlandó lett volna elfogadni, de a számító Rajacsics érdekei máskép határoztak. A patriarcha minden alkudozást elkerülve, egyszerűen a császár leiratát küldé el Beőthynek, melyben a magyar ügy „árulás"-nak bélyegeztetik, ugyanaz, mely előbb „törvényes téren állt."[2])

„Rajacsics-csal — mondja Beőthy — nem boldogulunk. Szerencsét kellene próbálni Vucsicsnál (szerbországi miniszternél). Megkisértem a népet Rajacsics ferde cselekvéseiről felvilágosítani, de ettől sem várok sok jót."

A szerb intelligencia nagy része hajlandó volt e feltételeket elfogadni, és az istentelen fajharcnak elvalahára

---

1) Kerékgyártó Á. Magyarország tört. VII. 471. l. s Horváth, Függ. harc tört. II. 81—82. l.

2) Klapka, Der Nationalkrieg in Ungarn. II. k. 43. l.

11*

véget vetni; a nemzet fiainak nem egy szava szólt e feltételek mellett.

Markovics november havában megjelent soraiban ezeket írja: „Rosszakaró és haszonleső emberek saját érdeküket az általános jólétnek elébe téve, politikai tehetetlenségünket felhasználva, uszitottak fel benneteket testvérek, a szövetséges magyarok ellen azon ürügy alatt, mintha a magyar nemzet a szerbeket el akarná nyomni, és a kivívott szabadságot kizárólag maguknak igénybe venni.“ — „Eddigi jogaink csakis kiváltságokon és rezoluciókon alapultak, melyeket nekünk a Habsburg-ház ajándékozott, érte hozott áldozataink jutalmául; de ezeket soha sem tartá meg. Ez volt szolgálataink jutalma.“ — „A bujtogató és áruló Rajacsics patriarchát a szerb nemzet nem is választotta patriarchának, őt a kamarilla és a reakció, melynek ő is tisztelt tagja, a szerb népre rátukmálta.“

Raics őrnagy pedig kiáltványában (kelt Ujvidéken nov. 30-án) ezeket teszi közzé: „Fogadjátok el a nektek felajánlott engedményeket.“ — „Ne ámíttassátok el magatokat, hogy kivihető az új királyság megalakítása az állam határain belül. *Nem látjátok, hogy épp az, a ki dicséri harcotokat, pusztítástokat, titeket szed reá...?!*“ — „Jövőnk biztosítása csak ezen jelszóban lehetséges: Egy isten, egy nép, egy haza!“

Ezen jóakaró szavak azomban elhangzottak. Az a hír, hogy Windischgrätz bizonyosan betör, újabb buzgalmat öntött a szerbekbe. Ha a szerbek elfogadják a feltételeket, bizonyára jobban jártak volna, mint jártak az önvédelmi harc lezajlása után. A történelem e lapjai mai napig is oktatást adhatnak a szerb túlzó elemeknek.

Rajacsics a vajdában nem talált vetélytársat. Suplyikác vajda hol Mayerhofernek, hol a patriarchának igyekezett eleget tenni; ő irtózott minden összekoccanástól,

s a vajda békésen megfért. A patriarcha azomban dacára, hogy kihirdette teljes kibékülését Sztratimirovicscsal, mégis jobbnak találta, tőle megszabadulni. Az alkalom erre megjött; Bécsbe küldé a szerb érdekek védésére. Lelkére köté a hadviseléshez szükséges pénzösszeg megszerzését is, és a karlócai gyűlésen hozott határozatok tényleges elismertetését. Sztratimirovics november 4-én indult Olmützbe; előtte mentek el Suplyikác János, a vajda öccse és Bogdánovics Szilárd.[1]) Sztratimirovicsot a szlávok örömmel fogadták, és ő Obrenovics Mihály oldala mellett Oroszország szabadságára ivott.[2]) A küldöttség Ferdinándnak november 1-én s a patriarchához 26-án intézett levelére támaszkodott. A miniszterium hol Bécsbe, hol Olmützbe hívta őket, de mindenkor üres igéretekkel bocsájtva el a küldöttséget, fennen hangoztatva, hogy „meg lesz minden."

A szerbeknek ezen huza-vona sehogy sem tetszett, ők nyilt, határozott biztosítékot követeltek, s nem hiú igéretet. A küldöttség e kétes magaviseletről értesíté a patriarchát, és ez haladéktalanul egy emlékiratot intézett az udvarhoz. Ő Felsége Ferdinánd király még november 14-én a következő nyilatkozatot intézte a patriarchához:

„Midőn Kossuth Lajos és társai áruló működése Magyarországban egész a lázadásig emelkedett, és én királyi kötelességemnek tartottam e pártütőt fegyveres hatalommal elnyomni, hogy hű népemnek békés alkotmányos létet biztosítsak, Magyarország azon lakósainak, kik az ön egyházi hatósága alatt állanak, hűségétől elvárom, hogy azon párttal minden közlekedéstől tartózkodni fognak, s a rend helyreállításában a Windischgrätz herceg alatt létező sereget gyámolítandják." Az ön hűségéről pedig felteszem, hogy befolyását a szükségtelen

[1]) Springer, Geschichte Österreichs. II. k. 635. l.
[2]) Österreichischer Korrespondent. 1848. 18. szám.

elnyomatások és bántalmak ellen s minden kegyetlenség elkerülésére fordítandja; s így atyai szívem azon kívánságának, hogy a békés állapot helyreállíttassék, melyben szerb alattvalóim méltányos kívánatainak is eleget tehessek, teljesültét előmozdítandja."[1])

Ezeket írá a fejedelem a patriarchának, kinek az udvarhoz intézett felirata következőkép hangzik:

„A politikai lendület Magyarországon és az egész monarchiában minden népnek többé-kevésbé szabadságot adott s őket öntudatra ébreszté. A szerb nemzet mindeme jótéteményekből ki lett zárva s azon rész, mely a végvidéket lakja, az 1848. májusi leirat által a magyaroknak szolgáltatta ki: kegyelemre. Ez által a nemzet megtudta, hogy csak eszköz a vak célhoz és nyiltan kötött szerződéseire tekintettel nincsenek. A szerb nemzet, ezen elévülhetlen jogokra emlékezve, és legkegyelmesebb urának szabadságot hirdető szava által felbuzdúlva, az 1848. május 13-án és 15-én tartott gyűlésen kiváltságait, melyeket az előbbi kormányok I. Lipót császártól a dicső Mária-Terézia uralmáig jóváhagytak és fentartottak, visszaállította, és beléjök a törvényes életet oltá, a mennyiben engem patriarchájának és a jelenlegi ezredest, Suplyikác Istvánt, vajdájának választott, és vajdaságát, mint hazai és törvényes örökségét vissza kérte; egyszersmind legszentebb kötelességének tartá kegyelmes császárunk magas trónjának minden ellensége ellen küzdeni a legutolsó emberig, és az összmonarchia egységét megvédeni. A szerb nemzet megszokta volt törvényeit védelmezni és élvezni; vezetésem alatt Innsbruckba tekintélyes küldöttséget menesztett, hogy Felségedet a fentebb megjelölt határozatok jóváhagyására megkérje. A magyar miniszterium a hallatlan elkülönítő vívmányok által neki bátorodva, kegyes

[1]) Horváth, Függ. harc tört. II. k. 86. l.

uralkodónk szívét a szerbektől elvoná; ezek pedig a sajátságos császári felelet által a maguk segítségére utaltattak, és nékik a szabadságban való részvétel megtagadtatott.

Míg ezen szerencsétlen nemzetnek küldöttsége legkegyelmesebb urunk ajkáról hallá ezen kedvezőtlen válaszolatot, Hrabovszky parancsnok adott szava ellenére[1]) pünkösd napján támadott; evvel okot adott a szerencsétlen polgárháborúra. Ezen pillanattól fogva a szerb nemzet fegyverben áll, nemcsak szent és igazságos érérdekeinek védelmére, hanem az összmonarchia fentartására is.

A szerb nemzetet a magyarok elkapatottsága elleni harcában a monarchia miben sem támogatá, s úgy látszik jelenleg sem számíthat pártfogására, az uralkodó elvek után itélve. Sajátságos, hogy Felségednek magas kormánya nem akadályozza meg a szerbek kiirtására törő rendszabályokat, hanem engedi, hogy a szerb nemzet helységei porrá égettessenek, legszentebb javainkat megbecstelenítsék, hallatlan kegyetlenségek történjenek, s a középkori vandalizmus áldott mezőinket felperzselje.

Ezen csak a magyarok kegyetlenségét bizonyító események nagy részben megszűntek volna, ha Felséged a szerb küldöttség kérelmét meghallgatta volna, s a szerb nemzet jogait, ha nem is törvényes, de legalább oly úton ismerte volna el, hogy a megtörtént választásokat helyben hagyta volna, a helyett, hogy az egész végvidéket a magyarok kezébe szolgáltatja. Felségednek magas kormánya meglehet győződve, hogy én annak hű követője vagyok, s Felségednek hű alattvalója, de tekintélyem *csorbítása az egész monarchia kárára válhatik;*

---

[1]) Hrabovszky nem igéré Karlóca bántatlanságát, s midőn a várost megtámadá, előbb háromszor szólítá fel a szerbeket oszolásra. De ezek nem hederítettek rá, s így esett meg a „váratlan“ támadás.

már ezen tekintetből is megkellett volna történnie a magyar kormány 1848. aug. 2-án kibocsájtott kinevezésnek megsemmisítése,[1]) mintegy nyilt jelét adva, hogy a szerb nemzet egyházi, és politikai feje nem függ, egy az összmonarchia romlására törekedő miniszterium önkényétől.

A szerbek kitartó következetessége a magyarok túlkapásainak útját állotta s tudatta velök, hogy jobb a szerb nemzettel a legszélesebb körű ajánlatok útján békét kötni, mint a bátor és a harc veszedelméhez szokott ellenséggel harcolni. Blagojevics irata Felségedet ezen beállott fordulatról meggyőzheti.[2])

Minthogy én a jelenlegi politikai mozgalom keletkezésétől fogva, mindig szem előtt tartottam az összmonarchia és a szerb nemzet érdekeit, azok előmozdítását meg is kísértém. Ezen alapelvhez híven figyelmeztetem Felséged magas kormányát, hogy ideje volna a szerb nemzet határozatait (május 13-ról és 15-ről) szentesíteni, és ezzel új politikai életet adni.

Ha a diplomacia ezentúl is a halasztás, ígéretek terére lép, úgy kényszerülve volnék, talán akaratom ellenére is, a magyar kormánnyal alkudozásba lépni, hogy a pusztító harcnak véget vessünk. Ezzel a magyar kormány kétszeresen nyerne: egy szövetséges nemzetet és hadainak összpontosítását. A bán csapatai fele részben görög keletiekből áll; ezek a pacifikációt a háború befejeztének tekintenék. *Hogy mily következmények erednének ebből, azt a cs. kir. kormány belátására hagyom.*

Ennélfogva a leghatározottabb feleletet kérem, hogy kitérő válaszolat által ne jussak oly helyzetbe, a szerb

[1]) Midőn Rajacsics nem engedelmeskedett a nádor és a kormány rendeleteinek, ezek őt állásától megfosztották, s helyébe Athanackovics Plátó budai püspököt nevezték ki. A belügyminiszterium 1848. aug. 9-én Rajacsics egyik birtokát, a dályai uradalmat, Jankovich László verőcei főispán által lefoglaltatta.

[2]) A patriarcha a királynak küldé el a kormány békefeltételeit.

nemzet erkölcsi kényszerének engedve, hogy az összmonarchia érdekei ellen cselekedjem."

„A bécsi kormány azomban — mondja Horváth Mihály — nem sokat gondolt a patriarcha fenhéjázó, majdnem fenyegető hangjával, mihelyt értesült, hogy ő a magyarok részéről tett békeajánlatokat visszavetette: megelégedett az ő cselekvésével s a gyűlöletet az egymással harcban levő nemzetek közt tovább is szítogatta, jól tudván, hogy mihelyt Magyarország meg leend hódolva, a hiú főpap is tüstént alázatossá válandik."

Rajacsics ezen felirata fényes világot vet jellemére. Az összmonarchia érdekeit igérkezik védeni, de a bécsi udvar nevezze ki patriarchának, hivatkozva arra, hogy ő árthat is a dinasztiának. A patriarcha ezen meztelen fellépése teljesen okadatolt. Létérti küzdelemből ered. A szerb nemzet nagy része a magyar békeajánlatokat hajlandó volt elfogadni, hogy az iszonyú fajharcnak véget vessen, s a patriarcha ellenkezését hevesen támadták meg, mondván hogy még a méltóságok megerősitését sem tudta kivinni, s hát még a vajdaság felállítását. Az osztrák politika már sok előtt kétesnek látszott, a mint az is volt, s a bizalom Bécshez napról-napra lohadt. Ily körülmények között a főpap nem tehetett egyebet, hacsak nemzetével nem akart ellenkezésbe jutni, mint vakmerőn fellépni az udvar előtt. Ez hatott is. Stadion ezeket írja a patriarchának:

„Excellenciádnak a trón és birodalom körüli érdemei, a vajda kitűnő munkássága, és a szerb nép mintaszerű hűsége s ragaszkodása, önök mellett szólnak: ez által oly közel állnak Ő Felségéhez, hogy szükségök sincs a jóakaró elismerésre, és külön küldöttségre, mely kérelmeiket külön elősorolná."[1])

---

[1]) Die serb. Bewegung in Südungarn. 137. l.

Ezen puszta ígéretek azomban nem elégitették ki a főpapot, s Sztratimirovics nem szünt meg komolyan követelni, sőt fenyegetődzni is. Ezen sürgetések eredményét Ferenc József trónra lépte után fogjuk ismertetni.

A prágai szláv kongresszussal a szerbek egyátalján nem voltak megelégedve. A lelkesülés nagy volt, úgy, hogy Szerbia is követeket küldött. „Az ár oly erős volt, hogy még a vének is, kik Szerbiát igazgatták, nem tarhatták magokat vissza, hogy képviselőiket a prágai kongresszusra el ne küldjék, noha ez csak osztrák szlávokat érdekle; Nenádovics Mátyás prótó, Arzénievics Lázár és Šafarik tanár köztök voltak."[1]) A magyarországi szerbek szintén küldöttséget menesztettek Prágába, köztök volt Brkics Tádia, ki később Mitrovicán a népfelkelést rendezé.[2]) A prágai szláv kongresszuson a szerb küldöttség hangosan követelé, hogy ez őket a magyar nemzettel szemben megvédje. A kongresszus várakozás ellenére a nyilt szövetséget elutasítá, és Libelt indítványára azt határozta, miután a kongresszus előkészítője a szláv egységnek, ez a karlócai határozatokat elfogadja.[3]) Az északi szlávok rokonszenveztek a déli szlávok mozgalmaival, de nem tartották tanácsosnak a fegyveres felkeléssel szolidaritást vállalni. A szerbek némileg csalatkoztak reményeikben, ők többet vártak volna a szláv kongresszustól.

---

1) Ристић, Србија и српски покрет, 17. л,
2) Österreichischer Korrespondent 1848. 11. sz.
3) Springer, Gesch. Österreichs II. k. 335. l.

III.

Szenttamási és földvári harcok. Szerbia nyíltan támogatja a felkelést. Trónváltozás. Ujabb küldöttség Olmützben és Kremsierben. Ljpa Slovanska. A patriarchai és vajdai méltóságok megerősítése. Suplyikác vajda halála. Mayerhofer átveszi az osztrák-szerb csapatok fővezérletét. Sztratimirovics újra összetűz a patriarchával. A karlócai odbor a szerb főpap ellen nyilatkozik. Ő Felsége felveszi a vajda címét.

ialatt e tárgyalások folytak, a déli harctér nem volt sok hadi esemény színtere. A szerbek ez időt is a szervezkedésre fordították. A szerbek hadserege ez időben 15—20,000-re rúgott. Ezzel szemben a honvédség állása: gr. Eszterházy és gr. Vécsey alatt 10,000 ember; Eszéken gr. Batthyány Kázmér és Földváry Lajos alezredes alatt 4000 ember.[1]) Részletes kimutatás szerint: Becsén, Verbászon, Kis- és Ó-Kéren volt 14 zászlóalj, 18 huszárszázad, és 40 ágyú.

Vetter Antal tábornok a déli hadsereg fővezérletét átvéve, november 30-án egy közönséges támadást tervezett az egész őrvonal hosszában. Bánságban az ördöghídi győzelem némi sikert biztosított. Bácskában Ó-Kérről a 8-ik zászlóalj Szőreg és Verbász felől a szenttamási sáncokat támadta meg, míg Komlóssy őrnagy Ó-Becséről Földvárra ront, melyet jóval előbb Szurducski szerb kapitány tartott megszállva. A támadás azomban visszave-

[1]) Gelich, Magyarország függ. harca. I. k. 476. l.

retett, és seregeinknek vissza kellett térni. A támadás Bácskában semmi sikert sem mutathatott fel.

A szerbek a magyar sereg újabb támadásából azt következtették, hogy a kormány a hadjáratot újból megkezdeni szándékozik. Suplyikác, nem bízva eléggé hadderejében, a szerb kormánytól segítséget kér. és minthogy Oroszország és Ausztria védelmére kelt, *a szerb kormány titoktartás nélkül kijelenté, hogy a szerbországi harcosok, kerületi és járási főnökeik vezetése alatt, a határokat már átlépték.* Szerbia közreműködése most már hivatalos jelleget ölt, mondja Risztics, a státus férfiú.[1])

Az új segédcsapatokat Petrovics államtanácsos vezeté; vele jöttek Petrovics Sztanoje, Petrovics Száva. Abdulics és Sztojkó kerületi főnökök. A szerb fejedelemség a karlócai odbornak 20,000 aranyat és 36.000 ezüst huszast küldött hadi költségül.

A magyar hadsereg helyzete nem vala kecsegtető. Erdély november végéig teljesen elveszett, Puchner kezeibe jutott. Pozsony vidékén Görgei állott 25.000 emberrel. A bács-bánsági sereg november végéig táboraiban maradt, de később nagy része a közép Tiszához rendeltetett. Pulszky Eperjes tájékán 10,000-nyi tábort alkotott. Czecz tábornok Csúcsán ugyanannyi emberrel táborozott. A magyar hadak helyzete igen kedvezőtlen vala.

December 2-án Ferdinánd király trónjáról lemondott. A kamarilla a forradalom szörnyű nevével ráijesztett, s a végtelen jóságú, becsületes, derék fejedelem távozott a trónról. Utána Ferenc József következett, kit az országgyűlés Kossuth indítványára nem ismert el, s őt jogbitorlónak nevezé. A hadsereg csatlakozott, és egészen a debreceni függetlenségi nyilatkozásig V. Ferdinánd, magyar király nevében harcolt.

---

[1]) Ристић, Србија и српски покрет у Угарској 46.

A mit a szerbek hasztalan reméltek Ferdinándtól, azt meghozta a trónváltozás. A patriarcha Stadion üres válaszát megkapván, nem nyugodott meg, hanem ismert okokból elhatározta új küldöttséget meneszteni Olmützbe. Ez meg is alakult; tagjai voltak: Dr. Szubotics János és Sztojácskovics Sándor írók, Sztratimirovics György, Bogdánovics Szilárd a metropolita titkára, és Suplyikác János, a vajda öccse. December 5-én ért a küldöttség Olmützbe, és a császárnak hozott fáklyásmenetén is részt vett.

December 6-án adatott meg az audiencia, s a szerb küldöttek Ferenc József Ő Felségét német és szláv nyelven szólították meg. „Adja az ég — mondák, hogy az összmonarchia minden népénél megtalálná Felséged azt az odaadást a királyi házért, azt a lelkesedést és kitartást a közös állami érdekek elérésében, melyet a szerb nép már oly régóta ápol." — A császár feleletében megdícsérte „a vitéz szerb népet."

„Reménylem, felelé, ha isten adja, nemsokára oly helyzetben leszek, hogy az összmonarchia minden népének jogosult kívánalmait megadhatom."[1])

A szerb küldöttség megelégedve távozott, hogy kevés vártatra Ő Felsége megadja kívánataikat.

A küldöttség december 9-én a „Ljpa Slovanska" szláv irodalmi egyesületet látogatta meg, hol azt „Slawa jim"-mel fogadták, melyre a szerbek harsány „zsiviókkal" feleltek. Az egyesület jelentékeny pénzösszeget adott nekik könyvek, folyóiratok stb. szerzésére.

A szerb küldöttség következő üdvözlő iratot nyújtott át:

„Testvérek!

Mint a szerb nemzet küldöttei, mely legelőször lépett fel a szláv nemzetek emancipációjáért, csakis öröm-

[1]) Helfert, Geschichte Österreichs. II. k. 463. l.

mel fogadhatjuk ezen, a szláv érdekek előmozdítását célzó egylet szíves üdvözletét.

Testvérek! ezennel kinyilvánítjuk, hogy ugyanazon szellem, mely titeket vezet, nálunk is otthonos; biztosíthatunk arról, hogy a mi nemzetünk, minden szlávokat illető eseményt éber figyelemmel kísér, és minden alkalommal szóval, tettel s testvéri támogatással morva testvéreink törekvéseit előmozdítani igyekszik.

Nem kételkedünk, hogy ti is ily részvételt tanusíttok szerb testvéreitek irányában.

Hogy égető szükség a szláv törzsek tömörülése, azt azon körülmény mutatja, hogy mi, tagjai egy nagy néptörzsnek, noha Szlávia fiai vagyunk, mégis idegen nyelv használatára szorulunk, hogy megérthessük egymást.

Hisszük, és ez legyen törekvéseink főcélja, hogy a közös cél után törekedve, nemsokára közös nyelvet használunk.

A szerb nemzet küldöttei:

Suplyikác János. *Sztratimirovics György.*

Bogdánovics Szilárd."[1])

A szláv irodalmi egyesület köszönettel fogadta e sorokat, s éltette a szerb népet. A küldöttség dec. 14-én Kremsierbe ment az osztrák birodalmi gyűlésre, hol tiszteletére fényes búcsú-estélyt rendeztek.

Ugyanaz a kamarilla, mely kényszerülve volt a nemzetiségekkel paktálni, a fiatal uralkodó kiáltványában kinyilatkoztatta, hogy *„készek vagyunk jogainkat megosztani népeinkkel, de erős akaratunk a monarchia összes tartományait egy államtestté egyesíteni."* Ezen „erős akarattal" szemben a szerbek december 15-én megkapták a patriarchai és vajdai méltóság megerősítését.

---

[1]) Österreichischer Korrespondent, 1848. f. 40. szám. — Szubotics és Sztojácskovics ismeretlen okokból nem voltak Olmützben.

I.

„Kedves Rajacsics püspök!

Hogy házam és az összmonarchia érdekében kifejtett nagy érdemeit megjutalmazzam, és hű, bátor szerb népemnek különös kegyem és gondviselésem jelét adjam, ezennel visszaállítom a patriarchai széket, úgy, mint azt elődei bírták; Önnek admányozom a patriarchai méltóságot s címet.

Olmütz, 1848. december 15-én.

Ferenc József s. k.
Stadion s. k.“

II.

„Kedves Rajacsics püspök!

Suplyikác ezredesnek a szerb nemzet vajdájává való választását oly szándékkal hagyom helyben, hogy hű és bátor szerb nemzetemnek a jelen méltóság visszaállításával, kezességet nyujtsak, a hozandó belső nemzeti szükségletek megfelelő szervezésére.

A béke helyreállta után atyai szívem legelső teendője lesz a nemzeti beligazgatást a jogegyenlőség alapelve szerint megvalósítani.

Olmütz, 1848. december 15-én.

Ferenc József s. k.
Stadion s. k.“[1])

A patriarcha tehát kicsikarta kineveztetését. Hónapok teltek bele, s csak fenyegető feliratára teljesítették kérelmét. A patriarcha, ha nemzetének hű, igaz fia lett volna, nem a patriarchai méltóságra való kineveztetését kellett volna sürgetnie, hanem *ama célok megvalósítását, melyért a szerb nemzet, és nem a szerb patriarcha* küzdött. A patriarcha elérte célját, kinevezték; kinevezése faktummá vált, és a vajdaság felállítása igéret maradt!

---

[1]) Wiener Zeitung. 1848. f. 242. sz.

Ő megkapta jutalmát, a szerb nemzet várhatott követelményeinek megerősítésére. Egyet azomban ki kell emelnem. A főpap ügyesen tudta egyéni érdekeit a nemzetével összeforrasztani, sőt mi több, azokat oly színben feltüntetni, mintha ezek volnának a nemzet főérdekei. A szerb nemzet el volt vakulva, s ha találkozott egy igaz szerb hazafi, egy Sztratimirovics, a ki megkísérlé felemelni a palástot a főpap terveiről, azt a főpap egyházi átokkal sujtotta, s a szerb nemzet árulójának bélyegezte. A szerb nemzet hitt neki, nem tételezhette fel, hogy egyházi feje maga áruló.

December 27-én érkezett le egy futár, ki a vajda kinevezését, s a vaskorona rend adományozó iratát lehozta. Horváth azt mondja: „a választások megerősítésének kézhez vételét a vajda már nem élte meg.“[1]) Ez nem való. Suplyikác nem „a leirat napján“ — december 15-én — halt meg, hanem december 27-én.

„A sors szívtelenül bánt a szerbekkel. Legnagyobb örömükben szívüket döfte át. Suplyikác meghalt“ — mondja Risztics. Egy másik szerb író következőkép adja elő a vajda utolsó napjait. „Én voltam oly szerencsés először hozhatni hírt a vajdának kineveztetéséről. Rendkívül örült neki; de uralkodott magán. Egész reggelt dolgozó szobájában tölté (27-ét), hol én s Sztojacskovics, a vajda titkára, voltunk. Vele volt Lukszetics tábornok, kivel szoros barátságban tölté életének utolsó napjait. Délután bejelentették, hogy Kubin felől Vélykó (szerb harcos) egyik fitestvérének vezetése alatt erős szakasz segédcsapat jön. István vajda, a katonai kórház mellett, a bavanisti országúton lovagolt, hogy a város korlátain kívül felállított szerbeket üdvözölje. Kiséretét János cs. kir. kapitány, Ohrenstein cs. kir. főhadnagy, több fiatal hadnagy és én képezték.

[1]) Horváth. Függ. harc. tört. II. 88. l.

Hideg, de derült nap vala. Körülbelül két óra lehetett, mikor a tábornok a szerb katonákat szemlére vette, a következő szavakkal üdvözölve a csapatokat: „Hozott isten titeket, vitézek, testvérek! a világ tekintete reátok irányul, és nézi, mint siet a testvér, testvérének védelmére.“ — Alig mondá ki e szavakat, erős köhögés fogta el. Visszafelé indulunk. Én lovamról leugrok, s megkérem a tábornokot, hogy egy közeli házba szálljon; a betegség veszedelmes volta ismeretes volt előttem, minthogy ez a baj a vajdát Zimonyban is meglepte. A baj mindinkább erősbült, a vajda inogni kezdett nyergén. János kapitány és én lováról lesegitettük, s a város határán levő 1634. számú házba vezettük. Azonnal mellét és nyakát kezdtük dörzsölni, mivel itt érzett fulladozási tüneteket. Orvosi segitség hiányzott. Nem telt bele tíz perc és Suplyikác tábornok elköltözött az élők világából.“[1])

Majkov orosz író szerint, az osztrák ármány mérgezte volna meg a vajdát, egy erre külön elkészitett brittanika szivarral. Nem hiszem, hogy az orosz író eme mondásának ezuttal alapja volna, de nem lehetetlen; az osztrák cselszövés ezreket uszitott fel egymás ellen, a a császár alter ego-ja, Haynau, később halomra akasztatott és öletett, miért ne tehettek volna el *egy* embert láb alól? Ha a vajda mégis természetes halállal mult ki, akkor a sors csakugyan kedvezett az osztrák cselszövésnek. A vajdai méltóság betöltetlen lett, s *a politikai állás*, mint olyan papiroson maradt.

Rajacsics patriarcha szokatlan pompával temeté el a Pancsován elhunyt vajda hült tetemét. A krusedoli kolostorba vitette, és ott helyezte el örök nyugalomra, december 31-én, II. Brankovics György és Raskovics alvajda koporsói közé.

A vajda halála után, Rajacsics kérésére Mayerhofer

[1]) Erlebnisse eines k. k. Officiers, 101—102.

vette át a fővezérletet, a mi Sztratimirovicsot nem kevésbé bosszantá. *Nem a személyi érdek vezette, hanem az a tudat, hogy osztrák vezérlet alatt a nemzeti ügy tönkre megy*, s a harc tisztán Ausztria érdekében foly majd. Elvtársai, a szerb fiatalság, a nemzeti érzületű honfiak, az ifjú hőst pártolták, s fennen hangoztatták, hogy a hadügy Sztratimirovicsnak adassék. Az odbor ismét Sztratimirovics mellett nyilatkozik, mire a főpap Becskerekre menekül, innét Temesvárra, hol 1849. febr. 9- és 10-én új odbori gyűlés ül össze. Ezen ülésen minden kormányi teendő a patriarchára ruháztatik, azonképen a hadsereg vezérlete, csakhogy ez névleges volt; tényleg Mayerhofer viselte az állást.

A patriarcha Sztratimirovicsot elfogatni rendelte január 9—21. között. Erre a karlócai szerbek, illetve Sztratimirovics pártja azt felelé: „miután a patriarcha sokérdemű és kitűnő személyiségeket, egy egész kormányt, sőt az egész vajdaságot súlyosan sértette meg, ennélfogva ünnepélyesen protestálnak a vajda önkénye ellen."[1])

Knityánin, valamint Nenádovics prótó, ki nemrég jött el Szerbiából 860 emberrel, közbeléptek; az odbor egy része kész volt kibékülni, de a patriarcha *feltétlen alávetést* követelt, s mi több az odbort önhatalmúlag feloszlatta. A nemzeti párt hírlapjait pedig, mint a „Vjesztnik"-et (Hírnök) és „Napredák"-ot (Haladás) betiltotta.

A temesvári csonka odbor Rajacsics elfogatási parancsát helyben hagyta ugyan, de egyúttal Sztratimirovicsot kegyeibe ajánlotta. Erre a patriarcha a feloszlatott odbor helyébe újat alakított. Elnökei valának: Rudics, volt bácsmegyei főispán, Fogarassy (oláh) és Mihájlovics. Az egyházi ügyek vezetése Kátyánszkira bizatott, a közoktatás Gyurkovicsra, a külügy Zsivánovicsra, a belügy

[1]) Helfert, Geschichte Österreichs. IV. 418. l.

Popovicsra, a pénzügy Suplyikác Jánosra, és végre az igazságügy Radoszávlyevicsre.

A viszály híre Bécsbe is feljutott, és a német kormánylapok ezt, mint a „Wiener Zeitung“ egész terjedelmében tették közzé. A karlócai odbor (kontra Rajacsics) ügye tisztázására a következő felvilágosító iratot tétette közzé az „Österreicher Korrespondentbe,“ Schwarzenberg herceg lapjába.[1])

„A szerb vajdaság központi bizottságától.

Karlóca, 1849. január 24-én.

Hogy a tekintetes szerkesztőség hamis hírek által félre ne vezettessék, a szerb vajdaság központi bizottsága a következő felvilágosítást küldi be közlés végett:

Miután patriarchánk nemrég egyik iratával nemcsak egy sok érdemű és kitűnő személyiséget (Sztratimirovicsot, a szerző) sértett meg törvénytelen úton, hanem az egész kormányt, és a vajdaság népeit is, ennélfogva a központi bizottság január 23-án tartott gyűlésén a következményeknek elejét veendő, protestál a patriarcha eljárása ellen, és Sztratimirovicsra vonatkozó eljárási rendeletét semmisnek mondja, mivel ez a központi odbor jóváhagyása nélkül, érvényre nem juthat. Ezen határozat minden hatóságnak megküldendő.

A karlócai központi odbor nevében:

Vinkovics Péter
titkár.“

Ezóta a patriarcha nyílt küzdelemben állt a nemzet nagy részével. A főpap csak egyházi tekintélyével tartható fenn magát, a papok útján, kik a köznépet részére biztosították. Az intelligencia s az ifjúság, a nemzeti mozgalomhoz görcsösen ragaszkodott, s minden császár-királyi tisztet aggodalommal fogadott. Mióta Suplyikác

1) Österr. Korrespondent 1849. 29. sz.

vajda meghalt, *maga Ő Felsége vette fel a vajda címét*. (Szerborszäg és a nemzeti bánság vajdája.) Ez igen ügyes fogás volt; az udvar szándékában sem lévén a megadott igéreteket teljesíteni, fájlalta a kicsikart méltóságok megerősítését is. Miután a vajdai méltóság üresedésbe jött, esze ágában sem volt azt ismét betölteni; de másrészt, hogy a szerbek között elégületlenséget elő ne idézzen, *a vajdai méltóságot Ő Felsége vette fel*, és a szerbeknek nem maradt egyéb hátra, mint örülni — legalább látszólag, — a szerencsének. Protestálni Ő Felsége ellen nem igen lehetett, mert az kész felségsértés lett volna.

A kamarilla ezen lépése hathatósan sietteté a szerb felkelést nemzeti jellegétől megfosztani, s a szerb vajdának hadi teendőit egy cs. kir. tábornokra bízták, kit Ő Felsége nevezett ki. Ez úttal *Todorovicsra* bízatott a szerb sereg vezérlete, január 4-én, kinek kötelességévé tétetett *a jelenlegi osztrák-szerb hadsereget császár-királyi osztrákká alakítani.*

IV.

A patriarcha és Todorovics Szerbiához fordulnak újabb segítségért. Szerb jövedelemforrások. Mozgó nemzetőrség. Eszterházy Sándor árulása. A bácskai magyar csapatok kivonulása. Kiáltvány az Alsó-Duna és Tiszavidék lakósaihoz. Kossuth Lajos a kivonulásról. Hunkár. Védelmi intézkedések. Knityánin hazájába visszatér.

a valaha becses és kedves volt a testvér előtt a testvér, úgy az most szorultságunkban és szükségben még egyszer oly szeretett, — így kezdi meg a patriarcha a szerbországiakhoz intézett felhívását. A szerbek hadi állapota, mióta osztrák tisztek vették át a vezérletet, határozottan hanyatlott. A patriarcha ezért december 18-án a szerb fejedelemséghez fordul. „Hadd növekedjék a nemzet szeretett hőseinek dicsősége! Titeket hívunk fel, szeretett testvéreink, hogy aki szereti hitét és nemzetét, most támogasson minket; ne hagyjátok, hogy szemetek láttára tönkre tegyen bennünket egy forradalmas nemzet, mely elbizakodottságában hirdeti, hogy nem kell neki király, hogy királya áruló, hogy honában csak magyarokat ismer, csak magyar nyelvet, nevet. S mi több, azt írják, hogy a szerb fejedelemség, Bosznia, Bolgárország az övék, s azzal fenyegetődznek, ha bennünket levertek, tirátok is kerül a sor, nektek is fognak küldeni magyar rendeleteket, országotok iskoláiba és egyházaiba a magyar

nyelvet fogják bevezetni, akasztanak, agyonütnek, úgy mint velünk teszik. Ily istentelen tettek nem maradhatnak büntetlenül, igazságos császárunk maga is a magyar nemzet ellen indul."[1])

Todorovics pedig e szavakkal fordul a szerb fejedelemség nemzetéhez: „Nézhetitek-e testvérek, mint pusztítnak minket, asszonyainkat, javainkat? Hallgassátok meg dunántúli testvéreitek szavait; hallgassatok Brankovics György vajda utódjára, a szerb patriarchára. Az égből tekintenek le Dusán és Lázár fejedelem, valjon kél-e a szerbek keblében a testvéri szeretet? valjon verik-e vissza bátor karral a vallásukra, nyelvökre, vagyonukra törő ellenfél támadásait? Siessetek drága testvérek segitségünkre; minél előbb és minél nagyobb számban jelentek meg, annál biztosabban, gyorsabban verjük meg az ellent. A nemzeti haszon mellett megmarad a nemzetnek ama dicsősége, hogy Szerbország magyarországi testvéreinek védelmére kel. Áldja meg a mindenható hazátokat és nemzeteteket!"

A patriarcha felhívása visszhangra talált a testvérnél, és az öreg Zdrávkovics Miloszláv Zubán Lázár kíséretében, egy ujabb segélycsapat élén a Száva határait átlépi.[2])

A szerb patriarchára bízott készpénz is elfogyott. Ez volt ama nemzeti vagyon, melyet állítólag Sztratimirovics pocsékolt volna el. Zimony városa ekkor 60,000 forintot adott hadi célokra, de mind ez nem volt elegendő. Az odbor tehát, úgy, mint Kossuth Lajos, papiros pénzre szorult. Még november havában kezdettek 5 frtos asszignatákat kibocsátani, melyek a harc befejezte után voltak visszaváltandók. Kezesül a szerb nemzet lépett fel. A nyomtatvány szerbül volt kiállítva, Suplyikác vajda aláírásával.

---

1) Ристић, Србија и српски покрет. 49. л.

2) Ugyanott. 50—51. l.

A vajda halála villámcsapásként hatott a szerbekre; a hanyatlás az egész hadviselésen meglátszik. Ehhez hozzájárult még a patriarcha és Sztratimirovics civakodása; a belső ügyek ilyetén való állása, lehetetlen, hogy be ne folyásolta volna a hadeseményeket. *És csak a bécsi udvar nagyobb pártfogása akadályozta meg a nemzeti ügy fiascóját.* December végén a szerb csapatok közel 20,000 főre rúgtak.

A magyar kormány októberi és novemberi munkálatait ismerjük. A hadmegyei rendszer behozataláról is volt szó. December közepe felé Bácskában vagy 12,000 ember táborozott, előbb Bakonyi, később Eszterházy, s végre Vécsey alatt; Eszéken Földváry alatt 4000 ember, és Péterváradon 5000 harcos állomásozott, Bácskában, és a várakban levő csapatok mintegy 21,000 főre rúgtak.[1])

December 18-án Kossuth Lajos, a honvédelmi bizottmány elnöke, kiadta a rendeletet a mozgó nemzetőrség szervezésére. Különösen a bácskai, illetőleg szent-tamási harcok alatt kiviláglott a közönséges nemzetőrök hasznavehetetlensége, és Mészáros hadügyminiszter nem is késett e hiányokat keményen ostorozni. Kossuth, hogy legalább ezen segítsen, megalakíttatá a mozgó nemzetőrséget, mely a guerilla csapatok szerepét volt hivatva képviselni. Bács-Bodrogh megyében Horváth Antal főispán lett megbízva a szervezéssel.

Rémhírként járta be az országot Windischgrätz betörése. A kormány, mialatt a sereg koncentrálásához fogott, Debrecenre kényszerült menekülni, a magyar hadsereg tágított, és Windischgrätz 1849. január első napjaiban Budapesten üté fel tanyáját. Ily körülmények között a kormány nem vette tekintetbe, hogy a déli seregek

---

1) Klapka, Memoiren II. 60 l.; Der Nationalkrieg I. 60. l.; Helfert szerint 24,000 ember; lásd Geschichte Österreichs, IV. 304. l.

felvonulása után, az ottani magyarság az ellenfélnek kegyelmére adatik át.

A bácskai seregek ekkori főparancsnoka gróf Eszterházy Sándor volt, ki inkább hazaárulóvá lett, semhogy az osztrák had ellen küzdjön. Bakonyi megszökte sok kétes érzelmű tisztet zavarba hoza, s nem egy fejezé ki óhaját, hogy a sereg legjobban cselekedne, ha az osztrákokhoz pártolna át. Szerencsére hazafias tisztek, első heső helyen Baudisz, 19. sorezredbeli százados indítványára, nemzeti tiszti kör alakult, mely azontúl határozott befolyást gyakorolt a csapatokra. Eszterházy oda nyilatkozott, hogy „a hazát mindig kész volt védelmezni a felkelő szerb ellen, mire őt a király parancsa hívta fel; addig míg ezen törvényes téren áll, Windischgrätz herceg által sem tekintetik ellenségnek. De ha Bácskából kivonul, és hadával a császári sereg ellen indul, a pártütés bűnébe esik."[1]) Eszterházy pártját fogta Nádosy alezredes; Beőthy minderről mitsem tudott, ő ekkoron Erdélyben időzött. Baudisz százados egy kérelmezett bemutatás alkalmából Eszterházyt és Nádosyt honárulóknak nyilvánítá,[2]) mire ezek következő éjjel megszöktek.

Baudisz őrnaggyá léptetett elő, s gróf Vécsey Károly tábornok, mint legidősebb, vevé át a fővezérletet. Ha Gelich adatai hitelesek, tulajdonképen nem is Vécsey menté meg a bácskai sereget, hanem Baudisz, Lenkey alezredes segítségével.

Vécsey január 20-án indult el a verbászi táborból[3]) Szeged felé. Január 21—22. körül már Csantavéren járt, és 25-én ért Szegedre.[4])

Elvonulása után a parancsnok következő kiáltványt intézte Bácska lakósságához:

---

[1]) Horváth, Függ. harc tört. 111. l.
[2]) Gelich. Függ. harc tört. I. 277.
[3]) Honvéd 1849. — Mások szerint 18-án.
[4]) Szeremley, Magy. krón. II. 33. l.

„Kiáltvány Alsó-Duna- és Tiszavidék lakósaihoz!

Hazafiak!

Miután az aldunai és tiszai hadsereg felsőbb parancsolat következtében vidékeiteket elhagyja, annak vezére néhány szavak hozzátok intézését kötelességének tartja.

Sikerült ellenségünknek fortélyos ravaszsága által, a legalábbvaló eszközök felhasználásával egy hadsereg erejét elzsibbasztani. — Egy szép és vitéz hadsereg hónapok lefolyta alatt — hazánkba hozott idegen rablók s rác lakósság által, — kivel a magyar nemzet minden jogait testvérileg megosztotta, tétlenségben tartatott.

Sikerült az nékiek azért, mert ezen dícséretes hadsereg fővezérei olyanok voltak, kik . . . . oskoláiban nevelkedvén fel, elég szemtelenek valának a szabadság iránt rokonszenvet színlelni, és mi annyira hiszékenyek valánk, hogy őket valóban jóérzületűeknek lenni gondoltuk. Ezen idegenek zsoldosai még jókor álarcaikban is megismertetvén, a hívek sorából eltávolíttattak.

Tudjátok ti azt, hány oldalról támadtatott meg ellenséges hadseregek által elárult hazánk, — ismeretes előttetek szétoszlott hadseregeink vitézsége, — kik a sokkal nagyobb számú ellenség hatalmának már annyiszor vitézen ellenálltak!

Őrködő kormányunk, — a gondos honvédelmi bizottmány, — melyben teljes bizodalmunkat egész igazsággal helyezzük, — oly intézkedéseket tett, melyek szerint képesek leszünk ellenségeinknek nemcsak ellentállni, hanem azokat végkép megsemmisíteni!

De nem lehetett ezen célt áldozat nélkül elérnünk. Bács és Bánságot egy időre elhagyni, és a hű lakósokat önvédelmükre bízni kellett. — Igaz ugyan, hogy a lázadók, kik rabolván és pusztítván néhány szomszéd helységben, hol az elámított szerb lakosság kezet nyújtott, már

űzték iszonyatosságaikat, néhányan mindentől megfosztattak, mások minden javaikat elvesztve, még lakó helyeiket is elhagyták. És azon polgártársak, kiknek ezen szenvedés s kitűrés elviselése sorsul jutott, legyenek meggyőződve az összes nemzet igazságos méltánylásáról, hogy ha e haza — melynek fentartására azon vidékek egy időre veszedelemnek kitéve odahagyattak, — megmentve leend, s ha e honnak szabadsága — mint kétségen kívül van, — örökre biztosítva leend, a szenvedett károkat méltókép megtériteni tudja!

Hogy ha mégis sikerült volna a lázadóknak olyan helységek leigázása, melyek gyengék, és az ellentállásra készületlenek voltak, — meg vagyok győződve Bácsmegye lakói! hogy azok irányában bosszankodással lépnétek fel, kik rólatok feltennék azt, hogy magatokat egy maroknyi rabló-csoporttól kipusztítani, s tűzhelyeitektől elűzetni engednétek!

Hogy ha ti önmagatokban, és a népnek erejében nem bíztok, ha ti a veszedelem percében a helyet, hogy rendületlenül szembeszálnátok, gyáván meghökkentek, ha előttetek az önhaszon kisszerű érdekei és kényelmetességtek közös ügyünk győzelme felett állanak, ha a veszedelem órájában elkerülhetlen egyetértést számüzitek, hogy ha ti a feltétlen megkívántató engedelmesség, és a fegyelem helyett vezetőitek irányában makacsok lesztek, ha ti a helyett, hogy jó gondolkodásu s akaratu elöljáróitoknak, s hazánk közös szent ügyeért fáradatlanul működő kormányunknak kezére nem járnátok, készakarva az alattomos árulók pénzén megvásárlott eszköz gyanánt, a csalfa és csupán a ti szolgaságtokra leselkedő ellenségnek könnyedén hisztek: akkor meggyőződve lehettek, hogy az ellenség rabszolgái lesztek! — De ha így viselnétek magatokat, más sorsra érdemesek, s magyarok méltók lenni nem volnátok!!

De nem! nem lehet hinnem, hogy valaha e nép a szolgaságot, — a szabadságot inkább óhajtaná! — Fel fognak kelni a nép ezrei! és ezen nép meghallgatja törvényes kormányának jóakaratú intéseit, egy magyarnak, testvérének szavait! kinek szíve, — ha népében csalatkoznék, — szerencsétlenségtekben elvérzenék.

Halljátok tehát, ti jó érzésűek! — Ne gondoljátok azt, hogy titeket itt magatokra hagyni szándékom, egy erős mozgó hadsereget a rendes katonaságból, 18 ágyúval itt maradni rendeltem, Szegeden Vojnics ezredes, Szabadkán pedig Tar őrnagy urak vezénylete alatt; ezen mozgó sereg támogattatni fog nyolc-tíz ezer fegyveres nép által, kinek vezetőül értelmes tiszteket a magyar hadseregből adandok, — s valamint ezeknek, úgy a tegyveres nép kellő élelmezését, úgymint: fizetést, kenyeret és szénailletéket utalványozni fogok; — kik titeket nemcsak védelmezni, de minden megtámadást visszavetni képesek lesznek.

Tartoztok ti pedig, mert ez kivánatom és akaratom, hogy minden városban, vagy helységben is legjobbjaitok s polgártársaitok közül egy „védelmi bizottmányt“ válaszszatok, kinek kötelessége legyen, nemcsak a felsőbb helyről érkezett parancsok legpontosabb teljesítését eszközölni, hanem hogy minden bűnösök, — kiváltképen az árulók s az álhírek vagy ellenséges falragaszok terjesztői ellen a legnagyobb szigorúsággal eljárni tartozzanak; — és az ilyenek ellen a „rögtönítélet“ életbeléptetését ezennel rendelni, elhatároztam.

Ti pedig — mindazon földiek és idegenek! — kik szolgai gondolkodástokban alattomosan óhajtva várjátok azon órát, melyben a népet elárulhassátok! — és ti vakbuzgó illirek vagy szerbek, kiknek tán gyönyörűségtek a rabló csordákat tetteikben utánozni! — gondoljatok azon

órára, a kérlelhetlen leszámolás órájára, mely, ha isten van, számotokra bizonyosan eljövend!!

Kelt szegedi főhadiszállásomon, jan. hó 31-én 1849.

A mozgó hadsereg főparancsnoka:

gróf Vécsey Károly s. k.,
tábornok."

A bács-bánsági hadak összpontosítása a Közép-Tiszánál nagy részben sikerült; de Bácska és a Bánság saját sorsára hagyatott. Kossuth leirataiban védekezik, s világosan kimutatja ennek elkerülhetlenségét. Minket különösen következő sorai érdekelnek:

„A magyar nemzet fennálló országos élete a históriában példátlan hitszegéssel megtámadtatván, eltörölhetlen szükséggé vált a nemzet haderejét azon főellenség ellen összpontosítani, mely a szerb és oláh lázadásnak minden emberségből kivetkezett borzasztó kegyetlenségeit is irtózatos eszközül felhasználni, nem iszonyodik.

Elkerülhetlen volt ezen összpontosítás, mert a főellenség legyőzésével a melléktámadások támaszpontja esik el, s azok könnyen legyőzhetőkké válnak, míg ellenben ha ezen támadások féken tartása miatt, az erők összpontosítása elmulasztatnék, s a fő ellenség a nemzeten diadalmaskodnék, a nemzet maga veszne el, s az ellenség ezen diadala által a szerb lázadás is célját érné.

A kormány félesztendei folytonos táborozás s annyi nemes véráldozat, annyi temérdek költség, a bácsi seregnek annyi hősiessége után, arról volt kénytelen meggyőződni, hogy a szerb lázadás ügye, s Bács vármegyének sorsa nem Bácsban, nem a rabló szerbekkel szemközt, hanem egészen másutt fog eldöntetni.

A haderőknek tehát más diszpoziciót adott, s a bácsi hadsereget is felrendelte.

A kormány tudta, hogy ennek következtében pillanatnyilag dúlásnak, rablásnak, pusztításnak tétetik ki

Bács vármegye, de tudta azt is, hogy csak az erőkoncentráció által mentethetik meg a nemzet, és a nemzetnek Bács vármegye is.

Azért vérző szívvel bár, de el kellett magát e lépésre határoznia; mert az egyesek iránti humanitásnak a nemzet ekzisztenciáját nem dobhatá áldozatul.

Azomban még ekkor sem hagyá figyelem nélkül az emberiség tekintetét.

Szegeden és Szabadkán hagyott hátra annyi harc edzett erőt, minél több rendezettebb erő bizonyosan nincs a bácsi szerb rabló táborokban.

És biztosan számított arra, hogy a bácsi, szegedi, kis-kunsági, alsó-csongrádi, s alsó-pestmegyei magyar nép, nemzetőrsége és összes férfi ereje, midőn saját életét kell a gyilkostól, saját vagyonát a rablástól, lakhelyét a vad rablók gyújtó kanócától, nejét, leányát a megfertőztetéstől, gyermekét a kínos haláltól védeni, — nem fogja magát gyáván legyilkoltatni, hanem összesereglend a védelmül otthagyott rendes haderő körül, s támaszkodva izmos magyar karjainak ezernyi ezreivel, reá rohanand a vad rablókra, mint a fergeteg, és kiírtandja őket, kik őtet és a magyar fajt akarják kiírtani.

Ezt a kormány méltán várhatá a magyar néptől; mert ha nem védi magát, legyilkoltatik a rablók által.

Joga volt megvárni, mert hiszen ezen rablócsordák tömege is jobbára csak gyülevész nép, nem rendes haderő; népnek pedig nép mindig ellentállhat.

Joga volt megvárni, mert azon vidékek magyar népének lehetetlen nem tudnia, lehetetlen tapasztalásból nem látnia, hogy ha nem védi magát, meghal okvetlenül, mind, mert e fenevadak nem ismernek könyörületet; de ha védi magát, akkor a harcban dicső halált halhatnak ugyan egyesek, ezer közül tíz-húsz talán, de a többi élve marad, s a rabló ellenség leszen semmivé.

Ki volna tehát oly kába, hogy gyáva futás által földönfutó koldussá akarjon lenni, midőn bátor ellentállással életét s feleségének, s gyermekeinek életét, és házát, vagyonát a pusztulástól megmentheti.

Joga volt megvárni a kormánynak, hogy a magyar nép magát sikerrel fogja védeni, mert hiszen ha a fenyegetett vidékek magyar és más ajkú bár, de becsületes honszerető népe összetart, s erejét összeszedve felkel, számban is sokszorosan felül haladja a rabló vad ellenséget. Maga Szeged, Szabadka és Baja, a falvak lakóit a népes csongrádi községeket nem is említve, elég volna arra, hogy minden rabló szerbet kiirtson.

Elég pedig annyival inkább, mert azon rendes erőn kívül, melyet a kormány a volt bécsi seregből azon szerencsétlen vidéknek és fenyegetett szomszédjainak védelmére hagyott, még dunántúlról is egy erős brigada több ágyúval egyetemben Bács védelmére siet.

És valóban azon várakozásában, hogy Bács, Csongrád, Szeged városa, a Kis-Kunság és Pest megye alsó része temérdek ezrekben képes önvédelmére síkra szállani, a kormány nem is csalatkozott.

Hanem előadta magát a rendezetlen erők rendezésének és egyesítésének, a rendnek, fegyelemnek szüksége, mely a győzelemnek nélkülözhetlen feltétele, mely által kisebb sereg is erőssé válik, nagy sereg pedig győzhetlenné.

Ezen célt a kormány egy erélyes kormánybiztosnak kiküldése által vélte elérni; s választása a rendíthetlen hazafiságú és tapasztalt erélyű Hunkár Antal veszprémi főispánra esett. És a honvédelmi bizottmány teljes méltánylattal elismeri és nyilvános köszönettel tanusítja, miként a nevezett főispán s kormánybiztos minden lehetőt elkövetett, mit e rövid idő alatt azon fenyegetett vidékek biztosítására, s a védelmi erőknek kiállítására, és rende-

zésére kormánybiztosi körében a körülményekhez képest, tennie lehetséges volt, mely működésében Horváth Antal bácsmegyei főispán által tett őszinte férfias gyámolitását a honvédelmi bizottmány teljes méltánylattal elismeri.

Azomban a körülmények Bácsmegyében és környékén annyira rendkívüliek, a népvédelmi erők, melyeket kormánybiztosilag szervezni kell, annyira rendezetlenek, miszerint a kormánynak lehetetlen azon meggyőződésre nem jönni, hogy Bácsmegyében és környékén a fellázadt szerbek megfékezésére, s a magyar és más ajkú békés nép megóvására szükséges erő-rendezés okvetlenül azt kívánja meg, hogy úgy a polgári, mint katonai kormányzat honvédelmi tekintetben egy kézben egyesítessék.

Ezen szempontból indulva, minthogy gróf Batthyány Kázmér baranyai főispán és dunántúli kormánybiztos a haza jelen védelmi harcának kezdete óta, mindig egyszersmind sereget is vezérlett, — Hunkár főispán úr szíves köszönettel fogadott hazafias készségének más vidékre igénybe vétele mellett, a honvédelmi bizottmány ezennel Bácsvármegye, s a kebelébeni királyi városok polgári és katonai kormányzatával gróf Batthyány Kázmér vezérfőispánt, mint teljhatalmú kormánybiztost megbízza; ezen megbizását mind azon szomszéd törvényhatóságokra s vidékekre is kiterjeszti, melyekre nézve a szerb lázadásból eredő veszélynek közössége, a védelmi intézkedések összhangzását s egyesitését szükségessé teszi, adván vezérfőispán és kormánybiztos úrnak teljes hatalmat és hatóságot, a küldetések körébeni szabad mozgó csapatokkal, nemzetőrséggel s népfelkelési erővel a fenyegetett vidékek védelmére, s a fellázadt szerbek legyőzésére s ártalmatlanokká tételére rendelkezni; új csapatokat alakítani, mindnyáját rendezni, fegyelmezni, tisztekkel ellátni, azokat belátása szerint alkalmazni, a seregek ellátásáról, elhelyezéséről, alkalmazásáról intézkedni,

azokat vezérleni s vezéreltetni, szóval mindazt megtenni, a mit az országnak s különösen a szerb lázadás által fenyegetett vidékeknek oltalmára célszerűnek látand, — mely célnak elérésére gróf Batthyány Kázmér vezérfőispán s kormánybiztos úrral egyetértőleg működni, a rác lázadás elleni hadi munkálatra utasított rendes hadcsapatok illető parancsnokságai is köteleztetnek.

Hogy pedig vezérfőispán úr, mint országos biztos és katonai parancsnok, a reá bízott nagyszerű hivatásban, és különösen a honvédelmi erők rendezése, fegyelemben tartása, s alkalmazása körül, minden hatóságok, tisztviselők és csapatvezérek részéről rendeleteinek végrehajtásában feltétlen engedelmességgel, s pontos végrehajtással találkozzék: ezennel rendeltetik, hogy a honvédelmi, s vidék biztosítási, és minden erre s a fenyegetett vidékeknek, s törvényes érzelmű lakósoknak személy- és vagyonbeli biztosítására vonatkozó tárgyában, minden illető hatóságok rendelkezése állandónak, a hatóságok működését, — ahol szükség — felfüggesztetheti, s a vész idejére rendkivüli eszközökkel pótolhatandja, tisztviselőket elmozdíthat, s másokkal helyettesíthet, a vésztörvényt azonnal kihirdetendi, rögtönítélő biróságokat állítand, s a rendelkezés alatti fegyveres erőknek rendben, fegyelemben tartása, s kötelességeiknek pontos teljesítése végett, hadi törvények szerint, hadi törvényszékek itélete által netán halálra ítélendő bűnösök irányában, az ítélet végrehajtásának vagy megkegyelmezésének joga is kezeibe tétetvén le. — Miszerint pedig a státusnak, és egyeseknek a fellázadt szerb rablók által kegyetlenségekkel párosult terhét a bűnösök viseljék, azon árulóknak, rablóknak, pártütőknek, kik a felállítandó rögtönítélő biróságok által elítéltetnek, ingó és ingatlan vagyonát kár- és költségtérítésül lefoglalandja, s abból a kárt szenvedet szerencsétlenek sorsát belátása szerint enyhítendi.“

Eddigi hatósága s megbízatása a dunántúli vidékekre épségben maradván.

— — — — — — — — — — — — — — —

Kelt Debrecenben, 1849. febr. 12-én.

A honvédelmi bizottmány nevében:

Kossuth Lajos elnök s. k."[1])

Beőthy Ödön már rég elhagyta volt a megyét, Erdélybe ment. Utána Nádosy alezredes küldetett a déli hadsereg szellemének kipuhatolására. Kossuth azomban csalatkozott benne. Nádosy Eszterházyval szövetkezett, s Baudisz vakmerő, de hazafias fellépése után, megszökött. Ezek után a kormány Hunkár veszprémi főispánt nevezé ki kormánybiztosul. Hunkár, noha rövid ideig volt Bácskában, elég jól és helyesen működött, úgy, hogy midőn február közepén Batthyány Kázmér vette át az ügyek vezetését, az már eléggé rendezett viszonyokra talált. A kormány ama intézkedése, hogy a főispáni, illetve a polgári hatalmat s a katonait egyesítette, nagy tapintatra vall. Ha valahol, úgy ez Bácskában meghozta gyümölcseit. Batthyány működésére bőven lesz alkalmunk viszszatérni.

A bácskai seregek kivonulta után, a megye nagy része szerb kézre került. Pétervárad most jó szolgálatot tett. Futtak táján Bozó Manó őrnagy néhány ezer nemzetőrt összpontosított a déli rész védelmére. Szabadkán Tar őrnagy alatt táborozott egy mozgó nemzetőrsereg, Szegeden pedig egy másik, Vojnics ezredes alatt. A megye jól-rosszul meg volt védve, úgy, hogy a szerb támadó haddal a nemzetőrség bármikoron megküzdhetett. Az egyes falvak lakósai nemzetőrséggé alakultak át, és helyi védelmi erőt képviseltek. Közeli falvak szövetkeztek, hogy biztosabban védekezhessenek. Szóval meg-

1) Eredetije Szeged város levéltárában. Reizner J. A régi Szeged. I. k. 275. lap.

tétetett minden intézkedés, mit ily körülmények között a kormány tehetett.

A szerbek által elfoglalt bácsmegyei részek igazgatását Sztojácskovics, bács-kerületi odbori elnök vette át, Jovánovics Sebő társaságában.[1]) A szerb sereg állapota 1849. január havában, ugyanaz, mint taval decemberben. De február hava keserű csalódást hozott a magyarországi szerbekre, és különösen a patriarchára nézve. Knityánin, ki hevesen védte a szerb érdekeket, utóvégre is belátta, hogy a szerb ügy nemzeti jellegét elveszté. A hadsereg, mely *osztrák déli hadtestté* vált, idegen volt Knityánin csapatával szemben. Az osztrák tisztek őt, a hol lehetett, kituszkolták, háttérbe szoritották és éreztették vele hatalmukat. A patriarcha, a nemzeti párttal összeveszvén, az osztrák befolyás s hatalom karjaiba veté magát. A nemzet céljait elveszetteknek tekintvén, ***Knityánin*** elhatározá, hogy a harctérről távozik, miután *semmi esetre sem akart a reakciónak szolgálni.* Ő belátta, hogy Magyarország eleste után, a szerbek mitsem fognak nyerni. „Visszatérésének közvetlen okai, mondja Risztics, ismeretlenek.“ Csodálatos, hogy a szerb író nem látta be, hogy magok a szerbek a patriarchával élükön, űzték el Knityánint. A szerb vezér 1849. február 28-án tért vissza a fejedelemségbe 8000 emberrel; közel 4000 a harctéren maradt.

Schüttenek ama állítása, mintha báró Splényi a portát megtudta volna győzni, hogy a független Magyarország a portának hű szövetségese lesz, s ez parancsolta volna meg Knityánint visszahívatni, nem valószínű.[2]) Hisz az orosz befolyás túlnyomó volt Nándorfehérvárott, s láttuk mennyire ment Mayerhofer az ő tiltakozásaival, midőn a kamarilla még meg nem alakult.

[1]) Közlöny. 1849. 63. sz.

[2]) Schütte, Der ung. Unabhängigkeitskrieg. 236. l.

Akkor Ausztria komolyan rendeltette vissza a csapatokat, s fellépésének még sem volt foganatja. Knityánin mielőtt eltávozott volna, még egyszer megkísérté a kibékülést. Gr. Hadik ezredes 1849. febr. 25. Kossuthnak jelenti, hogy Knityánin egy szerb parlamentairt küldött hozzá, kit ő Batthyány-nyal együtt kihallgatott. „Észrevehető volt, írja, hogy Nándorfehérvárott barátaink sikeresen működtek.“[1]) Ő is abban a hitben volt, mint Schütte. Tény, hogy ezen lépést a szerb hadvezér, a patriarcha tudta nélkül tette; kész volt nélküle is a magyarokkal békét kötni. Mit felelt erre a kormány, nem tudjuk.

[1]) Nemzeti Muzeum. Vörös-féle gyűjt. 173. sz.

V.

Paraszkay Anna és Kossuth Lajos. A szerbek támadólag lépnek fel. Kúla, Hegyes, Feketehegy, Szeghegy, Moholy, Zenta, Topolya, Zombor és Bajmok elfoglalása. Bács-Bodrogh megyei védelmi bizottmány. Népfelkelés. Bácska állapota. Irtóharc. Rögtönítélő- és vésztörvényszékek.

Ilyenek voltak az állapotok, mikor a magyar hadak elvonulta után, Bácska az önkénynek lett kitéve. A hol a szerbek győztek, ott szomorú sors várt a legyőzöttekre, s viszont az erősebb magyar falvak sem maradtak adósak a gyengébb szerb helységek irányában. Az intelligencia nagy része, különösen a hivatalnokok, mind menekültek, többnyire Szeged felé. Egész falvak hagyattak el. Szabadka felett, Szeged körül, Baján, túl a Dunán állapodtak meg a menekültek. Batthyány mindenek előtt a menekültek összeírását rendelte el, valamint azok ellátását vette gondjai közé. Január 4-én a Zanini zászlóalj pártolt át az osztrák hadakhoz Ujvidékről.

Ujvidék külömben másról is nevezetes. Sajátságos marad mindig és jellemző, hogy Kossuthnak mily összeköttetése volt itt. A honvédelmi bizottmány elnöke Paraszkay Anna, divatárus nővel levelezett, a ki szorgalmasan tudósítá őt az ott történtekről. 1849. jan. 10-én jelenti, hogy Rajics őrnagy, kit a kormány a békekötés szorgalmazásával bízott meg, egy kis proklamaciót bo-

csátott ugyan ki, máskülömben a kormány pénzén kávéházban mulat a szerbekkel.[1])

Január 23-án a szent-tamási szerb őrség a környéket elfoglalja. Egy választmányt alakítanak, melynek tagjai Kosztics Sándor, Nikolics Pál, Nenádovics M., Dávidovác Szabbás, és Nikolics Árkád.[2])

Piros község a szerb támadást visszaverte.

A szerbek, a mint értesültek a magyar csapatok elvonultáról, haladéktalanul *három hadoszlopban* tartottak fel felé. Az egyik hadoszlop Kúla felé tartott, de az ottani nemzetőrség január 25-én a támadást visszaverte.[3]) Január 28-án Sztejin (Steyn cs. kir. őrnagy?) Demeter és Nenádovics alatt Kúlát a 3000-nyi szerb csapat mégis elfoglalta. Ekkor lett szabaddá Zdrahal, kit Knézy alispán záratott el. Február 2-án Sztejin Kucura és Torzsa felé tartott, hol Bezerédy, Czintula és Karassay állottak nemzetőreikkel, de ezek ellent nem állhatván, (hamis Klapka feljegyzése, mintha ott a magyarok győztek volna) Péterváradra vonultak vissza. Sorok szolgabíró Hódságra menekült, hol azomban a helység német lakósai őt elfogták, és a szerbeknek szolgáltatták ki: Sorok még előbbi időkben hatalmát e községen nagyon érezteté, s a hódsági németség bosszút állandó, őt átadták. Sorok szolgabíró, Kúlára vitetett, hol a Kosztics elnöklete alatt összeült haditörvényszék őt, Fitos jegyzőt, Zdrahal János, Zdrahal Lajos, Fogt és Boruszky kamerális tisztviselőket halálra ítélte, és február 4-én fel is akasztattak.

A második szerb csapat Topolyának tartott. — Útközben Hegyes és Feketehegy visszaverte a szerb támadást, Szeghegy német községe azomban meghódolt. „A

---

1) Paraszkay Anna levele Kossuthoz. Nemzeti Muzeum. Vörös gyűjtemény. 182. lap.

2) Helfert. Gesch. Österr. IV. k. 308. l. s 152. jegyzet.

3) Szeremley, Magyar krón. II. k. 30. l.

szeghegyi német testvérek testvérárulással vásárolták meg bántatlanságukat, a szerbekhez csatlakozván Hegyes és Feketehegy feldúlására. E német község rút magaviselete egyetlen eset gyanánt áll valamennyi bács-bánsági német helységek sorában" — mondja Horváth Mihály, nagy történetírónk.[1]) E súlyos szavakat Jausz János szeghegyi lakós és szemtanú, a következő sorokban igyekszik megcáfolni. Mi a kik a történetírás terén a pártatlanságot fogadtuk el jelszavunknak, készségesen adunk helyet Jausz szavainak.

„A mi igaztalan van a fentebbi sorokban — írja, azt cáfolni akarom. *A mi Szeghegyre vonatkozik, az egyszerűen nem igaz*, s nem egyéb rosszakaratú, alaptalan rágalomnál. Hogy Horváth hol vette ezen becsületsértő adatot, vagy miféle zavaros forrásból vette azt, azt ma már felkutatni nem lehet. De hogy Horváth — gyengéden szólva, — kíméletlenül és meggondolatlanul járt el, midőn ezen történelmi hazugságot a maga kiáltó szégyenteljes formájában világgá bocsájtotta, s vele egy nagy községet talán örök időkig pellengérre állított: ez oly cselekedet, melyért a felelőség alól őt legfeljebb csak jóhiszemű tévedése mentheti némileg. Legcsattanósabb bizonyíték *ezen rágalomnak* alaptalansága, melyet az a tény, hogy midőn a magyar hadsereg 1849. ápril havába visszatért a megyébe, és Szabadkán haditörvényszéket állított fel, mely előtt ilyen, és hasonló esetek egyenkint megfordultak, és szigorúan megfenyíttettek: felszólítom Feketehegy és Hegyes összes akkori lakósait, nevezzenek meg csak egy szeghegyi polgárt, aki 1849-ben rablás, fosztogatás, pusztítás, árulás vagy abban való cinkosság miatt csak vizsgálat alá is fogatott, nemhogy elítéltetett volna.

Minthogy azomban nem találkozhatik senki, aki

[1]) Horváth, Függ. harc tört. II. 115. l.

csak egy szeghegyi vádlottat is megnevezni tudna, ennélfogva Horváth állítása minden gondolkodó ember szemében teljesen alaptalannak mutatkozik.

Szeghegy e részben nem kér kegyelmet, sem kendőzést, szabadságharci viseletét illetőleg. Nem is szorult erre. De igazságot, ezen vád, hazugság és rágalom ellen, erkölcsi kötelessége keresni és követelni. Tartozik evvel önmagának és utódjainak.

A milyen sajnálatos, hogy Horváth nem átallott egy egész községet a világ színe előtt megbélyegezni, éppen oly megbocsáthatlan és megfoghatatlan, hogy ezen községben, még a hivatalos személyek sem érezték magokat hivatottaknak és erkölcsileg kötelezetteknek ezt a történelmi tévedést, a ráfogás arányos határozottságával visszautasítani, és megcáfolni.

Mint kortárs, aki ezen viharos időknek, mint feketehegyi lakós részese voltam, elmondom röviden, mit láttam, hallottam, és éltem át Feketehegyen, és kész vagyok azt százak tanúságával is beigazolni.

Midőn 1849. év január havában megyénkből az összes magyar csapatok kivonattak, előrelátható volt, hogy a szerbek búvóhelyeikből előrontanak majd. Mindenki a legrosszabbra volt elkészülve. Feketehegyen, mint Szent-Tamástól éjszak felé legközelebbi községben, szintén nagy izgalom uralkodott. A feketehegyiek közt aziránt, hogy mit kell e kritikus pillanatban tenni, három részre oszlottak a nézetek.

Az első és a legnagyobb rész menekülésre határozta el magát, és ehhez képest is cselekedett; igen sokan elmenekültek, még mielőtt a szerbek odaértek. A magyarok nagyrészt Halasra és Baranyába húzódtak, a németek egyelőre Szeghegyre, a honnét legnagyobb részök származott. Egy másik része, élén később meggyilkolt papjával Keresztessel, arra határozta magát, hogy

otthon marad veszteg. A harmadik, elenyészőleg kis rész, hogy birokra megy a szerbekkel.

Mikor január 25-én reggel a szerbek Szent-Tamás felől igen csekély számban kocsikon közeledtek Feketehegy felé, száz főre sem rúgott számuk azoknak, akik a sáncokban útjokat állották; és ezen kevés között is sok volt a feketehegyi, még több a szeghegyi németajkú magyar. Védelem közben senki sem esett el; azok közül azomban, akik a szerbektől kíméletet várván, békével otthon maradtak, többen megölettek, a többi között Keresztes református lelkész és két német ember. A községbe feltartóztatlanul nyomuló szerbek több házat, különösen a zsidókét felgyújtották, a lakósokat elkergették vagy felkoncolták, általános fosztogatást kezdtek, mely terjedelemre egyre-másra nőtt, mert Szent-Tamásról százával került a zsákmányt szállító kocsi.

Még ugyanaz nap, január 25-én délután egy szerb viseletbe öltözött kapitány egy csoport szervián és szerb élén átjött Szeghegre, melynek lakósai csekély kivétellel, bár halálos félelmek között, otthon maradtak.

Ez a kapitány a községtől 5000 ezüst forintnyi váltságdíjat követelt, hogy a község fel ne pörköltessék; azomban a zsidók házainak kifosztogatását egyenesen megengedte. A következő éjjel a rabló csorda már személyválogatás nélkül űzte a sarcolást, s kivált a pénzt és kocsit, lovat erőszakkal is elvette.

Minthogy a kiszabott 5000 forintnyi váltságdíj lefizethető nem volt, nem lévén az összes pénztárban több 750 ezüst forintnál: a kapitány ezt az összeget magához vette, és elrendelte a többinek 48 órai felhajszolását, különben általános fosztogatással fenyegetődzvén. Január 26-án a szerbek Feketehegyen a legnagyobb mértékben gátolatlanul raboltak, Szeghegyen pedig mulattak és tivornyáztak.

Január 27-én a szerb rablócsapat Hegyesre ment, melynek lakósai szintén legnagyobb részt otthon maradtak. Hegyesen a zsidóházakat kivéve, sem fosztogattak, sem gyilkoltak.

Január 28-án a nagyrészben csaprészeg szerbek, mind a három községből őrült sietséggel Szent-Tamásra mentek, mert az a hír volt köztük elterjedve, hogy nagy magyar sereg van érkezőben, mi, sajnos, nem volt igaz. Ezen váratlan és hirtelen megfutás folytán Szeghegy, a még hátralékos, de már jóformán összegyűlt 4250 frtnyi váltságdíj fizetésétől megmenekült; mert mikor a szerbek néhány nap mulva Szeghegyre visszatértek, a váltságdíj követelésétől megfeledkeztek.

Ezen néhány nyugodt nap alatt a Szeghegyre menekült feketehegyi németek visszatértek falujokba megnézni, mi maradt belőle. Nagyon keveset találtak otthonukban, mert a szerbek minden házat, kivétel nélkül kifosztottak. Azt a keveset, a mit a feketehegyi németek a maguk ingó-bingó vagyonukból még találtak, átvitték Szeghegyre."

„*Soha a szeghegyiek a szerbekhez nem csatlakoztak;* Hegyesen a szerbek nem fosztogattak, annál kevésbé a szeghegyiek; Feketehegyen a magyarokat és németeket kirabolták ugyan a szerbek, de míg a fosztogatás tartott, egyetlen egy szeghegyi békés polgár sem mert átmenni, annál kevésbé, mert életveszéllyel volt egybekötve".[1]) Jausz adatait részemről nem vonom kétségbe. De annyi tény, hogy Szeghegy községe minden ellentállás nélkül megadta magát. Zomborcsevics Ferenc, szabadkai főjegyző ezeket írja jan. 23-án: „Hegyes, Feketehegy s részben Topolya elhatározták magukat védeni, Szeghegy mitsem ér."[2]) Külömben Jausz adataival egyéb jelentés egyezik.

[1]) Jausz János, Három történeti tévedés. Bácska VIII. 63. szám.
[2]) Iványi I., Szabadka és Vidéke. 125. és 142. okm.

A harmadik szerb hadoszlop a Tisza mentén tartott felfelé. Moholy elfoglalása után Szurducski és Davidovác, Zentának tartanak, útközben Nenádovics és Szímics csapataival egyesülvén. Heves harc után elfoglalták Zentát, február 4-én. „Kétezer magyar — mondja Helfert báró — mészároltatott le; az osztrák és szerbországi szerbek versenyeztek a düh és vad kegyetlenségben, nyerseség és állatias vágyakban. A katholikus szent-háromság keresztje köré a levágott fejeket piramisokká rakták össze. Temérdek zsákmány vitetett el.“[1])

Horváth szerint a jankováci és a többi környékbeli magyar községek nemzetőrségei visszatorlásul Moholyra rontottak, és az ottani szerbeket kegyetlenül elverték, közülök sokat leölvén.

Február hó 13-án Hrabovszky kapitány egy csapat Este-vel és 2 ágyúval Ó-Palánkát támadá meg, és az ottan tanyázó szerbeket a Duna túlsó partjára űzé.[2])

Február hó 14-én Sztejin cs. kir. őrnagy, miután Zombor 11-én elfoglaltatott, Bajmokra ment, és azt alávetette a szerb vajdaságnak.[3])

Ugyanezen hónap 19-én Hrabovszky százados Kiszácsot megtámadja, és onnét a szerbeket végleg kiveri; 24-én pedig Bozó őrnagy Ujvidékről elindulva Futtakot foglalja vissza. A harc elég heves volt; a szerbek két ágyút és közel száz embert vesztettek.[4])

Bácska minden falva fegyverben állt. Ily viszonyok között felette szükség volt a *bács-bodroghmegyei védelmi bizottmányra*, mely jan. 20—22-ike között alakult meg. A Zomborban székelő bizottmány élén Knézy Antal alispán állott.[5])

Kivéve Futtaktól Kérig (aldunai vonal), a megye

1) Helfert, Geschichte Österreichs. IV. k. 309. l.
2) Közlöny, 1849. 72. szám.
3) Vörös-gyűjtemény. Nemzeti muzeum levéltárában. 186. szám.
4) Közlöny, 1849. 72. szám.
5) Grosschmid G. Österreich, Ungarn und die Woiwodina. 63. l.

jórészt védtelen volt; Szabadka és Topolya körül Végh Bertalan, Kúla és Bezdán körül Gfeller Ferenc őrnagyok szerveztek csapatokat. Január 22-én Bezerédy Miklós alezredes az összes bács-bodroghmegyei nemzetőrök parancsnokává neveztetett ki. Hunkár Antal február 3-án *általános népfelkelést* rendelt el, hova minden 18—30 éves fegyverfogható egyén tartozik.[1]) Mozgó csapatok mindenütt alakultak, ezek helyettesítették a kivonult rendes csapatokat, jól-rosszul.

A harc tehát elveszté jellegét, most tisztán helyivé vált, hol egyik, hol másik község kelt birokra változó szerencsével. Az iszonyúságok most csak fokozódtak. A harc elején rögtön megindult az elfajzott küzdelem — a vagyonért. A fosztogatás, rablás, pusztítás, iszonyú borzadalmaival napirenden voltak. „Sokáig vetettük egybe — mondja Risztics — a dolgokat, de bízvást mondhatjuk, hogy egyik fél sem vethet többet a másik szemére; s mégis — lelkiismeretesen ítélve — nem mondhatjuk, hogy a szerbek és magyarok egyenlő garázdák s kegyetlenek voltak. *A vérfürdőt a magyarok kezdették.*[2]) A szerb író eme állítása téves. A junius 12-iki támadás nem volt forradalmi jellegű; rendes osztrák csapatok támadtak, Hrabovszkyval élükön, ki Ő Felsége megbízottja volt. *A harcot tényleg magyar részről kezdették meg*, de az első vérengzés jun. 26-án történt Ujvidéken követválasztás alkalmával, hol a szerbek támadtak.

Az egész megye, mint mondá, apró táborokra oszlott; minden falu önmagát védte. Megható példája a humanitásnak Sztapár szerb, és Doroszló magyar községek viselkedése; ha szerb csapatok közeledtek, a sztapáriak esedeztek Doroszló érdekében, s viszont. — A szerbek többnyire kocsikon lepték meg a falvakat; ha győzött a

---

[1]) Iványi I. Szabadka és Vidéke, 114. 123. és 155. okm.
[2]) Ристић, Србија и српски покрет, 35. л,

megtámadott falu, meg menekült a veszedelemtől, ha vesztett, úgy lángok martaléka lett, vagyonát idegenek elvitték, az otthon maradottak leölettek. A kegyetlenségek, a harc kezdetén ritkábbak voltak, s most, hogy a *nép harcolt*, határokat nem ismertek. Az uralkodó kolera és tifusz is megkövetelé a maga áldozatait. Különösen a szerbországiak tűntek ki a garázdálkodásban. A szolgabírák, jegyzők, általán a megyei tisztviselők minden szó nélkül felakasztattak.

A szerbek azomban nemcsak a magyarokkal bántak így, hanem minden más nemzetiséggel is. Innét magyarázható meg, miért fogták a nem szerbek a magyarságnak pártját. Míg Karlóca megtámadtatott jun. 12-én, azalatt a szerbek Kamenicon a bunyevác és német házakba törtek, s rabolva tőlök a fegyvereket elszedték. Jurasics vezérlete alatt a menekülő Marczibányi földbirtokost kocsijából kiragadják, haza viszik, fegyvereit elszedik, s száz forintot csikarnak ki tőle. Ugyanez a Jurasics később tüzérkapitány lett 40 frt havi fizetéssel.[1])

„A szerbek, így hangzik Bechtold jelentése Szent-Tamásról szólva: sok állatias kegyetlenséget követtek el, pusztítanak, gyújtogatnak, gyilkolnak, sőt csecsemőket és gyermekeknek sem kegyelmeznek meg“.

Százával lehetne, majdnem minden helységben ilyen rémtetteket felsorolni. A szerbországiak követtek-e el véresebb tetteket, a magyarországi szerbek, vagy éppen a magyarok? önkéntelenül vetődik fel e kérdés. A bécsi lapok még mielőtt a reakcióval egy húron pendültek volna, szörnyhíreket közöltek a szerbek kegyetlenségéről, a mely leírások kannibálokra igen, de európai népre nem illhetnek. Embersütés napirenden mondatott; Neró kora jut eszembe. De amint a reakció nyiltan fellépett, és a bécsi sajtó ennek szolgálatába szegődött, e hírek

[1]) Wiener Zeitung 1848. f. 184. szám.

megszüntek, a szerbek „loyalisokká“ váltak, és a hírrovatok hasonló kegyetlenségeket hoztak a magyarok felől, s mi több, az előbb a szerbekről hozott rémdolgok is a magyaroknak tulajdoníttattak. Ebből látszik, hogy a német-osztrák sajtó párt szerint hozta a kíméletlen támadásokat. A magyar sajtó mindvégig a szerbeket ostorozá, s elég furcsán magyar részen elkövetett kegyetlenségeket elhallgatott. Szomorú tény, a hírlapirodalom kötelességét nem teljesíté, sorait a szenvedélyek harcának nyitotta meg. Kivételt a szerb és horvát sajtó sem tett; természetesen, mindenki a saját álláspontjához mérte az igazságot.

A szerbek, a mennyire tehették, a magyarokra hárították a kegyetlenkedések elkövetését. „Megcáfolhatlan tény, írja Risztics, hogy a magyarok természete érzékenyebb, hevesebb. A magyarok csellel élve, egész csoportokat ütöttek agyon; agyon a hadifoglyokat, békeköveteket.“

„Bármilyen elkeseredetté fajuljon is a harc, részünkről azt mondhatjuk, mondja Rajacsics patriarcha okt. 9. (1848.) beszédében, mi legalább emberségesen állunk ellent, és az ellen nem vetheti szemünkre, hogy mi foglyainkkal kegyetlenül bánunk el; tény, hogy nálunk nagyon kevés lakolt halállal.“ — Perczel hadjárata után ezeket írják a szerbek az osztrákoknak: „Szántóföldeink puszták, falvaink porrá tétettek, asszonyaink gyászt öltöttek, az öregek s gyermekek a lakatlan pusztákon bolyongnak.“

A patriarcha 1848. aug. elsején Hrabovszkyhoz intézett soraiban pedig így panaszkodik: „A magyarok asszonyokat és szűzeket becstelenítettek meg, a templomok oltáraira tüzet raknak, a szentek szemeit szurkálják ki, foglyaik füleit, orrait vágják le.“

A tárgyalt időszakban leginkább Szentkirályi biztossága gyűlöletes a szerbek előtt. Baderlica esetében a

a biztos megmutatta, hogy tréfát nem ért. Kosztics Sándor ezeket írja róla: „Szentkirályi a kéri szerb tanítót halálra ítélte, mivel szerb lapot olvasott: a tanító útközben meghalt az ijedtségtől, s csak holttestét akaszthatták fel.“[1]) Kosztics ez állítása a hihetetlenséggel határos.

Dr. Schütte mindezen kegyetlenségeket, ha csakugyan megtörténtek, menteni igyekszik: „hogy a magyarok végre a szerbek által elkövetett kegyetlenségeket, s barbárságot visszatorolták, igen természetes.“[2])

Ott, ahol a szerbek kisebbségben laktak a magyarok között, eleinte igen elnéző bánásmódban részesültek, s ha kihágások történtek is ellenök, úgy azt csak magoknak tulajdoníthatják.

Az alvidéki zavargások Szeged magyar, és csekély részben szerbekből álló lakóssága közt fenállott jó egyetértést is megzavarták. A szerb lakósság általában csendes, nyugodt, és a magyar lakósság körülményeihez lehetőleg mindenben alkalmazkodó volt; elkülönző törekvései az utóbbi időkben csaknem teljesen megszüntek. Viszont a magyarság legnagyobb türelmet tanusított irántuk. — De sajnos, voltak közöttük, kik az új helyzetet becsmérelték, a délvidéki mozgalmak iránt, elég botorul, rokonszenvet tanusítottak, s a tapintat és ildom követelte alkalmazkodás ellenére, egész kihívólag viselkedtek. S így gyakori surlódás, és szenvedélyes ingerültség keletkezett a magyar, és szerb lakósok egy része között.[3])

A szegedi szerbek azután szökdösni kezdettek, mint Petrovics szerb lelkész s Veszelinovics főjegyző. A nép tudván, hogy ezek Karlócára mentek, ingerültté vált, de a szegedi tanács, miután később a szerbek is kinyilatkoztatták, hogy „az alvidéki bősz lázongókkal, valamint

---

1) Presse. 1850.
2) Schütte, Ung. Unabhängigkeitskrieg. II. k. 87. és 93. l.
3) Reizner J. A régi Szeged. 161. s 162. l.

eddig legkisebb összeköttetésben" sem voltak, őket bántatlanságukról biztosította.[1])

A bunyevác és szerb nép között sokkal nagyobb volt az ellentét.

A nemzetőrségi felfegyverzéssel a nép alig élt vissza. Jankovác és Mélykút községeknek fellázadása „a kaputos" urak ellen, egyetlen példa Bácsmegyében.[2]) A szegedi nép garázdálkodásait, melyekkel megmutatta, hogy „politikailag nagyrészt éretlen", itt nem vehetjük figyelembe. Nagyon aggódhatott Batthyány, midőn a szabadkai nemzetőrséget felfegyverzé. Ily esetek a szerbeknél is előfordultak. Március 8-án Sztanojevics és Gudonics katonák a karlócai fogházra rontanak, bajtársukat kiszabadítandó; csak fegyveres erővel lehetett a közbiztonságot fentartani.

A szerbeknek hogy volt joguk panaszkodni magyar részen elkövetett kegyetlenségekért, kérdésbe se helyezem. Halljuk csak Vasváry Ferencet, ki a kecskeméti nemzetőrséggel Szent-Tamás ostrománál részt vett. Egy meglőtt szerb vezérről Vasváry következőket írja: „A szerbek vezére 24—30 éves derék legény volt, gyönyörű pejlovon. S volt annyi bátorsága és elszántsága, hogy mielőtt a honvédek elérték volna, tulajdon hadsárjával szúrta agyon lovát, hogy ne legyen a kutya magyaroké, miként bennünket neveztek.

A mint ez megtörtént, honvédeink, a kik csak megközelíthették, mind bele mártották szuronyaikat s szörnyet halt azonnal.

Ekkor láttam először, mily dühössé válhatik a külömben szelíd természet is. Midőn már életjelt sem mutatott, letépték ruháit, emlékül mindegyik akart egy da-

---

1) Közlöny, 1848. f. 24. és 53. szám.

2) Jankovác uradalmi igazgatójának jelentése Tóthnak. Szabadkán. Vörös-gyűjtemény, Nemzeti muzeum. 1849. febr. 19-éről.

rab rongyot magával vinni. Volt olyan is, a ki levágta füleit, orrát, és zsebre rakta. Volt még olyan is, a ki karjait és lábait levágta, és övéhez dugta; mondhatni egészen feldarabolták a bátor szerbet. Én undorodva szemléltem honvédeink vadságát. Igaz, hogy a szerbek ennél kegyetlenebbül bántak el az általuk elfogott magyarokkal, mert azokat kapura élve kiszegezték s megcsonkították, és levágott teste részét szájukba tömték (!) és úgy lövöldöztek célul bele, a míg a szegények ki nem szenvedtek. Több ilyen hasonló kinzások között nem egy magyar lelte halálát. Nem csoda, ha elragadtatva boszszújok által honvédeink barátjaikért hasonló kegyelmet nem ismerő módon bántak el engesztelhetlen ellenségeikkel."[1])

Vasváry szavahihető szemtanú, s azért szépítgetni, sőt azt állítani, hogy a magyarok soha senkit le nem öltek, igaztalan állítás. Mégis meggyőződésből mondhatom, hogy ily esetek magyar részen ritkábban fordultak elő, mint a szerbeknél.

A kormánybiztosok, a mennyire tehették az elfogottakat az ellen kezeiből kiszabadították, oly módon, hogy helyettök más előkelőbb szerbeket fogtak el, s az odboroknak tudtára adták, ha a magyar foglyokat szabadon nem eresztik, úgy ezek a halál fiai. A foglyok ily esetekben többnyire kicseréltettek.[2])

Talán szokottnál tovább időztem a rémtettek s kegyetlenségek leírásánál. Tettem pedig ezt azért, mivel számosan inkább fátyolt vetnek „a multra," semhogy ismertetnék. Felderítettem a kegyetlen tetteket oly szándékból, hogy megismerkedjenek: mennyire képes a nép elállatiasodni; mennyiben folyásolja be a míveltség a nép

---

[1]) Vasváry F. A kecskeméti nemzetőrök. Hazánk. IV. k. 590. l.

[2]) Beöthy, Blagojevics és Rajacsics néhány leveléből. Közli Dudás Gy. Hazánk, V. 76—77. lap.

tetteit. Ki hitte volna, hogy ilyes rémtetteket még elfognak követni Európában a XIX. században?!

Végül legyen szabad az annyira fontos rögtönítélő és vésztörvényszékekről megemlékeznem. Részletesen kimutatni lehetetlen az egyes helyeket, hogy hol állíttattak fel ilyenek, miután a megyei védelmi bizottmány jegyzőkönyvei egész 1849. évi április 3-áig hiányzanak; másrészt az egyes biztosok jelentései sincsenek kezünkben, és így csak általánosan szólhatunk a tárgyhoz; csak itt-ott, az egyes ismert ítéletek után nyomozhatunk ki valamit.

A rögtönítélő székek működéséről először április havában veszünk tudomást. Így az április 26-iki ó-becsei zavargás alkalmával Csuha 7 felkelőt lövetett agyon, néhányat fogságra ítélt. Csarnojevics ugyancsak április végén Ujvidék és környékén statáriumot hirdetett; most, midőn a szerbek május elején Ujvidéken gyűlésezének, a biztost felkérték, függessze fel a rögtönítélő bíróságot. Ezekből következtethetjük, hogy Bácsmegye déli része május eleje körül a rögtönítélő bíróságnak már alá volt vetve. Zombor elfoglalta után a megyei védelmi bizottmány Szabadkára ment, ott üté fel székhelyét, s alakított rögtönítélő törvényszéket április 3—10. körül, melynek elnöke lett Sztrilich Tóbiás; közbírái: Győri János, Vojnics János, Markulin Sándor, Szárcsay Ambrus, egyszersmind jegyző. Számfelettiek: Markovics László és Pertics Lukács. Működésökről mi sem ismeretes.[1])

Zombor visszafoglalása után, március végén, Gfeller a vásártéren 6 szerbországit rögtönítélet alapján lövetett főbe. A szerbországiak különben törvényen kívül állóknak mondattak, miután hadüzenet nélkül törtek be az országba. s „rablóknak“ nyilváníttattak.

---

[1]) Bács-bodroghmegyei védelmi bizottmány jegyzőkönyvéből. 1849. április 3—14. ülések. Megyei levéltár.

A rögtönítéletekről s az ítélőszékek felállításáról szóló rendeletet már ismertettük. A megye egész területére ezt a nádor és Csarnojevics kormánybiztos julius 19-én hirdette ki.

A magyar hatóságok rögtönítélő székeivel szemben, a szerbek vezéreiket feltétlen hatalommal ruházták fel; reájuk bízták a foglyok életét, a vezér határozott sorsuk felett. Csak később, Suplyikác vajda halála után Todorovics alatt, midőn a szerb hadsereg osztrák déli hadtestté vált, találkozunk haditörvényszékekkel. — Így Kosztics Sándor elnöklete alatt Kúlán Zdrahal és társait ítélik kötéláltali halálra; úgyszintén Sorokot is. A magyar kormány közegei kivétel nélkül halálfiainak deklaráltattak: jegyzők, szolgabírók stb.

A rögtönítélő törvényszékek mindenható hatalma az 1849. február 9-én tartott országgyűlésen, lényegesen megszoríttatott. Az új rendelet, a határozat értelmében minden esetleges önkénykedésnek korlátot szab, és humanítást követel a vádlottak ellenében.

Ezen rögtönítélő bíróságok azomban e rendkívüli időkben nem bizonyultak be elég szigorúknak, minek oka leginkább az vala, hogy csak mind az 5 bíró egyező ítélete után jutott érvényre a bűnfenyítő eljárás.

1849-ben a képviselőház tehát elfogadta „a rögtönítélő hadi. és polgári vegyes bíróságok“ felállítását; ezek voltak a vésztörvényszékek, melyek elé „csak azon egyének tartoztak, kik a vésztörvényekben elősorolt hazaárulási vétségekre nézve a rendes bíróság eljárása felfüggesztve lévén, bár tettök vagy elfogatások a törvény keletkeztét megelőző időre is esnék, a vegyes bíróság eljárása alá tartoznak.“[1])

Bácsmegyében csak Szabadkán állíttatott fel vész-

[1]) A honvédelmi bizottmány ápril. 14-én (1849.) 5635. sz. rendelete után, és Közlöny 1849. 97—98. számok.

törvényszék, melynek elnökévé Tomcsány András neveztetett ki.[1])

A bűnfenyitő törvényszék a megyei védelmi bizottmány április 4—10-iki üléseiben következőkép alakult meg: elnök: Antunovics Pál; közbírák: Karácsony Lipót főjegyző, Piukovics Mihály főügyvéd, Piukovics Ferenc alügyvéd, Arnold Frigyes városi főbíró, Vojnics Barnabás, Gábrics Károly, Vojnics Mihály, Vojnics Márk, Vojnics Dénes, Rudics Mór, Ardegh Ignác, Milassin Máté, Hajnal István, Pocskay Zsigmond alszolgabíró, Vojnics Liviusz esküdt. és Katona Lajos várkapitány.[2])

Igen sok bácsmegyei toglyot ítélt el a szegedi vésztörvényszék is, melynek elnöke Szabó József volt. Reizner alapos munkájából ismeretes, hogy március 8-án kémkedésért két szerbet, május 6-án pedig Berkovics Ádám szolgabírót és Perisics János esküdtet, több rendbeli bűntettükért, agyonlövették.[3])

Szerencséjére a nemzetnek, ezen vészbíróságok 1849. junius havában már megszüntettek.

Ezzel fejezetünk véget ér. A kölcsönös harcküzdelem minden eredmény nélkül fejeztetett be. A megye önmagára hagyatott országos érdekből; a harc pusztítássá fajult.

Az a nép, mely 1849. jan. havában a magyar csapatok kivonulta után bújában italnak állott,[4]) később nemzetőrséggé, mozgócsapatokká alakult, hogy tűzhelyét megvédje.

1) Közlöny, 1849. 71. és 77. sz.

2) Bács-bodroghmegyei bizottmány jegyzőkönyve. 1849. ápril 9—10.

3) Reizner, A régi Szeged. I. 232. l.

4) Iványi I. Szabadka és Vidéke. Okmánytár.

IV.

A VÁRAK ÉS SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK SZEREPLÉSE.

I.

Pétervárad és Eszék.

em tagadhatni, hogy a déli harctér eseményeire *Pétervárad és Eszék* döntőleg hatottak. Pétervárad azomban a hozzá kötött várakozásnak nem felelt meg teljesen. Kétségtelenül hasznára vált a harctérnek, hogy a Dunán minden összeköttetést a szerbek hátrányára meghiusított. De támadólag sohasem léphetett fel, miután *a bácskai hadsereg sohasem fogadta el müködésének alapjául a várat, a honnan minden akciónak kellett volna kiindulnia.* Ha ez idejekorán megtörtént volna, úgy valószínű, hogy *a titeli fensík* is mihamarjában, még *mielőtt a szerbek annak erősítésére gondoltak volna*, seregeink hatalmába került volna; ezzel a bácskai harctért, miután Ó- és Török-Becse úgy is hatalmunkban volt, el lehetett volna szigetelni, és itt a szerb felkelést teljesen elnyomni. Ennek megtörténte után Pétervárad, és a titeli fensík untig eléggé megvédhetendik Bácsmegyét, s kis sereggel a békét fenn lehetett volna tartani. Ily terv mellett Bácsmegye védelme biztos lett volna; ehelyett azomban, mint tudjuk, cordon állíttatott fel, *s Pétervárad magára hagyatott őrseregével.* Pétervárad ily szereplés mellett nem sokat tehetett, mutatja az is, hogy a szerbek összeköttetését a Dunán megszakasztá, de Szerémség és Bácsmegye között éppen nem.

A szerbek a titeli fensíkon akadálytalanul közlekedhettek, s bármikor segítséget nyújthattak bácsmegyei csapataiknak.

A szerb felkelés elején Pétervárad főparancsnoka báró Hrabovszky József volt. Neki köszönhető, hogy ezen fontos vár nem jutott osztrák kézre. A junius 12-iki karlócai támadást ismerjük. Ez volt Hrabovszky első katonai tette, mellyel megmutatá, hogy a magyar miniszteriumnak feltétlenül hódol. Egy hónapra rá a szerb felkelők a várat nyugtalanítani kezdik, mire a parancsnok julius 12-én hat század gyalogossal, egy század huszárral és kilenc ágyúval az ellenséget elűzi.[1])

A Közlöny szerint a főparancsnokságot julius 7-én Blagojevics vette volna át, mi azomban téves.[2])

Julius 19-én Jellačić Karlócára érve Hrabovszkyt találkozásra szólítá fel. Előadá neki, hogy a császárnak tartozik engedelmességgel, és őt iránta való kötelességre szólítja fel. Hrabovszky azomban hajthatatlan marad, mert Ő Felsége maga utasította őt a magyar kormányhoz. A bán fondorlata tehát eredménytelen maradt.[3])

Augusztus havában Hrabovszky Budapestre tétetett át; a főparancsnokságot rövid időre löwenhaidi Zahn János altábornagy vette át, s ez után Blagojevics Imre, Szlavónia főhadparancsnoka. Blagojevics eleinte feltétlenül teljesíté a magyar kormány rendeleteit, de később a reakcióval érintkezésbe jutva, kissé habozott. Szeptember 20-án (1848.) vele és Zahn tábornokkal Mayerhofer értekezést tartott, de az engedelmességhez szokott főhadparancsnak csak kötve hitt a reakció e vak eszközének, s ő továbbra is híve maradt a magyar ügynek. Nagyobb

[1]) Knézy Antal első alispán jelentése Szabadka városának. Uj-Verbász, 1848. julius 13-án.

[2]) Közlöny, 1848. 42. szám.

[3]) Pesti Hírlap, 122, 123. sz. és Serbische Bewegung. 143. l.

baj volt, hogy a térparancsnokságot Hentzy vezette, ki később Budavár konok védelme által lett oly nevezetessé. „Ő lelkesedett a mi ügyünkért, írja Mayerhofer, befolyása által néhány sajkát reméllek a hídon keresztül vihetni, s mindenféle hadiszert nyerhetni.“ Hentzy már akkor teljesen a reakcióhoz szegődött volt. Ezen úton sikerült a szerbeknek Péterváraddal néhány heti fegyverszünetet kötni.

Az október 3-iki manifesztum Blagojevicset is ingadozóvá tette. Október 10-én az egész őrség előtt felolvasta azt, e szavakat mondván: „Az én állásom a magyar alkotmánnyal szemben igazán keserves. Előbbi állásommal tökéletesen meg voltam elégedve, noha boldognak érzem magamat, hogy Ő Felsége a magyar miniszterium kívánságához képest Péterváradra tett át. Hogy a magyar alkotmányhoz nagyon ragaszkodom, azt én mindenkor megmutattam, mert Magyarországot mindenekfelett szeretem és becsülöm, de mint katona kétszeresen köteles vagyok Ő Felsége parancsait teljesíteni. E manifesztum lesújtó hatású a magyar alkotmányra. Kossuth mégis túlozta a dolgot.“[1])

A tisztikar e szavakat élénk „vivát“-tal fogadta. Különösen Hentzy és Zahn, de a legénység néma maradt, és ez oly nyomasztólag hatott a tisztikarra, hogy azóta minden elpártolási indítvány megszűnt.

A vár őrségét Don Miguel 39. sorezred, az Este 32. sorgyalogezred, az olasz Zanini, a 16. honvédzászlóalj, és némi huszárság képezte.

Október elején Beőthy is megérkezett, magával hozván a honvédelmi bizottmány október 8-án kiadott rendeletét, mely 14-én felolvastatván, általános öröm között a magyar lobogó kitűzetett. De Hentzy továbbra sem szűnt meg a magyar párt ellen áskálódni. Október 18-án

[1]) Beőthy jelentése. Gelich, Függ. harc tört. I. 375. l.

a vár alatt táborozó háromezernyi felkelt magyar nép, nemzeti lobogókkal és fáklyás menettel kívánt tisztelegni Blagojevics altábornagynál, kinek a haza iránt habozó hűségét a multak megerősíteni látszának. Hentzy a szokatlan zajra a tisztelgők elé megy, s bár ezek őt is éljenekkel fogadták, a kaput előttök bezáratni parancsolja. De az őrök, kik iránta minden bizodalmokat elvesztették volt, vonakodának teljesíteni rendeletét, s midőn ő emiatt haragra lobbanva, szigorral akart fellépni, a Don Miguel zászlóaljbeliek őrtálló osztályában zaj támadt. A vitézek közől nehányan figyelmeztették őt a kormánynak négy nappal elébb felolvasott rendeletére; mások, kik őt ellenséges érzelmei miatt régóta gyűlölték, már kezöket is rátenni készülének; csak néhány ismeretes hazafias érzelmű tiszt közbelépte mentette meg a veszély láttára futásnak eredt tábornokot a haláltól.[1])

Hentzy ez időtől fogva megszűnt várparancsnok lenni, szállásán fogolyként őriztetett, s később Budán a börtönből kiszabadulván, e vár védelmében esett el.

A Zanini zászlóalj, noha mindenben a magyar csapatokkal egyetértett, még sem volt oly hű, mint azt Horváth is szereti állítani. Ezen ezred csak kényszerből volt hazafias. Az október 3. manifesztum után az olasz ezred tisztikara élénk összeköttetésben állt Mayerhoferrel, s november 30-án egy szerb tiszt Ujvidékre ment, hogy a zászlóalj miként való átpártolását megbeszélje. A tiszt a pirosi erdő mellett elhaladva, a Don Miguel zászlóaljra bukkant, de itt akadálytalanul áthaladva, az áruló Menhard Vencel őrmesterrel találkozott, Kirjakovics pincéjében. Ez neki a következőkben adá elő a tervet, melyet valószínűleg maga Massburg kapitány készített: küldjenek a szerbek a római sáncokból 3 zászlóaljat Ujvidék alá, azon napon, melyen a Zanini zászlóalj őrt áll, s

1) Horváth, Függ. harc tört. I. k. 589. l

támadná meg vele a várat, azt hatalmukba keríteni megkisértvén. A szerb tiszt szerencsére kivihetlennek találá e tervet, mire az ügy abban maradt.[1])

December közepén[2]) délután egy órakor indult el a Zanini zászlóalj a várból, s zászlójukkal, melyet lopva vittek magukkal, a római sáncokba futottak, hol azt, a szerbek üdvlövésekkel fogadták. A zászlóaljat br. Massburg kapitány vezette; tisztjei: Marchisetti és Krdics főhadnagyok, Dewerchin, Kitschek és Effenberger hadnagyok. Velük tartottak az Eszterházy Sándor által kinevezett osztrák érzelmű tisztek: Menhard, Kramer, Nowak, Nicolazy, és Rozina.[3])

A bácskai hadak kivonulása után Blagojevics leköszönt állásáról, és Pétervárad Csuha tábornok hűségére bizatott, 4 zászlóalj honvéddel, és félszázad Würtemberg-huszárral. A vár minden élelmi szerrel el volt látva.

Midőn a szerb csapatok Bácska nagy részét birtokukba kerítették s Windischgrätz Pesten üté fel székhelyét, Pétervárad minden közlekedéstől elzáratott. Az őrség Windischgrätz sikereiről a Karlócán tartózkodó Hajek alezredes által értesült, ki tudtokra adá, hogy Jellačić, Nugent, és Todorovics legközelebb ostrom alá veszik a várat. 1849. február 10-én Hajek kapitulációra szólítja fel Csuhát. Utóbbi február 13-án azt feleli, hogy előbb meg akar győződni a közlött hírek alaposságáról, miért is a várőrség egy küldöttet menesztett szerb őrizet alatt, ki az ország leveretéséről szóló hírt autopszia után megerősítendi. A küldött el is indult, de azalatt Percel már útban volt Pétervárad felé; úgy látszik a küldött a várba egyhamar vissza se tért.

Blagojevics ekkor még Péterváradon tartózkodott,

---

[1]) Erlebnisse eines k. k. Offiziers 84. l.

[2]) Wiener Zeitung 1849. f. 9. száma szerint január 4-én.

[3]) Ugyanott.

hova súlyos betegség köté. Hajekhoz intézett levelében írja, hogy a tisztikar nagyrésze hajlandó átpártolni, de a legénység a magyar kormányhoz felette hű, s így a vár átadása lehetetlen.

Február 16-án a vár őrsége megtudta Eszék elestét, s Zombor elfoglalását. Ez a hangulatot rosszra fordítá. A legénység is a kapitulációról beszélt, de Hollán és Csuha latba vetették szavukat, azt kitartásra buzdítván.[1]) Ilyen volt az állapot Perczel megérkeztéig.

Eszék várával a magyar kormány szerencsétlenül járt. Az önvédelmi harc kezdetén Jóvics volt a vár parancsnoka. Az őrség következőkből állott: a Zanini zászlóalj 8., a Sándor-ezred 6., a Wasa-ezred egy osztályából. Eszék külvárosaiban szeptember havában a János dragonyos ezred állomásozott, de ez onnét elmozdíttatott; a Lipót zászlóalj pedig Pestre rendeltetett.[2])

Az alsóváros Jellačićhoz tartott, míg a felső és a vár Bunyik minden erőlködése dacára, magyar párti maradt.[3]) Augusztus végén a vár önmagát semlegesnek nyilatkoztatá, mi az önvédelmi harcban igazán páratlan eset.

Ezen semlegesség azomban nem tartott soká. Jellačić kiűzetése, Roth és Philippovics seregeinek elfogatása, s a bécsi októberi forradalom a vár tiszti karára is hatottak, s midőn a honvédelmi bizottmány október 8. rendelete leérkezett, Jóvics kitűzte a magyar lobogót. A császári és a horvát zászló azért továbbra kitűzve maradtak, noha ezt sokan ellenezték.

Jóvics megbetegedvén, a parancsnokságot ideiglenesen Weitzelre bízá. Október 22-én reggel 9 órakor Batthyány Kázmér a 41. honvédzászlóalj élén, 5 ágyú-

1) Сербски Летопис, 1851. Из обсаде града Петроварадина 1848—49. г.
2) Предаја града Осјека. Сербски Летопис. 1851.
3) Helfert, Geschichte Österreichs. I. 135. l.

val a várba vonul, s ez által ezt a magyar kormány részére biztosítá. Egy órával később Csórics őrnagy Eszék-Alsóvárosba érkezett, 400 varasdi horváttal, s 3 ágyúval, de egy pár golyóváltás után ismét elvonul. Batthyány most a tiszteket felszólítja, hogy kötelezzék magukat írásban, hogy a magyar minisztériumot híven fogják szolgálni; ennek csak Venturini főhadnagy, Rafaeli és Petrovich hadnagyok tettek eleget. Azután az Alsóváros ellen fordult, hol 24-én a törvényes tanácsot, s Szalopek verőcei alispánt hivatalába visszaállítá; a népet pedig fegyverhatalommal a lázadás vezéreit kiadni kényszerítette. Így kerültek kézre az illir párt hívei közül Vuković és Gjorgjević.

Jóvics november harmadikán hagyta el a várat gr. Els-szel; de útközben elfogják őket, Els-et agyonütik, s Jóvicsot Karlócára hurcolják. November hó 22—23. közt érkezett Eszékre Eder tábornok, kit a kormány főparancsnokul küldött le. Edert ugyanis Kiss, Fakh és Vetter bepanaszolták, s ezért a minisztérium őt vizsgálat alá helyezé; de nem bizonyulván reá terhelő gyanuok, szabadon eresztették. Mint látni fogjuk, a három magyar vezér panasza nem volt alaptalan. Azomban a kormány sem bízott benne eléggé, s később a hazafiasságáról ismert, de álnok Földváryt küldé utána, 1849. január közepén. Az erődítményeket Pencz őrnagy vezeté.

Ez időben az őrséghez csatlakozott a 36. és 51. honvédzászlóalj, továbbá Meszéna br. két század magyar érzelmű vadásszal. December 19-én a kormánybiztos Trebersburgot állítólag megtámadá; saját jelentése szerint vesztett volna 39 embert.[1])

A várőrsége kissé kétes viseletű lévén, Batthyány azt feleskedteté. Az osztrák tüzérek azomban megtagadták az esküt. A biztost ez felingerli, s harsány hangon odakiált: „ha le nem teszitek az esküt, egytől egyik agyon-

[1]) Helfert, Geschichte Österreichs. V. 332 l.

üttetlek benneteket!“ Maga Eder is mondá, hogy mind lelöveti őket. A biztos erre a tüzérek jó részét a honvédek közé sorozá.

A vár egész január végéig békés napokat élvezett. A granicsárok, kik a környéken, u. m.: Valpón, Csepinen, Petrijevácon és Trpinen barangoltak, nem háborgatták.

December 20-án ért Glavas István Eszékre, hol sajnálattal vette észre, miszerint a vár a magyar kormánynak hódol. Ő innét Pestnek tartott, de Mohácsnál az időközben szabadon eresztett Jóvics-csal találkozott, kitől a várban történteket részletesen megtudá. Utközben fogamzott meg benne, hogy ő Eszéket az osztrákok kezére fogja játszani, s ezért Mészároshoz fordult, oly kérelemmel, hogy nevezze ki Eszék térparancsnokául Pongrác helyébe. Mészáros kissé csodálkozott ezen kérelmen, miután előbb éppen Glavas utasított el minden a magyar miniszteriumhoz való közeledést. A kormány azomban mégis kinevezi, s evvel Eszék sorsa már el volt döntve.

Glavas leérkezvén a következő csapatokat találá a várban: Az Alsóvárosban Rácz őrnagy alatt a 36. honvédzászlóaljat; a Felsővárosban Schaditz alatt a Hunyadi (50.) zászlóaljat; a városban Petrovich kapitány alatt a a 41. honvédzászlóaljat: Venturini alatt a 16. gyalogezred 8. osztályát, Spielman alatt a 62. gyalogezred 6. osztályát, Preuer alatt a 2. gyalogezred 3. osztályát. A császári tüzérséget Neubauer kapitány, a honvédtüzérséget gróf Schmiddeg vezényelték. Később egy század tolnai huszár jött meg Balogh alatt. Meszéna br. az első vadászezred első századával, s az 51. honvédzászlóalj.

Alig érkezett meg Glavas, már is megkezdé megvalósítani áruló tervét. Egy napon a katonai irodában egyedül találá Edert.

— „No, hogy van parancsnok úr?“ kérdé.

— „Az ördög vigye el a kormányt, már meguntam a sok hercc-hurcát,“ felelé Eder.

— „Úgy látszik, ön is még mindig a fekete-sárga zászló felé húz,“ folytatá a térparancsnok.

— „S ön?“ kérdé Eder.

— „Komolyan szólva, én is.“

— „Itt a kezem,“ felelé Eder, s kezét nyújtá a frígyre.

Glavas most előadá tervét. Feladatul tűzé ki magának, az őrséget annyira demoralizálni, hogy Nugent megérkeztekor a vár megadja magát. Első sorban a tisztikart igyekezett megnyerni, miben Eder kezére járt. Az osztrák tüzérek és parancsnokuk Neubauer hamar csatlakoztak, s arról gondoskodtak, hogy a város minél kevésbé ellentálló képességgel birjon. Biringer ezredes, Petrovich, Hermann stb. teljesen egyetértettek. Csak Batthyány, Földváry, Rácz és Perczel Páltól tartottak, kik a honvédségre támaszkodtak.

1849. január 29—30. között Trebersburg osztrák tábornok Eszék alsó- és felsővárosát elfoglalja. Eder mindkét városrészben csak egy-egy honvédzászlóaljat hagyott ágyúk nélkül.[1]) Miután Rácz seregeire az alsóvárosiak is lőttek, Batthyány ezt lődözni kezdé, miről azomban Glavas és Eder különféle érvek által lebeszélték. A várban levő 4000 honvéd s 100 honvédtűzér viharosan követelte a tüzelés megkezdését, Edernek azomban sikerült az engedelmességet fentartani. Batthyány erre Pestre segítségért fordult.

Glavas és Eder most a magyar érzelmű tiszteket kitúrták, s őket a vár elhagyására késztették. Glavas Batthyány nejéhez ment, s ott előadá, hogy férje jó tenné, ha Bácskába menne; épp akkor betoppan a szobába a gróf, s hallván Glavas szavait, ingerülten

---

1) Der Winterfeldzug in Ungarn 1848—49. 232. l.

mondá, hogy tudja mivel tartozik becsületének, és a szerint fog cselekedni. Gróf Batthyány Kázmér erre február 4-én reggeli 11 órakor hagyá el a várost. Mielőtt elutazott, Edernek megküldé Trebersburgnak a kapitulációról szóló felhívását.

Február 5-én Nugent Belyén tábort ütött. Nemsokára Nugent is kapitulációra szólítja fel az őrséget. Földváry kormánybiztos, a nagyhangú hazafi hallani sem akar róla, s visszaüzeni, hogy el vannak határozva a várat az utolsó csepp vérig védeni. De ugyanakkor Glavas és Eder értesítik az osztrák tábornokot Kuba volt katonai hadbíró által, hogy ők hajlandók kapitulálni, csak küldjön rendes felhívást a várba. A felszólítás után a február 10-én tartott haditanács Glavas és Rácz őrnagyokat Trebersburghoz küldi az ajánlatok meghallgatására, melyeket Van der Nüll és Plattner adnak elő. A küldöttek a várba visszatérve, az engedményeket közlék a második haditanácsban. Glavas Földváryhoz fordult s mondá:

— „Ígérd meg, hogy a kapitulációt nem akadályozod meg."

— „Itt a kezem reá, nem háborgatlak alkudozásaidban," felelé Földváry, kinek bátorsága, úgy látszik, inába szállhatott, ilyes határozatok és szavak hallatára.[1])

Az ellen által tett engedmények, önkéntes feltétlen feladás esetében ezek:

1. A legénység az őrmestertől lefelé általános kegyelmet kap, mint ezt Windischgrätz tábornagy megígérte, azon feltétel alatt, hogy soha többé a felséges uralkodóház ellen nem fog fegyvert.

2. A legénység, mely előbb a cs. kir. hadsereg soraiban szolgált, kívánsága szerint vagy egyszerűen elbocsáttatik, vagy a távolság aránya szerint 10 vagy 20 napi

---

1) Предаја града Осјека. Сербски Љетопис. 1851.

zsoldban részesül, és az illető ezredekhez küldetik vissza, hol előbb elfoglalt állásába lép.

3. A legénység azon egyénei, kik előbb nem szolgáltak, 24 órával a lefegyverzés után útlevelekkel ellát-tatnak, és honukba, vagy tetszés szerint választott helyekre küldetnek.

4. Azon tisztek, kik előbb a cs. kir. hadseregben tényleges szolgáltak, valamint a nyugdíjállománybeliek, azon esetre, ha előbbi kedvezményeikben kivánnak részesülni, a bécs-újhelyi haditörvényszéknek vetik alá magukat és biztosíttatnak, hogy önkéntes alávetésük lényeges mentségi körülményül fog minden kompromittáló tényyre nézve szolgálni, és mindenesetre Ő Felsége kegyelmébe fognak ajánltatni.

5. Azok, kik előbb nem voltak tisztek, tetszésük szerint korábbi viszonyaikba léphetnek vissza, és ha békén viselik magukat, minden további zaklatástól védve maradhatnak, és a fönnebbi feltételekhez képest, külön útlevelekkel bárhová mehetnek.

6. A jelen őrség magán tulajdona, védve marad, és azzal szabadon rendelkezhetik.[1])

Ezen 1849. február 12-én megadatott engedmények felolvastatván, a haditanácsban nagy vitára adtak alkalmat. Perczel Pál honvédszázados hangosan kikelt a kapituláció ellen, s Szigetvárra és Zrinyire hivatkozva, követelte, hogy a vár semmi körülmények között ne adassék át. Pencz őrnagy kijelenti, hogy a vár védhető, míg segítség érkezik. Földváry, kit Glavas az árulásra megnyert, hevesen kikelt Perczel ellen, mit utóbbi látva, hogy a magyar kormánybiztos a feltétlen kapituláció mellett van, végleg elhallgatott. Neubauer és Glavas mellette

[1]) Gelich, Függ. harc tört. II. k. 336—337. l. és Предаја града Осјека. Сербски Љетопис, 42. l.

emelnek szót. A haditanács végre is elhatározta. hogy a fegyveres elvonulás eszközlendő ki.

Glavas és Rácz őrnagyok ismét a Felsővárosba mentek, de Van der Nüll mitsem akart az engedmények megmásitásáról hallani. Eder tábornok attól tartott, hogy az elutasító válasz kellemetlen következéseket fog maga után vonni, annálfogva a Wasa és a Sándor kétkét százada által, Hochbauer és Preuer parancsnoksága alatt, kik osztrák érzelműek voltak, megszállatta azon kapukat és erődített műveket, melyek a Felsőváros felé estek, és a *melyeken át a cernáló hadcsapatai bevezettettek volna, ha a honvédség a kapitulációt megtagadta volna.*

A február 13. haditanács még viharosabb volt az elsőnél. Midőn az átadási irat előterjesztetett, *Meszéna br. kijelenté, hogy felmentő sereg érkezik*, s egyik fővadásza Bezdánban járt, honnét erős ágyúzást hallott; ennélfogva újból a vár átadása ellen szól. Erre Eder és Glavas a haditanács előtt becsületökre kijelentik, hogy e hír alaptalan. Pedig mégis való volt, Nemegyei Bódog közeledett, de Nugent által megveretett. — Erre aztán valamennyien aláírták a kapitulációt. Február 13-án délután 4 órakor Glavas és Csolnoky *bejelentették a vár feltétlen megadását.* A kapukat a határőrök szállották meg; Meszéna vadászai ellentállást kísértettek meg, de Glavas megjelenése őket lecsillapította, Glavas átkarolta Van der Nüll-t, mondván: „Testvér! ez életem legszebb pillanata!“ — A vár átadása február 14-én történt.[1]) Az 5000 emberből álló őrség a vár előtti glacis-ra vonult, hol letette a fegyvert. 630 ágyú, 2000 mázsa lőpor, 74 ló, 400 ökör és 34,000 forint került az ellenség birtokába.[2])

Az átadási okmány így hangzik:

---

1) Horváth helytelenül febr. 23-át említi. L. Függ. harc tört. II. k. 326. l.
2) Wiener Zeitung, 1849, 44. sz.

„Átadási okirat,

mely az őrség és Eszék várparancsnoka által, mint a törvényes uralkodó védelme alá történő önkéntes feltétlen alávetés, ezen erődített hely átadására nézve ünnepélyesen kiadatott:

1. A vár Eder vezérőrnagy parancsnok által, a haditanácscsal és az őrsereggel egyetértőleg Trebersburg vezérőrnagynak, és az alatta álló csapatoknak, minden benne található hadikészletekkel, raktárakkal, és mindennemű hadiszerekkel, pénztárakkal, és javakkal, tökéletesen jókarban adatik át, és avégből a valpói kapu őrsége, valamint az ahhoz tartozó előerődök a Dráva híddal, a szarvműsorompók ma 1849. február 13-án közvetlenül az átadási tény után az ostromzároló csapatok által megszállatnak.

2. Az őrség február 14-én reggeli 9 órakor katonai tisztelgéssel kivonul, és a glacis-n a cs. kir. csapatok által fogadtatik, mire az összes őrség a fegyvert lerakja, de a tiszt urak megtartják fegyvereiket.

3. Az őrség távozása, és honába küldése, az átadás után 24 óra alatt bekövetkezik, azon feltétellel, hogy soha semmi ürügy alatt fegyvert nem fog a felséges uralkodó ház ellen.

4. A várhoz tartozó erődök, hadi készletek, épületek, szükségletek, pénztárak stb. átadására mindkét részről bizottságok rendeltetnek.

5. Attól a perctől kezdve, melyben a kapuk a cs. kir. csapatok által megszállatnak, az őrség tisztjeinek a szabad ki- és bemenés a külvárosokba megengedtetik és mind a két részről minden elkövettetik, hogy a békés egyetértés fentartassék, s mindennemű surlódások és kihágások elkerültessenek.

6. Az átadás végbemenetele e hó 17-én, a kölcsönösen kiállított jegyzőkönyvek alapján történik.

Eszék, Felső-város, 1849. február 13-án.

A 36. honvédzászlóalj nevében:
Godulich, m. k. százados. *Csolnoky*, m. k. százados.

A 41. honvédzászlóalj nevében:
Petrovich, m. k. százados. *Ruzsitska*, m. k. százados.

A térparancsnokság nevében:
Biringer, cs. k. ezredes. *Glavas*, cs. k. őrnagy.

A 2. gyalogezred 3. osztálya nevében:
Preuer, m. k. százados.

Az 51. honvédzászlóalj nevében:
Vidányi, m. k. őrnagy. *Mitterpacher Gusztáv*, m. k. százados.

Az összes tüzérség nevében:
Neubauer József, cs. k. őrn. *Vitkovszki Gusztáv*, m. k. százados.

A 60. gyalogezred 6. osztálya nevében:
Hochhauser, m. k. százados.

Az 50. honvédzászlóalj 3. osztálya nevében:
Schaditz, m. k. százados.

Az első vadász ezred 1. osztálya nevében:
Meszéna Károly br., cs. k. alezredes.

A parancsaim alatt álló dandár nevében azon hozzátétellel, hogy a f. hó 11. jegyzőkönyv összes biztosított engedményei, melyek itt nincsenek megemlítve, megadatnak.

Földváry, m. k. ezredes.

Ezennel megerősítem Eszék vára átszolgáltatását törvényes uralkodómnak és uramnak.

Eder, cs. k. vezérőrnagy".[1])

---

[1]) Предаја града Осјека, és Gelich, Függ. harc tört. II. 340. l. — Gelich a Wasa gyalogezred történetéből vette az adatokat. Sokkal körülményesebben van megírva Eszék kapitulációja a Szerbszki Lyetopiszban, 1851.

Február hó 28-án jelenté Batthyány a honvédelmi bizottmánynak, hogy Eszék megadta magát.[1]) Trebersburg és Nugent innét Pétervárad ostromára indultak, a magyar tisztek és Földváry Debrecenbe mentek. Utóbbi haditörvényszéki vizsgálat alá került, de ismeretlen okokból felmentett.

Az előadottak után kimondjuk, *hogy Eszék vára árulás folytán adta meg magát.* Glavas[2]) egyenesen azért neveztette ki magát Eszékre, hogy a várat az ellenség kezére játsza, s a kapituláció után nyiltan hirdeté: „Éltem feladatául tűztem ki, Eszék várát császáromnak visszaadni.“ *Glavas és cinkosai, mint Eder, Földváry, Biringer, Preuer, Neubauer* stb. írásban kötelezték magukat, hogy a magyar kormányhoz hűk maradnak; de ők *megszegve becsületszavokat, árulást követtek el.*

Batthyány ennek dacára megmenthette volna a várat, ha elég bátorsággal bir. Az őrség nagy része magyar érzelmű volt; s ha Batthyány komolyan fellép, Edert s Glavast, az árulás fejeit elfogja, a vár magyar kézen maradt volna mindvégig. Még Földváry is meggátolhatta volna, de ő habár kényszernek engedve, az árulókhoz szegődött. Így ejtette el Eszék várát az árulás, gyávasággal párosulva.

---

1) Batthyány jelentése. Nemz. Muzeum. Vörös gyűjt. 186. sz.

2) Teljes életrajza a Szerbszki Lyetopiszben. 1851. Стефан Главаш 46. л.

II.

Zombor szabad királyi város.

Királyi városaink közül Zombor városa, a megye székhelye, kiváló szerepet játszott az önvédelmi harcban. A Ferenccsatorna mentén fekvő város közel húsz ezer lakóssal birt 1848-ban, kiknek majdnem $^4/_5$ része szláv, kik ismét két részre oszlanak szerbekre, azaz gör. keletiekre, és bunyevácokra, azaz katholikusokra; $^1/_5$ része magyar és német. A szerbeket kivéve, a többi összes nemzetiség a magyar pártot képezé, és ezen politikai pártállás mai napig is fenmaradt. 1848-ban a magyar párt gyakorolta a felsőbbséget és ezen főlény tartotta meg a nemzetnek a vészes időkben.

Március 15-ike itt is örömmel ületett meg. Símics Uros alügyész, nemzeti zászlót fogott, és a város népét gyülekezésre szólítva, a megyeháza elé siet, s ott részint a tisztviselőséghez, részint a néphez fordulva, lelkesen hirdeti, hogy „a szabadság hajnala felviradt!“ Beszédét harsány éljenzéssel fogadták.

A májusi restauráció a lehető legnagyobb rendben ment végbe; felerészben szerb, felerészben magyar párti tisztviselő választatott meg.

Midőn Ő Felsége Bécset elhagyta és a politikai vi-

szonyok mindinkább veszedelmesebb jelleget öltöttek vala, a város közgyűlésileg elhatározta, hogy a magyar kormányhoz csatlakozik és „minen körülmények között támogatni fogja.“ Szemere Bertalan belügyminiszter május 19. rendeletével sietett a várost hatalmi körébe venni. A város erre elhatározta, hogy „elvül kimondatik, mindenkinek kötelessége királyunk személye körül csoportosulni és hazánkat megvédeni.“ Azután a polgárokhoz felhívást bocsátott közzé, mely szerint „a nemzetőrség sorai minél előbb lelkes férfiakból beteljenek.“ Az alakuló félben levő nemzetőrséghez jelentkezőket a város összeíratta és a magyarországi összes nemzetőrség szervezésével megbízott választmányhoz ezek névsorát beküldötte. Az összeírás azomban akadályokba ütközött; a nép azt hivén, hogy rendes katonasághoz soroztatik, és emiatt a rendszabály ellen nagy ellenszenvvel viseltetett. A város a miniszterelnököt erről értesíté, mire ez május 25-én ismét rendeletet küldött, mely szerint komolyan meghagyatik, ott a hol a nemzetőrség ellen ellenszenv nyilatkozik, vagy az összeírás életbeléptetése tiltatnék, a törvényt igénybe kell venni. A szervezett nemzetőrség élére Czintula Antal nyugalmazott huszárkapitány neveztetett ki.

Május vége felé, midőn a szerbek a szakadást Karlócán nyiltan kimondották, Zombor városában a szerbek és a magyar párt között több surlódás történt, a békés egyetértés eltünt. Ennek oka abban rejlik, hogy a zombori szerbek élénk összeköttetésben állottak a felkeléssel, s ezt nem egy ízben vetették szemükre, noha kézzelfogható bizonyíték még nem volt. Hozzájárult az is, hogy Nikolics a városi gyűlésen a magyarokat élénken megtámadja, szavait azzal fejezvén be, hogy az a szerb, a ki nincs vele egy nézeten, áruló. Hiába szólt ellene Athanackovics Trivó, a titkos forrongás a városi szerbek között észlelhető vala. Emiatt junius 5-én Thurszky Ferenc

megyei főszámvevő elnöklete alatt egy bizottság ül össze, melynek kötelességévé tétetett, a netalán felmerülő nemzetiségi és vallási súrlódásoknak elejét venni, és a zavargókat a bíróságnak átadni. Másrészt a szerbek lefegyverzése elrendeltetett, ami a szerbeket kivétel nélkül felharagítá.

Később ezen intézkedést egyéb körülmények tüntették fel helyesnek. A torzsai németek Sztojácskó, 24 éves theologust és Alekszievics kereskedőt fogták el, kik Zomborba indultak, a szerb lakósokat fegyverre felszólítani; mi kitudódván, ezek a verbászi táborban felakasztattak.[1])

Junius 10-én Kórics Gáspár polgármester elnöklete alatt gyűlés tartatván, Csarnojevics Péter kormánybiztosnak a városhoz intézett azon levele olvastatott fel, melyben értesíti, hogy a sajkások és szerbek felkeltek, s ama aggodalmának ad kifejezést, hogy a polgár háború nehezen lesz megakadályozható. A város ezt tudomásul véve, elhatározá, hogy minden polgár fegyverkezzék fel védelemre, esetleg támadásra is; továbbá elhatározá a szükséges puskapor és lőfegyver beszerzését is. Zombor városa ezen intézkedések után biztosabbnak érezte magát, kivált midőn Szemere junius 14-én elrendelte, hogy a szegedi nemzetőrség Bács, Torontál, Temes és Krassó megyékbe küldessék. Mészáros Lázár, hadügyminiszter junius 12-én értesíti a várost, hogy a kért fegyvert nem adhatja meg; lőporral azomban szolgálhat, minek átvételére küldjön a város arra felhatalmazott követeket Budapestre. A város öt mázsa lőport, és husz mázsa ónt rendelt meg.

Kórics Gáspár polgármester junius 19-én bemutatja Bácsmegye bizottmányának levelét, mely szerint a megye szélén tekintélyes csoportok vonakodnak a magyar mi-

[1]) Közlöny, 1848. 59., 60. sz.

nisztorium felsőbbségét elismerni; miután minden percben attól lehet tartani, hogy a felkelők a védtelen megyére rohannak, elrendeltetett, szereltessék fel egy 20,000 főnyi önkéntesekből álló hadsereg, mely a dühös csoportnak útját állja. Ezen hadsereg felállításához Zombor haladéktalanul hozzájárult, gyűlésileg 100 önkéntest szavazott meg, 10 napi élelemmel és 12 kr. kenyérpénzzel. A toborzás élére maga a polgármester állt, Ballun 40 forintot ajánlott fel a toborzási költségek fedezésére. A gyűlés jegyzőkönyvileg köszönetet szavazott a nemes adakozónak.

Ez időtájt kezdődtek meg a gyűjtések, melyek a szabadságharc befejeztéig tartottak. Begyült a haza oltárára 1545 frt 24 kr, 29¾ aranyat nyomó aranypénz, 164 lat ezüst, egy puska, 16¾ rőf vászon, és egy kürt, 3 frt értékben.

Julius 5-én a tolnai önkéntesek Zomborba készültek jönni, az ó-kéri táborba tartva. A közgyűlés ezt megtudván, lelkesedéssel vállalta el a 744 ember élelmezési költségét, míg a városban maradnak; egyúttal az ó-kéri tábor részére megszavazott gabnát, lisztet, lovat és takarmányt, és ennek átadását Ast (később Ágfi) Nándor, Sztrilich és Parcseticsre bízta. Ha tekintetbe vesszük, hogy 1848-ban alig volt magyar ajkú Zomborban, úgy ezen ajánlatok fényes bizonyságot tesznek a nem magyar ajkú, de magyar érzelmű város hazafiságáról.

Julius 6-án nagyobb biztonság okáért a város sorompói elé őröket állítottak fel, kiket azomban később visszahívtak. Másnap Czintula a nemzetőrség őrnagyává, és a zászlóalj tényleges (eddig ideiglenes volt) parancsnokává neveztetett ki.

A julius 24-én tartott közgyűlésen felhozatott, hogy ezen nem magyar ajkú városnak hazafisága kétségbe vonatott, a mi közmegbotránkozást keltett. Ennek utána

a város elhatározta, miután „ezen városnak tiszta hazafisága, mely jó és balszerencsében egyaránt erős sziklaként rendületlenül állt, mindig állani fog jövőben is, méltatlanul némelyek által gyanusíttatik, hogy minden alaptalan gyanusításuk elhárítása végett, belső érzelmek jeléül a nemzeti lobogó a városháza tornyára kitűzessék.“

Julius 26-án Radimeczky Ferenc, tábori élelmezési biztos, értesíti a várost, hogy a reá háruló élelmezési költségeket, mely szerint Zombor város köteles 25 darab marhát Puszta-Bélára, 310 mázsa kenyérlisztet, 132 pesti mérő zabot és 1545 részlet 10 fontos gyepszénát az állami magtárba küldeni, haladéktalanul állítsa ki. A város ezen kötelességnek eleget tesz.

Időközben kisült, hogy a magyar sajtó gyanusításai tulajdonkép a szerbekre vonatkoznak, és ezek, hogy a városban az irántuk felszínre került bizalmatlanságot leküzdjék, augusztus 5-én a következő nyilatkozatot tették közzé:

„Midőn Zombor városának óhitű községe az alkotmányos miniszterium iránti tiszteletteljes bizodalmát, a törvényhez és a hon érdekeihez való hű és tántoríthatlan ragaszkodást ezennel kijelenti, nem hiú kegyvadászatból teszi ezt, hanem az arra alattomban rágódó féregként ármánykodó némely laktársai ellen is, korántsem a vészben álló honnak megmentésére, hanem a község egyes tagjainak vesztére irányzott nyilatkozatok megtompítására célzó szándék által határoztatott.

A mint ugyanis a hon felett tornyosuló vészek harangja megkondult, azonnal e város némelyei, kiket, minthogy alattomban működnek, csak a jó isten fedezhet fel, feladatukká tevék: névtelen vagy álnév alatti közlemények, és úton-útfélen koholt álhírek által, a városnak eddigi rendíthetlenül fenállott, most is fennálló békéjét felzavarni, a két felekezeti lakósok között táplált baráti,

sőt testvéri viszonyt meg is szüntetni, és az évek végtelen sora alatt teljes mértékben áldozott kölcsönös bizodalmat elenyésztetni. Mi célból? azt szinte csak a jó isten tudja. Kárhozatos célzataiknak bizonyosan a hon közérdekére üdvös hatása nem lehet.

Könnyű volna, de nem is célunk a fondorkodó rágalmazók egyes tetteinek és ellenünk szórt számtalan vádjainak előszámolásával a tisztelt miniszteriumot most, midőn annak minden lelki és testi ereje a hon megmentése által igényeltetik, úntatni, jól tudván, hogy védelmünk megtámadtatásaink részletes előadása által, nem könnyebbülend. Aki azomban a hírlapokat olvassa, helybeli jelenlegi viszonyainkba és társadalmi körünkbe figyelemmel tekint, meggyőződhetik arról, hogy a gyanúsítások, rágalmazások, és a sorvasztó bizalmatlanságok pohara megtelt, és hogy az ellenséges indulat fullánkjai kiméletlenül szóratnak.

Mindazonáltal a gyanúsítások számtalan nemei közül kénytelenek vagyunk legalább egyet felhozni. Midőn t. i. ezen község, tekintetbe vévén azt, hogy vallásban külömböző, de többnyire ugyanazon ajkú szerb laktársaink számosabbjai által, az első vidéki mozgalmaknak, nem nemzetiségi, hanem vallási szín tulajdoníttatván, és az ebbeli hit mély gyökeret vervén, a honárulás súlyos gyanu következései csak az óhitű lakósokat sújthatják, egy választmány a Karlócán működő és a nemzeti gyülekezetet megelőzendett tanácskozmányból elfajulva alakult választmányhoz azon nyilvánosan, és jegyzőkönyvileg adott megbizatással küldetett, hogy ezt arra bírja, miszerint a szerb nemzeti kérelmeket a törvény által elhatározott egyházi gyülekezet azon ország nemzeti gyülésének előterjesztvén, a fegyveres erőszakoskodástól elálljon, és ekképen azon testvéreit, kik a magyar alkotmányhoz hívek lévén, az ország szívében, a gyanusítások

mérgétől, és a bizalmatlanság vészes következményeitől megmentse. S midőn ekképen ezen közönség mind önmagára, és az enyészetnek indult bizodalommal helyére való állítására, mind pedig a haza megmentésére üdvös lépést tett, akkor némely rágalmazók több hírlapban ezen község ellen ama vádat emelték, hogy egyes tagok a lázongókat fegyverekkel, és lőszerekkel látják el. A Karlócára leküldött választmány pedig azoknak tetemes, már a lakósság szegénysége által is meghazudtolt pénzmennyiséget vitt; sőt hogy álhíreik nagyobb súlyt nyerjenek, ezen község elnökét azon váddal vádolták hírlapilag, hogy ő mint városbíró a közgyűlésben, a sócsempészek elítélésére rendelt bíróság ítéleteinek végrehajtása iránt leérkezett pénzügyminiszteri rendelet tárgyalása alkalmakor, az ellen nyilatkozott.

Hasonló álhírek szüntelen terjesztése által sikerült a rossz szándékúaknak, eme községet ama boldogító álomból, melyben megnyugtató öntudatánál fogva, laktársai bizalmát teljes mértékben élvezte, felébresztve azt a gyanusítások vészteljes terére kiállítani, a hon ellenségei közé a könnyen hívő elé hozni, és szeplőtlen jellemét bepiszkítani.

Keserű meglepetés ez, tisztelt minisztérium, mely, minél tisztább szándék honol keblünkben, annál metszőbben hat szíveinkben.

Jóllehet a sürű tapasztalás, hogy a jelen korszakban a hírlapok nem mindig hű és igaz közleményeket tartalmaznak, azon reményeket gerjesztik szívünkben, hogy azok, kikre a hon közdolgainak vezetése bízatott, minden rágalmas híreket hitelt érdemlő közleményekké emelni nem fogják; mégis az oly hatalmasan reánk nehezített gyanúnak elhárítása és politikai jellemünk nemtelen színétőli megtisztítása okából helyén tartjuk, a tisztelt miniszteriumnak ezennel ünnepélyesen kijelenteni, hogy honfiú

szent érzelmünk és kötelességünknél fogva, őseink mindeddig utánzott példája után királyunkhoz, hazánkhoz és az alkotmányos kormányhoz holtig hívek maradván, ebbéli belső érzelmeinknek, ivadékaink szíveibe is átszívárítani fogjuk; a tisztelt miniszteriumot ezúttal arra kérvén, miszerint az ellenünk szórt rágalmaktól miniszteri hivatalos és egyéb hírlapokban mentesíttetni, egyszersmind, minthogy a hírlapszerkesztők egyes társaink felszólítására, a rágalmazó hírközlőket felfedezni vonakodnak, hathatós rendeleteket tenni ez iránt méltóztassék, hogy jelen megzavart időben a honárulásra vonatkozó közlemények a hírlapokban névtelenül közzé ne tétessenek, hogy a szerkesztők, védelmünkre szolgáló cikkeket is lapjaikba befogadni köteleztessenek; ezt a méltányosság, kölcsönös jogosság, és a honnak közjava, úgy a magánosoké, javasolván.

Kelt Zomborban, 1848. aug. 5-én.

Zombor város óhitü községe."[1])

A miniszterium felelete ezen feliratra előttünk ismeretlen. Nem is hiszem, hogy egyáltalján e zavaros hónapban ráért volna felelni.

Augusztus 29-én Szemere ismételten sürgeti az újoncozást. Felszólítja a várost, hogy az összes fegyverfogható ember összeírassék. „Jelszavunk legyen — írá, a királyért és függetlenségünkért, tisztelve mások jogait, a magunkét nem hagyva." Zombor városa köteles volt a felállítandó 34. zászlóaljhoz 314 újonccal járulni; az újoncozás azomban nem ment oly könnyedén. Az előbbi újoncozások a fiatalság zömét elnyelték, és most az idősebbekre, a munkásokra került a sor, mi a népség között nagy elégületlenséget okozott. A nép ajánlatot tett a városnak; vettessék ki bizonyos összegig földadó, a mely-

---

[1]) Közlöny. 1848. 71. szám.

ből azután fiaik helyébe katonák vétessenek fel. A város azomban ezen ajánlatot nem fogadhatta el, hanem haladéktalanul az újonczáshoz fogott karhatalom igénybe vételével. De a fegyverfogható legények legnagyobb része megugrott; ekközben azon kérdést vetették fel, hogy miért nem lépnek az urak is be katonának? A kérdés találó volt, mire Zsulyevics Demjén és Koczik Pál, városi tisztviselők a nemzetőrségbe léptek. Fratrics kapitány lett, Zsulyevics Demjén főhadnagy, Koczik Pál első hadnagy, Csarsch Ferenc második hadnagy.

Szeptember elején Perczel Antal, a baranyai nemzetőrség 12. zászlóaljának őrnagya, és Schulzer István, mohács-járási őrnagy, a várostól bucsút véve, köszönetet mondanak a szíves fogadásért, melyben a város őket ittlétük alatt részesíté. A magyarok istene, mondák, terjesszen sok áldást a város hazafias szellemű lakosságára!“

Ezen hóban a városi készpénz teljesen elfogyott, a mi nem is volt csoda, tekintve a sok áldozatot. Emiatt Zombor városa 4000 forintos kölcsönt vett fel. Október 14-én ebből Ballun Pál századosnak és Czintula Antal őrnagynak 300 forintot előlegezett a 34. zászlóalj szervezésére.

December havában a mozgó nemzetőrség szervezésével Doics Lázárt bízta meg a tanács. — Zombor ezután egész 1849. január közepéig békés napokat élvezett, nem volt mit tartania az ellenségtől, de azért anyagilag tevékenyen segélyezte a körülötte levő magyar csapatokat. Az ó-verbászi tábor számára, melynek élelmét szüntelen szaporította a kormány, hogy azután a bácskai csapatok kivonulása után az egész tárházat felégesse, 4962 mérő zabot, 4962 mázsa szénát, szintannyi szalmát és 1654 mázsa lisztet szavazott meg. A megyei laktanyák kórházzá való alakítására pedig tekintélyes összeget utalvá-

nyozott ki. Ugyanakkor a város a hadügyminisztertől 20,000 forintot kapott segélyezésképen, mely összeget azomban köteles volt részletekben visszafizetni.

Elhatározta továbbá a közgyűlés, hogy a templom harangjai ágyúkká való öntés végett a hazának felajánltassanak. „Hadd működjenek azok is a haza szent szabadságának biztosításában.“ Emiatt a hitközségeket fel is szólították a harangok átadására, bármily feltételek alatt. A katholikus hitközség 24 mázsa 67 font harangércet adott, a görög keleti 30 mázsa és 82 fontot.

A tavasz közeledtével a város biztonsága is veszélyeztetve lett. Ez okokból a város Kis-Kőszeghre Kovács Antal és Petrovics Sándor, Topolyára Demerácz István és Bikár Pál, Kernyajára és Szivacra pedig Parcsetics Mihály és Vuics János városi képviselőket küldé. Ezeknek kötelességévé tétetett minden lehető veszélyről a várost értesíteni. Bármily hazafiaknak látszottak is a szerbek, még sem tagadhatták, hogy fajrokonaikkal rokonszenveznek. Élesebbé tevé az ellentétet a magyar párttal azon körülmény, hogy Horvát Antal főispán kezeibe két, a zombori szerbekre gyanut hárító levél jutott, a ki pedig e leveleket Zombor városának küldé meg, vélemény adás végett. Az egyik levélnek címe: „Od deputánije glavnog odbora vojvodine szrpszke.“ — „Szlávnim obstinama u Szomboru.“ (A szerb vajdaság főodborának küldöttségétől. Zombor tekintetes hatóságának.) E levelekben, melyek tartalma ismeretlen előttem, állítólag mi terhelő sem volt, de szavahihető szemtanuk politikai szinezetet tulajdonítanak nekik.

A felkelt szerbek közeledtének hírére, kik mint tudjuk Kúla felé tartottak, másrészt Hegyesnek és Zentának, három hadoszlopban, a város Demerác Istvánt és Petrovics Sándort Bezdánba küldötte, hol február elején Nemegyei Bódog táborozott, alkudozás végett. De — ismer-

vén Demerácz kislelkűségét és Petrovics megbízhatlanságát, csakhamar utánok küldötte Fratricset, a ki midőn tavasszal a városi szerbek csoportosulni kezdettek, energikus fellépése által tűnt ki. Nemegyei Nugent által megveretett, s csapatainak romjaival Bezdánba ment. Serege 2 zászlóalj gyalogos, 4 század lovas és 12 ágyúból állott; összesen 2350 ember s 540 ló.[1]) A városi követek a következőkben állapodtak meg a parancsnokkal: gróf Niczky György és Nemegyei Bódog őrnagy saját vezérletük alatt összes csapataikkal jönnek a város védelmére. u. m. 4000 gyalog rendes és ugyanannyi kaszával s lándsával felfegyverzett szabad nemzetőrrel, nemkülömben 200 lovassal és 10 ágyúval. Feltételül kiköttetett, hogy a város futárok által óráról-órára értesíti őket az ellenség állásáról, továbbá a huszárok számára nyerget küld, valamint gondoskodik a katonák és ágyúk szaporításáról. Február hó 2-án gróf Niczky György a városnak tudtul adja, hogy még ezen a napon szándékozik seregét áttenni, de az ellenség tudta nélkül; Zomborban való létét csakis ágyúgolyókkal akarja az ellenséggel észrevétetni. Ezen értesítést a város utolsó közgyűlése tudomásul véve, önönmagát felfüggeszti; a folyó ügyeket a városi tanácsra bízza, miről Bácsmegye főispánja Horvát Antal értesíttetik.

Az első szerb hadoszlop ezalatt már Kúlát is elfoglalta volt, s innét vezére Nenádovics prótó felszólítást intézett Zombor városához, melyben lakósait felhívja, mint a császár szövetségese, a város átadására; ellenkező esetben tűzzel vassal fenyeget pusztítani. A tanácsban ezen felszólítás felolvastatván, Latinovics Károly felszólalt: „Jól fontoljuk meg, mondá, hogy mit cselekszünk; minden lépés, melyet a császári hadsereg tesz, pénzbe kerül, a mit nekünk kell majd megtéríteni." Erre Zsulyevics Demjén felelt: „Tagadom, hogy a csoport

[1]) Ramming, Der Sommerfeldzug, 1849. 36. l. s Wiener Zeitung, 1849. 38. sz.

császári hadsereg lenne, s ha mégis az volna, nem hódolunk neki, mert mi csak királyt és királyi hadsereget ismerünk.“ Erre a városnak az utolsó csepp vérig való védelme elhatároztatott.

Midőn gróf Niczky György és Nemegyei Bódog a városba jöttek, a szerbek előőrsei már Sztapáron és Szivacon jártak. A helybeli szerbek erről már eleve értesültek, de fegyver híján a magyar pártnak nem árthattak. Éjjelente azomban nagyobb csoportokban gyülekeztek össze, mi gyanúra adott okot, miért is Fratrics kapitány őket letartóztatá. A főbíró, Mihájlovics Miklós, ezt rosszalta ugyan, de Fratrics rá sem hederített.

Nemegyei serege, mely előbb Baranyában volt, Eszék felmentését célul tartván, tudjuk mily gyáván oldotta meg feladatát. A szabad csapat felét Nugent elfogta, s hálát adhatunk istennek, hogy Nemegyeinek sikerült másik felével Bácskába menekülni. Hozzá csatlakoztak a felső-bácskai fekete sipkások Pál Antal vezérlete alatt, továbbá a bajai vörössapkások és a halasi mozgó nemzetőrség. Ezen sereghez még a zombori nemzetőrség számítandó, melynek gyakorlottságáról, hogy a vezérek meggyőződjenek, sokszor minden ok nélkül riadót fúvattak; mindenkor teljes rendben vonultak ki a zomboriak.

Nemegyei a plébániába szállott Kello Ernő hazafias plébánoshoz, míg gróf Niczky György a volt Tunner-féle házba. Az előbbi azomban csakhamar Bikár Izsákhoz burcolkodott át, a zombori elégületlenek fejéhez; midőn Nemegyei hozzá szállt, magyar párton azt susogták, hogy Nemegyei a szerbekkel paktál.

Február 10-én a zombori szállási búnyók Sztrilich városi kapitánynak hírül hozták, hogy a szerbek támadni készülnek. És csakugyan február 11-én riadó jelzé a veszedelmet. Nemegyei csapataival a vásártéren foglalt

állást, hová a nemzetőrség is ment, valamint a menekülő előőrsök, kik a Ferenc-csatorna sztapári és szivaci hídjánál voltak felállítva. „Jönnek a szerbek!“ kiálták, miközben már hallatszott a szerb ágyúszó. Egy másik része a csapatnak a város északi felére ment, hogy a szerbeket megkerülje.

A város népsége, de különösen az asszonyi nép, félelmében tömegesen menekült, leginkább Gákova és Apatin felé.

Részünkről három ágyúlövés jelzé a harc kezdetét. Az első lövést a városi nemzetőrség éljenzéssel fogadá. Ez alatt a parancs is megérkezett, hanem a csapatok általános meglepetésére nem a szivaci, hanem a nemesmiliticsi útra rendeltettek. A visszavonulási parancs nagy mozgást idézett elő, de Fratrics kapitány azzal csillapítá a harcosokat, hogy a fővezér bizonyára tudni fogja, miért teszi ezt. Langyos idő volt; katonáink a nemesmiliticsi úton térdig érő sárban vonultak a szerb temető megé; kísérte őket a városi szerbek gúnymosolya. A szerb temetőnél állást foglaltak; alig mult el azomban egy negyed óra, a szerbek már a városban voltak.

A szerb fősereg a szóntai hídon tört be, mig a sztapárin egy másik csapat a várost megkerülte. A sztapári hídnál Ilyés Károly és Sándor István őrködtek, de a szerbek jövetelekor megtutottak a szóntai őrökkel együtt. Kevés vártatra a sztapári hídon átkelt szerbekkel találkoztak, kik megkezdék a támadást. A harcot ágyúlövéssel nyitották meg, miközben előnyomultak; részünkről néhány puskalövéstől eltekintve, ellentállást mindaddig nem fejtettek ki, mig a szerbek ágyúgolyói a nemzetőrség közé nem csaptak. A nemzetőrség futásnak eredt, de a vörös- és fekete-sapkások viszonozták a heves tüzelést. Egy ágyúgolyó három nemzetőrt ölt meg. Zdwonkowski lengyel szabadsághős a rendet némileg helyre-

állítá. „Én csak a szabadságért küzdök, mondá, de ti hazátokért is, azért bátorság!" — Ezen rövid negyedórai harc után ők is menekültek, látván, hogy helyzetök tarthatatlan.[1])

Az új parancs Sztanisicsra rendelé őket. A szerbek nem üldözték csapatainkat. A Lalossevics-féle szálláshoz érve, lövés fogadá őket; az úgyis felbőszült katonák a szállást megrohanják, két embert agyonütnek, a többit megfutamítják, az ott talált marhákat pedig magukkal hurcolják. A sereg Halasnak tartott, de Mélykútnál Szabadkára rendeltetett.

Egy verzió szerint, midőn a szerbek Zomborba nyomultak, Athanaczkovics szerb prótó a jövevények elé ment, és a győzőknek áldását adta volna. Helfert felemlíti, hogy Gudonics szerb vitéz a nemzetőrség zászlóját üldözés közben elvette. Evvel szemben más értesülést is vallunk. A zombori nemzetőrség, zászlaját Ballun házába rejté el, hol a szerbek rájöttek, miután annak honmaradt kocsisa szomszédjainak a zászlót mutatta. A szerbek erre Ballun házába törtek, s zsákmányul ejték a zászlót. Rajta a következő felirat állott: „Királyért, hazáért, és szabadságért." Patrónusa Putnikné, a későbbi polgármester neje volt. — A zászló jelenleg Belgrádban őriztetik. — Helfert állítása teljesen hamis forráson alapszik.[2])

Sztejin és Drágics szerb vezérek, amint Zombor városát elfoglalták, nemzeti comitét alakítottak Sztojácskovics elnöklete alatt. Sztojácskovics még augusztus havában 40 db. aranyat küldött Karlócára. Később a bács-

---

[1]) A harcra vonatkozólag köztem s Dudás Gyula között meddő vita keletkezett. L. Thim J. Zombor város eleste. Bácska, 1886. 53., 57., 63. sz. és Adalék Zombor város történetéhez. Bácska 1886. 66. sz. Dudás Gy. Zombor eleste. Bácska 1886. 54., 60., 64., sz.

[2]) Helfert, Gesch. Österreichs. IV. 323. l.

megyei kerületi odbor elnöke lett, de ezen hivatalát a kaponyai vereség után nem gyakorolhatta.[1])

A környékbeli déli szállások nagy része elpusztult. Dévay, Hoffman, Józics szállásai porrá égtek. Helfert azt mondja, hogy a zombori szerbek a felkelőkkel szövetkezve, más nyelvű polgártársaikon elkövetett kegyetlenségeken is részt vettek.[2]) Ezt kétségbe vonom. Tény, hogy a zombori szerbek a pusztán álló boltokra rohantak (Stein, Masir-féle boltok) és kirabolták, de kegyetlenség alig fordult elő. Külömben több magyar érzelmű család ép úgy rabolt és pusztított, mint az ellen.

Nemegyei Szabadkára érvén, ott a Tóth által alakított hadbíróság elé állíttatott, gyávaság miatt. A bíróság azomban igen enyhén vezeté a vádat, miért Spelletich a törvényszéket feloszlatta, és ujat alakított. Erre Kossuth Nemegyeit Debrecenbe kérette. Itt ő igazolásául azt hozá fel, hogy a városiak árulása miatt volt kénytelen a várost elhagyni. Rákóczy György, kormánytitkár, a Közlönyben felhívja a közönséget, hogy a vádpontokat 15 nap alatt terjesszék fel, ha ugyan vannak olyanok.[2])

Nemegyeinek a városra fogott árulás tisztán ráfogás: *mert hogy Nemegyei árulást követett el, az kétségtelen.* Miért ment ő a plébániáról az elégületlenek fejéhez? hogy tarthatott ő a városiaktól, hiszen a szerbek le voltak fegyverezve, a bunyevácok pedig mint nemzetőrök harcoltak! A zombori bunyevácok hazafias nép, az nem volt áruló. Azonkivül Nemegyei legalább 4000 emberrel rendelkezett, míg a szerbek alig 2000-ren voltak. Majdnem bizonyosnak vehető, hogy Nemegyei már előbb összebeszélt az ellenséggel, és én azt hiszem, ebben rejlik annak oka, hogy miért nem üldözé az a magyar csapatokat.

A szerbek erősbítéseket bevárva, Szabadkának indul-

---

1) Живот Луке Стојачковића. Српски Летопис 129. књ.

2) Közlöny, 1849. 82. sz.

tak, de miután Szabadka és Bajmok alatt visszaverettek, visszajöttek Zomborba, s végre, hét heti tartózkodás után, eltávoztak. Erre a város hazafias érzelmű vezérei, és a menekültek nagy része visszatértek. A városi szerbek javaikat elhagyva, elszöktek. Napirenden volt, hogy egy-egy magyar az elhagyott szerb házba hurcolkodott és azt sajátjának vallotta. A szerbek távozta után, Spelletich Bódog kapituláció alapján adta vissza a várost a kormánynak. Később Gfeller Ferenc őrnagy 3 sajkás ágyúval és egy század gyalogsággal 200 határőrt fogott el Zombor közelében; ezeket lefegyverezve hazaküldé, míg a közöttök talált hat szerbországit a vásártér előtt lelövette. A zombori szerb papok kegyelmet kértek érettük, de Gfeller őrnagy azt felelé: „Uraim jogom van ítéletet hozni, de megkegyelmezni nincs."[1])

A magyar érzelmű városiak siettek Haczel Márton rendeletét végrehajtani, azaz a császári időkre emlékeztető jeleket megsemmisíteni. A közgyűlés első dolga volt a város becsületét megmenteni és róla a hazaárulás bélyegét levenni. Evégből a következő feliratot terjeszté fel a közgyűlés a kormánynak:

„Az 1849. május 1. közgyűléséből.

Az ország kormányának!

Nem kis meglepetésünkre olvassuk a hivatalos Közlöny 1849. évi 82. számában 5677/e. sz. alatt megjelent kormányi rendeletben azt, hogy a városunk hadcsapás nélküli feladásával és gyávasággal vádolt táborkari őrnagy Nemegyei Bódog védelméül azt hozza fel, mely szerint a várost kardcsapás nélkül a városnak árulása miatt volt kénytelen odahagyni.

Ezen állítása, mennyiben olyatén általános kifejezés, félreértésre ad alkalmat, és ezen város összes közönségére

[1]) Gfeller Ferenc őrnagy közlése.

gyalázatot és szennyet áraszt, el nem mulaszthatjuk ünnepélyesen kinyilatkoztatni, hogy midőn Nemegyei Bódog őrnagy városunkat az ellenségnek kardcsapás nélkül feladta, ha voltak is a kebelbeli óhitűek közt gaz árulók, kik az ellenséggel rokonszenveztek vagy cimboráltak, de a mindig magyar érzelmű római katholikus lakósok részéről árulási bűn fenn nem forgott, és a ki reájok ily szörnyű és gyalázatos vétket ráfogni merészel, az maga áruló.

Ellenben bátran és nyiltan mondhatjuk, hogy Nemegyei őrnagy mind ezen vidéken tartott hadjáratában is, ha nem is árulási bűn, de menthetlen gyávaság és félénkség kiáltó jelei tűntek fel.

Már az, hogy városunkat megtámadott másfél ezerből álló és néhány ágyúval ellátott rabló, rendetlen és gyakorlatlan csapatnak a maga 4000 főt meghaladó 10 ágyúval biró seregével ellent nemcsak nem állott, hanem dacára annak, hogy az ellenség közeledtével már egészen talpon álló összes seregének egy részét az ellenség ellen küldötte, másik részét pedig városunk északi része felé, az ellenséget mintegy megkerülendő, csatarendben felállította és egy ideig az ágyúzásnak ki is tette, a helyett, hogy támadást intézett és az ellenség ágyúszavaira felelt volna, csakhamar hátrálást parancsolt, oly tény és körülmény, mely Nemegyei őrnagyot eléggé megismerteti vitézi gyávaságáról, ha nem is árulásáról.

A városiak árulásával mentegetődzik Nemegyei őrnagy, holott attól teljességgel nem volt mit tartania, mert az óhitűek már az előtt lefegyverezve lévén, tettel nem árthattak; a római katholikusokból alakult mozgó csapat pedig az ő seregével egyetemben csatarendben felállott, és szembe nézett az ellenségnek; azonfelül a helybeli nemzetőrség is résen állott, csak akkor menekült, midőn Nemegyei őrnagy nagy serege elvonulván, a várost az ellenség mindenünnen megszállandó vala.

Árulással vádolja Nemegyei őrnagy a városiakat, de igazán őt nevezhetjük árulónak, mert ő, noha igérte. hogy ha e városból eltávozik, huszonnégy órával előbb ezt a közönségnek tudtul adja, miszerint így a magyar érzelmüek és a kormányhoz hívek menekülhessenek és vagyonaikat megmenthessék, csúfosan eltávozván és a várost védtelenül magára hagyván, a helybeli római katholikus lakósokat a legnagyobb pusztításnak és legkegyetlenebb üldözésnek áldozta fel.

Mindezeket most csak általánosságban hozhatjuk fel, mert a Közlöny f. évi folyamát, és jelesen a fentérintett számot csak az ellenségnek városunkból eltávozása után, közel imént kapván meg, a kormány-rendelet későn jutott értésünkre. Hogy azomban erészben tanúvallomásokkal is igazolhassuk magunkat, és Nemegyei Bódog őrnagy gyávaságát és félénkségét városunk kardcsapás nélküli feladása tekintetében bővebben előtüntethessük: oly értelemben járulunk a t. kormányhoz, miszerint Nemegyei Bódog őrnagy városunk ellen felhozott árulási bűn érdemébe vágó vád-védiratát, teendő észrevétel és cáfolás végett velünk közölni, az ellenszóló adatok megszerezhetendése okából pedig még 15 napi újabb határidőt megengedni kegyeskedjék."

A kormány ezen kitűnően szerkesztett iratra azt válaszolá, hogy miután Nemegyei Bódog őrnagy törvényes vizsgálat alatt állott és mindeddig senkisem hozott fel ellene árulási vádat, emiatt a kormányelnök őt minden vád alól felmentette, és így a város kérése, mely szerint Nemegyei Bódog őrnagy gyávaságának bebizonyítására még egyszer 15 napi határidő tüzessék ki, nem volt teljesíthető. A városi hatóság erre a sajtót vette igénybe; az említettem védiratot csekély módosítással a hivatalos Közlönybe, a Pesti Hírlapba és a Március 15-be tette közzé.

Nemegyei Bódog a zalathnai Nemegyei családnak egyik ivadéka. Ezt a családot tudvalevőleg az oláhok a vérfürdő alkalmával kiirtották s csak Bódog maradt életben. Valószínűleg emiatt vonakodott a miniszterelnök az utolsó sarjat Bódogot megbüntetni. Többen holmi híreket mondogattak Kossuth nejéről is, ki állítólag védelmezte Nemegyeit. Gróf Niczky Györgyöt is vád alá akarták helyezni, de ő azzal vágta ki magát, hogy nem volt a sereg fővezére s így felelőség a vezérletért nem terhelheti. Hogy Nemegyei áruló volt, akár hitványságból, akár más okokból is, az tény.

A kormány kedvezőtlen magatartása dacára Zombor város nem szűnt meg érte s a honért lelkesülni. Magasztos eszméket személyes, vagy kisebb fontosságú kérdések nem nyomhattak el. Midőn a debreceni csonka országgyűlés a függetlenségi nyilatkozatot közé tette, s ez a városi hatóság, bár kissé késón, tudomására jutott, ez a következő feliratot terjeszté fel a kormányzóságnak:

Kossuth Lajos kormányzó úrnak!

„Hazafias öröm és lelkesedéssel teltek el kebleink, midőn kormányzó úrral folyó évi ápril 20. 5907/e. alatt kelt levelében a nemzetgyűlés függetlenségi határozatát vevők.

Ezen általunk örök emlékül szóról szóra jegyzőkönyvbe vezettetni és a népnek is egyházi szószékekről megmagyaráztatni rendelt függetlenségi határozatokban valóban hosszú szenvedéseink legszebb jutalmát találjuk.

E dicső határozatnak hódolni legszebb, legkedvesebb kötelességünknek ismerjük.

Ezen igazságos határozat éppen a mi vágyainkkal és önön kárunkból merített meggyőződésünkkel hangzik össze. Mert városunkban hét hétig dúlongott, rabolt és gyilkolt a császári seregnek egyik kiegészítő része, — a

fertelmes rác és szerviánusokból álló csorda, és most nincs köztünk, ki utálattal ne fordulna el a zsarnok császári családtól, és ne érezné hogy becsületes honfi, kiben a honszeretet legkisebb szikrája is van, többé alattvalója nem lehet oly uralkodó háznak, mely szent koronával fején, e hont 300 év óta folytonosan űzött ördögi politikája és kormányrendszerével mindig elnyomni igyekezett és jelenleg is lángba borítani, mindent lábbal tiporni, a nemzetre pusztítást, gyilkolást és minden rosszat rá árasztani nem iszonyodott.

És hódolunk nemcsak, de áldozatkészséggel is ragaszkodunk a nemzetgyűlés függetlenségi nyilatkozatához, mert az ország kormányát oly kezekbe tudjuk letéve, ki eddig is rendíthetlen hazafiasággal a honvédelmi mozgalomnak élére állott, és elhatározva van e sokat szenvedett hazát tovább is védeni, menteni és a kimondott szabadságot és függetlenséget minden módon biztosítani.

Vegye egyszersmind ezt, kormányzó úr, hazánk szabadítója! — erészben jegyzőkönyvileg is megszavazott határtalan bizalmunkat!

Fogadja örömünket a felett, hogy újonnan nyert pályáján kormányzó urat üdvözölhetjük.

A magyarok és a szabadság istene áldja meg a hon boldogítása körüli fáradalmai- és küzdelmeiért. Éljen!“

A város magyar közönsége azután a tisztikart rendezé. Számos tisztviselő közől nem egy bújt el a baranyai szőllőkben, s a környéken. Most azomban egy részök visszatért. A tisztújításnál Putnik Béla választatott meg polgármesternek, kivel a kaponyai ütközet előadásánál találkozni fogunk.

Julius 14-én Vetter Török Jánost nevezte ki zombori térparancsnokká. Török János szerepe ezentúl inkább a kórházak felállítására, s a közeli seregek élelmezésére szorítkozott. Egész augusztus 4-éig maradt Zom-

borban; de hallván, hogy az ellenség közel jár, térparancsnokságát Vetter beleegyezésével vitézül elhagyta, s a főserегhez sietett, hol inkább biztonságban vélt lenni.[1]) Vetter Zomborban tanusított működését, nevezetesen a a katonai rendőrség szervezése s a nemzetőrség felfrissítése, tábori kórházak felállítása, tetemes állami vagyon megmentése, s a dunai őrsereg szerencsés visszavonulása felett teljes megelégedésének ad kifejezést. Zomborban nemsokára a kétfejű sast tűzték ki.[2])

[1]) Abafi L. Török J. része a magyar szabadságharcban. Hazánk, VI. k. 828. l. és Török két levele Zámbelly ezredeshez. Bácska, VIII. évf.

[2]) Adataimat jórészt a város 1848—49. jegyzőkönyvéből vettem; a város elestét szóbeli közlés alapján írtam meg.

III.

Szabadka, Baja és Ujvidék sz. kir. városok.

azdagnak e városokat hadi eseményekben éppen nem mondhatni. De jó részt *Szabadka dicsősége, hogy a szerbek felfelé való nyomulásukban visszatartattak,* s törekvéseiknek gát vettetett. Szabadka negyvenezer lakóssága, azonnal a kormánynak hódolt. „Ezen bár nyelvre nézve nagyobb részben a szerbekhez rokon, de vallásra római hitű, s bunyevácnak nevezett szerb népség, mondja Mészáros hadügyminiszter, rokonszenvvel viselkedett a magyarhoz, és számos nemzetőrsége volt, mely távolról tekintélyesnek látszott, közelről azomban gyengén állott; hogy Szabadka a háború súlyát nem igen érezte, ezt szerencséjére népességének köszönhette."[1]) A hadügyminiszter ezen sorai némileg találók; hogy ezen terjedelmes város többet mutathatott volna fel, tagadhatlan, de azért Délmagyarországban nagyon kevés alföldi várost találni, mely áldozatkészségével versenyezhetett volna. Külömben sajnosan kell bevallanunk, hogy az alföld számos nagy városa csak kényszerűségből hozott áldozatot a haza oltárára; nagyrészt oly érzéketlenek voltak, különösen 1848-ban, az államrázkódtató eseményekkel szemben, mint manap a nemzeti feladatok iránt.

---

[1]) Mészáros emlékiratai, II. k. 15. l.

A márciusi mozgalmak híre 18-án érkezett Szabadkára. Spelletich Bódog ügyvéd, és a polgári őrség őrnagya, még az nap délután a polgári kaszinóban felolvasta a pesti 12 pontot. Másnap nyilvános közgyűlés tartatott, mely elhatározá, hogy a városi országgyűlési követek a pesti pontok értelmében utasíttassanak. A gyűlést vigadás követte, a jó kedv oly magas fokot ért el, hogy a barátok a nyilt piacon, közre fogva a menyecskéket, reverendában járták a csárdást.

Március vége felé egy 29 tagból álló csendreügyelő választmány választatott, a polgári őrsereg pedig 500 gyalogosra, és 200 lovasra szaporíttatott.

Április 30-án Csarnojevics szükségesnek találta Szabadkán is rögtönítélő bíróságot felállítani, s ezért meghagyja, hogy a város „a kellő rendeléseket haladéktalanul meg tegye."[1]) A statárium május 3-án hirdettetett ki.

A nemzetőrség összeírása, mint egyebütt, itt is ezer akadályba ütközött. A nép azt hivén, hogy a rendes katonasághoz viszik, irtózott az összeírástól, úgy, hogy a szabadkai városi tanács kénytelen azt elhalasztani. Egy hóra reá a nemzetőrségi intézmény behozatott körönként. A szabadkai és bácskai felső járásbeli összes nemzetőrsereg ideiglenes parancsnokává Rudics Károly, nyugalmazott huszár-kapitány, neveztetett ki.

A zombori hadfogadó Kálóczy Kálmán főhadnagyot küldé Szabadkára, hogy honvédeket toborozzon. Az első szabadkai honvéd Vojnics Géza volt, kit aztán egész sereg követett.[2])

Midőn Ó-Becsét a szerbek megtámadni készültek, az alsó-tiszai lakosság Szabadkánál is segítségért esede-

---

[1]) Iványi, Szabadka és Vidéke, Okmánytár 1848—49. 19. okm. — Iványi ezen műben a város összes 1848—49. levéltári anyagát közzéteszi.

[2]) Iványi, Szabadka tört. I. 427. l. A szerző Szabadka 1848—49. történetét részletesen megírta a „Szabadka" folyóiratban is. 1886. évf.

zett. A város polgármestere, Kuluncsics István, junius 8-án 400 nemzetőrt küldött le Spelletich Bódog polgári őrségi őrnagy, Kálóczy Kálmán főhadnagy és Zomborcsevics Ferenc vezetése alatt. Ezen csapat a jankováci és mélykúti nemzetőrséggel egyesülve, Ó-Becsére le is ment, de ott elég katonaságot találva, junius 11-én már visszatértek.

A sajkás-futtaki őrvonal felállításakor a városi közgyűlés jun. 21-én azt határozta, hogy az eddigi polgári őrsereg gyakorlottabb egyénei és a nemzeti őrseregből is, mely még akkor nem volt rendezve, legalább 300—360 egyén Zomborcsevics Ferenc főjegyző, mint polgári parancsnok, és Veszelinovics Lázár, eddigi polgári őrseregi kapitány, vezérlete alatt, s több városi tisztviselő hozzájárultával, ezen csapat díjazására szükséges pénzmennyiséggel, kenyérrel, lőszerrel, s táborozásra szükséges eszközökkel ellátva, 8 napra felváltandók. A tábor rendszeresítéséig minden zavar elkerülése végett, jövendő beszámítás mellett, a város maga tartozott a leküldött legénység élelmezéséről gondoskodni. Ugyanakkor a város a hadügyminiszter felszólítására a leendő szegedi tábor részére kórházakul a helybeli katonai és polgári kórházi épületeken s katonai laktanyákon kívül, az iskolaépületet is lefoglalta 500 beteg számára; de csak 50 hely szereltetett fel.

A szabadkai nemzetőrök legelőször a jul. 17-iki ó-futtaki harcban tüntették ki magukat. Mintegy 248 nemzetőr vett részt, Woroniecki herceg alatt. Midőn a győztes őrség hazatért, a szabadkaiak lelkesedéssel fogadták; bevonulások valóságos diadalmenet volt.[1]) Ekkor vonultak át a városon a délceg jászkun nemzetőrök, kiket maga Szentkirályi vezetett az ó-kéri táborba.

Szabadkán is természetesen a szerbekkel több súr-

[1]) Iványi, Szabadka 1848—49-ben. Szabadka. I. évf. 14. sz.

lódás történt, s a régi egyetértés a város lakossága között nagyon megingott. A szerbek augusztus 2-án a magyar kormány és városi hatóság iránt engedelmességet fogadtak, fegyvereiket beadták, s templomukra a nemzeti zászlót tűzték ki. A városi hatóság erre komolyan eltiltá a szerb lakósok üldözését.

Augusztus havában több csapat voult át a városon; így a győri és komáromi megyei, a hevesi és a pestmegyei nemzetőrség. Mindezeknek rendes élelmezés és szállítás adatott. Gr. Károlyi nem győzte eléggé magasztalni a város hazafiságát s áldozatkészségét.[1])

Augusztus 17-én Markovics Dániel parancsnok a szabadkai nemzetőrökből 2000-et vezetett az ó-kéri táborba. De sokan elmaradtak; számosan vonakodtak hazafiúi kötelezettségeiknek eleget tenni, s a városi tanács elég enyhe büntetést szabott reájok, midőn az ellenszegülőket megpénzbírságolta.

A városi nemzetőrség szervezése augusztus 20-án fejeztetett be. A 2540 egyénből álló őrsereget a város nyolc köre szerint, nyolc egyenlő századra osztották, úgy hogy az 1—4. körből egy-egy századot alakítottak, az 5. s 6. körből hármat, a 7. s 8-ból egyet, minthogy az ezen körökben lakó szerbek lefegyvereztetvén, a nemzetőrségbe nem vétettek fel.[2])

Augusztus 28-án az országos haditanácstól az őrnagy, Szárics Móric kineveztetését kérik és legalább 1500 szuronyos fegyvert. Egy aug. 21. miniszteri rendelet felszólítja a várost, hogy a reá eső honvéd újonc-jutalékot haladéktalanul állítsa ki. A város két bizottságot küldött ki, melyek az öszeírást szeptember 11-ére elkészíték. A katonai kötelezettség négy évre terjedt ki, a szökevények nyolcra soroztattak be. Először a 19—20 évesek, azután

[1]) Iványi, Szabadka és Vidéke, 64. okm.

[2]) Iványi, Szabadka tört. I. 442. l. s Vár. tanácsülés jegyzők. 554. sz.

a 21—22 évesek hívattak be. A sorozás ellen Szabadkán is nagy volt az ellenszenv. Épp úgy, mint Zomborban, itt is zavargásoktól tartottak, s azért a tanács a tényleges kiállításhoz idegen kormánybiztost kért leküldetni, a ki több szigorral s tekintéllyel képes fellépni.

Ugyanez időben a városi tanács Szabadka *erődítését* elhatározta. Ezért is Lénárd Máté főügyész egy városi képviselő kíséretében Pestre utazott, hogy az erődítéshez szükséges erőket kikérje. — A verbászi táborba Trencsényi József küldetett, kinek kötelességévé tétetett a tanáccsal hiteles híreket közölni. Szeptember vége felé 600 szuronyos fegyver és 3 hatfontos ágyút kapott a város. Laval mérnök pedig december havában a város délnyugati részének megerősítését készíté el.

A város aggodalma jogosult volt. Az újoncok kiállítása nagy nehézségbe ütközött, s a kormány erre Spelletich Bódogot nevezé ki kormánybiztosnak, ki szeptember közepéig 120 újoncot ki is állított. Végh Bertalan őrnagy pedig egy 1800 főből álló csapatot szervezett Szabadka és vidékének nemzetőrségéből. A kormány felmentvén Bácskát az újonc jutaléktól, a megye és városai mentek valának minden zavargástól.

Beöthy Ödön nov. 12-én felszólítja a várost, minthogy a megyebeli táborból számos katonaság Pestre vitetett, a bekövetkező zord idő és hosszú éjek a megfogyott erő tábori szolgálatára minden lehető katonai erő alkalmazását igénylik; nehogy a kitörhető ellenség elegendő védelmi erőt nem találva, a vagyon- és személybiztonság a vármegyében veszélyeztetve legyen: Szabadka azonnal 400 jól felfegyverzett nemzetőrt küldött a verbászi táborba.

Az 1849. év tavaszán, midőn a bácskai hadsereg kivonult, Szabadka feladata nagy volt. Knézy Antal Szabadkát is népfelkelésre hívta fel, melynek szervezését

Bezerédj Miklós alezredesre és Végh Bertalan őrnagyra bízta. Midőn Topolyát, Hegyes s Szeghegyet a szerbek elfoglalták, Szabadkán az izgatottság tetőpontra hágott. Hadik ezredes az 5. honvéd zászlóaljat indítá Szabadkára. Fajsz 100 nemzetőrt küldött, Kis-Szállásról Egan James 30 legényt, Uszód 40-et.

Február elején érkezett le gróf Batthyány Kázmér; melléje segéd-kormánybiztosnak Spelletich Bódog adatott, ki midőn átvette tisztét, a városi hatóságot feloszlatta Batthyány utasítása értelmében, s kezében a katonai hatalom mellett a polgárit is összpontosítá. A város öszszes iratai, a rabok stb. mind Szegedre szállíttattak, hol Szőregh közelében a szerbek támadása visszaveretett. A szerbek a honvédség kötelezettsége alól felmentettek. Felruár 27-én minden tisztviselő hivatalától ideiglenesen felmentetett. Spelletich Bódog fáradhatlanul munkálkodott a védelem előkészítésében. Ő a mozgó csapatokat rögtön átalakította honvédekké; a lovas mozgócsapat ideiglenes parancsnokságával Czintula Mihályt bízá meg. Spelletich egy éjjel alatt több ezernyi sereget teremtett. A zombori nemzetőrség s Nemegyei csapata Szabadkára rendeltetett. Március 4-én vette át a parancsnokságot Gál László ezredes; Pongrácz, később pedig Borovszky vette át a térparancsnokságot.

A szerbek mielőtt Szabadkát megtámadták volna, megadásra szólították fel. Erre a városban haditanács ült össze, a melyben Iványi szerint[1]), ez elhatározá „tűzhelyét az utolsó csepp vérig“ megvédeni. Zsulyevics Demjén, volt zombori nemzetőrségi főhadnagy szerint azomban, a védelem csak *egy* szótöbbséggel határoztatott el. Sokan a Szegedre való vonulás mellett nyilatkoztak. Maga Batthyány is utóbbi mellett volt; de ekkor Spelle-

[1]) Iványi, Szabadka tört. I. 465. Jó részt Iványit követem a szabadkai események előadásánál.

tich Bódog félretéve minden felelőséget, a főbiztos rendeletét félre rakta. s elhatározá az utasítás ellenére, a várost megvédeni. Spelletich febr. 4-én értesült Schmied Pájó kémje által, hogy a szerbek Bajmok alatt táboroznak, sőt a szabadkai szállások nagy részét el is pusztították. Gál ezredes márc. 5-én eléjök siet, s a kaponyai csárdánál őket megveri.

A szabadkai szerbeket ezen hír lehangolá. Magatartásuk igen kétes lévén, jórészt megszöktek. Ezeknek hátrahagyott vagyonát a szabadkai vésztörvényszék közvádlójának, Milassin Józsefnek, jelentésére, és a városi tanács márciusi határozata szerint, Trencsényi József főügyész az 1723. évi 9. törvénycikk értelmében lefoglalta, bírói zár alá vette. A városi közgyűlés április 23-án a felfüggesztett szerb tisztviselők helyébe május 1-én más tisztviselőket határozott választani, csak Veszelinovics képviselő maradt meg, mint jó érzelmű hazafi. Nemsokára rá ez is meghalt; állítólag saját neje mérgezte volna meg.

A kaponyai győzelem után Szabadka a szerbektől végleg megmenekült. A kormány most, Perczel hadjáratának mintegy előkészítéséül, megbízta Spelletich Bódogot, hogy a déli harctér számára sereget állítson ki, Batthyánynyal egyetértőleg. A nemzetőrség nagy része a városban maradt, s a szabadkaiak, állítólagos nagy követeléseik miatt, tőlök megszabadulni igyekeztek. Március 10-én a városi tanács a kormánybiztossal újjat húzott, s az élelmezést megtagadta. Erre Spelletich kijelenté, hogy „az, ki ily vészes körülmények között vétkes mulasztásból zavart idéz elő, életével felelős."[1]) A tanács engedett ugyan, de ugyanakkor újra hangoztatá, hogy élelmezési forrásai kifogytak. Gál ezredes erre élelmet rekviráltatott, mignem néhány nap mulva a sereg máshova indíttatott.

[1]) Spelletich Bódog rendelete Szabadka polgármesteréhez.

Más kellemetlensége volt a városnak a katonasággal, amely az amugy is elcsigázott, s mindenképen igénybe vett előfogatokat sokszor alapos ok nélkül foglalta le. Ismét más kellemetlenség, amely rövid idő alatt goromba vitába fajult el, keletkezett Pongrácz mozgócsapatbeli századossal, aki már márc. 5. óta a fegyveres szolgálat alul magukat kivonó, s szökevény mozgóseregbeli városi lakósok kiadását sürgette, de eredménytelenül; mire junius 11-én hevességében bosszankodva, magát a városi hatóságot bűnös hanyagsággal vádolja, amely talán még segédkezet is nyújt a bűnösöknek. — A városi tanács ezen sértő szavakat elutasítá; pedig Pongrácznak teljesen igaza volt. Egyáltalján a szabadkai tanács magaviselete, ha nem is kétes, de mindenesetre önző volt. A kormánybiztossal is csak azért tűzött össze, mivel ez nem átallotta nyiltan kimondani, hogy voltak egyes hatósági személyek, kik nem resteltek az ellenséggel is érintkezésbe lépni, akár kishitűségből, akár egyéb indító okokból.

Spelletich Bódog a szabadkai szerbeket is besoroztatta. Rendezésükkel a helyben levő szabad csapatok I. zászlóaljának parancsnoka, Putnik Béla, kit a kormánybiztos igen sokra becsült, bízatott meg.

Perczel hadjáratakor a csapatok nagy része Szabadkát elhagyá. Guyon hadviselése is érintetlenül hagyá. Mikor Haynau aug. 2-án Szegedre ért, Ramberg osztrák ezredes jul. 30-án Szabadkát már elfoglalá. A tanácstagok egy része, s Kuluncsics polgármester elmenekültek. A város ostromállapotba került, s evvel részvéte a magyar önvédelmi harcban megszűnt.

Tisztán félreeső fekvésének köszönheti *Baja*, hogy a fajharc pusztításaitól megmenekült. „Ezen 15,000 lélekből s három népfajból álló városka, a körülötte levő szerbek fenyegetése dacára,[1]) ernyedetlen buzgósággal

---

[1]) Mészáros L. Emlékiratai, II. k. 34. l.

teljesíté kötelességét," mondja Mészáros, ki e város szülötte. Nem tagadhatni, Baja város eleget tett kötelességének.

Junius 11-én értesült a város, hogy a szerb felkelés kiütött. A tanács Pilaszanovits József főbíró elnöklete alatt elrendelte, hogy a nemzetőrség az 1848. 22. cikkely 34. §. alapján, szerveztessék és feleskettessék, s miután az önvédelemről is gondoskodni helyén találták, egy 400 főből álló csapat felállításának szükségét kimondották. Erre Rudics Károly felhívja a hatóságot, hogy a nemzetőrség haladéktalanul írassék össze, rövid utasításul következőket jegyezvén meg:

1. A nemzetőrség tizedekre osztassék; hogy minden tized maga válassza tizedesét, hat tized egy hadnagyot, négy ily hadnagy egy kapitányt.

2. A nemzetőrség ünnepnapokon kétszer, külömben a körülményekhez képest többször is, gyakorolja magát fegyverben, mégis figyelvén arra, hogy a munkás nép ezáltal ne szenvedjen.

3. A nemzetőrség készen legyen arra, hogy szükség esetére az 1848. 22. törvénycikk értelmében kiadandó első parancsra oda vonulhasson, hová azt a körülmények kívánják.

A tanács az 1124 főnyi nemzetőrséget 5 osztályra osztotta; négy osztály egyenként 224 főből, az ötödik pedig 244-ből alakíttatott. Minden osztály 26 tizedest, 2 dobost, 2 ácsot, 4 hadnagyot és 1 kapitányt választott. Ezen csapat feleskettetett; kivéve Horváth József ügyvédet ki személyesen kijelenté, hogy a nemzetőrségi esküt le nem fogja tenni, mert ő a vértől irtózik.[1])

A tiszti választás junius 15-én történt meg.

Az első osztály választása következő:

Kapitány: Ott Márton; főhadnagy: Szóhnleitner Fe-

---

[1]) Baja város törvénykezési jegyzőkönyve. 1848. 840—841. sz.

renc; hadnagyok: Jilk József. Paukovics Ernő, Fúró Sámuel. A második osztályé: kapitány: Imrédy József; főhadnagy: Grósz Dániel; hadnagyok: Szűts József, Petrovácz István, Schön János.

A harmadik osztályé: kapitány: Odry Gergely: főhadnagy: Merl Ferenc; hadnagyok: Gyurinovics Mátyás, Oravesz Ignác, Brigl József.

A negyedik osztályé: kapitány: Klenansz József: főhadnagy: Vargai István; hadnagyok: Mittermann János, Bayer Mihály, Karnász Jakab.

Az ötödik osztályé: kapitány: Sándor József; főhadnagy: Jilk Sándor; hadnagyok: Sztólits Simon, Petrovits István, Tiprovácz György.[1])

A karlócai támadás után Baja az ó-kéri táborba 300 nemzetőrt küldött, kiket nyolc nap mulva más 300 váltand fel; mindaddig, míg a körülmények kívánni fogják.

Baja a felső járáshoz tartozván, nemzetőrségi parancsnokul Rudits Károlyt ismerte el.

Midőn híre terjedt augusztus havában, hogy az ellenség támadni szándékozik, a bajai nemzetőrség haladéktalanul őröket állított a város kapui elé. Így a Volf-, borsódi, szegedi, szentistváni, szeremlei és monostori kapukhoz 10—10, a sóház elé 12, a gőzhajó-állomáshoz és vaskúti kapuhoz 15—15 őr küldetett ki. Augusztus 18-ától fogva pedig a városban is 100 őr állíttatott fel. Kihirdettetett, hogy „dobszóra, a plébánia vagy a barátok templomában levő harangok félreverésekor minden városi lakós fegyveresen tartozik a városházához sietni és megjelenni.“[2]) Mindezen rendszabályok azomban elhamarkodottak voltak. Ha a város hírt vett, hogy a Szerémségből a szerbek Bácskába szándékoznak törni.

[1]) Trvk. jegyzőkönyv. 1848. 860. sz.
[2]) Trvk. jegyzőkönyv. 1848. 1008. sz.

Baja s vele az egész vidék lázas izgatottságba esett; pedig mennyi alaptalan „tudósítás“ kelt ezen vészes időkben szárnyra!

Ezalatt más eset is vonta magára a figyelmet. A bajai magyarok itt is ferde szemmel nézték a helybeli szerbeket, olyannyira, hogy ezek számos kellemetlenségnek voltak kitéve. Titkos összeesküvés, az ellennel való cinkosság, elrejtett fegyveres felkelők támogatása, stb. vettetett szemökre. A városi szerbek, hogy megmenekülljenek a puszta gyanusítás következtében kellemetlen helyzetükből, kinyilatkoztatták, hogy „hazánk alsó vidékein hitsorsosaik által előidézett lázas és vészthozó mozgalmakat határozottan és állhatatosan kárhoztatva, kijelentik: hogy ők a szeparatizmus gyűlöletes eszméjétől távol lévén, valamint azelőtt, úgy most is, őseik példájára azon testvéries egyetértést, mely őket a hon mindenajkú s fajú lakósaival, a közös célra, szeretett hazánk boldogítására irányzott haladásban összetűzte, fentartani kívánják.“[1]) Később a szerbek egy harangot is ajándékoztak ágyúöntésre.

1849. január 21-én Knézy, a bács-bodroghmegyei védelmi bizottmány elnöke, Baján a népfelkelést elrendeli. Két napra reá, az országos honvédelmi bizottmány körirata érkezett le, mely szerint a város felszólíttatik magát a kormánynak alávetni. A tanács következőleg felelt Kossuthnak:

‚Igen tisztelt honvédi bizottmányi elnök úr!

Debrecenben január 16-án 439. szám alatt kelt rendeletét vettük; mindenek előtt az irántunk annyira tanusított bizalmát legdrágább kincsnek tekintjük, és ezért mi köszönetet szavazunk.

---

[1]) Trvk. jegyzőkönyv. 1848. 1056. sz.

Elárult hazánk, és ezáltal elárult mi magunk helyzetét, a honfiúi kebel szülte fájdalom legérzékenyebb érzetével méltányoljuk; legszentebb kötelességünknek választjuk azt, hogy kormányunk és különösen tisztelt elnök úr intézkedéseit, saját feláldozásunkkal is teljesíteni, rendeleteit végrehajtani, legpontosabban igyekezni fogunk. Bizalmunk a kormányban határtalan, és nincs rendelet, minek feltétlenül engedelmeskedni, valamint hivatalosan legédesebb kötelességünknek ne tartanánk.

Midőn szerencsések lehetünk, tisztelt elnök úr és kormányunknak ezen őszinte nyilvánításunkat tenni, a népek istenétől az igazságvédőnek minden intézkedésére áldást óhajtván, kegyébe ajánlván magunkat, a legnagyobb bizalommal és tisztelettel maradunk, tisztelt elnök úrnak alázatos szolgái

Pilaszanovits József, főbíró.[1])
Baja város tanácsa és közgyűlése."

Február 5-én a helybeli szerbek lefegyvereztettek, a népfelkelés tényleg kihirdettetett. Zombor és Szabadkával napos futárral élénk közlekedés tartatott fen.

De a város nem sokáig élvezett nyugodt napokat. Windischgrätz herceg elfoglalván Pestet, Petricsevics Horváth cs. kir. őrnagyot hagyá hátra, ki is március 23-án reggeli 10 órakor ért Bajára, s ezt meghódoltatta. A hódolat következőleg hangzik:

„Baja város és Szent-István falu részéről kötelesek lévén hódoló levelet császárunknak és királyunknak, I. Ferenc Józsefnek, 48 óra leforgása alatt küldeni, mi ezennel kijelentjük ünnepélyesen, hogy I. Ferenc Józsefnek, legkegyelmesebb urunknak a pragmatika szankció

---

[1]) Baja város felterjesztése. Nemzeti Muzeum levéltárában. Vörös gyűjtemény, 173. sz.

értelmében alávetjük magunkat, és hű alattvalói szolgálatunkat megigérjük.

Baja város nevében:

Sámuel István és Hanbékovics Benő.

Szent-István nevében:

Lipcsovcsevics Dániel, jegyző. *Pásztori János.*[1]"

Pilaszanovics jónak látta megszökni, s csak az ellen elmenetelekor tért vissza.

Május havában egy ellenséges hajó a várost megtámadta, de a Duna partján kiállított 18 fontos ágyú derekasan működvén Kilinger Zsigmond tüzérmester vezetése alatt, csakhamar elhajózott. Kilingert s társait a város gyűjtés útján fényes ajándékkal jutalmazta meg.

Midőn a kormány Szegedre menekült, a Duna-Tisza közét is jobb védelmi állapotba helyezé. Zomborba Török Ignác, Bajára pedig Zámbelly ezredes neveztetett ki. Julius hava Baját izgatottságban tartá. Az osztrákok gyorsan közeledtek, s Zámbelly minden előkészületet megtett, hogy az összes hadikészletet Zomborba küldje. A közeledő ellenség azomban csak két zászlóalj gyalogosból, s egy osztály lovasságból állott; gyengeségének érzetében nem is támadt. Baját Zámbelly alatt a 126. zászlóalj védé.[2])

Putnik Béla is figyelmezteté Vetter tábornokot az északról fenyegető veszélyre, és a bajai helyőrségnek megerősítését kérelmezte. Ennek volt foganatja. Vetter utasította Guyont, hogy Zámbelly ezredesnek küldjön 6 ágyút, s ezzel az ellenség előnyomulását megakadályozhatja.[3]) Zámbelly azomban julius 26-án elhagyá Baját, 27-én Almáson volt, s ezután sietve csatlakozott Dembinski seregéhez.

[1]) Wiener Zeitung, 1849. 90. sz.

[2]) Dudás Ödön, Két zombori okmány. Bácska, 1885. 31. sz.

[3]) Abafi L. Török Ignác része a magyar szabadságharcban. Hazánk, VI. k. 360. l.

Baját az ellenség, mintegy 1500 ember 6 ágyúval 29-én elfoglalá, Zámbelly jelentése szerint. A bajai jegyzőkönyvek augusztus első napjait emlegetik. A város ezután az osztrák császárnak fogadott hűséget, ezúttal másodszor.

Ujvidék szereplését a főbb események előadásánál már ismertettük. A leginkább szerbek által lakott város Pétervárad hatalmi körébe esett, s ezért önállólag alig szerepel. Igaz, hogy a felkelés elején a szerb forradalmi eszmék innét terjesztettek, de Csarnojevics fellépésekor Karlóca lett a szerb felkelés központja. Ezóta Ujvidék sorsa Péterváradéval közös.

A város nemzetőrségének szervezéséről, a márciusi mozgalmakról, s a hatósági életről, alig tudunk valamit, az adatok teljes hiánya miatt. A levéltári anyag, mikor Jellačić 1849. jun. 12-én Péterváradot ostrom alá vette, a városháza egy részével, állítólag elégett. Ujvidék történetét az események teljessége kedvéért Péterváradéval együttesen tárgyaljuk.

V.

TOVÁBBI ESEMÉNYEK;
PERCZEL HADJÁRATA; JELLAČIĆ FELLÉPÉSE
ÉS VISELT DOLGAI.

I.

Újévi üdvözlet. Az octroyált alkotmány és a szerbek. Windischgrätz herceg levele. Ő Felségének leirata Rajacsicshoz. A negyedik hadtest. A kaponyai harc. Batthyány Kázmér és Spelletich Bódog kormánybiztosok. Kossuth a szerbekről.

ióta Windischgrätz Budapestet elfoglalta, és a február 26. és 27-iki kápolnai csata után főseregünk visszavonult, mit a herceg „tökéletes megveretésnek“ mondott, az osztrák udvar terveivel a nemzetiségekkel szemben is, nyiltan lépett fel. A szerbek, kik eleve érezték, hogy Olmützben valami készülőben van, s a trónbeszéd ezt homályosan fel is említette még 1848. december havában, nem mulasztottak el egyetlen egy alkalmat sem, hogy végtelen loyalitásuknak kifejezést adjanak. A szerb nemzet újévkor, január 13-án, szerb és német nyelven hódoló feliratot küldött Olmützbe, melyet a patriarcha, Sztratimirovics, Sztankovics, Milutinovics, dr. Zsivánovics, Kosztics, Zaharijevics stb. írtak alá.

Bogdánovics Szilárd odbori tag, Bécsben időzött, hogy az udvarnak minden alkalomkor esetleges felvilágosításokkal szolgáljon a szerbek ügyeit illetőleg. Trifunác Pál, magyar királyi miniszteri tanácsos, aki 1848. március havában a vívmányokat oly lelkesedéssel fogadta, most Bécsben az osztrák miniszterium felszólítására, a karlócai határozatokat „jogérvényeseknek“ mondotta.

A kremsieri birodalmi gyűlés már hetek óta új alkotmányon dolgozott, mely némileg a népképviseleten alapult ugyan, de máskülömben tág tért engedett az abszolutizmusnak; de miután Windischgrätz befejezettnek nyilvánítá a harcot, az osztrák uralkodó egyszerűen feloszlatta a gyűlést, a munkálatokat elvetette, és *március 4-én* az ugynevezett *Stadion-Schwarzenberg-féle octroyált alkotmányt* hirdette ki, melyben Magyarország, mint önálló állam még papiroson is, létezni megszűnt, és melynek jellegét e szó: „Gesammt-Monarchie“ fejezi ki legjobban. Délmagyarország szerbjei tehát hiába küldöttek követeket a kremsieri gyűlésre. Az a támogatás, melyet Rajacsics február közepén, „a szerb nemzet nevében,“ a kremsieri szláv klubnak megköszön, számításba se jött.[1]) Tárgyam keretén kivül esik fejtegetni, mint fogadák a magyarok az octroyált alkotmányt; nézzük mit szóltak a szerbek a „Gesammt-Monarchie“ eszméjéhez, mely csak egy közös főt, császárt ismer el. „A horvátok és szerbek *attentátumnak* bélyegezték a március 4-iki alkotmányt“, mondja Gumplovicz.[2])

„Ha mi Ausztriáért harcolunk is, mégsem küzdünk azon szisztemáért, melyből Ausztria egy tapodtat sem akar engedni. Ily eljárás után mi nem jöhetünk tisztába! ha küzdünk, magunkért tesszük, és egyátalján nem áldozhatjuk fel *jövőnket* Ausztria kapzsiságának,“ írja a Napredák.[3]) „Már most így bánnak velünk, írja egy másik számban, midőn vitézeink fegyverben állanak, és Knityánin még körünkben idöz bátor szerb testvéreinkkel; mi lesz velünk, ha ezen támasz is, magasabb parancs folytán, elesik tőlünk?“[4]) „Időnk elveszett, elmu-

---

1) Narodni Novine 1849. 58. sz.

2) Gumplovicz, Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich-Ungarn. 106. l.

3) Напредак, 1849, évf. 7. sz.

4) Ugyanott 14. szám.

lasztottuk biztosítani szabadságunkat, és Ausztriához csatlakoztunk! *Nem tudtuk, hogy Ausztria és a szabadság egymással két ellenkező fogalom!?*" Így gondolkodtak a szerbek, midőn új alkotmányt kaptak. S a szerb férfiak, egy Rajacsics, kit a szerbek hű emberüknek tartottak, tűrték ezt, hagyták magukat megcsalatni.[1]) Hiába kérték 1849. május 6-án Kremsierben az alkotmány megmásítását, az csak 1853. december 31-én történt meg, s akkor is csak formailag.

A belgrádi hivatalos lap ez időben, az odbor által kidolgozott alkotmányt közlé, melyet az osztrák fejedelem által el akartak fogadtatni. Merő ellentéte az octroyált alkotmánynak!

Midőn Windischgrätz Magyarországba tartott, haditervéről a patriarchát is értesíté, s mint az ország diktátora, nem tudva adott a magyar királyság egységének kifejezést, midőn a vajdaságot a 7. katonai kerületbe osztá.

Windischgrätz levele következőleg hangzik:

„Rajacsics titkos tanácsosnak, Karlóca metropolitájának.

Schönbrunn, 1848. nov. 13.

Ő Felségének kibocsájtott királyi manifesztumából ismeretes lesz ön előtt, hogy én összes csapataimmal a magyar királyságba indulok, hogy az ott kitört nyilt lázadásnak véget vessek.

Felséges Uralkodónk összes alattvalóinak együttes működése szükséges ezen cél elérésére; kétségtelen ezen teljesítéstől függ felséges Uralkodónk atyai szándéka, népének jóléte; annál inkább válik minden egyesnek kötelességévé, ezt szívére venni, s különösen azoknak, kik nagy befolyással birnak polgártársaikra.

Ama nagy bizalom, mellyel a juriszdikciója alatt

---

[1]) Meynert, Gesch. der Ereignisse i. d. Öst. Monarchie 1848—49. I. 362. l.

álló népek ön iránt viseltetnek, legszilárdabb biztosítékom, hogy az uralkodó ház iránt való hűség és ragaszkodás, melyet ekszcellenciád tanúsít az utóbbi időben, az Al-Duna partjain lakó vitézeknél továbbra is a legélénkebb viszhangra fog találni.

A legnagyobb valószínűséggel vélek arra számíthatni, hogy ekszcellenciád kipróbált akaraterejével és tapintatával mindent felajánl, hogy az ottani kerületek lakóit hűségökben megerősítse, a kik határozottan távoltartják magukat, Kossuth rebellis pártjával összeköttetésbe lépni. Eme odaadást tekintetbe fogjuk venni, és Ő Felsége sem fogja szerb népének méltányos kívánatait megtagadni.“[1])

Rajacsics neheztelése, s kivált a szerb nemzeté, a márciusi alkotmány kihirdetése óta, magát a császárt kényszeríté a kiengesztelődéshez folyamodni. Felsége ekkép írt a patriarchának:

„Kedves Rajacsics patriarchám!

Miután ama országrészeken, melyek megszabadultak a magyar rebellis frakció szándékolt pusztításától, a törvényes kormány behozatala, egyrészt a szerb nép nemes törekvése, másrészt osztrák-szerb csapataink által, égető szükséggé vált, az anarchia elnyomásában tanusított érdemei elismeréséül, és tekintettel arra, hogy az elfoglalt részeket leginkább szerbek lakják, a mi a nemzet jövő igazgatásának törvényes megállapításánál és az alappontok meghatározásánál, leginkább fog figyelembe vétetni, én az osztrák-szerb csapatok által elfoglalt provinciák ideiglenes nevezését, (u. m. Szerém, Bács-Bodrogh, Torontál, a varsóci (verseci) szolgabírói kerület, és az eme részekben fekvő szab. kir. városokat értve) önre bízom, s *biztosomul* felhatalmazom.

Miután a háború tartamára Magyarország legyőzé-

[1]) Helfert, Gesch. Österreichs. III. k. Függelék, 30. l.

séig, a harcban levő részeket hadam fővezérének igazgatására bíztam, Windischgrätzre, szükséges, hogy az önre bízott országrészek, tekintettel a hadi állapotra, összhangban a had fővezérével megállapított elvek és rendszabályok értelmében igazgattassanak.

Ezen viszony közvetítőjéül Windischgrätz herceg által kinevezett szerémi, bánsági és bácskai fővezért Mayerhofert rendelem, kivel ön minden tekintetben, nevezetesen katonai és polgári ügyekben, szigorú egyetértésben működik, a többiben pedig az illetékes miniszteriumhoz küldi jelentéseit, mire nézve legközelebb kap instrukciókat.

A kamarális ügyek megoldására, a közjavak kezelésére, és a fiskus jogainak védelmére, külön adminisztrátort fog kormányom kinevezni, kit ön mindenben támogat.

Mayerhofer parancsnokot utasítottam a végvidék adminisztrálását megkezdeni, és a március 4. alkotmányt behozni; ezíránt Mayerhofer önnel egyetértőleg fog működni.

Olmütz, 1849. április 2-án.

Ferenc József s. k.
Schwarzenberg s. k.“

Ezen kinevezés által, a szerbek patriarchája közönséges osztrák biztossá sülyedt, ki Windischgrätz hercegnek lőn alárendelve. Tehát a sok elontott szerb vér megbecsüléséül a karlócai főpap mindössze ennyit nyert! Mindez a herceg téves jelentésének volt következménye. A mint a magyar önvédelmi harc levertnek mondatott, az udvar a nemzetiségek ellen lépett fel az összbirodalom érdekében.

De másrészt Mayerhofer mellé rendeltetett, kivel „szigorú egyetértésben“ működtek. Amellett a főpap köteles volt „jelentéseit“ az osztrák miniszteriumhoz felküldeni, melytől „instrukciókat“ kap. A végvidék valósá-

gos adminisztrálását Mayerhofer vezeté. Így védé a szerbek patriarchája a szerb nemzeti ügyet, ő, a ki Sztratimirovicsnak s pártjának a nemzetárulási vádat veté szemeire.

A hadi eseményeket a bácskai sereg kivonulásánál hagytuk el. Bács-Bánság mellékesnek tartatott, bár e részek temérdek magtáraikkal megbecsülhetlen szolgálatot tehettek volna; mert ha Windischgrätz Debrecenből kikergeti a kormányt, mit kevés erővel aligha végbe nem vihetett volna, az esetben Bács-Bánság, s vele talán az egész haza veszve van. Valóban szerencse, hogy Windischgrätz Budapesten oly hosszú pihenőt tartott. ama álhitben, hogy a főváros elfoglalásával véget vetett az önvédelmi harcnak.

Míg Windischgrätz északon és nyugaton csatározott, a szerbeknek kötelességévé tette, hogy délről támadjanak. Eme tervet meghiusítandó, a magyar kormány Szabadkán és Szegeden csapatokat vonatott össze, melyek *a 4. hadtestet* képezték, eleinte Hadik, később Gál vezérlete alatt. A csapatok két hadosztályra oszoltak:

I. hadosztály a fiatalabb Gál alezredes vezénylete alatt Szabadkán: $2^1/_2$ zászlóalj gyalogos, 3 század lovas, 6 ágyúval.

II. hadosztály Igmándy őrnagy alatt Szegeden: 7 zászlóalj gyalogos, 4 század lovas. A sereg létszáma február végén közel 12,000-re rúgott, 30 ágyúval.

Mint említém a szerbek három hadoszlopban haladtak felfelé. Az egyik Zenta körül állott, míg a másik kettő egyesülvén, Zombor eleste után Szabadka felé tartott, hogy ott az első hadoszloppal együttesen támadhasson. Nugent Péterváradot cernálta, míg Nemegyei Pécsről, Zomborból gyáván megszökve, seregével Szabadkára jött.

A szerbek zsákmányra vágyva, indultak el Szabadka

ellen, március első napjaiban. „Meglátja uram, mondták a szerbországiak, ha Szabadkát bevesszük, hozunk aranyat, kincset, zsákmányt eleget!“ A szerb csapatokat Drágics őrnagy vezette. Cservenkán a szerb csapat Sztanojevics őrnagy alatt megmaradt. Drágics hadereje mintegy 4000—5000 főre rúgott 13 ágyúval; 1 zászlóalj pétervár adi, 1 zászlóalj sajkás, és 1 osztály zombori önkéntes. Gál parancsnok Spelletich Bódog ösztönzésére határozta el magát, hogy a szerbeket felkeresi s nem várja be azok támadásait. Horváth állítása, mintha Szabadka alul „véresen“ visszaverettek volna, alaptalan; a szerbek csak a szabadkai szállásokat pusztították el, s tulajdonképeni táboruk Bajmok felett, a kaponyai csárdánál volt. Gál március 5-én 3000 emberrel, és 5 ágyúval indult ellenök. A horgosi nemzetőrséget Bene alezredes alatt a szerbek első hadoszlopa ellen küldé, Ó-Becse felé. Reggeli 10 órakor találkoztak az ellenfelek; a két tábort csak egy ér választá el. Heves ágyúzással nyílt meg a harc. Részünkről a jobb szárnyat az 5. honvédzászlóalj képezte, Tóth József vezérlete alatt, a balt az első mozgó nemzetőr zászlóalj, a zombori nemzetőrség, két század Ferenc Károly gyalogos és 40 budai gránátos, Udvarnoky Béla alatt.

Szerb részről a csicsó ágyú hatalmasan működött, és magyarjaink jobb oldalát hátrálásra kényszeríté. Ágyúink elnémíttattak; Gál ennélfogva gyorsan visszavonulót fuvatott; a szerbek ezt futásnak véve, több csapatosztály 3 ágyúval a hidon átkel, s a csicsóval hevesen kezd ágyúzni. A balszárnyon levő zombori nemzetőrség Fratrics kapitány alatt, azomban nem engedelmeskedett a visszavonulási parancsnak, hanem Gfeller Ferenc őrnagy figyelmeztetése dacára, Miklósy hadnagy „előre“ kiáltására támadnak. Gfeller Ferenc a viszszavonulási parancsra újra figyelmezteté a katonaságot, mire őt egy

gránátos puskatusával mellbe veré, és elhallgattatá. A zombori csapat Mária Terézia idejéből származó kovapuskákkal volt felfegyverezve, ezek a közönségeseknél tovább vittek, s golyóik a szerbek sorait sűrűn érték, kik vitézeiket elhullni látván, hátrálni kezdettek. Gál ezt látván, visszafordul, szuronyszegezve rohamot intéz. Az alatt a zomboriak az ágyúknak tartanak s elfoglalják; a szerbeknek ugyanis nem lévén idejök a hídon át visszavonulni, a mocsaras érnek tartottak, de ott ágyúikkal benrekedtek.[1]) — A szerb sereg éren általi része még idejekorán elmenekült. Gál ezredes azomban elmulasztá az ellenséget üldözni, pedig a baranyai huszárok felszóllították a parancsadásra.

Veszteségünk csekély volt; a sebesültek között 7 zombori volt; Paganini tüzérkapitányt egy ágyúgolyó vitte el.[2])

Bene alezredes szinte vissszaverte a támadást.[3])

A szerbek Feketehegy, Hegyes, Kúla, Pacsér, Bajmok, Zenta és Moharév (Moholy) felé menekültek; útközben Verbászt kifosztották.

A szerbek szenvedett veresége az országot új reményre gyujták; és erészt az eddigi sikert nagyrészt az erélyes kormánybiztosoknak köszönhette.

Batthyány Kázmér nem volt önálló karakter ugyan, de környékére mindig hallgatván, többnyire sikeresen intézkedett. Kossuthnak hű embere volt, személyes bátorsága nem nagy. Tanácsadóit nem mindig válogatta meg helyesen, s innét van hogy sokszor a viszonyokkal homlokegyenest ellenkező rendeleteket adott ki. A szerb elítélt politikai foglyokat kivétel nélkül felakasztatta, s Szegeden a halálos itélet mindennapi volt. Eszéki maga-

---

[1]) Ütközet után az 5. honvédzászlóalj az ágyúkhoz érve, a zomboriakat elkergeti, és magának vindikálta a szabadkai nemzetőrökkel egyetemben.

[2]) Zsulyevics Demjén közlése után. Grosschmid G. Österr. Ungarn u. die Woiwodina. 67. l. Iványi I. Szabadka tört. I. 467.

[3]) Honvéd, 1849. 64. sz.

tartása fényesen bizonyítja hazafiságát, de kislelkűségéről is tanúságot tesz. Batthyány Eszék várát megmenthette volna, ha lett volna hozzá elég bátorsága. Február közepén érkezett Bácska felső részébe. Itt, a szerbek veresége után átvette a megye reorganizációját.

Batthyánynak jobb keze volt *Spelletich Bódog*. Ezen, habár Horvátországból származó, de tetőtől-talpig magyar érzelmű férfiúnak a megye sokat köszönhet. Ő is egyike „a kivégzett, de meg nem halt embereknek," mint Teleki Sándor gr. mondja.[1]) Az ingadozó, mások tanácsára hallgató Batthyánynak teljes ellentéte. Kossuth benne feltétlen bízott, s a kormány hozzá intézett soraiban mindig hozzátevé, hogy „erélyes működéséről meggyőződve lévén," stb. Ő, mint Szabadka (Bíró társaságában) országgyűlési követe, már 1848. szeptember hóban lett az említett város területére kormánybiztosnak kinevezve. Működése azonban egész Batthyány elérkeztéig inkább helyi volt; de amint a főkormánybiztos leérkezett, ez őt bízta meg a bácskai részek igazgatásával, míg ő maga Szeged vidékét vonta hatalmi körébe.

Spelletich a bácskai nemzetőröket zászlóaljakká szervezte, de nem lévén elég fegyvere, ez iránybani működését meglassította. A bácskai hadak kivonulta után Szabadka területén nagyobb sereget összpontosított, s az ő *kizárólagos érdeme*, hogy a szerbek nem foglalták el Szabadkát. A szerbek közeledtére ugyanis Batthyány meghagyta, hogy a sereg vonuljon fel Szegedre. Spelletich Bódog azonban megtagadta ezen rendelet teljesítését, s Gált a kaponyai csata elfogadására rávette. Batthyány, ki eleinte zokon vette lépését, a győzelem után kétszeresen örült neki.

A kormánybiztos annyira szerette hazáját, hogy a polgári állást sem vette tekintetbe annál, ki a haza ér-

[1]) Teleki S. gr. Mikor engem felakasztottak. Budapesti Hírlap, 1887. 26. sz.

deke ellen cselekedett; s ezt tudva. környéke éber szemmel tartá a kétes egyéneket. Pál Antal a bajai plébánost fogta el, mivel ez a szószékről a kormány ellen izgatott. Antunovics bajsai plébánost, jelenleg kalocsai kanonokot horvát érzelmei miatt elfogatta. De viszont alárendelt állású egyéneket megjutalmazott, ha a hon javáért küzdöttek. Így Mariovszki Máté kocsisát, ki hallatlan bátorsággal kémlelt az ellenség soraiban, rendkivüli szolgálataiért főhadnagynak kinevezte, habár „a bácskai arisztokracia" (nagyrészt gazdag, de kétes politikai hitvallású családok) ezt igen zokon vette. A közbiztonságot kíméletlenül védte, s halállal büntette azon magyarokat, kik a békés szerbek vagyonát csorbították, s mégis dr. Rački, a délszláv akadémia volt elnöke, egyik horvát lapban azt írja róla, hogy „mind a tíz újjáról szerb vér csepeg!" Pedig a kormánybiztos az említetteken kívül soha senkin halálos ítéletet végre nem hajtatott; Batthyány és a vésztörvényszékek gyakorolták szomorú kötelességeiket. Igaz, hogy sokszor kíméletlenül lépett fel, de ilyenkor a körülmények kényszerítették erre. Midőn Szent-István községben a szerbek négy magyart vittek fogva Nugent elé, ő egy parlamentairt a következő sorokkal küldé hozzá: „Tábornok úr! én a négy ártatlan magyar helyett nyolc szerbet fogattam el a bűnösök közől, ha szabadon nem ereszti őket, a fogoly szerbeket agyonlövetem. Kérem, ne kényszerítsen ilyen istentelen tettekre." S ez hatott is; Nugent a foglyokat szabadon bocsátá, kikinek egy-egy huszast is adván útiköltségül.

Szabadka város tanácsával nem a legjobb viszonyban volt. Mikor a szerbek Kaponyánál megverettek, a szabadkaiak megtagadták a sereg további élelmezését, s emiatt számos kellemetlen esete volt.

Mint biztos, a szerbekkel is paktált. Sztojkovicsot, Bácsmegye későbbi főorvosát, Sztratimirovicshoz küldé

meglehetős összeggel. A kormánybiztos következő feltételek alatt akart békét kötni: ígért a szerbeknek teljes egyházi függetlenséget, s Temesvárott egy felállítandó szerb törvényszéket; továbbá *szerb vajdát, kit azomban* a szerbek által követelte *Bácska és Bánság összes népessége választand.* De erre a szerbek rá nem álltak, hiszen kisebbségben voltak az alakítandó vajdaságban.[1])

A győzelmi hírek Kossuthot váratlanul lepték meg. Felette érdekes, és eddig ismeretlen levelét kötelességem e helyen közleni; a levelet 1849. március 10-én intézé Debrecenből gróf Batthyány Kázmár vezérfőispánhoz és teljhatalmú kormánybiztoshoz. A levél egész terjedelmében itt következik:

„A rácok pacifikácionális ajánlatai most is olyanoknak bizonyodtak, (Knityánin ajánlataira vonatkoznak e sorok, melyeket a szerb vezér elvonulta előtt tett. A szerző.) minőknek azt mindig tapasztaltam, ármányos cselvetés és egyéb semmi.

Ezeket le kell győzni és diktálni *józan politika* alapján a béke feltételeit, nem alkudozni.

Ha még parlamentairek jelentenék magukat, első teendőül ajánlom, kredencionális előmutatását, és ha nem olyas kitől jön, akivel alkudozni méltó, más értekezésbe nem leend tanácsos vele ereszkedni, mint annak kimondásába, hogy miután a magyarországi kormány által tett legloyalisabb feltételek nem indíthatták több ízben őket arra, hogy balgatag harcuktól elálljanak, *rájuk, győzedelmünk esetében bizonyos szolgaság vár;* legjobb tanács, mit nekik adni lehet, hogy hagyjanak fel az ellentállással és folyamodjanak az országgyűléshez, így kaphatnak amnesztiát, és megtarthatják a minden magyarországi

---

[1]) Spelletich később a déli harctérre ment, onnét Bem őt Galiciába küldé, hogy ott, midőn az oroszok Magyarországba törtek, forradalmat szervezzen. Spelletich Luchowski lengyel főúrnál volt, kinél 20,000 fegyver volt elrejtve.

lakós számára, nyelv- és valláskülömbség nélkül, kivívott közös szabadságot, külömben nem; mert *ha fegyverrel győzetnek le, akkor* tömérdek gonoszságaikért, kegyetlenségeikért *kiirtás vár reájok;* ha pedig a magyarok győzetnének le, *józan ésszel csak nem hihetik, hogy önálló szerb országot fog nekik adni Ausztria;* abszolut monarchiai rendszerbe beolvasztása végett indította az ausztriai kamarilla hitszegő lélekkel a legistentelenebb háborút, melyben ők magokat a velök közös magyar szabadság lerontására vak eszközül felhasználtatják.

A gróf Hadik által velem közlött pontokra egyébiránt megjegyzem, hogy ha a vajdaság alatt szorosabb értelemben vett Magyarország határain belöli territoriális hatóság értetik, abban soha meg nem egyezem, mert Magyarországot eldaraboltatni nem engedem; csak közös jog, szabadság, nyelv és valláskülömbség nélküliség lehet egy szabad ország alapja, nem kísérletes hatalom.

Ha a vajdátus alatt azt értik, hogy nem territorium, hanem nyelv és faj alapján állíttassék fel valami főhivatal, t. i., hogy az országban szerte-szét lakó szerbek személye képezze a vajda territoriumát, abba ismét meg nem egyezem, mert ez oktalanság, abszurdum, kivihetlen. Ezen elv szerint némely pesti házban hat jurisdikciónak is kellene lenni. A rác boltos tartoznék a karlócai, vagy hova való vajda alá, a zsidó az ó-budai bíró alá, a magyar a nádor alá, a horvát a bán alá, a tót a Hurbán-féle sárosi Sztaroszt, a német pedig a Kreishauptmann alá. Ez képtelenség.

Vajda vagy bán, vagy bárminek hívják, *csak territoriumhoz lehet kötve,* és ezen territorium nem lehet más, mint *Szlavónia.* Ennyi engedélyre, ha mindjárt pacifikálnak béke okáért, in ultima analysi tán reá állanánk, Croatia per excellentiam catholicus tartomány, Szlavónia per excellentiam lehetne ó-hitű tartomány, és tartana

magának beldolgaira provinciális gyűlést, mint a horvátok.

Ennyire *győzelem előtt* reá állhatunk, *győzelem után*, nem.

Ilyen az országgyűléseni képviselet is. Itt is csak territorium, s nem nyelv és vallás szerint lehet gyakorolni. A milyen az arrondissement, olyant fog választani.

Én a pacifikációt novemberben megindítottam. Valami Rájics nevű őrnagy ajánlkozott békéltetésre,[1]) készíték egy projektumot, a honvédelmi bizottmány hozott határozatait elküldtem Beőthynek, kitől most visszakértem, és leveleivel együtt, mely mellett most visszaküldé és melyből kisül, hogy nem minden pontot talált ki egyszerre, tájékozásul küldöm méltóságodnak.[2])

Egyébiránt biz úgy látom, *a harc és győzelem a legnagyobb pacifikáció.*

Tekintetbe véve tehát azt, hogy most gyorsan és egész erővel kell operálni, különösen Péterváraddal a közlekedést megnyitni, mi végett ha főispán úr a hadjárat élén állna, az oly fontos politikai adminisztráció, erőteremtés, vidék rendben tartás stb. kivált Szabadkán

---

1) Ugyanezen Rájics Szilárd a Közlöny 1848. 48. számában a bajok megszüntetésére a következőket tette közzé: 1. Visszahívatása István főhercegnek, mint Magyarország nádorának. 2. Visszavonása azon határozatnak, mely miatt Rajacsics elmozdíttatott érsek-papi hivatalától. 3. A temesvári és péterváradi várparancsnokságok oly főparancsnok általi betöltése, kik a határőrvidékben születtek és a határőrvidéki ezredben szolgáltak. 4. Mivel a határőrség megszüntethető, a határőrnek szolgálataiért a) teljes telekbirhatási jog, b) mindenféle robottóli feloldozás, c) kétszeres napidíj, ha őrszolgálatban van, d) ingyen ruházat, e) ha kívánja a rokkantak házábani felvétel. 5. Felépítése a határőrök és más e vidéken lakók, a mostani nyugtalanságok alatt leégett házi és gazgasági épületeinek. 6. Amnesztia és végre 7. Ő Felségének ellenjegyzett engedelme a békekötéshez.

2) Az itt felhozott „pacificacionale projectum“ nevezetesebb pontjai ezek voltak: Szlavónia részén külön bán, hasonló méltósággal felruházva, mint a horvát bán, a felsőházban a horvátországi bán utáni üléssel. A karlócai érsekségnek patriarchaságra való változtatása, a prímás utáni üléssel a felsőházban. Általános amnesztia. A kormányelnök saját nyelvökön a magyarral kolumnáliter viendi a levelezést. Az elpusztított helységek felépítése az állam segítségével.

felfelé árván maradna Akként láttuk jónak a rendelkezést, hogy Perczel tábornok vegye át a szerbek ellen Hadiktól a hadvezérletet, mivégett a kellő utasítással ellátva ma már elindult.

Méltóságod a politikai és azzal kapcsolatban levő mindennemű országos teljhatalmú biztosi hivatását természetesen megtartandja.

Hadik pedig máshová fog rendeltetni. Perczel az ilynemű hadjáratra nagyon alkalmas, és én méltóságodnak biztos közredolgozása mellett jó reménnyel nézek hadvezérletének elébe.

— — — — — — — — — — — — — — —

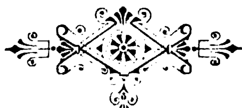
— — — — — — — — — — — — — — —

A mint eredménytelennek hiszem a pacifikácionális kísérleteket, úgy egyes helyek kapitulációját nem tartom lehetetlennek. Mit e tekintetben diplomacia útján tenni lehet, azt Szalmásy képviselő legjobban megtehetendi.

Debrecen, 1849. március 10-én.

Kossuth Lajos."

Kossuthnak ezen levele felette bizonyítja, hogy ő kitűnő szónok, képviselő, államférfiú volt ugyan, de legkevésbé diplomata. Ő sokkal jobban szerette hazáját, semhogy oly ellennel, mely annak léte ellen tört, higgadt alkudozásba bocsátkozhatott volna. S amint személyes bátorság híján a hadvezérletre képtelen volt, úgy a szerbekkel, nemcsak hogy közelebbi érintkezésbe nem juthatott a magyar ügyek rosszra való fordultakor, hanem „győzelem esetén biztos szolgasággal" fenyegetett. A győztes Kossuth nem ismert paktálást; a legyőzött Kossuth biztosokat küldött a szerbek táborába békét kötni.

II.

Perczel Mór és haditerve. Ó-Kanizsa és Zenta visszafoglalása. Pétervárad állapota és felmentése. Szent-Tamás és a római sáncok bevétele. Knityánin visszatérése. Kátyi harc. A titeli fensík megtámadása.

z 1849. tavaszi hadjárat Magyarország történetében fénypontot képez. Windischgrätz herceg Budapest elfoglalása után büszkén hirdette a magyar „lázadás“ leveretését. Tétlenül pihent a fővárosban; azt hitte — mint Csehországban — a főváros elfoglalása után az országot is leverte. Azalatt azomban a debreceni kormány serényen munkálkodott, s miután Görgei az ország többi magyar csapataival végre-valahára egyesült, a magyar sereg támadólag lépett fel. A nagy-kőrösi és tiszafüredi kiindulást követte a hatvani csata, a bicskei, és isaszegi ütközetek, — április 4-én s 6-án — a nagysarlói ütközet, s végre Komárom vár felmentése. A sikeres hadjárat alatt a kormány Délmagyarország visszafoglalására is gondolt. Két fővezér jöhetett itt számításba: Perczel és Damjanics. Utóbbi másutt lévén elfoglalva, másrészt pedig, minthogy a magyar kormány nem engedhette, hogy kipróbált csapatait a déli harctérre vigye, ő nem fogadta el a fővezérletet. Viszont Perczel mellett hangosan nyilatkozott a közvélemény, s elmondhatni róla, hogy őt *a nép választá fővezérül.*

Perczel ritka erélyű férfiú; ha ő nincs, akkor nincs: 1848—49. Akkor, amikor Jellačić közeledésekor mindenki futott, csak ő nem csüggedt, hanem szervezett hadsereget *megbízás nélkül*. A pesti antiszemita mozgalom alatt pedig agyonlövéssel fenyegeté a lakosságot. A Neugebäude-ből a legjobb ágyúkat vette ki, s önnálló magyar tüzérséget teremtett. Sokan hibául róják fel neki, hogy jobban szerette hazáját, mint önönmagát; mások meg bolondnak deklarálták, mihez hozzá teszem, hogy „geniális“ bolond volt, s ha ilyen „bolond“ meg nem menti a hazát, az „okosoktól“ ugy elveszhetett volna!

Perczelnél a déli hadjárathoz alig lehetett volna alkalmasabb férfiút találni. „Perczel ilynemű hadjáratra nagyon alkalmas, írja Kossuth Batthyány Kázmérnak március 10-én, és én méltóságodnak biztos közredolgozása mellett reménnyel nézek hadviseletének elébe.“[1])

Ő erélyessége mellett bátor, kitartó, teljesen önállón cselekedő, sokszor a konokságig menő; főleg seregszervező tehetségét kell kiemelnem, melynek fényes jelét adta Jellačić jöttekor a Dunántúl, s különösen Bácskában. Hadviselési módja eredeti, s vakmerőségig merész. E tekintetben sokban egyezik Bemmel. Természeti akadályokat nem ismert; mikor a Tiszán át Bánságba vonult, a tiszába cölöpöket veretett, ezekre deszkákat. „Percel tudott győzni, mondják Irányi és Chassin, de győzelmét felhasználni nem.“[2]) E szavakat többen találóknak mondják. Később midőn a római sáncokat elfoglalá, hatalmában állott az egész felkelést Magyarországon (Szerémet kivéve) megszüntetni, a titeli fensík elfoglalásával, s noha ezt majdnem áldozat nélkül tehette volna, ezt elmulasztotta. Ennyiben találók a fenti sorok.

---

[1]) Lásd a pacifikációról szóló levelét.

[2]) Irányi et Chassin, Histoire politique de la Revolution de Hongrie I. 329. l.

„Perczel csakis kis csapatokat tudott vezetni, de képtelen volt nagyobb sereget vezérelni.“[1]) De viszont igazságtalanság volna nagy érdemeit el nem ismerni, s azt állítani, hogy minden hadvezéri tehetséget nélkülözött. Nem volt sztratéga a szó teljes értelmében, de szokatlan támadásai és gyors előnyomulása, nagyban biztosították a győzelmet. A szerbek halálosan gyűlölték őt; s ez természetes. Vele még Knityánin is alig tudott boldogulni. Ő tette tönkre a szerbek összes kivívott előnyeit, s ez fájt annyira a szerb nemzetnek. „Perczel az összes fegyverfogható szerb ifjúságot a honvédek közé sorozta. Zomborra 40,000, Sztapárra 4000 forintot rótt sarcul. és 300 embernél többet sorozott be a szerbek közöl, írja a Napredák.[2]) Ő az ellenség iránt kíméletlen volt, s minden szerbországit kivétel nélkül agyonlövetett. Igazán sötét színben festi őt Balleydier. „Ügyes, vitéz és fáradhatlan vezér, de inkább szívének vadsága által tűnt ki. mint katonai tehetségének, tagadhatlan érdemei által. „Nincs kegyelem!“ volt jelszava; „vér“ volt harci kiáltása, minden lépését tűz világította meg, s a holtaknak nagy serege követte hadjáratát.“[3]) Balleydier külömben az osztrák reakció zsoldosa, s ennek utasításai értelmében írt történetet; de másrészt tudatlan s korlátolt ismeretű író. Hogy mennyire illetékes a történetírás terén. megmutatja művének bevezetése is, hol égig magasztalja a magyarországi szlávokat, hozzájok számítván a kunokat és székelyeket. s nyomban lehordja a magyarokat!

Perczel Szegeden, és főleg Szabadkán, mintegy 10—12,000-nyi sereget talált Hadik és Gál parancsnoksága alatt. Az új fővezér március 15-én Szegeden

1) Die magyarische Revolution, 142. l.
2) Напредак, 1849. 104. sz.
3) Balleydier A. Histoire de la Guerre de Hongrie en 1848—49. 204. l.

járt, onnan Szabadkára menve, hol őt és a vele jött Batthyányt Spelletich Bódog szivesen fogadta. Perczel egy kocsmában szállt meg táborkari tisztjével Szakáryval. Ugyanakkor Guyon Richárd Perczel halálos ellensége Szabadkán volt, kit Kossuth ismeretlen okokból Szabadkán át küldött Komáromba, sőt mi több kanizsai támadásakor ez vitte a fővezényletet. Guyon nemsokára zsidónak öltözködve indult rendeltetési helyére. Midőn Perczel ezt később meghallá, felkiáltott „Hej, ha kezeim közé került volna! . . . .“

Perczel helyesen fogva fel feladatát, a rendelkezésére álló csapatokat egyesíté, s lehetőleg újoncokkal szaporítá. Hódítási terve: Bácska és Pétervárad felszabadítása a Tisza jobb partja mellől. Mindenekelőtt Zenta. Csantavér, Hegyes. Feketehegyet igyekezett elfoglalni, és a Ferenc-csatorna keleti részét hatalmába keríteni; azután Verbászra és Péterváradra indulni. 1849. március 22-én értesíti, hogy az I. hadosztályt, a horgosi nemzetőrséget Czintula Antal alatt Ó-Kanizsára meneszté, mely 23-án a szerbeket a Tiszán át is űzte.[1]) A szabadkaiak pedig heves küzdelem után Zentát foglalták el március 23-án. Heves harc fejlődött ki s csak az éj beálltával ért véget magyar seregünk győzelmével. Horváth a szerencsétlen város állapotát rémségesen adja elő: „Ezen elébb mintegy 15,000-nyi lakóssággal biró város, seregeink bevonultakor hasonló volt egy temetőhöz, s az iszonyat és bosszú kiáltásai törtek ki vitézeink ajkairól, midőn a pusztítás nyomait látták. Sokat élő fákra kötöttek fel, és alájok máglyát gyújtának; kik első nap a halált kikerülték, másnap 40—50 botütéssel kínoztattak. Azután Trifkovics őrnagy 50—60-ként hajtatta ki őket a város végére, s lövette agyon. A kivégzettek fejeit a többi magyarok által vágatta le, s volt eset, hogy az apa fia fe-

[1]) Perczel jelentése Kossuthnak. Vörös-gyűjtemény. Nemzeti Muzeum.

jét és viszont a fiú apja fejét kényszeríttetett levágni: két ezernél több békés magyar vérzett itt el mindjárt az első napokban a legiszonyúbb kínzások között csak kezei alatt, kik *magokat az osztrák császár katonáinak* nevezték. A kivégzések hat héten keresztül naponként folytak, és az embertelen ellenség nem iszonyodott más akasztófák hiányában, még a kirablott római katholikus templom előtti keresztre is felfüggeszteni áldozatait. A lemészároltak fejei minden estve az embertelen parancsnok elébe vitettek. A borzasztó őrnagy a piac közepén álló szent-háromság oszlopot akarta körül rakatni emberfejekkel. A mester már meg volt bízva, az emberfejek már halomban büzhődtek; a mű már meg is kezdetett, csak Z. M. a magyarság védangyala, akadályozta ezt meg esengéseivel. Az iszonyú ember számos fiút kiheréltetett, az elrejtőzött nőket búhelyeikből kihurcoltatván, a legcégéresebben tette a baromiság áldozatává; számtalan serdülő leányka lett nyomorékká. Néha csak a nő meggyaláztatása mentette meg a férj életét, és mindezt nemcsak a szerbországiak, hanem a városi szerbek is művelték. Egy huszas birtoka elég volt a magyarnak arra, hogy agyon veressék; s így tartott ez hat napig. A magyar közől alig maradt életben 400 lélek. Ezeket is félmeztelen a legiszonyúbb inség közepette lelte, a magyar sereg. Lehetetlen minden részleteit leírni mindama kegyetlenségeknek, melyek a város lakósságán csak azért követtettek el, mivel magyarok valának, és hazájokat szerették. A kiméletlen bánásmódnak az volt oka, hogy a mult évben a szerb felkelés kitörésekor, a zentai nemzetőrség volt az első, mely a kikindai lázadás elnyomására, ott fenyegetett honfitársaik megmentésére, polgári kötelessége szerint fegyvert fogott. E borzasztó kegyetlenségek jobbára *a császári tisztek parancsára* lőnek elkövetve.

Nemcsoda ha *honvédeink* ezen és számos hasonló kegyetlenségek hallatára, bosszútól lángolva, hatoltak be azután Bácska belsejébe és *szinte oly kiméletlenül* mérték csapásaikat a szerb lakósságra, a mely minden mérséklet határait túlhaladva, mindenütt ily borzasztó képét tüntette fel a majdnem kiírtássá vált fajháborúnak.“[1])

Zenta elfoglalása után, Perczel Csantavér körül egyesítette csapatait, hova Batthyány is elment. 24-én pihenést adott a seregnek. Főcélja volt Pétervárad felmentése. Csapata, melyet ezért útnak indított, 6 zászlóalj gyalogságból, 6 lovas század és 24 ágyúból állott, mintegy 6000 főnyi erővel s 600 lóval. „Bizonyos előérzett késztet bennünket — úgymond tudósításában Perczel tábornok — e hadjárat siettetésére, mely előérzet valósága iránt már 25-én Szeghegyen meggyőződénk.“ E helyen találkozott vele Pétervárad kiküldött tizenhárom huszára, hogy a felmentő sereget felkeresse. Fakh Oszkár a huszárok bátor vezetője, még az nap megvitte a jó hírt a várba.

Nugent tábornok számtalanszor szólítá fel a várat megadásra, azt állítván, hogy a szabadságharc le van verve. Eszék eleste után Pétervárad sokkal hevesebben ostromoltatott, mint annak előtte. Midőn a bácskai hadsereg kivonult, Péterváradon Csuha őrnagy őrködött. Őrsége 4 zászlóalj gyalogosból, és egy fél század Würtemberg-huszárból állott. Futtakon és Ujvidéken Bezerédy Miklós alezredes táborozott mintegy 3000 nemzetőrrel. Mindazonáltal a várnak kétes helyzete vala. Így Hertzinger kapitány gyakorlat ürügye alatt a Bakonyi ezred egyik zászlóalját akarta Karlóca felé szöktetni, de terve meghiusult. Ezóta éjjelente Vas hadnagy állott őrt a Duna partjain, a szökéseket meghiusítandó. Jelentékenyebb harcok voltak a vár cernálása alatt: február else-

1) Horváth. Magyarország függ. harc. tört. II. k. 466. l.

jén a szerbek Kucurát támadják meg, de Bezerédy 200 emberrel visszaveri őket; február 13-án Hrabovszky kapitány a szerbek által birt Palánkát foglalja vissza; február 19-én Kiszács őrségét a szerbek kiverik, de Hrabovszky segítségül jöve a helységet megmenti; február 24-én Bozó Manó őrnagy Futtakon harcol.[1])

Perczel Mór márcins 25-én folytatta gyors előnyomulását, a szerbeket meglepvén, kik Kúlára és Verbászra vonultak vissza. Jöveteléről Bosznics már 19-én tudott, s Nugent-t értesítette is erről.[2]) Március 27-én Kis-Kérre ment. E helyen seregének legnagyobb részét visszahagyta azon okból, hogy miután Nugent parancsára Lederer Mohácsról Bácskába ment, valahogy a várban be ne keríttessék. Nugent ezen csapatai azonban felhagytak a tervvel, amint értesültek Perczel jöveteléről, s ez április elsején már jelenté, hogy Zombort elhagyja és csapatait Mamulához rendeli, ki Pétervárad kürülzárolását vezeté.[3])

Perczel Ó-Kéren, Kiszácson és Piroson keresztül március 27-én Ujvidékre ért, s Pétervárad őrsége kimondhatlan örömmel fogadta. Másnap a bátor Fakh Oszkár főhadnagyot, rendkívüli szolgálataiért, századossá nevezte ki. Batthyány és Perczel március 28-án értesíték a kormányt a sikeres telmentésről, és az ottani állapotokról. Csuha állítólag le akart mondani, de Perczel és Batthyány sok beszéd után rávették, hogy a parancsnokságot április 15-éig meg fogja tartani. Felemlítik továbbá, hogy az osztrák származásu tisztek mind árulók és többet be is börtönöztek.[4])

Március 29-én (Gelich szerint 28-án) Hollán alez-

---

[1]) Klapka. Der Nationalkrieg in Ungarn u. Siebenbürgen. II. 103. l.

[2]) Димитријевић, Прилози за историју српског покрета, 1848–49. год. Бршљан, II. 2. бр.

[3]) Der Winterfeldzug in Ungarn 487. l.

[4]) Perczel és Batthyány levele a kormányhoz. Vörös-gyűjtemény. Nemzeti muzeum levéltárában.

redes és Hrabovszky kirohanást intéznek a kameniczi sánczok ellen. Eredménye ennek nem volt. Állítólag vesztettünk volna 150 halottat és 200 sebesültet.

Perczel mindenekelőtt az osztrák szellemű tisztektől igyekezett szabadulni. és ezért a következő beszédet mondá.

„Uraim! Önöket annak idejében Eszterházy gróf tábornok és Nádosy ezredes, utóbb meg Mészáros hadügyminszter is felhívta, jelentenék ki, akarnak-e a magyar ügynek szolgálni vagy sem. Önök megesküdtek a magyar alkotmányra, és két ízben késszeknek nyilatkoztak harczolni a magyar ügyért. Önök e szavukat háromszor megszegték; ideje, hogy fondorkodásaiknak vége vettessék. Jogomban állana önöket hadi törvényszék elé állítani, mert önök zsoldunkban állanak és a magyar állam szolgái. Én azomban e jogommal nem akarok élni, hanem utoljára felszólítom önöket, hogy véglegesen és visszavonhatlanul mondják ki, akarnak-e Magyarországnak szolgálni és velünk egyesülve Ausztria ellen harczolni. Feleljenek igennel vagy nemmel, itt van papiros, ténta és toll. Azokat, kik nem akarnak velünk egy úton haladni felszólítom, hogy azonnal írják alá nevüket, kik született magyarok azomban kiveszem. Azoknak, kik ellenünk nyilatkoznak azonnal el kell hagyniok Péterváradot, akit közülök 24 óra lefolyása után a vár kerületében találok, rangkülömbség nélkül rögtön főbe lövetem."[1]) Blagojevics, Zahn, Pöller, Appel, Bausznern, Boksicsevics, Schäffer, Kocsek, Zinner s többen erre odahagyták a várost.

Perczel állítólag Péterváradon kapta volna meg Kossuth levelét, melyben írja, hogy „pusztítsa ki a szerb fajt. mert komoly szándéka a küzdelem győzelmes befejezte után a szerb lakta vidékeket hazafias magyarokkal

[1]) Gelich R. Magyarország függ. harc. tört. III. k. 69. l.

betelepíteni."[1]) Majláthnak ezen sokat mondó állítása nem oly hazug, mint sokan ezt mondani szeretik. A levél eredetije ugyan nincs kezeink között, de hiszen csak Kossuthnak a pacifikációra vonatkozó levelére utalunk, hol világosan kimondja *„ha fegyverrel győzetnek le a szerbek, akkor tömérdek gonoszságaikért, kegyetlenségeikért kiirtás vár reájok."*

Perczel április elején indult Kis-Kérre, és másnap Verbásznak tartott, hova minden ellentállás nélkül bevonult. Bosznics Tódor szerb kapitány a veszélyt észre véve, sietve vonult vissza pétervárадi ezredével Szent-Tamásra, és azt Sztefánovics-csal a védelemre előkészíté. Április elsején Kúlát foglalta el Perczel, hol Igmándy alezredes segéd-csapatával egyesült. Április 3-ára tűzte ki *Szent-Tamás ostromát.* Az erősség nagy részt el volt hanyagolva, s az őrség alig rúgott 3500 emberre, 14 ágyúval, hozzá számítva a fegyverfogható községi népet. Perczel Mór 8 zászlóalj gyalogsággal, 6 század lovassal, s 24 ágyúval rendelkezett. Ehhez járult az időközben megérkezett Forget őrnagy 2 század gyalogossal, $^1/_2$ század lovassal s 6 ágyúval.

Még mielőtt megkezdődött volna az ostrom, Perczel megadásra szólította fel az őrséget, mit ez főbbjeinek ösztönzésére kereken visszautasított, noha maguk a szerb vezérek is belátták, hogy helyzetök legfeljebb 24 óra hosszat tartható. A parancsnokságot a legidősebb tiszt vette át, kit a nép „sztarac"-nak (öreg apó) hítt. Ez először is lőporért küldött, s futárt Rajacsics patriarchához, segítséget kérve. Mamula őrnagynak meghagyta, ha lehetséges Perczelt hátba támadja meg.

Perczel két hadoszlopban nyomult Szent-Tamás ellen; egyike Perczel Miklós vezérlete alatt, továbbá 400 szegedi önkéntes Földváry Sándor vezetése alatt, egy

[1]) Majláth, Neuere Geschichte der Magyaren. II. k. 206. l.

üteggel a Ferenc-csatorna déli partja mentében a hídfő ellen támadt. A másik hadoszlop Verbász felől támadt, a verbászi sáncoknak tartva; Gál vezérlete alatt az 5. és 8. zászlóaljból, a Wasa gyalogságból 2 üteggel állott. A nemzetőrség és lovasság tartalékul szolgált.

Perczel serege reggeli (április 3.) ½8 órakor érkezett a kitűzött pontok alá, és heves ágyúzás nyitá meg az ostromot, mit a szerbek élénken viszonoztak. Két óra hosszat tartott ez így. Perczel Miklós a hídfő ellen hevesen támadt, s midőn az ott közelében levő lőporos torony légbe röpült, ezt az alkalmat felhasználva, Bach százados a 7. zászlóalj élén előre nyomul. A szerbek meglepetve hátrálnak, mit látva Földváry Sándor a szegedi önkéntesek parancsnoka, Hanák zászlótartó kezéből kikapja a zászlót, e szavakkal: „Előre fiúk! majd meglátjuk ki lesz erősebb!" végső szuronytámadásra vezeti csapatait.[1]) Követik őt Thurszky és többen. A szerbeket páni félelem fogja el, fut aki merre tud. A lőporos torony légbe repült, s a diadal a magyaroké. Egy szerb katona, ki Szent-Tamás elfoglalásánál a hídfőnél jelen volt, a szerbek e vereségét következőkép adja elő: „A puskaporos torony felrobbanásánál egy katona ruhája meggyúlt, minek következtében az a csatornába veté magát. A szerbek ezt futásnak vélték s menekültek." A valódi ok mégis csak hős honvédeink előnyomulásában keresendő. Egyes szerb csapatok a közel levő házakban menedékre találva, még folytatták a kétségbeesett önvédelmet, de ezek is csakhamar megadták magukat. A küzdőtér borzasztó látványt nyújtott; a hídfő holtakkal, vonagló sebesültekkel tele volt. A csatorna vérfolyammá változott, felszínét sűrűn fedték a holt tetemek, mindenütt a pusztulás tárult a szem elé...

Az alatt a verbászi sáncokban is hevesen folyt a

1) Csányi J. Szent-Tamás ostroma, Bácska VIII. évf. 27. sz.

küzdelem. Gál eleinte minden erőfeszítése dacára sem tudott valamire jutni; s csak midőn a védők látták, hogy a hídfőn a másik hadoszlop betört, akkor eredtek futásnak. A város lángba borult; a futókat a két hadoszlop üldözte, nagy részök elhull; hol Kis-Kér felé menekülnek a csatornán átúszva, de huszárainktól levágatnak, hol a Turul (Krivaja, pacséri ér) iszapjában lelik halálukat. Tömeges fehér nép menekül pópájával élén s a katonaság dühe elől ezek sem menekültek volna meg, ha Batthyány Kázmér nem fogja őket védelmébe. Kétezer szerb lelte itt halálát, kétszáz foglyul esett. A hídfő és a sáncok lerontattak. Április 4. és 5-én a halottakat temették el, számra nézve 3000-et és magyarjaink a szerbekre nézve oly gyászos emlékű helyet győzve hagyták el.[1])

Szent-Tamás bevétele *nagyrészt* a szegediek dicsősége volt. Szeged városa április hó 10-én Földvárynak vitézségéért a városi közbirtokból 100 lánc földet adott örök tulajdonul.[2]) A szenttamási harangokból pedig Szegeden Kocsis János szegedi aranyműves katonai jelvényeket készittetett, melyek később azomban kioszthatók nem voltak a katasztrófa bekövetkezése miatt.[3])

Április 4-én este tudatta Batthyány Szent-Tamás elestét a kormánnyal. „Szent-Tamás lángba boríttatott és hamuvá tétetett, sáncai behuzattak — írja. És igy csak emléke maradt fen ez istentelen bűnfészeknek; hogy az utódok a helyen, hol Szent-Tamás állt, egymásnak majd elmondhassák: Itt volt Szent-Tamás, a magyarok élte és szabadsága ellen fellázadt szerbek főtanyája, hol annyi magyar vér folyt, de melyet az igazságos isten büntetése valahára 1849. április 3-án elért.“[4])

---

1) Thim József, Szent-Tamás ostromai. Hazánk. I. 391. l. s Bácska VII. évf. 77. sz.

2) Reizner, A régi Szeged I. 223. l.

3) Ugyanott, V. melléklet s 223. lapon a 3. jegyzet.

4) Batthyány jelentése a kormányhoz.

Chownitz felemlíti, hogy Szent-Tamás bevétele után Perczel egy falra ezeket írta volna: „Moóri emlék.“ Ez Jellačićnak szólt, mintegy tudtul adva, hogy a moóri vereséget e hadi ténnyel paralizálta.[1])

Szent-Tamás elestének hírére a földvári és turiai szerbek pozicióját elhagyták, és a római sáncokba vonultak. Todorovics, a szerb fővezér, hallván a bácskai szerbek veszedelmét és Perczel győzelmes előnyomulását, Davidovicsot küldé a római sáncokba, hogy ott Perczelnek ellentálljon. Mintegy 8000 szerb táborozott Goszpodince körül. Perczel április 7-én támadt, Gált Csurogra küldve.[2]) Ő maga Goszpodincén állítá fel seregét.

Déltájban kezdődött meg a harc, s 4 óra után Földváry Sándor ismét a szegedi önkéntesek élén, a magyar zászlót tűzi ki a sáncokra; az első rohamban 3 ágyú foglaltatott el. A szerbek erre állásaikat odahagyva, Titel felé menekülnek. Három zászló, 8 ágyú esett zsákmányul, s 500 szerb borítá a harctért. Perczel huszárai egész Józseffalváig (Zsablya) üldözték a szerbeket.[3])

Perczel a római sáncok bevétele után megelégedve az aratott dicsőség babéraival, nem eredt a szerbek után, hanem seregének teljes négy napi pihenőt adott s ez által a szerbeknek ugyanannyi napot a szervezkedésre. Perczelnek rögtön a titeli fensík ellen kellett volna indulnia, s a zavarban az egész védtelen síkot elfoglalni, egyúttal tüntető támadást rendezni Péterváradból. *S ez a vétkes mulasztás* nagyon is megbosszulta magát, sok vérbe került, s mondhatni *veszteség tekintetében felért a moóri csatával.* A fensíkot ez alatt a szerbek derekasan erősítették. Knityánint Szent-Tamás bevétele után a szerbek kétségbeesett helyzete újra visszahozta, s megjelenése

---

[1]) Chownitz, Gesch. d. ung. Revolution. II. 242. l.

[2]) Horváth szerint Földvárra az ó-becsei szerb csapat megfigyelésére.

[3]) Közlöny, 1849. 76. s 83. számok.

újra bátorságot öntött a szerbekbe, kik a fensíkot már-már elhagyni készültek. Április 8-án 150 szerbországi jött Titelre s ezentúl Saffron a „Duna“ gőzös kapitánya éjjel-nappal szállított át csapatokat. Április 9-én Sztratimirovics György érkezett meg. Az ő terve szerint szúrták keresztül a dunai és tiszai gátakat, s eresztették be a vizet a félig kiszáradt rétségekbe. Utoljára április 11-én érkeztek csapatok a fensíkra, u. m. 1 hadosztály zombori szerb önkéntes, s mintegy 120 szerbországi. A titeli őrség a megtámadtatás napján 8000—10,000-nyire rúgott.

Perczel április 10-én indult a fensík ellen. Mielőtt támadását leírnók, meg kell emlékeznünk még a kátyi harcról. Kátyon Athanackov káplár szállásolt a nagykocsmában, egy ágyúval s néhány harcossal. A péterváradi hadosztály e helyre 11-én ért s őt megadásra szólítá fel. Athanackov tagadólag felelt, de egyszersmind ágyúját legényei vállukra vették, s dereglyébe szállva, a Dunán átmentek. A kátyi csapat Perczel jobb szárnyát fenyegette volt.

Mint említém négy hosszú napig mulasztá el Perczel a szerbeket megtámadni; végre-valahára április 10-én a fensík lakóit megadásra szólítá fel, mitsem tudva, hogy annak geniális védője, Knityánin, rövid idő alatt teljesen elkészült a védelemre. Természetesen tagadó választ kapott.

Április 12-én Kovil-Szent-Ivánon a mocsarak mellett üté fel táborát, mit a szerbek látva, ágyúlövéssel háborgatták; de Milivoj neves szerb tüzér látva ennek eredménytelenségét, a tüzelést beszüntette. A két ellenfél farkasszemet néz. Hadállásuk a következő: a szerbek Vilovón Kosztics kapitány alatt egy zászlóalj sajkást, 2 szakasz zombori szerb önkéntest, Drincsics alatt 600 szerbországit, Marinkovics Fülöp alatt 80 szenttamásit s

13 ágyút állítottak fel. Majdnem ily erős volt Sztratimirovics György Mosorinon, Knityánin után a legtehetségesebb szerb vezér.

Perczel ereje ugyanaz mely Szent-Tamást bevette.

Midőn április 12-én Milivoj ágyúi megszólaltak, Perczel azt következteté, hogy a szerbek támadásra készülnek, és emiatt seregének felét harckészen tartá. A szerbek, miután fehérnépeiket s gyermekeiket lőtávolságon kívül helyezték el, támadni kezdtek. Céljuk volt Perczel főtámadását megelőzve, azt gyengíteni.

Honfiaink balszárnya a heves támadásra hátrál, de csakhamar a derék Forget őrnagy segítségére siet, s visszanyomja az ellent. Gál utóbb átvéve a vezérletet, a szerbeket egész a töltésig visszaszorítja.[1]) A középen Mihalovics áll ellent. Leghevesebb volt a harc Kovil-Szent-Iván mellett, hol a jobb szárny foglalt állást, Irinyi őrnagy vezénylete alatt. Az összeütközés elején a közeli erdőt szállja meg. Vele szemben Kosztics állott; ki erős hadosztállyal és 3 ágyúval támadt. Terve volt magyarjainkat oldalba fogni, őket megkerülni és a mosorini szerbeknek segítségére sietni. Előcsapatainkat Szilánovics főhadnagy rohanta meg. Mintegy ezer lépésre honfiaink a közeledő szerbeket heves tűzzel fogadták. Ragusz kapitány ezalatt a 3. huszárezred egy századával oldalt előtör, s a mocsár mentén haladva, igyekszik a szerbeket megkerülni s visszavonulásukat lehetetlenné tenni. A szerbek ezt észrevéve, gyorsan visszavonulnak; magyarjaink egészen a sáncokig üldözik. Az ellen nagyobb része a fensíkra menekül, de kis része künn reked; most az ágyúszó jő előtérbe, mig magyarjaink félkört képezve igyekeznek a töltésre hatolni. De hasztalan, mire

[1]) Megjegyzendő, hogy Mosorinon és Vilovón elég tágas töltés vezetett át a réten s a fensík csakis ez útakon volt megközelíthető. Ez oka, hogy miért foly smételten e két helységnél a küzdelem.

visszavonulnak. A künnrekedt szerb csapat a mocsarakba menekül, melyekben nem egy leli halálát. Szerb részen Vilovón 4 ember esett el, 6 megsebesült. Veszteségünk 150 ember. A két fél veszteségének aránytalansága a helyzet különösségében keresendő.[1])

Még a harc tartama alatt érkezett meg Puffer őrnagy a titeli fensíkra, és Sztratimirovicstól, ki a harc után zöld galyakból készült sátorban pihent, felsőbb parancs folytán átvette a vezérletet.[2])

Perczel ezen eredménytelen támadás után felhagy minden kisérlettel, s szerencsétlen mulasztását nem tehetvén jóvá, Ujvidékre ment, seregét pihentetni. Útközben Alsó- és Felső-Kovilt szállotta meg. Péterváradon pedig Csuha után testvérét, Miklóst tette meg parancsnoknak.

Knityánin tehát erélyes védelmével meghiusítá a fensík bevételét, mely még a felkelés kitörése előtt már Hrabovszky tartott megszállva, de később előttem megfejthetlen okokból odahagyott. „Ha Knityánin vissza nem jön, mondja Rajacsics érsek egyik levelében, s kétezer harcosával meg nem védi a fensíkot, a sajkás kerület is elveszett volna.“

Sokan azzal mentik Perczel mulasztását, hogy serege teljesen fáradt volt, s így ő a fensík ellen nem mehetett. No de hiszen a szerbeket egész a fensíkig üldözték csapatai, a fejetlenség pedig oly nagy volt, hogy magok a szerbek vallomása szerint, Perczel megjelenésekor minden ellentállás nélkül odahagyták volna. Ezen mulasztást sem ő, sem Vetter helyre nem üthette többé.

[1]) Thim J. A titeli fensík a magy. szabadságharcban. Hazánk III. 375—387. l.

[2]) Skizze der Ereignisse an der unteren Donau. 54. l.

III.

Perczel Bánságba megy. Ujonczozás. Bács-Bodrogh szervezése. Batthyány felhívása Bácska lakósaihoz. Megyei restauráció. Bács-Bodrogh a forradalomhoz csatlakozik. Orosz intervenció. Diplomaciai lépések. A titeli fensík újból való megtámadása.

icső győzelmeket az ország mindig kitörő örömmel fogadott. Perczel haditényei mindenütt elismerés tárgyát képezték. „E haditények dicsőségét legmérgesebb ellensége sem tagadhatja el; kevesebb jelentőséget tulajdoníthat ugyan azoknak, mit többen tettek is, hanem beszéljenek akármit, annyi igaz: a fentebbi elősorolt haditények jól voltak kigondolva, kellő gyorsasággal végezve, s miután Perczel nem rendes és gyors szolgálatban tanulta a hadvezetést, azért csak veleszületett hadvezénylő tehetségről tanuskodnak. Az országgyűlésen volt egy indítványozó, ki Perczelt szintén mint Bem-et, az erdélyi szerencsés hadműveletért hasonló kitüntetéssel akará megjutalmaztatni; hanem ez a kimerítőbb haditudósítás utáni időkre halasztatott, és szerencsésen el is felejtetett."[1])

Perczel a titeli fensík ostromával felhagyott, mivel az Karlócánál akadálytalanul a Dunán át segítséget vont magához. Mindazonáltal, hogy Perczel aránylag oly rövid idő alatt foglalá el Bácskát, a hadügyminiszter őt meg

---

[1]) Szokoly V. Mészáros emlékiratai. II. 189, 229, 234. l.

is fedte, s némely hadmunkálatai felett rosszalását fejezte ki; leginkább pedig a felett, hogy a fensíkot be nem vette, s hogy Bácsot elhagyván, Bánságba sietett.

Ha Mészáros a római sáncok elfoglalása után elkövetett mulasztást érti, úgy ebben igazat adok neki; de téved, midőn rosszalja, hogy Perczel Bánságba ment. Avagy ártott-e az, hogy otthagyta az úgy is bevehetlen fensíkot, s a haszontalan ostromlás helyet Bánságot foglalá el?

Perczel a pihenő után Ó-Becse felé tartott, mely szerb kézen volt. A fensík megfigyelésére egy dandárt hagyott hátra. Április 17-én támadott, s rövid tusa után hatalmába kerítette az átjárót a Bánságba. Czintula Ó-Becsén maradt. Kis-Kéren pedig 2 zászlóalj, 3 század lovas 4 ágyúval foglalt megfigyelő állást.[1])

Perczel bácskai hadjáratának fényes eredménye, azok előtt, a kik híréből hallották, hogy mily szedett-vedett csapatokkal rendelkezett, valóban sok tekintetben érthetetlen. Valamint a külföld bámulatba esett az egyszerre föllépő nagyszámú nemzeti hadsereg felett, mely épp akkor alakult, mikor Windischgrätz herceg a magyar „lázadás" leveretését hirdeté, úgy vala Perczel hadjárata megfoghatlan a kishitűek előtt. Amannak, s ennek is megfejtő oka: a gyors szervezés. 1849. február havától kezdve Batthyány Kázmér, de különösen az erélyes Spelletich Bódog szakadatlanul csapatok kiállításán fáradoztak. A népfölkelés tömegei honvédokká eskettettek, s mikor Perczel átvette a fővezérletet, kész sereget talált, melyet ő azután még szaporított.

A sajkás kerület kivételével 1849. április havában Bács-Bodrogh megye magyar kézben volt. Batthyány Kázmér a megyei védelmi bizottmánnyal a megye ujjászervezéséhez fogott. Puskás őrnagy március 28-án kelt

[1]) Klapka, Der Nationalkrieg. II. 121. l.

levelében értesíti a vezérfőispánt, hogy a megyére 6517 ujonc kiállítása rovatott, s ebbeli eljárását tudatja. Ebből kiállíttatott 4578, s miután a titeli kerület leszámíttatott, (372) hátralékul marad 1567. A megye mult évi tartozása 2241 ujonc.

A seregszervezéssel Czintula dandár őrnagy bizatott meg; a felső járásra Karostay, Szabadkára és a telecskai járásra Szárics őrnagy, Zombor és a középjárásra Adliczer Antal százados, és az alsójárásra Vaskalap István kapitány hasonló célból küldettek.[1])

A védelmi megyei bizottmány április 3-án (1849.) tartotta meg Szabadkán első ülését, melyet Knézy Antal alispán, mint elnök, megnyitott. Ő nagyobb körvonalakban ecsetelé a megye állapotát, s örömét fejezi ki a felett, hogy seregeink győzve állnak ellent a szerbeknek, de másrészt sajnálattal konstatálja a megye szomorú helyzetét, s bemutatja Batthyány rendeletét, mely szerint a megye székhelyét Szabadkára tette át. Egyúttal elhatároztatott, hogy Bácska felső részébe a tisztviselők illető községeikbe haladéktalanul térjenek vissza, s ha szükséges, biztonságuk érdekében fegyveres kísérettel is.

Április 10-én Knézy Antal ismeretlen okokból lemond, s helyébe ideiglenesen Karácsony Lipót választatik.

Ugyancsak 10-én értesíti Batthyány a megyét, hogy „a vész egészen megszűnt. Fájdalommal tekint szét minden honpolgár e szép megye rónáin, hol a haza ellen fellázadt ellenség, mint pusztító fergeteg, gyászteljes nyomokat hagyott maga után. A virágzó helységek közöl több romban hever, a lakósok egy része legyilkoltatott, sok kivándorolt, a béke számüzetett, a törvényes rend megszűnt, minden polgári és társadalmi viszonyok felbomlottak, a rablás és minden gonosz tetteknek szabad tér

---

[1]) Jelentés az ó-becsei táborból, 1849. ápril 21-én. Bács-Bodrogh megye levéltárában.

nyittatott, sok gazdag szegény lett, s mindenki mint egy rémteljes álom után alig képes felfogni ama rémes eseményeket, melyek e megyét átviharzották."[1])

A teljhatalmú kormánybiztos április 7-én a következő felhívást tette közzé:

„Bácsmegye lakóihoz!

Diadalmas fegyvereinknek máris sikerült e megyében a csordákat legyőzni.

Az óhajtott közbiztonság, csend és béke — némely részeket kivéve — mindenütt ismét helyre állott.

A közigazgatásnak újra rendes kerékvágásba kell jönnie, és minden jó honpolgárnak kötelessége őrködni, hogy a személy és vagyon sértetlen maradjon; kötelessége tenni mindent, a mi a közös cél elérésére, a közbiztonság fentartására kívántatik.

A tisztviselők járásaikban megjelennek, hogy a szükséges rendet fentartsák, a közigazgatás teendőit végzik; rendelem tehát, mint következik:

1. A felsőbbségtől kiadott rendeleteknek mindenki hódolva engedelmeskedjék, a tisztviselők intézkedései kellőleg figyelembe tartatván, azokhoz kiki magát alkalmazza.

2. A községek elöljárói minden felsőbbi rendeleteket a legszigorúbb felelősség terhe alatt pontosan és annak idejében végrehajtani köteleztetnek; valamint felügyelni, hogy a közcsend és biztonság a legkevésbé se háboríttassék meg, és előforduló esetben a baj orvoslása iránt rögtön intézkedni.

3. Ha valamely községben a közcsend megháboríttatnék, és azok meggátlására minden lehetőt el nem követnének, ily esetben magok az elöljárók, mint részesei a gonosz tettnek, fognak lakolni.

[1]) Batthyány levele 1849. ápr. 10-ről Bács-Bodrogh megye levéltárában.

4. A ki más honpolgár személyét vagy vagyonát bántani merészli, rögtönítélő bíróság elé kerül.

5. Hol az ellenségtől már is ment helyeken házak, földek elhagyatottan gazda nélkül vannak, e tekintetben tudatom azt, hogy efféle javak az álladalom tulajdonává váltak, és mint ilyenek az álladalom részére lefoglaltatnak.

6. Ezen rendelet legpontosabb teljesítését akként elvárom és követelem, hogy a mulasztás, gondatlanság vagy hanyagság esetében, az elöljárókkal, mint a hazának hűtlen fiaival, a fegyelem legszorosabb szabályait fogom éreztetni.

Kelt Szabadkán, 1849. április 7-én.

Batthyány Kázmér,
vezér-főispán és teljhatalmú biztos."

A megyei védelmi bizottmány, jó részt konzervativ elemekből állt, mint Latinovics, Vojnics Lukács, Knézy stb. Knézy lemondása után csakhamar bekövetkezett a restauráció. Egyhangulag Antunovics jelöltetett ki alispánnak. Spelletich Bódog kormánybiztos, ki jelen volt a választáson, erre feláll s kérdé tőle:

„Szándékozik-e uram a törvények szerint igazgatni?"

„Igen," felelé meglepetten.

„S valjon kész a törvények ellenére is végrehajtani a forradalmi kormány rendeleteit?"

„Nem," válaszolá Antunovics.

Spelletich erre felfüggeszté a választási jogot, s az egyes jelölteket lediktálta. Ezen kinevezést Batthyány helyben is hagyta, a mint itt következik:

„*Nyilt rendelet.*

A törvényes rend Bácsmegyében nagyobb részt visszatérvén, annak megszilárdítása és fentartása érdekében, rendes tisztviselői karra van szükség. És miután

részint előléptetés, részint önkéntes lemondás és a megyéből távollét folytán több állomások megürültek, ennek következtében azon hatalomnál fogva, mellyel törvényes kormányunk által felruháztattam, Bácsmegye tisztviselői karát következőkép rendezem:

Első alispán: *Putnik Béla.*

Másod alispán: *Latinovics Zsigmond.*

Jegyzői hivatal. Főjegyző: *Karácsony Lipót.* 1. aljegyző: *Ast Nándor;* 2. aljegyző: *Kerekes Sándor;* 3. aljegyző: *Bocskay Zsigmond;* 4. aljegyző: *Birkás Ágoston.* Kiadó: *Fábián Ferenc.* Levéltárnok: *Klein József.*

Ügyészi hivatal. Főügyész: *Vargay István.* 1. alügyész: *Kovácsy Ágoston;* 2. alügyész: *Remete István;* 3. alügyész: *Maróczy Ignác;* 4. alügyész: *Punczman Béla;* tiszt. alügyész: *Piukovics Ferenc.*

Főpénztárnokok. Házi főpénztárnok: *Szalmásy Miksa.* Hadi főpénztárnok: *Kovacsics Antal.*

Számvevői hivatal. Főszámvevő: *Thurszky Ferenc.* Alszámvevők: *Czintula Mihály, Kanyó Lajos, Piukovics Demjén.*

Járásbeli szolgabírák:

I. Felső járás.	Főszolgabíró:	*Pál Antal.*
	Alszolgabíró:	*Milassin Zsigmond.*
II. Közép járás.	Főszolgabíró:	*Mátyásovszky László.*
	Alszolgabíró:	*Fratricsevics Péter.*
III. Alsó járás.	Föszolgabíró:	*Móricz László.*
	Alszolgabíró:	*Kovács József.*
IV. Tiszai járás.	Főszolgabíró:	*Gábry Károly.*
	Alszolgabíró:	*Markovics László.*
V. Telecskai járás.	Főszolgabíró:	*Csajághy János.*
	Alszolgabíró:	*Sárcsay Ambrus.*

Középponti szolgabíró és egyszersmind pertárnok: *Knézy József.*“

Miután többen a kinevezést nem akarták elfogadni, a kormánybiztos április 8-án pótkinevezéssel tölti be az üres tiszti állásokat: *Karácsony Lipót másod alispánná* neveztetett ki.

A jegyzői hivatal átváltozott: Főjegyző: *Ast Nándor (Ágfi);* 1. aljegyző: *Kerekes Sándor;* 2. aljegyző: *Bocskay Zsigmond;* 3. aljegyző: *Maróczy Cölesztin;* 4. aljegyző: *Büttner Antal.*

Ügyészi hivatalban: 3. alügyésszé: *Punczman Béla;* 4. alügyésszé: *Piukovics Ferenc.*

Szolgabíróságnáli változás: az alsó járásba alszolgabírónak: *Gyalokay Pál;* a tiszai járásba főszolgabírónak: *Maróczy Ignác;* alszolgabírónak: *Sándor István;* a telecskai járásban alszolgabírónak: *Markovics László.*

A kinevezést tehát nem fogadták el: Latinovics Zsigmond, Birkás Ágoston, Kovács József, Gábry Károly, Sárcsay Ambrus.

A megyei tisztviselőség ekkép megalakulván, haladéktalanul az igazgatást kezeibe vette. A fizetés eleinte keveselltetett, s a megyei közgyűlésen javítást követeltek, mit a kormány, tekintve a kivételes állapotokat, helyben is hagyott, s így mi oka sem volt többé a tisztviselőségnek számba vehető panaszra.[1])

A fogoly tisztek április elsejétől fogva rendes zsoldot húztak, s pedig: alhadnagytól kapitányig 30, főkapitány 40, őrnagy és alezredes 50, ezredes 60, és tábornok 70 pforintot.

Mig Bács-Bodrogh megyében a közigazgatás teremtetett meg újra, addig Kossuth s pártja nagy dolgokon

---

[1]) A tisztviselők fizetése: főispán 2000, alispán 1200, másod s harmad alispán 1000, főjegyző 700, főügyész 700, főpénztárnok 700, főszolgabíró 800, számvevő 600, aljegyző 400, alügyész 400, alszámvevő 400, aladószedő 400, alszolgabíró 400, esküdt 250, levéltárnok 500, kiadó 280, iktató 200, irnok 160, útibiztos 200, főorvos 600, főmérnök 400, seborvos 300, várkapitány 300 forintot kapott.

törte az eszét. Az ellenség nagyrészt le volt verve, a szerb felkelés tönkre téve, Erdély visszafoglalva, Windischgrätz kiűzve, s Kossuth elérkezettnek hitte *a bosszú* óráját. A március 4-iki octroyált alkotmány Magyarországot törvénytelenül megfosztotta önállóságától; ezt Kossuth nem tűrhette. Első és talán helyes felelete volt az ország függetlenségének kinyilatkoztatása, mely szerint Magyarország a törvénytelen eljárással szemben önállóságát védi, de midőn a Habsburg dinasztiát trónvesztettnek nyilatkoztatta ki, avval határozottan *forradalmi* térre terelé az országot, s minden kiegyezést lehetetlenné tett. Sajátságos marad, hogy a magyar nemzet, melynek jellege legkevésbé sem republikánus, sőt Jókai szerint a legutolsó kanász is arisztokrata, helyesléssel fogadta e határozatot. Csak a gyűlölet, a bosszú, Kossuth ékesszólása s politikai rövidlátása ragadta el a kedélyeket, hogy ily *vészthozó lépést* követtek el.

Bács-Bodrogh megye mely már az önvédelmi harc elején a szabad királyi városokkal egyetemben, teljes hódolatát fejezé ki a kormány iránt, most sem késett ezen nyilatkozatra kedvezően felelni, hiszen ha valahol, úgy Bácskában érezték a hitszegő osztrák politika átkait. A megye válasza a függetlenségi nyilatkozatra következő:

„Magyar hon kormányzójának!

Kossuth Lajosnak!

Az örökkévalóság jósteljes könyvében mondva van, hogy a magyarnak győzni és azután számolnia kell.

És megjött a győzelemnek és megjött a hideg számolásnak nagyszerű órája.

Isten az igazságos! nem tűrheté, nem nézheté többé azon ördögi. játékot, mit a cselszövény, az ármány és rosszlelkűség undok viperája szegény nemzetünkkel űzött, azon nemzettel, mely a törvényesség és méltánylat terét

szem elől sohasem téveszté, alattvalói hűségében és példátlan ragaszkodásában pedig soha mása nem volt, — egyedül magáét híven megőrizni, a tőle eltulajdonítottakat jogszerűleg visszakövetelni, másét érintetlenül hagyni és azt kellő tiszteletben tartani, mindenkor legszebb feladata volt, — és Isten az igazságos elég erőt, elég szilárd elhatározottságot önte a nemzet keblébe, miszerint három századon keresztül folyton tartott szenvedelmei és annyi akadályokkal tartott küzdelmei után elvégre határozatilag kimondá: *„a nemzet függetlenségét, a hitszegő habsburg-lothringeni ház trónvesztését, és hazánkbóli számüzetését.“*

Mi a legboldogítóbb öröm, a lelkesülés legmagasztosabb érzetével fogadva a magyar nemzetgyülés ebbeli elhatározó lépését, és a mint a nemzet törvényes képviselői testületének Isten és világ előtt, természeti és jogszerinti alapokra, a mint még annyi elvitázhatlan igazságokra fektetett határozata iránti teljes hódolatunkat kijelentve, ünnepélyesen nyilvánítjuk, hogy nemzetünk visszazerzett arany szabadságát törvényes önállóságát és függetlenségét a trónvesztett habsburg-lothringeni ház, melynek uralkodása semmi jót, csak keserű emléket hagyott minden becsületes magyar ember szivében, mely hazánkat az inség, nyomor és törpeség sujtó bilincseivel leigázva, trónjához a legviharteljesebb idők nehéz viszontagsága közepette is egyaránt tántoríthatlan hűséggel ragaszkodott, nemzetünk őszinte alattvalói vonzalmát legistentelenebb hitszegés, árulás, gyilkolás, gyujtogatás undok bűnével, sőt az irtó háborúnak megkisértésével is, különösen elpusztuló szegény megyénkben, hol a kamarillai gazság először üté fel tanyáját, virágzó kánaán anyaföldünket, szívszaggató romjai felett, elég gyalázatosan hálálták meg, és e szerint hű magyar népében a pietás utolsó szikráját is örökre eloltá, egy szabad nemzet élete után orozva leselkedő cselszövényei és alacsony zsoldo-

sainak abszolutisztikus törekvései ellen halálig megóvni, biztosítani és szilárdítani, egyszersmind magyar kormányunk nagyszerű feladatának megoldásában folyton segédkezet nyujtani, hazafiui legszentebb kötelességünknek lenni ismerjük.

Üdvözöljük tehát hazánk szent szabadságát! üdvözöljük törvényes kormányunk élén álló, az érdem és bizalom koszorúzta ama nagy fiát, kit a nemzet méltán magáénak, méltán szabadítójának vallhat; kinek lángoló honszeretete, kinek dicső neve a magyar történet eseménydús lapjain ritka gyémántként díszeleg! és mi teljesen megvagyunk győződve, ama erős hit él bennünk, miszerint újjászületésünk nagy napjaiban kormányunknak az össznemzet által válvetve támogatandó erélyessége nemsokára biztosítandja, viszontagságos fáradozásaink jutalmául, hazánk közboldogságát és felvirulását.

Éljen szabad nemzetünk! éljen annak kormányzója és szabadítója."

Ezen Ast (Ágfi) Nándor által szerkesztett feleletet a függetlenségi nyilatkozatra *a megyei gyülés május 7-én* hozta, s ezzel *a forradalom zászlóját tűzte ki* Kossuth-tal és a debreceni csonka-országgyűléssel.

Az orosz intervenció, korántsem a függetlenségi nyilatkozat következménye. Még 1848. március 26-iki kiáltványában *Miklós cár kijelenti*, *hogy „nem fogja türni a politikai egyensúly saját kárára való megváltoztatását.“*[1]

Oroszország elhatározása, hogy közbe lép, Szerbország helyzetét is megkönnyebbíti. Eddigi magatartásának helyeslése, mit mostanáig csak kéz alatt tudattak vele, most hivatalosan történik. A török-kormány (1849. május 31-iki) leiratában kiemeli, hogy Karagyorgyevics mindvégig helyesen viselte magát a magyar önvédelmi harccal szemben.

[1]) Wurm, Diplomatische Geschichte der orientalischen Frage.

„Szerbia látszólag a reakció körébe vonatott," mondja Risztics.[1]) Akarata ellenére kénytelen vala az árral úszni, melybe sodortatott. Még midőn Schwarzenberg Varsóba ment orosz segítségért könyörögni. Rajacsics patriarcha újólag a szerb kormányhoz fordult támogatást kérve; ezen kérelmet az orosz konzul is elősegítette. Dacára, hogy Knityánin visszatért vala, Szerbia nem tagadhatta meg a kívánt segélyt, mert hiszen az orosz konzul viselete nyiltan mellette szólt s kilátásba helyezé, *hogy Szerbia nemsokára Oroszországban talál szövetségest.* Igaz, hogy ekkoriban a császári helyeslésnek jelei még nem érkeztek meg Szent-Pétervárról Nándorfehérvárra, de az orosz konzul viselete eléggé mutatá, hogy Oroszország kilép semlegességéből. „Midőn a magyarok a magyarországi szerbeket, a dinasztiát és a monarchia egységét veszélyeztették, az orosz sasok már útban voltak, s a szerb kormány nem gondolkodhatott sokáig, valjon enged-e a szerb patriarcha kérelmének és *az orosz konzul sürgetésének.* Knityánin a Dunán újólag Magyarországba megy. Knityánin, aki tehát önként távozott Délmagyarországból, csak az orosz pressziónak engedve, és testvéreinek siralmas állapotától indíttatva tért vissza.

A magyar kormány nem mulasztott el semmit, hogy külföldi összeköttetéseinél fogva a szerb felkelést a béke medrébe terelje. De a szerbek is el akarták hitetni a külfölddel, különösen a könnyű vérű franciákkal, követeléseik jogosságát. Jellačić érdekeit Brlić horvát pap védte, a szerbekéit pedig Herkalics, 1849. februártól fogva. Páris volt tartózkodási helyük. Mikor a „La tribune des peuples" cimű lap megjelenését megülte, a fényes banquet-nél Pulszky Ferencet, a magyar ügyek párisi és londoni védőjét, az említettem két szláv közé ültették; vele szemben Szalay László foglalt helyet. Herkalics mi-

[1]) Ристић, Србија и српски покрет у Угарској. 64.—65. л.

kor már boros volt, Pulszkynak „testvériséget kínált borral telt pohárban.“ Pulszky elbámult, Szalay pedig azt mondá, hogy „a társaság — bolond.“

A Párisban tartózkodó lengyel emigránsok, midőn a kormány által felszólíttattak a forradalomban való részvételre, világosan kijelentették, hogy szlávok ellen nem harcolnak; hiszen a lengyel menekültek a felkelt szerbekkel összeköttetésben állottak. Csak később a schwechati csata után lépett be néhány a déli hadseregbe. De másrészt több lengyel a szerbek soraiban is harcolt a magyarok ellen.

Teleki 1849. junius 25-én Pulszkyhoz intézett levelében írja: „Czartorysky szerint csakugyan közel állunk már az egyességhez a szerbekkel. P.... Kohlman ezredes által tett propoziciókat, melyeket a szerbek hajlandók elfogadni, u. m. vajda és vajdaság, beligazgatás, nemzeti kongresszus.“ Egy hónap előtt pedig ugyancsak ő írja: „A szlávok is meg vannak velünk elégedve, Czartorysky dícsérgeti P... ...t.“[1]) Ezen békekísérletek azomban soha sem számíthattak megvalósításra. A diplomacia játékainál egyebeknek nem tekinthetők.

Az orosz intervenció hírére a magyar kormány a szerbekkel békét akart kötni. Most is arra törekedett, hogy Szerbia csapatait visszahívassa. Belgrádban Perczel elmenetele után Bistjanowski működött a szerbeket egyezkedésre híván fel: *„Knityánin örömmel lett volna magyar tábornok, ha a kormány az ő pontjait megerősíti,“ mondja Mészáros.“*[2])

Felette érdekes Andrássy Gyula kiküldetése. Pestet 1849. május 22-én hagyá el, hogy Debrecenbe menjen, ama nagy alföldi városba, melyről Hugo Viktor mondá:

[1]) Pulszky, Életem és korom. A forradalom. 312. l.

[2]) Mészáros emlékiratai II. 261.

„Une grande ville sans grandeur.“ Innét Ladányon át, hol br. Wenckheim Béla sógorát meglátogatá, Szegedre ment. A „Bem“ nevű hajóra ülve, Honchard kapitány Török-Kanizsáig vitte. Innét Pancsovára indult, hol a szardiniai konzul egyik küldötte, Carasini, elvárá. A Borcsa folyócskán egy török csónakon átkelve, 1849. május hó 29-én reggeli 10 órakor a nándorfehérvári vár alá ért. Legelőször is a szárd konzulhoz ment, Lenoir-hoz, kit tulajdonképen Czernowskinak hívtak; ez azomban a panszlávok táborához szított. Garasanin-nál némileg szerencsésebb volt, ki őt igen előzékenyen fogadta. A miniszter előmutatá Knityánin visszahivatásáról szóló rendeletet, s biztosítá, hogy a szerb tábornok vissza fog hivatni. De főbb javaslatai nem fogadtattak el, s most ő azon fáradozott, hogy *legalább jövőben köttessék szövetség a szerbek és magyarok között*, azon esetre, ha Magyarország kiküzdi jogát. Husszein török pasához is ellátogatott; ez mindent megigért, sőt Andrássynak útlevelet is kiállított, melyben dán kereskedőnek deklaráltatott, de viszontszolgálatul tokai bort kért magának küldetni, hallván, hogy az igen jó ital. Megkapta-e a pasa a tokai bort, s tett-e lépéseket a magyar kormány érdekében? — az isten a megmondhatója.

Andrássy összes ajánlataira Oroszország győztes előnyomulása eléggé megfelelt.

A békekisérletek tehát meghiusultak és a magyar kormány tovább vala kénytelen harcolni.

Perczel, miután a Bánságot elfoglalá, 1849. május közepén ismét viszatért Bácskába. — Terve vala a kormány utasítása szerint, a titeli fensíkot megtámadni. Bemnek kellett volna jönnie 12,000 emberrel, mig perczel Pétervár felöl operál. Győzelem esetén Bem Zimony és Zalánkeménnél átkelend, s a Péterváradot körülzároló csapatokat szétugrasztja.

Időközben Windischgrätz herceg szerencsétlen hadjárata után Weldenre bízatott az osztrák sereg vezérlete, s tudván a titeli fensík elleni akcióról, s másrészt, hogy délen a már majdnem levert csapatokat megmentse, Jellačićot küldé Péterváradra, hogy az ottani csapatokat a magáéba olvasztva, egy *„osztrák déli hadtestet“* alakítson. A bán május 1-én Tolnán, 3-án Szegszárdon, 6-án Mohácson és 10-én Eszéken táborozott.

A bán közeledése Perczel tervét nagyrészt meghiúsította, s ő elhatározta, hogy még mielőtt Jellačić megérkezik, a fensíkot megtámadja. Serege május 16-án a következőkép oszlott el a megyében: tábori főnök Szabó István alezredes. — Az első hadosztály, melynek vezére Kohlmann ezredes volt, Szeghegyen állott, u. m. a Wasa zászlóaljból 529 ember, a 30. honvédzászlóaljből 846 ember, egy osztály Hunyady-huszár 233 ember, egy fél üteg (3 ágyú) 12 fontos, s egy fél üteg 6 fontos ágyúval, s egy fél üteg röppentyű. Ez volt a II. dandár, Kölgey alezredes alatt.

A második hadosztályból, melyet Gál ezredes vezetett, a VI. dandár Baján állt, u. m. 120 gránátos, egy zászlóalj bácsi védsereg 1000 ember, 120 bácsi lovas, egy 18 fontos, hat 2 fontos, s három 5 fontos ágyúval Karacsay őrnagy alatt.

A VII. dandár Piroson; az 5. honvédzászlóalj 720 fő, 48 hevert lovas, egy fél 6 fontos üteggel (4 ágyú) Bossányi őrnagy alatt.

A VIII. dandár Ó-Kéren, u. m. a 7. honvédzászlóaljból 500 ember, 160 tolna-baranyai huszár, Mihálovics őrnagy alatt.

A IX. dandár Ó-Becsén; két század Thurszky 337 ember, bácsi gyalog védsereg 7420 fő, bácsi mozgó

lovasság 306; fél 6 fontos, egy 3 fontos üteggel. Továbbá egy fél század kun lovas, 150 fő. Czintula őrnagy alatt. — Főhadiszállás Szeghegyen volt.[1]) Perczel ezen csapatait egyesítve, május 22-én támadta meg a titeli fensíkot; tehát mintegy másfél hónapra az első kísérlet után.

Jelenleg Knityánin volt a fensík parancsnoka. Csapatai: 3 zászlóalj sajkás, 2 zászlóalj bácsmegyei szerb önkéntes, 2 zászlóalj szerbországi és 2 század lovas, 10 ágyúval. A vezér még mielőtt Perczel a Bácskába jött, a perlaszi rétet, Vilovót, Mosorint és a fensík legészakibb részét, a Kament erősítette meg. Ez utóbbi helyen Puffer őrködött hogy Perczel tervét, Perlasz felől a fensíkra jutni, meghiusíthassa. — Támadáskor Vilovón Buncsics őrnagy foglalt állást 2 zászlóalj sajkással, 1 zászlóalj szent-tamási önkéntessel s 10 ágyúval.

Perczel Vilovót és Mosorint készült megtámadni. Míg Mosorin felé egy gyenge csapatot küld, addig ő maga 5 zászlóalj gyalogossal, néhány század lovassal s 4 üteggel Vilovót rohanja meg. Kevés híja, hogy Perczel terve nem sikerül, csakis Knityánin ügyes védekezése menté meg a fensíkot. Közvetlen támadás után Kovil-Szt.-Ivánra vonult vissza. — Közvetlen ez után érkezett meg a fensíkra a Horváth osztrák ezredes által küldötte segélycsapat, 2 zászlóalj gyalogos, 2 század lovas, és 3 röppentyű telep.

Május 23-án jelent meg a szerbek táborában Perczel küldötte, Bistronowski őrnagy békekötési ajánlatokkal, de Knityánin, illetve Puffer az ajánlatokat visszautasította, miután Jellačić közelben állt. Egyátalján a magyar vezérek csak szorongatottságukban voltak hajlandók békét

[1]) Schulek Jenő, százados karsegéd kimutatása 1849. máj. 16-ról. Vörösgyűjtemény, Nemzeti muzeum.

kötni, s győzelem után békéről nem is gondoltak. Mi természetesebb, hogy mitsem értek el.

„Ha a legfőbb hadúr, Ausztria császárja megengedné, hogy békét kössek, úgy én ezt nem tehetném," felelé Knityánin jobbjával a felperzselt falvakra mutatva. „Ama világos jelek, folytatá, a lázadót eltaszítják a szerb néptől, de az egész emberiségtől. Ama tulsó jelek bizonyítják, hogy Perczel aljas ember!"

Knityánin eme szavakban kíméletlen, de nemesnek, humánusnak akar látszani, ő valóban az is volt. E vezér jelleme rokonszenves. De igaztalan ama állítása, hogy a pusztulás tisztán a magyarok műve. Védheti-e csapatainak garázdálkodásait, melyekről maga egy szerb mondja, hogy „a régi prakszisra támaszkodva, egynek vélték a csatározást, hódítást és fosztogatást." Ki meri tagadni azt, hogy a szerbországiak vezetése kisiklott kezeiből? Perczelt a szerbek halálig gyűlölték, noha minden szerb falunak megkegyelmezett, sőt erről nekik okmányt is állított ki. Ennek is meg van az alapos oka; ő volt az, a ki a szerbeket hihetetlen gyorsasággal űzte ki Bácskából és Bánságból, valamint besorozá a szerbeket seregébe, s mi több, minden elfogott szerbországit, a rendeletek értelmében főbe lövetett. — Az elkeseredés mindkét részről nagy volt. „Kedvem sincs hozzá — írja Mészáros emlékirataiban, — és azért nem is akarom elsímítani vagy szépíteni azt a mi rossz, azért álljon itt, hogy a magyar sereg a rácokon véres bosszút vőn, és a hol lehetett, a szerb betolakodókon, még véresebb, még dühösebb bosszút állott. Ezen felbőszültség ellenök némileg méltányos is volt, mivel külföldi szomszédok lévén, Magyarhonnal békességben éltek, a magyar által megbántva nem voltak, és ellenünk mint fogadatlan prókátorok nemcsak működtek és az első izgatók között voltak, sőt a vad és embertelen harc mintáját ők nyújtot-

ták, és így magoknak tulajdonítsák, hogy kegyelmet sehol sem találtak és azon zsákmányt, melyet haza küldének, drágán fizették meg."[1])

Mielőtt Perczel elvonult, egy asszony levelet hozott neki, kit a szerbek fogtak el, s a következő sorokkal eresztették Perczel táborába:

„Perczel Mór úrnak!

Azon kegyetlenségek, melyeket katonái követnek el, túltesznek Nerón és Kalligulán. Ön gyilkolva pusztító seregét már meg nem fékezheti, ha akarná is. Rabló csordái mindent elpusztítottak, olyannyira, hogy sértetlen helyet sem találtak pihenésre; sok napon át kutyákhoz hasonlóan Gyurgyevó és Szent-Iván füstölgő romjain kucorogtak. Magam sem tudom sajnálkozzam-e ön felett, vagy lobbanjak haragra? önre haragudni, méltóságomon alul találom; részvétemtől önmaga fosztotta meg magát. Önhöz teszem e kérdést, Perczel tábornok úr: a XIX. századnak micsoda magyar felvilágosodottsága az, hogy szövetségeseinek istentelen kezei még templomainkat, szent ereklyéinket sem kímélik meg? vagy a hunok hadjáratát akarja-e előidézni, a mikoron ősei, Ázsia hordái, hajlék és tűzhely nélkül, romokon és hullákon, vonultak. Úgy látszik ez az ön törekvése; ön így jár el s ha mi is így cselekednénk, akkor valóban hajlék nélkül csak a szabad ég alatt maradhatunk, melynek nagyszerű boltjába tekinteni vétkes szemem nem méltó. Voltam Szegeden, s gyújtottam-e csak egy templomot fel? A mi más népnek, ha mindjárt ellenségem is, szent, magam is annak tekintem. Te szörnyeteg azomban nem ismersz istent, s mi sem szent előtted! Ma reggel, midőn hasztalan támadta meg állásomat, szégyennel vonult vissza,

---

[1]) Mészáros emlékiratai. II. 233. l. Élő tanuk szerint a szerbországiak kocsiszámra hordták a zsákmányt szerbországba.

őreim többet katonái közül elfogtak Józseffalván, a mint a házakat és templomokat gyújtogatták. Kettőt hozzám hoztak, a többit a helyszinén lőtték agyon. Nemsokára, mint Ő Felsége szövetségese Szegeden leszek, de tudjátok meg, hogy templomaitokat, falvaitokat nem fogom bántani; ártatlan lakósaitoknak haja szála se görbüljön meg, de a gyilkosoknak nem bocsátok meg. Egy elfogott nőt küldök vissza e levéllel — büntetlenül; férjét követte, asszony néppel nem harcolok.

Knityánin, tábornok."

A szerb vezér ezen sorait az alább elbeszélendő május 24. sikertelen támadás után írá Perczelnek, ki a kovili szerb kolostor lerombolásával felelt. A kápolna falára nevét írva „Perczel Mór." Egy szerb katona, ki ez eseményekben részt vett, azt mondja, hogy „a levél stilusából az elhunytnak szellemét véli felismerni." Nem nagy dícséret a szenvedély diktálta sorokról ilyest állítani.

Perczel sietve intézi május 24-én a második támadást, hogy a fensíkot elfoglalva Jellačić átkelését meghiúsíthassa. Reggeli 3 órakor kezdődött a küzdelem. A perlaszi, kameni és mosorini támadások közül egy sem sikerült. A bevétel tehát most sem sikerült, annál inkább, miután Horváth 23-án 2 zászlóaljjal, egy század ulánussal, s ½ üteggel Knityánin segítségére jött. Halottaink száma 10-re rúgott, Ramming szerint 50-re.

Perczel ezen támadások után egyelőre Szent-Ivánra vonult vissza.

IV.

Jellačić fellépte. Az osztrák déli hadtest. Dunai harcok. A bán felhívása a szerbekhez és katonáihoz. Jellačić zimonyi beszéde. Haditervei. Péterváradi harc; a vár állapota. Perczel kátyi veresége. Haczel Márton kormánybiztos. Szerb bizalmi küldöttség Schönbrunnban.

ellačić leérve a déli harctérre, az *osztrák-szerb* csapatokat a sajátéival egyesítve, haladéktalanul az *osztrák* déli hadtest alakításához fogott. E feladatát nagyban megkönnyíték Mayerhofer, de különösen Nugent, ki április 9-iki jelentésében a következő kimutatást ad csapatairól: az öszszes csapatok létszáma 6987 gyalogos, 581 lovas 36 ágyúval. Ebből Mamula őrnagy alatt volt: 3 zászlóalj Piret, 2 zászlóalj Ferdinand d'Este, 4 zászlóalj Szentgyörgyi, 4 az első banális ezredtől, 4 bródi s 4 gradiskai 29 ágyúval. Lederer őrnagy alatt a Dunánál 4 szakasz szerezsán, 4 század szász-kürassier, 2 század János dragonyos 6 ágyúval. A többi tartalék.[1])

Átvéve a fővezérletet Jellačić, mindenekelőtt a szerb csapatokat minden külső nemzeti jellegtől megfosztá.[2]) A nemzeti pénztár és iratok átadását követelte, a szerb csapatokat feloszlatta s az ő seregébe osztotta, osztrák tiszteket nevezett ki, s ezzel *a szerbek hadjárata, mint nemzeti küzdelem megszünt.* Ezután csak osztrák császári

---

[1]) Der Winterfeldzug in Ungarn 1848—49. 27. l.

[2]) Asbóth L. Emlékiratai I. 235. l.

hadvezérről, osztrák seregről szólhatunk, melyben *szolgáltak szerbek is, de a szerb nemzeti harc ezzel véget ért.* Rajacsics árulását a nemzettel szemben bevégezte, s csak a *császári kegy* nyújtott némi reményt, hogy a sok kiontott vérért, és a *loyalis* magatartásért a *jutalom* el nem marad. Azon szerb férfiak, kik szerb zászlók alatt harcoltak, igazán a szerb ügyért éltek-haltak, most hallgatagon, szorult szívvel tekintettek a jövő elé, s a szerb nemzet, mely olyannyira szívósan küzdött a szerb vajdaság önállóságáért, most *kegyre* szorult, nemzeti hadseregét elvesztette, s nem akadt honfi, ki ezen árulást feszegette volna. De hiszen nem is csoda, aki ezt tette volna, vétkezett volna a *loyalizmus ellen,* s bizonyosan elhallgattatták volna.

Ha mi továbbra is megírjuk az eseményeket, teszszük azt azért, mivel a magyarországi szerbek történetét szándékozván megírni, a szerbek mint harcosok Jellačić hadjáratában részt vettek.

Lederer hadteste Szegszárdtól Eszékig a Duna jobb partján cordont vont. Baját br. Geysan támadta meg, hogy a dunai flotta akadálytalanul Eszékre mehessen. Ezt Spelletich Bódog megtudván, egy csapatot Bajára küld, mely a néppel egyesülve, a flottilát megtámadta május 6-án. A Herkules gőzös a magyar ágyú által meglékeltetett, mire ez Szegszárd felé menekül, de a magyarok csónakra (!) ülve üldözék, s a hajót Bajára hozták összes készleteivel.

Május 9-én Kis-Kőszegh átellenében a bezdáni Dunaparton szintén 2 ágyút állítottak fel. Az ellenség 5. vadászzászlóalja Mohácsról egy 12 fontos üteget kapván, mieinket elűzte, s így szerencsésen mohácsi hajóhidját Eszékre vihette.

A szervezett déli hadtest, Ramming szerint, 3 hadosztályra oszlott. Parancsnokai voltak Kriegern, Dietrich

(hová Knityánin tartozott) és Rasztics, Knityánin brigádéja: 2 zászlóalj szerbországi, 3 zászlóalj sajkás, 1 szenttamási önkéntes, $^{1}/_{3}$ zászlóalj zombori szerb önkéntes, 1 század szerb lovas, $^{1}/_{2}$ század bácskai szerb lovas önkéntes, egy 6 fontos üteggel (6 ágyú). Az egész hadtest összesen $31^{1}/_{3}$ zászlóalj gyalogos, $35^{1}/_{2}$ század lovas és 137 ágyúból állt; mintegy 26,700 gyalogos, 4400 lovas, 2600 tüzér, 2250 lóval.

A Péterváradot körülzároló csapat Mayerhofer alatt: 10 zászlóalj gyalogos, 1 század lovas, 51 ágyúval, Mamula és Hallavanya őrnagy vezetése mellett. Összesen 10,400 ember, 515 lóval. Eszerint az operáló sereg főösszege, Zimony, Eszék s Zágráb körüli csapatokkal: $41^{1}/_{3}$ zászlóalj gyalogos, $35^{1}/_{2}$ század lovas, 188 ágyúval; mintegy 44,100 ember 7165 lóval.[1])

Jellačić a következő felhívásokat bocsátá ki a szerbekhez, és katonáihoz:

I.

„*Szerb testvérek!*

Nemzetünk hősiesen kelt fel a szabadság (!) és az osztrák trón fentartásáért. Vojvodina lakósai! Európa bámuló tekintetét magatokra vonjátok. A horvátok és szlavónok visszhangozzák véres echóval szerencsétlen jajkiáltásaitokat. A nap mosolyog ránk, dicsőségünk emelkedik; de a háború szerencséje változó, állhatlan, azomban ne csüggedjetek, ügyünk mégis győzni fog. A földön, melyet őseink vére áztatott, kifog kelni szabadságunk és boldogságunk csírája.

Szerbek! testvérek! Ne essetek kétségbe; őseitek tettei buzdítsanak titeket, s gondoljatok arra is, hogy nagy dolgok, nagy áldozatot követelnek. Most hozzátok jöttem, s ha isten engedi, egyesülünk. Én ki mindig hű

---

1) Der Winterfeldzug in Ungarn, im Sommer 1848—49. 20—23. l.

valék császáromhoz és királyomhoz, mindig népeim pártját fogtam, hevülök annak szabadságáért (!) és jólétéért; s ha parancsolnák, érettök százszor áldoznám fel életem. Támogassa közös célunkat a kölcsönös egyetértés.

Szerb testvérek! rövid idő mulva a császárért és szabadságért (!) együtt fogunk harcolni. Bizzunk istenben és ügyünk igazságában. Isten tartsa császárunkat, I. Ferenc Józsefet és hű nemzetünket!

Eszék, 1849. május 15-én.

Jellačić bán".[1])

II.

„*Katonáim!*

Felséges császárunk és királyunk *egy déli hadsereg alakítását* rendelte el, mely az előbbi első hadtest, a szerb-szerémi és a bánsági csapatokból alakítandó; ezen csapatok feletti parancsnokságot reám kegyeskedett ruházni, feltétlen hatalommal.

Büszke vagyok fenséges uralkodónk ezen megtisztelő bizalmára, és legszentebb kötelességem lesz ennek meg is felelni; ennélfogva minden egyes embernek legodaadóbb közreműködését elvárom.

Katonáim! ti vagytok azok, kiknek vitézségét az ellenség nem egyszer tanulá megismerni; ti vagytok azok, kik Schwechat, Bánfalva, Mosony, Magyar-Óvár, Győr, Moór, Szent-Tamás, Pancsova, Varsóc, (Versec) és Melence mellett az ellent futni láttátok.

A magyar királyság fővárosának elfoglalása után az egész ország a Tiszáig és Marosig cs. kir. csapatok kezeiben van. Erdély megtisztult az ellentől, s a hűtlen székelyek meghódoltak.

Akkor azon reményben ringattuk magunkat, hogy a lázadók kötelességeikhez visszatérnek, s az országban a

[1]) Wiener Zeitung. 1849. f. 126. sz.

béke helyre lesz állítható. De csalfa volt a kormány reménye, — a nép söpredéke, (!) mely mindannyinak megadandó szabadság csalékony ürügye alatt csak korlátlan önkényre, a szent kötelékek a maga előnyére való szétszaggatására törekedett, ezen gyönyörű országot választá gyülőhelyül, az oly bátor magyar nép *egy* részét elszakadásra birta, hűségtörésre vezette, és ***közös hazánkba*** a természet-ellenes rémuralmat hozta be. A hadsereg hűségében, bátorságában fekszik a győzelem és a visszatérendő béke kezessége.

Katonák! „előre“ legyen jelszavatok, fejtsük ki még egyszer erőinket, még egy hatalmas csapás és a lázadás porban hever; vitézségtektől remélem a győzelmet. Tetteiteket büszkén fogom elismerni, a fegyelmetlenséget azomban kérlelhetlen szigorral büntetni.

Katonák! a császár hadseregünk élén áll, tetterős kezeire látjuk bízva a hadsereg jólétét és becsületét. Előre tehát fenséges császárunk, igazságos ügyünk nevében, előre *összhazánk* nevében!

Eszék 1849 máj. 19-én.

Jellačić, bán“.[1])

Jellačić bán Eszéken 20,00 frtot utalványozott Mayerhofernek, 10,000 pedig Zsidaricsnak hadicélokra.[2]) A szerb csapatok helyzete nyomorúságos vala; a tifusz és kolera járványai pusztították és a rossz élelmezés csak nagyobbította a bajt. A sereg létszáma összesen 44,000 főre rúgott; Pimodan helytelenül 12,000-re teszi.[3])

A horvát bán május 29-én Zimonyba utazott. Ott tartott beszédében mondá: *„Ha a felforgató mozgalmak magyar vagy szláv földön ütnek ki, az nekem mindegy; én csak az egységes Ausztriát ismerem el, az összmonarchia fentartását és a jogegyenlőséget; aki nem osztja nézetemet*

---

1) Wiener Zeitung. 1849. f. 126. sz.

2) Österreichischer Korrespondent. 1849. f. 120 sz.

3) Pimodan J. Souvenirs de Campagnes d' Italie et de Hongrie 160. l.

ha magyar, ha szláv, ha német, ellenségem nekem. Éljen a császár és az osztatlan monarchia!"[1]) A bán tehát már nem is titkolá céljait; és a szerb nemzet? — az aggódva látta mivé törpült a „nagy nemzeti mozgalom."

Jellačić bánnak csakhamar meghagyatott, „sofort die Offensive zu beginnen," (azonnal támadólag fellépni). A bán terve eleinte az volt, hogy Dályánál hidat verve, Bácskába tör, és Perczelt Péterváradra zárja, míg a szerbek Zalánkeménnél, esetleg Kovilnál kelnének át, hogy vele egyesüljenek. De a szerbek szorult helyzete a titeli fensíkhoz hozta. A bán seregével felkerekedvén, útközben ismét megkísérlé Ujlakon (Illok) át Palánkára menni, de hallván, hogy a Duna balpartján ágyúk vannak felállítva, néhány csónakon több embert küldött Bukinra Pimodan vezérlete alatt, hogy az ellen erejét és állását megismerjék. De ezek elfogattak s Perczel elé vitettek. „Jogom volna, mondá Perczel Pimodannak, önt fejbe lövetni; mi azomban nem vagyunk barbárok, a milyeneknek az önök hadseregében tartanak," s azzal őt társaival várfogságra ítélte.[2]) Az átkelés meghiúsult.

A bán Eszéken Neustädtert hagyta a vár védelméül s Vukovár, Ujlak, Karlóca, Tovarnik, Iregh és Rumán átal Titelbe ment. Horváth vezérét Zalánkeménre küldé. Útközben Péterváradon harcolt. Az itt cernáló csapatok erősítésére 2 zászlóaljat hagyott.

Perczel hallván, hogy Jellačić közelében jár, tanácsosnak tartotta a fensík előtt nem maradni a túlnyomó erővel szemben, s hogy esetleg Péterváradra ne szorul-

---

[1]) Österreichischer Korrespondent 1849. f. 133. sz.

[2]) Pimodan, Souvenirs de Campagnes d'Italie et de Hongrie. 163. l. Érdekes következő feljegyzése is: „Péterváradon voltam bezárva; ha támadás készült, éjjel lámpást tettünk ki, nappal fekete posztót. Ezt Mamula mindig látta, s így a várbelieket mindig készülten fogadta." Valami Kuzmanek őr Pimodannak elárulta, hogy az őrség közül többen Mamulával paktálnak; erre a parancsnok rájött s Kuzmaneket, Gerbericht, Braunsteint főbelövette. Bobek görcsökben halt meg. Pimodan csak a vár átadásakor szabadult meg.

jon, minden átkelést Eszék és Pétervárad között meghiúsított. Mialatt Jellačić a titeli fensíkra kelt át, Perczel junius 4-én Péterváradon keresztül 8 zászlóaljjal s 4 üteggel támadt. A támadás éjjeli 2 órakor történt a körülzároló osztrák hadtest ellen, Mamula alatt. Az ellenfél balszárnyát 4 század Piret, 2 század banális, 1 század szent-györgyi képezte; a közepet 4 század Ferdinánd, 4 Este. 2 század gradiskai, és 1 század bródi végőr; a jobb szárnyat az 5. péterváradi, a 3. s 4. német bánsági határőr-ezred, Oczverek alatt.

Perczel már a sáncokat is elhagyta, s merészen nyomult előre; az első rohamnál, 5 sáncot, 1 zászlót, 7 ágyút és 14 begszegzettet foglalt el; a Vezirác és Karakács hegyek sáncait is hatalmába kerítette. Midőn azomban ő az ellenség soraiba nyomult, a császáriak mindkét hadosztálya által oldalba és hátmögül támadtatott meg, úgy, hogy elébb menetét megállítani, majd, nehogy a vártól végkép elvágassék, visszavonulni kényszeríttetett, s a támogatására megszólalt várfoki ágyúknak köszönheté, hogy az ellenség hamar felhagyott az üldözéssel. Veszteségünk 15 ember. az ellené 14. Mészáros állítása, hogy 1200 hullott volna el utóbbiak részéről, túlzás.

E gyenge támadás után a körülzároló sereg is pihenni ment. Budiszávlyevics és Draskovich alatt 26-án Kamenicre vonultak a kolera miatt.

Jellačić teljesen szervezvén hadát, Pétervárad további ostromát Hartliebra bízta, Rasztics Karlócán maradt. Zasztavnikovics Gedeon és Sztanojlovics kapitányok a bánhoz csatlakoztak, minden meneteiben, mig Knityánin ismert számú csapata a fensíkon maradt. Junius 5-én a bán Kátynak tartott. Knityánin mellőztetett, miután ő még mindig a szerbeket képviselte, s ez annál inkább fájhatott a derék, becsületes harcosnak, mert a szerbek

vezérletét Jellačić a „Gesammt-Monarchie“ képviselője vitte.

Péterváradon junius elején nagy változás történt. Perczel mióta e várat a Duna balpartján a zárlat alól felmentette, ugy tekinté azt, mint sajátját. A kormánynak olyféléket irogatott szeszélyességében, hogy ő e várat kizárólag a maga rendelkezése alatt állónak kívánja tekintetni, s e végett annak parancsnokává is saját testvérét, Miklóst nevezte ki. A kormány még előbb Kiss Pál tábornokot nevezte volt ki parancsnoknak, ki azomban a vár felmentése után a zárlat alól hasztalan igyekezett elfoglalni kitűzött állását; Perczel őt kevés gyengédséggel utasította el. A kormány, mely csak imént marasztalá hadi parancsnokságában a lemondani akarót, kímélettel akart elbánni a szeszélyeiben bár néha túlcsapongó, de külömben hűséges, buzgó hazafival. Evégett tehát fiatalkori barátját, Vukovics igazságügyi minisztert, küldé le Péterváradra a viszály jó szerrel való elintézésére. Vukovics előbb Becskerekre, innen junius 3-án Kiss Pállal együtt Péterváradra ment, hol Perczel éppen szándéklott kitörése előkészületeivel foglalkodék. Perczel megértvén Vukovicstól kiküldetési célját, eleinte valóban ellene szegült Kiss Pál beiktatásának a várparancsnokságba; makacsságában egy felette zajos jelenetet idézett elő, s jogot követelt arra, hogy ő adjon öccsében a várnak parancsnokot. Majd azomban Vukovics komoly és nyugalmas, nem kevésbé baráti, mind hivatalos előterjesztéseire magába szállva engedett, sőt maga kívánta a minisztertől, hogy hivatalos iratban hagyja meg neki a vár átadását. A viszály ekként békésen végződött; Kiss Pál azonnal átvette a vár parancsnokságát[1])

Mamula, ki Péterváradot cernálta, s Pimodan százados bujtogató segítségével a várt el akarta foglalni, a

[1]) Horváth M. Függetl. harc tört. III. 283. l.

nagyszerű sáncok építésével nem érte be, szét akarta rombolni a hajóhídat is, mely Péterváradot Ujvidékkel összeköti. Ez nagyfontosságú terv volt, minthogy ennek végrehajtása folytán a vár őrsége, mely magában Ujvidéken, és ezen át messze a Bácskában mindennel elláthatta magát, elszigeteltetett és kizárólag a védelemre utaltatott volna. Egy molnár azomban elárulta Mamula tervét Hollán Ernő ezredesnek, tudatván vele, hogy Mamula gyujtó hajókat készíttett a feljebb eső Cserevicben, hogy a hídat szétrombolja. Hollán ennek meghiusítására az erődműveken mintegy 300 ölnyivel felül igen ügyes folyamzárt építtetett a Dunán, mely teljesen megfelelt céljának s több veszélyt hárított el, mint pusztán a híd elrombolását. A folyamzár alkalmazásával, egyidejűleg partfelügyelet is szerveztetett. Pár hét lefolytával május 14-én éjfélkor borzasztó robbanás zavarta fel a vár őrségét, mely gyűlőhelyeikre utalta a csapatokat. Első pillanatra senki sem tudta, mi okozta a nagy lármát, mely a vele járó nagy földrengés következtében darabokra zúzta az ablaktáblákat, a vizi kaput sarkaiból kivetette, s a parancsok kertjének falát bedöntötte. Valóságos lángtenger borította el a vár környékét; okát csakhamar megtudták. Egy az ellenséges táborból elbocsátott mindenféle robbanó szerekkel ellátott hajó úszott le a folyamzárhoz. Ha ez a hídnál történik, nemcsak ezt, de Ujvidéket és Péterváradot is megrongálta volna.

A Pimodan által szított összeesküvés eredményét említettem; Bozó őrnagy hajtotta végre az itéletet. Pimodan halálos ítélete Debrecenbe küldetett megerősítés végett, de ez elmaradt, s Pimodan a fegyverletétel után visszanyerte szabadságát.[1])

Jellačić balszárnya Grammont alatt a Dunánál volt, a közép had a kátyi erdő megett, a jobbszárny Józseffal-

[1]) Pimodan, Souvenirs de Campagnes d' Italie et de Hongrie. 165. l.

ván. A gyalogság zöme Szent-Iván és Györgyfalva (Gyurgyevó) között állt; ugyancsak 6-án Puffer őrnagy Kovilnál a Dunán átkel s Hallavanyát felmenti, ki Kátyra ment.

Perczel tudván Jellačić hollétét, de seregének létszámát is, ennek dacára elhatározá őt megtámadni. Junius 6-án indult el Ujvidékről seregével, míg a nemzetőrséget a Tisza felé indíttatá. Kátyra érve, junius 7-én éjji 12 óra után egy gyenge hadosztályt Káty falunak indított, míg ő a zömmel Ottingerre vetette magát. Ottinger eleinte csupán egy üteget s 3 század lovast állított fel ellene, míg többi csapataival két oldalt támadt. A balszárnyat Zasztovnikovics vezette, u. m. 3 század szász-, 2 század Wallmoden kürassiert fél üteggel, a jobbat Fejérváry, u. m. 4 század Wallmoden kürassiert, 2 századt Schwartzenberg ulánust, egy üteggel.

Ottinger Perczelt hagyta előnyomulni, gyengén harcolt, de aztán, mikor Perczel e cselt nem vevén észre, mindinkább beljebb nyomult, lovasai két oldalt az erdő mellől előtörtek, a jobbszárnyat nyomban megfutamították. Erre Perczel egész serege futásnak indul, s a római sáncokig meg sem áll. Az osztrák lovasság kegyetlen mészárolást követett el; gróf Sternberg 4 század dragonyossal, s 2 század Wallmoden kürassierral a 8. honvédzászlóaljat s a Thurszky századot elérve, megsemmisíté.

Perczel vesztesége 230 sebesült és 1500 halott. A magyar vezér alig néhány száz emberrel tért vissza Ujvidékre, illetve, Péterváradra. Valóban vakmerőség volt 9000 emberrel egy 25,000-nyi rendes katonákból álló sereget megtámadni. Az ütközetet tulajdonképen Ottinger vezette. Jellačićnak *semmi része sincs benne.* A terv is Ottingeré. Ottinger állítólag csak 2 halottat s 12 sebesültet vesztett.

Perczel junius 7-én a következő lakonikus jelentést tette veszteségéről: „Az ellenség túlnyomó lovassága

21*

döntötte el a csatát." — „Tüzérségem főoka volt vereségemnek, mivel elfutott; ez a valódi császári tüzérséggel nem mérközhetik."[1])

Kiszácson Perczel élelmi szereit Stauffer őrnagy foglalta le.

„Perczelnek az orra alá fenték *a kátyi kacsát,* — mondja Mészáros, — de ennek dacára ő kitűnő vezér volt, mintha egy Friedrichnek, Napoleonnak csatát veszteni szabad lett volna, de Perczelnek nem."[2])

Perczel a szerencsétlen kátyi csata után, mellyel Bácska Ferenc-csatorna aluli részét elveszté, junius 8-án Petrovácról a Ferenc-csatorna mögé vonult, minek folytán Rasztics 6 zászlóaljjal, s 2 üteggel Karlócáról Kovilon át a főséreghez csatlakozott.

Perczel Ó-Becse, Zombor és Bezdán között a Ferenc-csatornát szállá meg, mintegy 19,000 embert hozott össze 58 ágyúval. Nagyban támogatta őt Haczel Márton kormánybiztos is, ki április 14-én Batthyány és Spelletich távozta után vette át a biztosságot; Haczelt Spelletich ajánlta a kormánynak. Az új kormánybiztos ritka tehetségű férfiú volt, s mint országgyűlési követ is kitűnt. Perczel hadjárata alatt ő vitte a polgári teendők nagy részét. Perczel hihetetlen gyors szervezési tehetsége itt is kitűnt. De csakhamar Kossuth-tal összeveszvén, lemondott a fővezérletről, s mig Vetter Antal Bácsmegyébe nem érkezett, Tóth Ágoston vette át a fővezérletet junius közepéig.

Most pedig hagyjuk el egy kissé a haditért, hogy a szerbek további cselekedeteinek célját a vajdaság felállítását illetőleg elmondhassuk. A szerbek látva mint ment tönkre nemzeti hadseregük, s mint mellőztetnek legjelesebb férfiai, csak azért, mert nemzetiek, a patri-

[1]) Der Feldzug in Ungarn im Sommer 1848—49. 222—223. l s. Horváth. Függetlenségi harc története. III. 283—284. l.

[2]) Mészáros, Eszmék és jellemrajzok. 71. l.

archa ellen kezdének agitálni. Ezúttal azomban vajmi csekély eredménnyel. Azelőtt támaszkodhattak a nemzeti érzelműek a nemzeti hadseregre, de ennek megszünte után a patriarchával szemben tehetetlenekké váltak. Knityánin szóba se jött többé, s az osztrák befolyás, mely hatalommá vált a szerbek között mindenben, ami a szerb nemzet rovására történhetett, támogatá a patriarchát, mint *osztrák biztost.* De annyiban ezen kisérleteknek volt eredménye, hogy a patriarcha kényszerülve volt a felállítandó vajdaság miatt lépéseket tenni. Sok hosszas kitérő felelet után az udvar végre engedett ostromlásainak, s Ő Felsége *bizalmi férfiúk felküldését* kérte, hogy meghallgatván felvilágosításaikat, a vajdaság felállításával a szerb nemzet kívánatainak megfelelhessen. Junius elsején evégből Paskovics János, Suplyikác János, az elhunyt vajda öccse, és Zsivánovics Jakab Ő Felségéhez utaztak Schönbrunnba, hol is a következő feliratot nyújtották be:

„Felséges császárunk!

Felséged kormánya bennünket, mint a szerb nemzet bizalmi férfiait, felhívatott, hogy Felségednek a szerb országrészek viszonyairól felvilágosítással szolgáljunk, oly célból, hogy a szerb vajdaságot, mely Felségedben tiszteli újjáalkotóját, véglegesen megalkothassa.

Mi az ebbeli felszólításnak eleget teszünk, azon reményben, hogy a szerb vajdaság megalkotásáról szóló felterjesztés minél előbb elintéztetik; kötelességünknek tartjuk tehát Felséged magas trónja elé menni, egyszersmind a szerb nemzet igazságos kívánatainak és kérelmeinek gyors elintézéséért esedezve.

De különösen legalázatosabban felkérjük Felségedet, hogy kegyeskednék a szerb nagyvajdai címet felvenni, hogy ezáltal önálló korona-tartománnyá váljon a vajdaság.

Ezért vérez a nemzet még most is. Az *összhaza* dü-

höngő ellenségei elrabolták minden vagyonunkat, jószágainkat, s a szerb nemzet mindazonáltal szilárdan tartotta meg a hitet, hogy boldogulását csakis Felséged feledhetlen teremtő akarata adhatja meg.

A jelen komoly időben, a legnehezebb megpróbáltatásban, a nemzet szükségeli azon erkölcsi erősbítést, melyet csakis imádott uralkodója nyújthat; a mi nemzetünk kelt fel legelőször a magyarizmus elkülönítő, elnyomó tendenciái ellen, s ez a nemzet megszokta volt büszkeségei között felsorolni uralkodója iránti hűségét és ragaszkodását.

A nemzet tettereje, Felségednek szerencsés kormányra lépte, mikoron is vajdánkat visszahelyezé és a patriarchai széket helyreállítá, kezeskednek a nemzet kérelmeinek meghallgatásáért.

Felséged kegyeibe ajánlják magokat:

Zsivánovics Jakab, Paskovics János, Suplyikác János,
mint a szerb nemzet megbizottjai." [1])

Eme feliratot, ismerve a „bizalmi férfiakat" bátran a patriarchának tulajdoníthatjuk. Ügyesen van kifejezve szép szavakban a patriarcha óhaja. Külön vajdaságot akar, külön koronatartományt, és a szerb nemzet nagylelkűen a nagyvajda címét ajánlja Ő Felségének. A felállítandó *szerb* vajdaságban pedig ugyanekkor a szerb hadsereg, mint nemzeti tényező megszűnt; a felállítandó *szerb* vajdaságban osztrák tisztek vezényelnek, az összmonarchia hű barátai, és a karlócai patriarcha osztrák biztos, ki a bécsi udvartól függ! Minek tekintsük e feliratot? nem másnak, mint Rajacsics és bűntársai szerzeményének, kik az egyéni szabadságot teljesen feláldozván, most csak névleg küzdöttek a szerb ügyért, hogy valahogy meg ne hiúsuljon *egyéni* aspirációjuk sikere; másrészt tartván

---

[1]) Wiener Zeitung. 1849. f. 138. szám.

attól, hogy a szerb nemzet, ha nyiltan követnék egyéni céljaikat, heves ellenakciót fejtene ki, a mi reájuk mégsem lehetett egészen közönyös, jónak látták ilymódon ennek elejét venni. Később, midőn kívánataikkal oly csúfosan megjártak az osztrák udvarnál, hiába hallatták jajszavukat, hisz tudhatták, hogy Ausztria hálátlanságával bámulatba ejté Európát, és a mi fő, a szerbek legerősebb támasza, a magyar függetlenségi harc le volt verve. Igen, csakis a magyar küzdelemben rejlett a szerbek ereje!

Ő Felsége kézhez vevén a feliratot, következőleg válaszolt:

„A ragaszkodás és hűség kifejezése, melyet előttem nyilvánítottak, tökéletesen megnyugtatásomra szolgál. A hű szerbeket jelenleg súlyos csapás érte; odaadással viselik szenvedéseiket, melyet nagy szomorúságunkra *az istentelen polgárháború (!)* idézett elő. Ha isten velünk, sikerülni fog, a törvénynek érvényt szerezni, és szerencsétlen honfitársaiknak a békét és rendet visszaadni.

Felterjesztésüket miniszteri tanácsosomnak adom át megfontolás végett; igérem, hogy önöket kegyeimben részesíteni fogom.“

Ez volt az osztrák császár felelete; a bizalmi férfiúk és Rajacsics megnyugodtak benne.

V.

Pétervárad ostroma. Ó-Becse elfoglalása. Guyon Rikhárd. A hegyes-feketehegyi ütközet. Kossuth levele Guyonhoz. A szegedi országgyűlés nemzetiségi törvénye. Vetter a titeli fensíkot megtámadja. A bácskai magyar sereg Bánságba vonul. Osztrák csapatok Bács-Bodroghot elfoglalják. Knityánin távozása. Pétervárad eleste.

Térjünk vissza Jellačić hadi működéséhez. Eseményeink fonalát a szerencsétlen kátyi csatánál hagytuk el. Perczel, mint említők, a Ferenc-csatorna mögé vonult azon hiszemben, hogy a horvát bán követni fogja; de csalódott. Jellačić Pétervárad ostromát tűzte ki feladatául, s 8-án Járek és Temerinre ment, s 9-én Ujvidékre ért, hol hét magyart ítélt halálra, köztük Gorjup és Thick kereskedőket, mivel még régebben a menekülő szerbekre lőttek, kik Jellačić táborába szöktek. Nejeiket állatias módon ölette meg.[1]) A bán főcélja volt, a vár és Ujvidék közötti hajóhíd elrontása. A támadás junius 12-én történt. Három hadosztállyal indult el, Hartliebnak meghagyta, hogy a Duna jobb partjáról, Karlóca felől támadást színleljen. Draskovich a kiszácsi úton, ki a kiszácsi sáncokat igyekezett elfoglalni, Budiszávlyevics a pirosi erődítmények felé, Grammont pedig a temerini úton haladt.

Péterváradot Kiss Pál védelmezte, ki Perczel után átvevén a főparancsnokságot. az Ujvidék körüli erődít-

[1]) Österreichischer Korrespondent, 1849. évf. 149. sz.

ményeket elhagyá, és a hídfőre vonult vissza, csekélyszámú őrsége miatt. A harc előtt Ujvidék magyar érzelmű népe a várba menekült, a Lajos-völgybe. A hídsáncokba a nemzetőrség helyeztetett el.

Draskovich és Budiszávlyevics egy óra alatt Ujvidék előtt állottak. A bán a hídfő ellen fordult hogy a hidat lerombolhassa, de a heves ágyútűz elől meghátrálni kényszerült, miért a városháza megé vonult, s ágyútüzelését innen folytatá. A városiak biztos menedéket találván, végre is veszélyezteté a hajóhidat, és Kiss — miként a magyar kormánynak írá — „kénytelen vala Ujvidéket bombáztatni, hogy hajóhídját megmentse."[1]) Ez sikerült is és Jellačić bosszusan távozott; de azért ő a várőrséget barbarizmussal vádolta, hogy a várost rombalőtte, elfelejtvén, hogy épp ő használta fel a várost védelmül, s kényszerítette a kevés számú őrséget a szomorú, de életkérdéses lépésre. Jellačić 6 halottal és 39 sebesülttel fejezte be a támadást. Az ujvidékiek közül 180 polgárt ejtettek foglyul.

Jellačić látván, hogy Péterváradot csak hosszabb zárolás útján lehet elfoglalni, sietett az osztrák fővezér parancsának eleget tenni, mely szerint feladatává tétetett Bácskában felfelé haladni. Junius 15-én indult a Ferenccsatorna felé, főtáborát Verbászon ütvén fel. A jobbszárnyat Grammont vezeté, ki Földvárt szállta meg; Dietrich Szent-Tamást és Turiát, a közép Kis-Kért.

Tóth Ágoston a bán elől visszavonult Ó-Becsére, ott csapatainak nagyrészét összevonva, mig bánsági seregét Török-Becsére rendelte. Tóth serege 12,000-re rúgott; Kohlmann Törökbecsét tartá megszállva, Czintula Antal Ó-Becse és Földvár között, mig Mihálovics a verbászi átjárón foglalt állást.

---

[1]) Kiss Pál jelentése a magyar kormányhoz. 1849. julius 17-én. Vörös-gyűjtemény. A Nemzeti muzeum levéltárában.

Junius 16-án s 17-én Jellačić serege Verbászig nyomult, lovassága Kis-Kérig jutott; Kucura, Torzsa, Deszpot-Szentiván lovassággal tele rakatott; Földvárnál és Szent-Tamásnál ütegeket állítottak fel; Kovil és Futtak között hidat vertek a Dunán. Hartliebnak meghagyva Péterváradot mindkét oldalról ostromolni. Rezniček kapitány junius 19-én Zomborba ment, innét Bezdánba, hol 17 búzás hajót lefoglalt, a többi 5-öt pedig, melyek Kis-Kőszeghre menekültek, az eszékiek kerítették hatalmukba. Az összes készletet a Schlick nevű gőzössel s öt remorqueurrel szállították Eszékre.

Részünkről Baját és Bajmokot Mihálovics védé dandárával.

Junius 24-én fogott a bán tervének kivitelére, mely szerint célja volt Ó-Becse elfoglalásával a magyar csapatokat a Bánságba szorítani. Ó-Becsét Pereczy védte 7 zászlóaljjal, nehány század lovassal s 18 ágyúval.

Junius 24-én Dietrich hadosztálya Rasztics-csal, öszszesen 10 zászlóalj, 18 század lovas, 13 ágyúval Szent-Tamásnál egyesült. Jellačić maga vezényelt. Az első szemle után br. Ottinger, Walmoden és Hardegg nevű kürrassier-eivel s másfél üteggel Torzsának tartott, Czintulát elfogandó, ki Jellačić-csal küzdött, azáltal. hogy visszavonulását lehetetlenné tegye. Báró Lederer 2 század kürrassierral s félüteggel szintén Földvár felé indult.

Jellačić először 7 üteget állított fel, ezen gyorsan előnyomuló üteget követé Horváth és Budiszávlyevics. A gyalogság és tartalék a második rohamra vártak. Teljes két órai bombázás után hadaink visszavonultak, Horváth utánok ered, de heves kartácstűz visszakényszeríti. Ottinger csakugyan szerencsére a visszavonuló Czintulát nem támadta meg, mivel Langot várta be; de azalatt Czintula kisiklott a biztos elfogatástól.

Alig hogy vége volt az ütközetnek, Bánffy segítségül

jött és Pereczy most a hajóhídon át Jellačićra támad; Máriássy már át is haladt, egy zászlóalj székely és vadász követik, de csakhamar visszavonulnak: az ellen egy jól irányzott ágyúgolyója a hajóhidat megrongálja. Az ellenség vesztett 17 halottat, 32 sebesültet; a magyarok 200 sebesültet.

Jellačić Szent-Tamásra vonult vissza, Langot Ó-Becsén hagyva.

Ó-Becse elfoglaltával a bán Bácska ura volt. Csak Bajmok és Baja közötti vonal maradt magyar kézen; az előbbi helyen Mihálovics állott 2000 emberrel s 13 ágyúval, az utóbbiban 860 honvéd és 700 német légionátus.

Az ó-becsei harc után Tóth Ágoston otthagyja az alvezérletet, s Guyon veszi át a IV. hadtest bácskai csapatainak vezérletét. Az új parancsnok Guyon Richárd esquire, ki vitézsége miatt kapta a „cour de lion“ melléknevet, mint látni fogjuk szerencsésebb volt.

Jellačić hadserege közel 15,000 főre rúgott. Puffer, ki eddig Pétervváradot ostromolta, Szent-Tamásra *a főhadsereghez rendeltetett* julius 5-én.[1]) Budiszávlyevics Verbászra

[1]) Puffer junius 21-én a következő levelet írá az odbornak Karlócára: „Itt küldök két szent képet, melyeket a kovili kolostor romjaiból szedtünk ki. Egyiket örök emlékül a karlócai székesegyházba, másikát a mitrovici templomban kérem eltétetni, egy barbár nép nyerseségének megörökítésére, mely a szabadság ürügye alatt földeinket, házainkat elhamvasztá, népünket gyilkolja, és templomainkat megszentségteleníti.

Hogy valaki egy század lefolyása után ezt elhiggye, a mi most történik a műveltség, civilizáció és szabadság idejében, hogy a hunok kegyetlenségei 1849-ben ismétlődtek, — nehezen hiszem el. Az eddigi leírások túlzólag, a szemtanúk által sokszor szépítve is adattak elő; magam ragadok tollat, hogy mint nem szerb, pártatlanul az igazságnak hódoljak. Óhajtom, hogy eme leírásom a szent képekkel együtt tétessék el, hogy később utódaink ezen hordákra iszonnyal tekintsenek, a kik a nemzetiségi mozgalmak idejében vandál módon földünket elpusztították.

Kovil, hol az említett képeket találtam, szép kolostor volt; ezer éves tölgyfák árnyékolták szép tornyait és sűrűn zarándokoltak a szerbek oltáraihoz. A kolostortól jobbra terül el két hosszú házsorban a falu, melyet századok óta boldog földművelők laktak. Most nyoma sincs. Tetőt sem látni már, csak ledőlt falak füstös romjait. Egy fa sem kerülé ki a tüzet. Élő lény már nem tartózko-

ment, hogy az ellen mozdulatairól értesüljön, Ottinger a kátyi hős Hegyesnek tartott, Horváth egy hadosztály szász kürassierrel Zomborba ment, Kúlát és Cservenkát is megszállva.

Míg Jellačić csiga módra haladt előre, Guyon Zsombolyáról Török-Becsére ment, hol a Tiszán hidat veretvén, junius hó végével Bácskába ért és Topolyán szállott táborba. Kohlmann ezredest Bajára küldötte, hogy a Dunán hidat vervén egyesüljön Kmetyvel, ki az ihászi csata után Pápára és Paksra ment. Kmety julius 12-én már érintkezésben állt a IV. hadtesttel. Hadosztálya: 6—8 zászlóalj, 8 század lovas, 20 ágyúval, mintegy 8000 ember s 1176 ló.[1])

Meszéna Zombort foglalta vissza, 1 zászlóaljjal, 3 század huszárral és 9 ágyúval. E hírre Ottinger s Horváth Kis-Kérre vonultak vissza. Julius 13-án Kmety Szivacon és Kernyán állott.

Guyon serege következőkép alakult: Bánffy hadosztálya 4 zászlóalj gyalogságból, 3½ század lovasból s 8 ágyúból állott; Pereczy 7½ zászlóalj gyalogost, 6½ század huszárt, 18 ágyúval vezényelt; Igmándy 2 zászlóalj lovast, 3½ század huszárt, 14 ágyúval. A sereg főösszege: 12,280 ember, 2530 ló és 40 ágyú.

Guyon jul. 8-án Feketehegy, Szeghegy és Hegyes között ütött tábort, míg Kmetyt Szivacon át Veprovácra küldé, hogy julius 15-én Kúlát megtámadja, a bánt hátba fogja, mikor is Guyon maga támad. Ennek folytán Meszéna julius 14-én reggeli 3 órakor Sztapárra ment.

---

dik e puszta helyen. A kolostor romban hever; a sírboltokat feltörték, a halottakat kidobálgatták, a szent képeket összetépték s bemocskolták. A kút halottakkal van tele, kik éghez emelt kezekkel kérik Isten bosszúállását. Ez Kovil mostani állapota, s mindezt egy nagylelkű nemzet követte el, mely nekünk szabadságot ígér! Mit vétettek tulajdonképen a szerbek, hogy őket ily sors érte? egyedüli bűnök, hogy azok akartak maradni a mik, s hűk az uralkodóhoz.

Bukovác, 1849. május 28-án. Puffer."

[1]) Der Feldzug in Ungarn u. Siebenbürgen 1848—49. 229. l.

Jellačić julius 12-én értesülve Zombor megszállásáról, s hogy Guyon Feketehegy, Hegyes és Szeghegy alatt alatt útját állja, elhatározá támadólag fellépni. Jellačić Földvárt, Szent-Tamást és Verbászt csapatokkal megrakva. 15 zászlóaljjal, 22 század huszárral s 79 ágyúval, mintegy 10—12,000 emberrel Verbásznál a csatornán átkel, Guyon támadását megelőzendő. „Hadd dúdolja el az ellenség a magyar felkelés utolsó nótáját. Az igazság szolgáltatás napja közeledik; barátim, nemsokára, mint Herkules, egy csapással vágjuk le a hídra fejét," — mondá a bán elbizakodottságában.[1]) De a sors másként határozott, még elébb ő dúdolt el egy szomorú nótát.

A bán következő rendben nyomult előre: a sereg élén Castiglione másfél üteggel, utána az összes ütegek: jobb felől Puffer, balról Budiszávlyevics; megettök Rasztics. A balszárny védelmére esti 9 órakor julius 13-án indult el Horváth Kúláról Hegyes felé; a császári dragonyosok a jobb oldalt védték. Julius 13-án reggeli 11 órakor általános indulás; Lederer jelenti, hogy ellenséges csapatok Sztapár felől jönnek, mire a bán Rezniček őrnagyot Kucurára küldé. Jellačić hadtestével jul. 14-én ért Feketehegy alá. Egy a magyarok dandárából elszökött osztrák káplár a bánnak azt referálta, hogy csak Feketehegynél van egy ellenséges csapat, s Jellačić nem is sejtvén Guyon erejét, a feketehegyi dandárt akarta elfogni.[2])

Guyon, mint említettük, csak 15-én szándékozá a bánt megtámadni, mitsem tudva tervéről. 14-én csak színlelni akart támadást; több szemtanú erről nem nyújt felvilágosítást. Mikor a bán jobbszárnya Feketehegy alá ért, meglepetéssel veszi észre, hogy a magyar sereget meglepnie nem sikerült; a véletlen Guyon szolgálatába szegődött. A fővezér harcrendben állította fel seregét, s

---

[1]) Balleydier, Histoire de la Guerre de Hongrie 200 l.

[2]) Kovách E. A hegyesi csata. Bácska, 1887. évf. 13. sz.

ez kétségtelenül azt bizonyítja, hogy ő, ha nem is akart az nap tüntetőleg fellépni, de mindenesetre, habár bizonytalanul is, némileg értesült Jellačić hadainak közeledő mozgásáról. A bán, aki téves értesültség folytán biztosra vette a győzelmet, csak 6—7000-re becsülte Guyon seregét, holott az tényleg 12,000-re rúgott. A szerbek 20,000-re teszik, ez azomban nagyítás.

Guyon diszpoziciói következők: *A zöm* Szeghegyen volt, jórészt tartalék Jeszenszky őrnagy alatt. Guyon itt lakott a régi jegyzői lakban. — *A jobbszárny* a szeghegyi és hegyesi határon foglalt állást, Pereczy Mihály ezredes vezénylete alatt. A legszélsőbb szárnyon a Wasa gyalogzászlóalj állott Kinzel őrnagy vezetése alatt; aztán a 30. csongrádi zászlóalj Kovách Ernő őrnagy alatt, a Hunyadi huszárok két százada Móricz Károly őrnagy alatt; továbbá a bácskai mozgónemzetőrség egy zászlóalja Pongrácz kapitány alatt, utána a Koburg huszárokból egy század Hertelendy százados alatt. — *A balszárny* Feketehegyen Igmándy ezredes alatt állott, kivel Guyon julius 8-án Szeghegynél egyesült. Itt aránylag kevés számú sereg állott, csakis a Wasa, illetve a 61. honvédzászlóalj előhadként.

Ez volt a harcrend, midőn Jellačić julius 14-én éjjel egy órakor támadt. Az ellenség jobb szárnyát Horváth, a középet Dietrich, a balszárnyat Ottinger vezette.

Jellačić jobbszárnya a magyarok feketehegyi balszárnyára bukkant. Az ellen a huszárokat, kikkel mint előőrsökkel találkoztak, elfogták. Most a rendes csapatokra törnek. De Gelán százados és Kafga Gyula főhadnagy feltartják; időközben Künsztl őrnagy a Markó csapatot segítségül rendeli. Gelán a század balszárnyán elesik, Kafga jobb vállán megsebesül, s a vezényletet Tóth hadnagy veszi át.[1])

[1]) Kafga Gy. teljegyzései után. Bácska 1886. 96. sz.

Ugyanekkor magyarjaink jobb szárnya ellen is intéztetik támadás. Jellačić látva, hogy nagyobb sereggel van dolga, a balszárnnyal sietve visszavonul, nehogy hátába kerüljön a feketehegyi magyar csapat, lövegeit s hadikészletének egyrészét elhagyva. *A feketehegyi csapat tehát a hegyesi szárny s a közép által támogatva,* visszanyomta Jellačić balszárnyát.

De Jellačić nem csügged; mint írja hadijelentésében, ő ennek dacára megakarta nyerni az ütközetet. Ottingert, Perczel legyőzőjét, Feketehegy-Szeghegy ellen küldi, maga pedig a magyarok jobbszárnya ellen indul, mely előhadával már küzdött. Egy félórahosszat tartott az elővédek közötti harc, mikor Jellačić a fősereggel közbevágott. A Wasa-zászlóalj egy része visszavonult a túlnyomó tömeg elől, de Kovách Rözsényit a 30. honvéd zászlóalj első és második századával, segítségükre küldi. Ezután az egész zászlóalj támad, s az ellent mintegy 400 lépésre visszanyomja. Akkor Jellačić emberei újra előre rohannak, s sortüzet adnak, egymásután háromszor, mely alkalomkor Argay hadnagy agyonlövetett. Vojnics Imre százados, Dáni Nándor főhadnagy megsebesültek. Ekkor lépett a harcsorba a bácskai honvédzászlóalj Pongrácz alatt, s szemtől-szembe áll az ellenség egy horvát ezredével. Birokra kerül a sor. Ezalatt Hertelendy a Koburg huszárokkal közbevág, de megsebesülve vissza vonul, s Kovách Ernő, ki vitézül előnyomult, foglyul esik. Ezen végzetes percben Pereczy összes ágyúit, az ellenség ellen fordítja, s ez most futásnak ered. Jellačić erre végleg visszavonul; Horváth fedezetül rendeltetik, 4 század dragonyossal, 9 század kürassier-ral s 2 üteggel, Philipovich őrnagy és gr. St.-Quentin 3 üteggel támogatják, Pereczy magyar csapatait feltartóztandók. A vert had Verbászra érve, fedezetül újolag Marsano és Rasztics állnak elő 3 üteggel. Jellačić védekezve a nagy za-

varban átkel a Ferenc-csatornán, s déli partján kedvező állást foglal el.[1])

De seregünk nyomában van; a két szárny a közép által támogatva, a lerontott hídakat helyre állítja, s az 5. honvédzászlóalj a jobb szárny melletti hídra ront, s az átmenetet kierőszakolja. Jellačić helyzete tarthatlan lesz; a csatorna megetti állását is odahagyja, Kis-Kérre fut, hova Rezniček és Lederer br. is menekültek. Draskovich csendben a Dunán átkel, a szent-tamási figyelő csapat a főseregbez csatlakozik, Lang, Földvárról Mosorinra megy. Jellačić vert hadával julius 15-én éjjel 2 órakor Kátyra ért.

A hegyes-feketehegyi ütközet Kmety tudomására jutott ugyan, de ő azt hivén, hogy ez csak a 14-ére tervezett tüntetés, nyugton maradt; a főtámadást más napra várta, mitsem tudva, hogy Jellačić megelőzte Guyon illetőleg Vetter tervét. Csakis annak tulajdonítható, hogy a bán a teljes megsemmisüléstől megmenekült; mert ha Kmety, minthogy úgyis a Ferenc-csatornán átkelt volt, az ütközet folyama alatt Verbásznak tart, az ellen átkelését meghiusíthatta volna. A körülmények ily alakulása Jellačićra végveszélyt hozott volna.

Az ellenség vesztesége 200 halott, 500 sebesült.

---

[1]) Az ütközet lefolyása vita tárgyát képezte a „Bácska" hasábjain. Általam számbavett adatok ezek: Jellačić hadi jelentése. Österr. Korrespondent. 1849.; Guyon hadjáratáról szóló naplótöredék. Közli Dudás Ö. Bácska, VII. 81. sz.: Száries B., Még valamit a hegyesi csatához. Bácska, 1887. 5. sz.; Kovách E., A hegyesi csata, Bácska, 1887. 13. sz.; Kafga Gy., A hegyesi csatáról. Bácska. 1886. 96. sz.; Dudás Ö. 1848—49. Bácska, 1885. 28. sz.; Der Feldzug in Ungarn 1848—49. 254. l. s végre Horváth. Függ. harc tört. III. 290—292. l. — Lásd még: Thim J., A hegyes-feketehegyi csata és nevének jogosultsága. Bácska, 1885. 15. sz.; Jausz J., A hegyesi vagy hegyes-feketehegyi csata elnevezése történeti tévedés Bácska. 1885. 30. sz.; Thim J., A hegyes-feketehegyi csatáról. Bácska, 1885. 38. sz.; Jausz J., Három történeti tévedés, Bácska. 1885. 63. sz.: Dudás Gy., Azok a történeti tévedések. Bácska. 1885. 70. sz.: Jausz J.. A hegyesi néven készülő csataemlék. Bácska. 1886. 95. sz.: Jausz J., A hegyesi csata, Bácska, 1886. 98. sz.; (d+gy), A szeghegyi csata, Bácska, 1886. 99. sz.; Jausz. Válasz (d+gy) úrnak, Bácska, 1886. 101. sz.: Dudás Ö., Legyen vége a vitának, Bácska, 1886. 102. sz.; Komáromi nyilatkozata, Bácska, 1887. 14. sz.

köztök Freyberg br. és Cypert kapitányok, Vranessević hadnagy. Guyon 81 embert s 145 sebesültet vesztett.

A győzelemről szóló jelentést Guyon maga írta meg Vetternek, kinek kizárólagos érdeme a seregnek igen ügyes harcrendbe való állítása. Vetter julius 13-án távozott a táborból, de a hegyes-feketehegyi győzelem hírére személyesen lesietett a verbászi táborba, hol fényes lakoma várta.

A foglyokat Noisier hadnagy Szegedre kísérte, köztök Bogumovics osztrák őrnagyot. Érdemjellel ki lettek tüntetve Schulz Róbert százados és Böreczy Gyula hadsegéd. Guyon és Pereczy a másodosztályu katonai érdemjelet nyerték.

A hegyes-feketehegyi győzelem a Szegeden tartózkodó kormánynak tudomására jutván, Kossuth a következő sorokat intézé Guyonhoz:

„Kedves tábornok úr!

Fogadja a haza és a magam szíves köszönetét a julius 14-én nyert győzelemért. Reménnyel tekintek további hadvezérletének elébe, mert a hol ily bátor sereg élén az oroszlán szívű Guyon áll, azt csakis győzelem kísérheti.

Mindent számba véve, megvallom Titel bevétele nem könnyűnek látszik előttem, de mindazonáltal nem mondom lehetetlennek. A siker sokkal valószínűbb lenne, ha Jellačićot nem a fensíkra, hanem a Dunához lehetett volna szorítani.

A bán most egyesíté csapatait s ezért erős. Bánffy Perlasz felől tán segíthetne, de át nem törhet. Tanácsosabb volna talán, ha Bánffy Perlasz felől, ön pedig, kedves tábornok úr, Temerin és Csurog felől tüntetne, hogy többi mozdulatait masquálja, *de seregének nagyobb részé-*

vel Ujvidéken a Dunán átkelne, Kmetyvel egyesülten és a pétervári őrségtől támogatva, *Kamenic és Karlócát bevenné, s csak aztán törne egyesült erővel* Jellačić ellen.

Beszélje meg e tervet Vetterrel, kinek üdvözletemet küldöm.

A komáromi őrség 12-én nagy csatát vívott, mindkét részről eredménytelenül. Veszteség sok; különösen az ellen lovassága szenvedett. — A Tisza megett nincsen orosz; Tokajtól lefelé a vonal a miénk. Perczel 26,000 emberrel Szolnok és Abonynál táboroz. Kaziczy 8000 emberrel Tokaj felé indult; az oroszok Kél, Gyöngyös, Pest és Vác körül állanak.

Magamat barátságába ajánlva, maradok

Szeged, 1849. julius 16-án.

Kossuth Lajos."[1])

A hegyes-feketehegyi csata után Földvár, Szent-Tamás, szóval egész Bácska, a titeli fensík kivételével, Guyon hatalmába került, s Pétervárad az ostromzárlat alól felmentetett; de másrészt a győzelem a többi operációkra is nagyon befolyt, nevezetesen nagy horderejű volt, hogy a magyar sereg megmenekült a bizonytalanságból, melybe Jellačić közeledése Szeged felé ejtette. A magyar hadsereg tehát akadálytalanul vonulhatott a bánsági harctérre.

Mióta Görgey kinyilatkoztatta, hogy Budapestet meg nem védheti, a kormány julius első napjaiban Szegedre tette át székhelyét s ott a következő nemzetiségi törvényt hozta:

„A Magyarország határai közt létező minden nemzetiségek szabad kifejlődése a következő törvénnyé emelt intézkedések által biztosíttatik:

---

1) Német eredetije gróf Guyon Marianne úrhölgy birtokában van.

1. A kormányzati, igazgatási, törvénykezési és katonai hivatalos nyelv a magyar marad; az országban divatos többi nyelvekre nézve a következő szabályok érvényesek:

2. A községi gyűléseken, mindenki a maga anyanyelvén szólhat; a jegyzőkönyv nyelvét a többség szabadon határozza meg.

3. A megyei gyűléseken, minden e joggal bírók tetszésük szerint magyarul vagy saját nyelvükön szólhatnak. Azon megyékben, melyekben valamelyik nemzetiség a lakosság felét meghaladja, a jegyzőkönyv, ha a többség kívánja, annak nyelvén vitetik. A levelezések azomban a kormánnyal s más hatóságokkal, magyarul folynak.

4. Az esküdtszékeknél és első folyamodási bíróságoknál, midőn az eljárás szóbeli, a 3. pontban kimondott elv alkalmazandó.

5. A nemzetőrség vezényleti nyelve ugyanaz lesz, melyen a községi ügyek tárgyaltatnak.

6. Az elemi iskolákban az oktatás mindig a község vagy az egyház nyelvén történik.

7. Az anyakönyvek s általában az egyházi ügyek nyelve mindig az egyházi község nyelve leend.

8. Folyamodásaikat a magányosok bármely hatósághoz tetszésök szerint bármi nyelven intézhetik.

9. Az ó-hitű egyház zsinata minden évben egybehívatik és oly szabadon határozhat minden vallási és iskolai ügyek felett, mint a többi vallások. A zsinat jogához tartozik megválasztani a püspököket, és határozni azon kérdés felett: vajjon a szerb és román nemzet egyházilag egyesülve maradjon-e, vagy külön váljék egymástól?

10. Az ó-hitűek egyházai és iskolái mindazon elő-

nyökben részesülnek, melyeket az állam a többi vallásbeliek egyházainak és iskoláinak engedményez.

11. Az ó-hitűek önmagok igazgatják s kezelik egyházi és iskolai alapítványaikat.

12. Az ó-hitű egyházbeliek számára a budapesti egyetemnél theológiai tanítókar alapíttatik.

13. A kinevezések mindennemű hivatalokra és méltóságokra egyedül érdem és képesség szerint történnek, minden tekintet nélkül a nemzetiségre és vallásra.

14. A kormány felhatalmaztatik és illetőleg köteleztetik e törvényben kifejezett elveket foganatba venni.

15. A kormány felhatalmaztatik s megbizatik különösen a tekintetben, hogy a szerbek és románok méltányos kívánatait meghallgatván, minden alapos sérelmeiket megszűntesse, akár saját hatalma, akár a nemzeti gyűlés elébe terjesztendő törvényjavaslat által.

16. Végre a kormány teljes hatalommal ruháztatik fel a nemzet nevében amnesztiát adni mindazoknak, kik a meghatározandó idő alatt a fegyvert leteszik s a nemzeti függetlenségre hitet tesznek le."

Ezen messzemenő engedményekre, ép úgy, mint a békekötési kísérletekre a tagadó felelet az orosz-osztrák seregek előnyomulása vala. A törvény elkésett volt, s hatása ezért nem is lehetett. *Ez volt az utolsó kísérlet a nemzetiségek, illetve a szerbek kibékítésére.*

Jellačić julius 12-én Kátyra érvén, megkezdte visszavonulását a Duna jobb partjára. Puffer Kovilon át Karlócára ment, a többi csapatok a titeli fensíkon át menekültek. Ottinger és Lang Vilovót szállták meg egy 12 fontos üteggel, Mosorinon Knityánin őrködött. Budiszávlyevics Zalánkeménen át Bukovácra ment, utána az összes tartalék és gyalogság 2 üteggel. A sereg elhelyezése Karlóca és Kamenic között a következő. A középet Rasztics 6 zászlóalja képezte 2 üteggel; a balszárnyat Hartlieb

vezette Kamenicen, Mamula őrnagy a falun kívül, Budiszávlyevics a Karakács hegyen; a jobbszárnyat Kriegern hadosztálya Karlócán, Draskovich Bukovecen és Puffer Karlóca előtt képezték.

Julius 22-én a bán főhadiszállását Rumába tette át.

Kmety julius 15-én Kiszácson, 16-án Ujvidéken állt. Guyon Temerinbe ment a római sáncokba. Eszéktől Péterváradig a bal parton Schirding állott szemben vele.

Haynau Budapestet elfoglalva, haladéktalanul meghagyta a 3. hadtestnek, Ramberg alatt, hogy Szabadkának tartson, s valamint a bánnak, hogy kísértse meg újra a Bácskába való előmenetelt, hogy ezáltal a Duna s Tisza közti magyar sereget elfoglalja, vagy a legrosszabb esetben a Bánságba kényszerítse. Ramberg julius 21-én már Halas felé járt. Vetter átvevén a fővezérletet, tudomása volt ezen tervről, s mindazonáltal rosszul cselekedett; a helyett, hogy Péterváradra sietett volna a bánt háborgatandó, a fensíkra ment, és julius 20-án minden eredmény nélkül lövöldöztetett Péterváradról. Vetter terve abban állott, hogy míg Guyon Temerinről támadja meg a fensíkot, ő és Kmety a mulasztás után, a péterváradi őrséggel Jellačić ellen indulnak; ezért főhadiszállását Péterváradra tette át. Kmety feladata lett julius 23-án 8 zászlóaljjal és 2 üteggel Kamenicet megtámadni, továbbá Karlócát és a Vezirác hegyet. Guyon még 19-én szemlét tartva Vilovó felé, Szent-Ivánra vonult.

A fensík védőinek száma, Jellačićnak Lang alatti hadosztályaival együtt, közel 10,000 főre rúghatott.

A fensík védelme következő: főparancsnok Dietrich tábornok, főhadiszállása Titel. Láng ezredes Vilovón egy 12 fontos üteggel, Knityánin Mosorinon őrködött; a Kamen nevű csúcson Rajcsetics kapitány a sajkásokkal, Ottinger pedig lovasságával Titelen foglalt állást. Összesen volt 18 ágyú s 1 lovasüteg.

Vetter julius 23-án reggel ½3 órakor támadt, de azáltal, hogy ágyúink honvédeink megérkezte előtt szólaltak meg, a titeliek azt idejekorán észrevették s harckészen fogadták seregünket. A támadás Vilovón történt, 3 zászlóajjal, 4 század huszárral s 12 ágyúval. Reggeli 7 órakor Guyon visszavonult Szent-Ivánra. Ugyanekkor, midőn Vilovón küzdöttek, Mosorint 8 zászlóalj, 3 század lovas 4 üteggel fenyegette; Knityánin honvédeinket bevárta 600 lépésre, s amint a töltésre értek heves kartácstűz által őket visszaűzi. Néhány honvéd foglyul esett.

A szerbek azon hiszemben, hogy az ütközetnek vége van, reggeli 9 órakor pihenni mentek; de délben, épp ebédkezésük alatt, ágyúszó riasztá fel őket, Guyon újra támadt. Látva hogy Mosorinnál a rét sekély, itt egyesité erejét: 15 zászlóalj gyalogost, 5 század lovast, 6 üteggel. A harc ½2-kor kezdődött; a főtámadás Mosorin ellen irányult.

Szerb részen a jobb szárnyat Kosztics (?) vezette. a középet Knityánin. Magyarjaink 4 hadoszlopot képezve támadtak; egy ötödik a töltésen közeledett. A heves fogadás visszaűzi őket; újra támadnak, de ismét engednek. Így tartott ez délután 5 óráig mikor is a legelszántabb támadás következett be. Győzni vagy meghalni, volt a jelszó. Honvédeink balszárnya már a fensíkot éri el; felmásznak és a védelmezőket leszorítják, de ebben a pillanatban br. Malzhan főhadnagy jelenik meg egy század lovassal s fél üteggel; a honvédségre rohan. Kétségbeesetten ví mindkét fél; a szerbek most csoportosan törnek reájok és a mieink a hadsereg által nem támogatva, egyenkint hullanak el.

Ugyanekkor Perlasz felöl Kamen is megtámadtatott; a szerb őrcsapat a túlnyomó erő előtt visszavonul, de Fischer kapitány másfél üteggel segítségükre sietve, a támadást visszaveri.

A szerbeknek 8 halottuk s 45 sebesültjök volt. Részünkről nem tudni hány esett el; a szerbek ezret említenek s lehet, hogy keveset is mondanak. A harc után alkonyatkor sok honvéd a mocsarakba menekült, de nagyobb részök, a sebesültek mind, belevesztek. Hiába hallatták jajszavaikat a nádasban, nem volt aki megmentette volna őket. A mosorini ütközet Bácska legvéresebb harcai közé tartozik. Ami a szerbeknek Szent-Tamás, nekünk Káty és Mosorin.[1])

Ezzel a fensík szerepe bevégződik. Az előadottak után mondhatjuk, hogy Perczel vétkes mulasztása, szörnyen boszulta meg magát magyarjainkon, s ha neki tagadhatlan érdemei vannak is, úgy ezeket a titeli fensík eseményei tetemesen leszállítják. Éppen így járt Vetter; helyesen jegyzi meg Ramming, ha ő *rögtön* Péterváradra sietett volna s itt az őrsereggel egyesülve Jellačićot megtámadja, talán utóbbit tönkre is tehette volna, s Szerémség hatalmába juthatott volna.

A julius 23-iki harc utolsó volt Bácskában. Azután vértelen foglalások következtek. Vetter, noha már 21-én vette volt a kormány rendeletét az elvonulásról, mint láttuk, még 23-án is harcolt, s csak azután indult útnak; 26-án Adán volt, 31-én Szegeden. Kmety közel 10,000 emberrel s 33 ágyúval a római sáncokban visszamaradt, s 24-én Guyon előbbi állását foglalta el; 26-án Józseffalván táborozott. Monostoron, Bezdánban, Apátin, Turián, Szent-Tamáson és Verbászon megfigyelő csapatok állíttattak fel. Zomborban Török Ignác térparancsnok, Baján pedig Zámbelly ezredes foglalt állást.

Zámbelly ezredes 1849. julius 24-én arról értesíté Törököt, hogy az ellenség (Althan őrnagy) gyorsan közeledvén Baja felé, mindeneket lehető hamar Zomborba

[1]) Thim József, A titeli fensík a magyar szabadságharcban. Hazánk III. 380—81. l.

küld; felkéri egyszersmind, hogy ha a Ferenc-csatornában a gabonaszállításra elegendő víz nem volna, tartson 1600 szekeret készen, hogy az érkező portékákat rögtön Péterváradra indíthassa. A következő napon már arról értesíté Zámbelly, hogy hadügyminiszteri rendelet szerint azon esetre, ha az ellenség Kalocsáról túlerővel Bajának tartana, Szabadkán át Szegedre vonuljon vissza. Még az nap azomban tudósítja Törököt, hogy a legújabb hírek szerint az ellenség ismét Pest felé visszavonulván, Baját el nem fogja hagyni, s a készleteket is egyelőre ott hagyja.

Putnik Béla alispán julius 25-én ismételten figyelmeztette Vetter főparancsnokot az északról fenyegető veszélyre, és leginkább a bajai helyőrségnek megerősítését kérelmezte. Ennek volt is foganatja. Vetter utasította Guyont, hogy Zámbelly ezredesnek küldjön 6 ágyút, s ezzel az ellenség előnyomulását megakadályozhatja. — „Egyébiránt, — úgymond Vetter, Beodrán julius 27-én kelt átiratában, kijelentheti Török Putnik alispánnak, hogy ha a hadügyminiszterium meg nem változtatta volna rendelkezéseimet, az ellenség bizonyosan nem nyomul anynyira előre."

Az ügyek Bácskában azomban hirtelen rossz fordulatot vettek. Az osztrák hadsereg összevonta minden erőit, és Bajának, Szegednek tartott. Zámbelly odahagyta Baját, és julius 28-án már Szabadkáról tudósítja Törököt, hogy a hadügyminiszteriumtól azon utasítást vette: vonná magához vagy biztosítsa az Apátin és Bezdánban levő 126. zászlóaljat; az előbbi már csak Csantavéren s a Tiszán át lehetséges; az utóbbi már lehetetlen, mivel ama zászlóalj már nem juthat Péterváradra, mert az ellenség ismét Titelből kitört. Felkéri tehát Törököt, hogy szállítsa zászlóalját a Tiszához, hogy mielőbb csatlakozhassék a főseregbez. De a zászlóalj parancsnoka Járossy alezredes,

Bezdánt nem volt hajlandó elhagyni. Járossy augusztus 1-én hagyá el Apátit, hol a svábok a magyar bankót nem fogadták el többé, és Becse felé tartott. „A dunai átmenet megőrzésének, úgymond Kmety, már nincs célja, mióta az ellenség a Duna és Tisza közt áll.“ Török szintén elhagyá Zombort s Vetternek beodrai táborába ment.[1])

Kmety julius 28-án parancsot kapott Ó-Becsén át a Bánságba vonulni, hol az események szomorú jelleget öltöttek.

Az osztrákok 3. hadteste Ramberg tábornok alatt, julius 29-én már Mélykúton járt; Althan őrnagy Baját elfoglalva, vele egyesült, s 30-án Szabadkát szállják meg. A szabadkai nemzetőrség ideje korán Szegedre ment. Innét Zombor, Hegyes és Zenta foglaltatott el.

Jellačić bán csak julius 27-én értesült Haynau győzelmeiről; 31-én a títeli fensíkra kelt át. Augusztus 5-én Knityánin Velimirt küldi Haynau felkeresésére, miután hallotta, hogy Szegedet az osztrák csapatok elfoglalták. Velimir Csurogon és Földváron át el is megy, s 10-én megerősíti a hírt, hogy Magyarország csillaga hullóban van.

Augusztus hó 6-án Althan Mosorinba megy; 17-én Puffer Ujvidékre indul Péterváradot körülzárandó.

A szerbországiak az osztrák császár nevenapján, augusztus 18-án gyültek össze utoljára, hogy Délmagyarország rónáinak búcsút mondjanak, esetleg az újonnan alakítandó vajdaságban letelepedjenek. Knityánin bucsú szavai ezek: „Hősök! a napokban válunk el tőletek s hazátoktól. Kedves szerb testvéreim! tizennégy hónapig osztozkodtunk jó és balszerencsében. Ott a hol én vezettelek benneteket, vezéritek, nemzetetek és császártok

[1]) Abafi Lajos, Török János része a magyar szabadságharcban. Hazánk, VI. k. 631. l.

iránt engedelmesek voltatok. Mindezért szívemből mondok köszönetet, s kívánom maradjatok továbbra is mindig hívek hazátokhoz és szeretett testvéreitekhez. Isten veletek.“[1])

Knityánin, ez a nemes jellem, tehát eltávozott. A magyar történetírók barbárnak nevezték el, pedig soha igaztalanabbul átkos ítélet embert nem sujtott. Még az utolsó hetekben, mielőtt eltávozott volna, számos magyar foglyot bocsátott szabadon. Knityánin Csarnojevics Péter által Popovics titkára útján lovakat küldetett magának, csak azért, hogy Teleki Sándor és Bethlen Gergely grófokat megmenthesse; szerencsésen meg is érkeztek Belgrádba.[2]) Ő volt az, a ki Kossuth nejét és gyermekeit a hóhér kezei közül kiragadta. A nagy diktátor családjának nándorfehérvári házában menedéket nyujtott. Knityánin azomban 1855-ben meghalt, anélkül hogy élénk rokonszenvét a magyarok iránt érvényesíthette volna.[3])

Jellačić aug. 16-án már Nagy-Becskereken járt, s a Szerémségből előbújt gyáva horvát bán, a félbolondos Haynaunak kezet nyújtott. S az osztrákok nekik a bécsi arsenalban emlékszobrot készítettek!

Ezután Jellačić Péterváradra indult, s a várat kapitulációra szólította fel. A várőrség még julius 21-én is alkalmatlankodott az ellenségnek; 31-én pedig 3 zászlóalj és 3 ágyúval a Vezirác hegyet fenyegették, úgyszintén Bukovácot és Kamenicet. A bán noha fenhangon hirdette, hogy „a magyar önvédelmi harcot *levertük,*“ Kiss Páltól felszólítására tagadó választ nyert. Midőn később az őrség Aradra biztosokat küldött, kik aug. 24-én a szomorú hírt megerősítették, a vár szeptember 7-én kegyelemre

---

[1]) Österreichischer Korrespondent, 1849. évf. 238. sz.

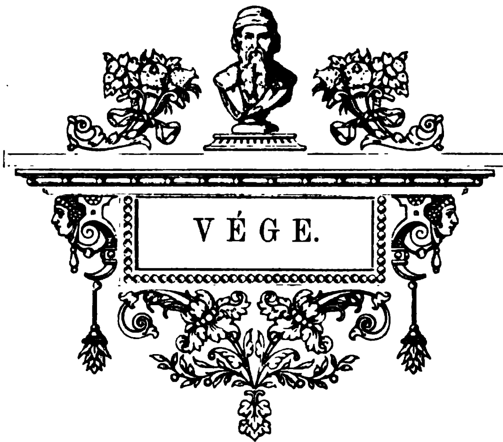
[2]) Teleki S. gr. Emlékeim, I. k. 233—258. l.

[3]) Ристић, Србија и српски покрет у Угарској. 74. л.

megadta magát. Az őrség kitett mintegy 8000 embert; a hadikészlet 392 ágyút, 4749 puskát, stb.

Augusztus hó 13-án történt a világosi katasztrófa. Paszkijevics büszkén jelentette a minden oroszok cárjának: „Magyarország Felséged lábai előtt fekszik.“

A nagyszerű dráma véget ért!

TARTALOM-JEGYZÉK.

Lap.

I.

Események a szerb felkelés tényleges kitöréséig.

II.

Események a szerb felkelés tényleges kitörésétől, Jellačić betöréséig.

III.

Események Jellačić betörésétől seregeinknek Bácskából való kivonultáig.

IV.

A várak és szabad királyi városok szereplése.

Lap.

V.

További események; Perczel hadjárata; Jellačić fellépése és viselt dolgai.

Ára: 3 forint.

Zombor. Bittermann Nándor könyv- és kőnyomdájából.

